

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่า
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

THE CHANGE OF ECONOMIC STRUCTURE OF COMMUNITIES
IN THE WALLED CITY OF SUKHOTHAI HISTORICAL PARK,
SUKHOTHAI PROVINCE

อติณัฐ กองสนั่น
ATTINUCH KONGSANAN

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภูมิภาคและเมืองมหานิติศาสตร์

สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2547

ISBN 974-15-1234-1

สำนักหอสมุดกลาง พระจอมเกล้าลาดกระบัง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่า
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

THE CHANGE OF ECONOMIC STRUCTURE OF COMMUNITIES
IN THE WALLED CITY OF SUKHOTHAI HISTORICAL PARK,
SUKHOTHAI PROVINCE

อดิณุช ก้องสนั่น
ATINUCH KONGSANAN

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2547

ISBN 974-15-1234-1

เลขหมู่.....
เลขทะเบียน **58646**
วัน,เดือน,ปี **31 ส.ค. 2549**

b.....
i.....

THE CHANGE OF ECONOMIC STRUCTURE OF COMMUNITIES
IN THE WALLED CITY OF SUKHOTHAI HISTORICAL PARK,
SUKHOTHAI PROVINCE

ATINUCH KONGSANAN

THIS THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIRMENT FOR THE DEGREE OF
MASTER OF URBAN AND REGIONAL PLANNING
IN URBAN AND ENVIRONMENTAL PLANNING
SCHOOL OF GRADUATE STUDIES
KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG
2004
ISBN 974-15-1234-1

COPYRIGHT 2004

SCHOOL OF GRADUATE STUDIES

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ใบรับรองวิทยานิพนธ์

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองเก่า
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย
THE CHANGE OF ECONOMIC STRUCTURE OF COMMUNITIES
IN THE WALLED CITY OF SUKHOTHAI HISTORICAL PARK,
SUKHOTHAI PROVINCE

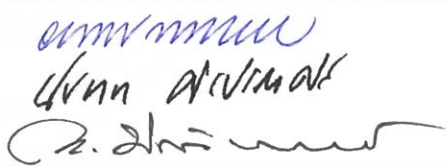
ชื่อนักศึกษา นางสาวอดิษฐ์ ก้องสนั่น

รหัสประจำตัว 43063016

ปริญญา การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชา การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม

อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	ลายมือชื่อ
ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร	
ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ	
ผศ.ดร.นิติชาญ ปลื้มอารมย์	

วัน/เดือน/ปี ที่สอบ 30 กันยายน 2547 เวลา 14.00 น. เป็นต้นไป
สถานที่สอบ ณ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ดร.จารุวัตร เจริญสุข)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ เดือน ๑๑ พ.ศ. ๒๕๔๗

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนภายในเขต กำแพงเมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย
นักศึกษา	อดิณุช ก้องสนั่น
รหัสประจำตัว	43063016
ชื่อปริญญา	การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
ปีการศึกษา	2547
อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์	ผศ.ดร. ยงธนิศร์ พิมลเสถียร

บทคัดย่อ

ชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมตามกฎหมายอนุรักษ์อย่างเข้มงวดมาเป็นเวลานานตามวัตถุประสงค์ในการดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ งานศึกษานี้ต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ดังกล่าว โดยศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การใช้แรงงาน และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการผลิตของกลุ่มอาชีพหลัก คืออาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง ตลอดจนเปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจและรูปแบบความสัมพันธ์ของครัวเรือนแต่ละอาชีพที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและรักษาคุณค่าของพื้นที่อนุรักษ์ควบคู่กันไป วิธีการศึกษาด้วยสถิติพรรณนาร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพหลักของชุมชนซึ่งมีสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมลดลง พร้อมกับการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายหรือบริการ โดยกว่าครึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมหรือรับจ้างมาก่อน สาเหตุที่ทำให้ประชาชนเหล่านี้หันมาประกอบอาชีพทางการค้ามากขึ้น ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาด้านแรงงานทั้งด้วยวัยที่มากขึ้นและขาดแคลนแรงงานครอบครัวมาสืบทอดอาชีพ ทำให้ผู้ที่ยังพอมีกำลังและต้องการรายได้มาเลี้ยงชีพได้ละทิ้งอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพอื่นที่ใช้แรงงานน้อยกว่า และไม่ต้องใช้ความรู้มากนักอย่างงานค้าขาย กอปรกับความเป็นเมืองศูนย์กลางของตำบลและเป็นเมืองท่องเที่ยวที่เกื้อหนุนต่อการค้าขายจึงทำให้อาชีพทางพาณิชยกรรมขยายตัวขึ้น โดยรูปแบบการค้าส่วนใหญ่เป็นกิจการค้าขนาดเล็กที่ใช้เงินทุนตัวเองดำเนินการ ให้บริการแก่คนในตำบลเป็นส่วนใหญ่ มีส่วนน้อยที่มีรายได้จากนักท่องเที่ยวหรือคนต่างถิ่น ซึ่งผลจากการเปลี่ยนอาชีพส่วนใหญ่ทำให้ประชาชนมีรายได้และสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กับระบบเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบันพบว่าประชาชนเพียงบางส่วนโดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมเป็นผู้ได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้ ทั้งจากการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวโดยตรงและรายได้ที่เพิ่มขึ้นในช่วงเทศกาลประจำปี ส่วนประชาชนที่ไม่ได้ประโยชน์มีทัศนคติต่อคุณค่าทางสังคมในแง่ความภาคภูมิใจและบางส่วนไม่รับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นทัศนคติในด้านลบ ดังนั้นหน่วยงานของรัฐจำเป็นต้องสร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้นกับประชาชนในความสำคัญ of พื้นที่โบราณสถานทั้งต่อชุมชนและต่อส่วนรวม ตลอดจนสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานอนุรักษ์ต่างๆ เพื่อแสวงหาแนวทางที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกันมากที่สุดก่อนตัดสินใจดำเนินนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการรักษาคุณค่าของพื้นที่โบราณสถาน

ข้อสรุปได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ เพราะการจำกัดการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียวจะทำให้ประชาชนประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต แต่แนวทางการพัฒนาจะต้องเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมและไม่ทำลายคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้เสียไป โดยได้เสนอแนะโดยการปรับปรุงโครงสร้างภาคเกษตรให้มีประสิทธิภาพขึ้นและส่งเสริมอุตสาหกรรมครัวเรือนขนาดเล็ก เพื่อยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของครัวเรือนที่ด้อยโอกาสในการประกอบอาชีพ ด้วยลักษณะการเจริญเติบโตในเศรษฐกิจทั้งสองภาคส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดินและต่อคุณค่าโบราณสถานน้อยกว่าอาชีพทางพาณิชย์กรรม ส่วนการส่งเสริมให้พาณิชย์กรรมเจริญเติบโตนั้นสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่และเพิ่มผลประโยชน์จากภาษีอากรเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ทำได้โดยปรับปรุงและลดหย่อนข้อบังคับการควบคุมประโยชน์การใช้ที่ดิน เช่น การจัดโซนนิ่ง พร้อมกับส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดให้มากขึ้น แต่การพัฒนาในแนวทางนี้ต้องเป็นไปอย่างรอบคอบเพราะเกิดผลกระทบต่อโครงสร้างของชุมชนและต่อคุณค่าของพื้นที่โบราณสถานได้ง่าย

Thesis Title	The Change of Economic Structure of Communities in the Walled City of Sukhothai Historical Park, Sukhothai Province
Student	Miss. Atinuch Kongsanan
Student ID.	43063016
Degree	Master of Urban and Regional Planning
Programme	Urban and Environmental Planning
Year	2004
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr.Yongtanit Pimonsathean

ABSTRACT

Communities in Sukhothai Historical Park have grown under control strictly by regulations and laws to preserved historic monuments as cultural heritage of nation. The purposes of this study is to analyze the change of economic structure of communities in conserved area in aspect of production and laboring pattern including of producing land utilization. And to compare income-seeking ability, economic status of each households and relationship between Sukhothai Historical Park and communities. This study was mainly analyzed by quantitative research methodology and described with primary and secondary documents.

The research finds the transformation of main economic sector that change gradually from agriculture base into commercial. The push causes are labour problem, incapable working and lacking of inherited labour, and inefficient productivity. So that makes households have changed into commercial works because of less labour force and knowledge requiring. Besides, Muang Kao community is full of its potential that is a center of Tambon and Sukhothai Historical Park nearby, thus to create a pull factor to support trades grow up diversely. Most businesses are small size, requiring own capital and distributing their service in community scale. The result of career changing generated more income and better living.

About relationships between Sukhothai Historical Park and community economic is only concerned with partly group especially either in commercial sector or live along business zone that can take advantage directly and indirectly from tourism activities. Meanwhile, the rest who lack these opportunities respond to the park either in social value or negative attitudes.

Conclusion points out two aspects, first is the important of creating positive attitude on local about values of historic monuments to their own community and public. Government has to generate understanding towards on conservation tasks among local people. And the necessity of community economic development has to proceed appropriately along with conservation for good living of people. The recommendation policy is to reserve agriculture sector and promoting small size household industries because of their land use have less effects on the area. About promoting commercial sector can stimulated by improving and slacken all regulations that control land and building use, including promoting tourism at local level for distributing income. But this way need manage zoning carefully because unsatisfactory effect may occur on community structure and value of historic area.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีด้วยความกรุณาจากอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ข้อคิดเห็น ตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ มาโดยตลอด นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ และ ผศ.ดร.นิติชาญ ปลื้มอารมย์ ที่ได้กรุณาสละเวลาในการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำปรึกษา ข้อชี้แนะและคำแนะนำต่างๆ เพิ่มเติมทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งคณาจารย์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยตลอดการศึกษา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณหน่วยงานต่างๆ อันได้แก่ สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยสำหรับข้อมูลต่างๆ และกรุณาเอื้อเฟื้อที่พักในช่วงเวลาเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนสำนักงานจังหวัด ธารักษ์จังหวัด อำเภอมืองสุโขทัย รวมทั้งเทศบาลตำบลเมืองเก่าและหัวหน้าชุมชนต่างๆ ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัย และขอขอบพระคุณชาวเมืองเก่าทุกคนสำหรับความร่วมมือและน้ำใจไมตรีที่มีต่อผู้วิจัยตลอดช่วงเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณเพื่อนๆ ญาติๆ และน้องๆ ผังเมืองทั้งสี่คนสำหรับกำลังใจและน้ำใจช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยเฉพาะคุณกนกวรรณ ชัยทัต เพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากที่ทุ่มเทอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

และสุดท้ายด้วยการให้กำลังใจ และการสนับสนุนด้วยดีตลอดมาของบุพการีผู้มีพระคุณทั้งสองท่าน ผู้วิจัยมีความรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง และรำลึกในความกรุณาของท่านทั้งสองอยู่เสมอ หากคุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้ท่านทั้งสอง

อดิณุช ก้องสนั่น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	I
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	III
กิตติกรรมประกาศ.....	V
สารบัญ.....	VI
สารบัญตาราง.....	X
สารบัญรูป.....	XIV
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.1.1 การแก้ปัญหาด้านการอนุรักษ์ในประเทศไทยกับมิติของชุมชน.....	2
1.1.2 ชุมชนในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	3
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	5
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	5
1.4 สมมติฐานในการศึกษา.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	7
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม.....	9
2.1.1 การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม : ความหมายและความสำคัญ.....	9
2.1.2 การอนุรักษ์เชิงบูรณาการ	10
2.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์กับการอนุรักษ์.....	14
2.1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการอนุรักษ์.....	16
2.2 แนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ.....	18
2.2.1 วิวัฒนาการของแนวคิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต.....	18
2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต.....	20
2.2.3 แนวคิดการพัฒนาของประเทศไทยในบริบทของการพัฒนาเมือง.....	21

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.2.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการพัฒนาเมือง.....	24
2.2.5 การวิเคราะห์ระดับความเจริญเติบโตของเมือง.....	26
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับของความเสมอภาค.....	27
2.3.1 ความสำคัญของความเสมอภาค.....	27
2.3.2 แนวทางการพิจารณาเรื่องความเสมอภาคในมิติของชุมชน.....	29
2.3.3 ตัวแบบในการวิเคราะห์ความเท่าเทียมกัน.....	29
2.4 กรณีศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	31
2.4.1 แนวทางการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของ USAID.....	31
2.4.2 กรณีศึกษาธนาคารโลก (World Bank).....	32
2.4.3 การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ในประเทศไทย.....	33
2.5 สรุปกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	34
2.4.1 แนวนโยบายการดำเนินการอนุรักษ์โดยภาครัฐ.....	35
2.4.2 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชน.....	35
2.4.3 ผลจากนโยบายอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ของชุมชน.....	35
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย.....	36
3.1 ประมวลนิยามมโนทัศน์และนิยามเชิงปฏิบัติการ.....	36
3.1.1 ประมวลนิยามมโนทัศน์.....	36
3.1.2 ประมวลนิยามเชิงปฏิบัติการ.....	36
3.2 กรอบการวิจัย.....	39
3.3 ตารางเครื่องมือการวิจัย.....	40
3.4 ขั้นตอนการศึกษา.....	42
3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	42
3.5.1 การกำหนดขนาดตัวอย่าง.....	44
3.5.2 วิธีการสุ่มตัวอย่าง.....	45
3.6 ข้อจำกัดของงานวิจัย.....	46

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 พื้นที่ศึกษา.....	47
4.1 โครงสร้างของชุมชนก่อนการเข้ามาของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	48
4.1.1 ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน.....	48
4.1.2 แบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน.....	49
4.1.3 โครงสร้างประชากรและอาชีพ.....	51
4.2 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย : ผลทางกฎหมายและนโยบาย.....	55
4.2.1 ความเป็นมาของการอนุรักษ์เมืองเก่าสุโขทัย.....	55
4.2.2 แนวทางการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	58
4.2.3 ผลทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์.....	69
บทที่ 5 วิเคราะห์ผลการศึกษา.....	76
5.1 ประชากรและการตั้งถิ่นฐาน.....	77
5.1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร.....	77
5.1.2 การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มตัวอย่าง.....	80
5.2 การเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชน.....	84
5.2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชนในช่วงโครงการอุทยาน ประวัติศาสตร์.....	84
5.2.2 การเปลี่ยนแปลงอาชีพเปรียบเทียบตามชุมชน.....	89
5.2.3 โครงสร้างแรงงานของชุมชน.....	91
5.2.4 การเปลี่ยนแปลงการผลิตและการใช้แรงงานของอาชีพหลักของชุมชน.....	93
5.2.4.1 อาชีพเกษตรกรรม.....	93
5.2.4.2 อาชีพพาณิชย์กรรม.....	101
5.2.4.3 อาชีพรับจ้าง.....	113
5.2.4.4 อาชีพหัตถกรรม.....	116
5.3 การเปรียบเทียบสถานการณ์ภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนแต่ละอาชีพ.....	118
5.3.1 ความสามารถในการสร้างรายได้.....	118
5.3.2 อาชีพเสริมและรายได้จากอาชีพเสริม.....	121
5.3.3 ความแน่นอนของรายได้.....	124
5.3.4 ความเป็นเจ้าของเครื่องใช้ในบ้าน.....	125

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3.5 สถานภาพการออมและการเป็นหนี้.....	126
5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเศรษฐกิจชุมชน.....	128
5.4.1 ผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชนในภาพรวม.....	128
5.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจชุมชน.....	127
5.4.3 การรับรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับและทัศนคติที่มีต่ออุทยานฯ.....	137
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	139
6.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร.....	140
6.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน.....	141
6.2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชนในภาพรวม.....	141
6.2.2 โครงสร้างแรงงานของชุมชนเมืองเก่า.....	142
6.2.3 การเปรียบเทียบการผลิตและการใช้แรงงานในแต่ละอาชีพหลัก.....	142
6.3 การเปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน.....	149
6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กับระบบเศรษฐกิจของชุมชน.....	151
6.4.1 ผลกระทบจากอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชนเมืองเก่าในภาพรวม.....	151
6.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กับเศรษฐกิจชุมชน.....	152
6.5 ข้อเสนอแนะ.....	154
6.5.1 แนวทางการสร้างทัศนคติในเชิงบวกของประชาชนต่ออุทยานประวัติศาสตร์.....	155
6.5.2 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์.....	156
6.5.3 ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป.....	158
บรรณานุกรม.....	159
ภาคผนวก ก.....	163
ภาคผนวก ข.....	168
ประวัติผู้เขียน.....	173

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกตามตัวแปร..... 40
3.2	จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรจำแนกตามชุมชนในเขตกำแพงเมือง..... 44
3.3	สัดส่วนจำนวนตัวอย่างจาก 7 ชุมชนภายในเขตกำแพงเมือง..... 45
4.1	เปรียบเทียบจำนวนหลังคาเรือนจำแนกตามกลุ่มบ้านภายในและภายนอกกำแพงเมือง ในปี พ.ศ. 2520..... 50
4.2	เปรียบเทียบขนาดครัวเรือนจำแนกรายหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2520..... 51
4.3	สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในปี พ.ศ. 2520..... 53
4.4	แผนกำหนดการพัฒนาการใช้ที่ดินในปี พ.ศ.2521..... 61
4.5	เปรียบเทียบการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ ในปี พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2539..... 62
4.6	การเปลี่ยนแปลงประเภทการใช้ที่ดินของจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2534 – 2541..... 63
4.7	เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตสุขภาพิบาลเมืองเก่า ระหว่าง ปี 2534, 2537 และ 2540 จำแนกตามประเภทการใช้ประโยชน์..... 63
5.1	คุณลักษณะเกี่ยวกับเพศ, อายุ และการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง, ปี 2546..... 76
5.2	จำนวนประชากรและอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากร เปรียบเทียบอำเภอเมืองสุโขทัยกับ เทศบาลตำบลเมืองเก่า พ.ศ. 2530 –2546..... 78
5.3	การเปลี่ยนแปลงจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาลตำบลเมืองเก่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 – 2546..... 78
5.4	สถิติการย้ายเข้าและย้ายออกของ อ. เมืองสุโขทัยเปรียบเทียบกับอ.ศรีสัชนาลัย และ จ. สุโขทัย..... 79
5.5	ขนาดครัวเรือนภายในเขตกำแพงเมือง เปรียบเทียบระหว่างปี 2520 และปี 2546..... 80
5.6	แสดงชนิดของครอบครัวจำแนกตามขนาดครอบครัวภายในเขตกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546..... 81
5.7	ประวัติการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามชุมชน, ปี 2546..... 82
5.8	ระยะเวลาการอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน, ปี 2546..... 73
5.9	ประวัติการย้ายถิ่นของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาการอยู่อาศัย..... 73
5.10	สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในเขตกำแพงเมือง จำแนกรายหมู่บ้าน, ปี 2520..... 85
5.11	สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในจำแนกตามชุมชนใหม่, ปี 2546..... 85
5.12	การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนร้อยละของอาชีพชาวเมืองเก่าภายในเขตกำแพงเมือง เปรียบเทียบระหว่างปี 2520 และปี 2546..... 86

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.13	เปรียบเทียบอาชีพเดิมของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามอาชีพหลัก, ปี 254687
5.14	ประวัติการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวเมืองเก่าซึ่งทำงานไม่เกิน 25 ปี.....88
5.15	เปรียบเทียบอาชีพหลักจำแนกตามโซนที่ตั้งชุมชน, ปี 2546.....90
5.16	เปรียบเทียบการเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุด จำแนกตามชุมชนต่างๆ, ปี 2546.....91
5.17	เปรียบเทียบสัดส่วนโครงสร้างแรงงานระหว่างพื้นที่ในเขตเทศบาลของภาคเหนือปี 2545 และครัวเรือนในเขตกำแพงเมืองเก่าปี 2546.....92
5.18	เปรียบเทียบสัดส่วนโครงสร้างแรงงานเฉพาะผู้อยู่ในกำลังแรงงานระหว่างพื้นที่ในเขต เทศบาลภาคเหนือปี 2545 และครัวเรือนในเขตกำแพงเมืองเก่าปี 2546.....93
5.19	ประเภทการใช้แรงงานต่อจำนวนแรงงานของชาวนาเมืองเก่า, พ.ศ. 2546.....95
5.20	ขนาดที่ดินทำกินของชาวเมืองเก่า, พ.ศ. 2546.....97
5.21	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ทำกินของชาวเมืองเก่า, พ.ศ. 2546.....98
5.22	เปรียบเทียบผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ จำแนกตามสถานภาพการครอบครองที่ดิน และขนาดที่ดิน, ปี2546.....99
5.23	การจ่ายค่าเช่าของเกษตรกรผู้เช่าที่ดิน, ปี 2546..... 100
5.24	แหล่งทุนในการประกอบอาชีพของเกษตรกรเมืองเก่า, ปี 2546..... 101
5.25	เปรียบเทียบประวัติการเปลี่ยนอาชีพครั้งสุดท้ายของหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพ พาณิชย์กรรมในช่วงก่อนและหลังการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ จำแนกตามประเภทกิจการ, ปี 2546..... 103
5.26	ประเภทการค้าในเขตกำแพงเมือง, ปี 2546..... 104
5.27	ทำเลที่ตั้งของกิจการค้าประเภทต่างๆ, ปี 2546..... 105
5.28	กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่ของกิจการประเภทต่างๆ, ปี 2546..... 106
5.29	แหล่งซื้อสินค้าและวัตถุดิบ จำแนกตามกิจการค้าประเภทต่างๆ,ปี 2546..... 107
5.30	ที่มาของแหล่งทุนจำแนกตามประเภทกิจการค้าของชุมชน, ปี 2546..... 108
5.31	รูปแบบการใช้แรงงาน จำแนกตามกิจการค้าประเภทต่างๆ ในชุมชน, ปี 2546..... 109
5.32	เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปี จำแนกตามทำเลของกิจการค้าต่างๆ, ปี 2546..... 111
5.33	การวิเคราะห์ความแปรปรวน แสดงความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ในกิจการประเภท อาหารตามทำเลการค้าต่างๆ และการเปรียบเทียบแบบจับคู่พหุคูณ..... 112

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.34 การวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของกิจการค้ารวมประเภทอาหาร ของชำและการแต่งกาย เปรียบเทียบทำเลการค้าริมถนนจรดวิถีถ้องและภายในชุมชน.....	112
5.35 ประเภทของงานรับจ้างรับจ้างของชุมชนเมืองเก่า, ปี 2546.....	113
5.36 อาชีพเดิมของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างจำแนกตามเหตุผลในการประกอบอาชีพ.....	114
5.37 ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปีของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า จำแนกตามเหตุผลในการประกอบอาชีพ, ปี 2546.....	115
5.38 กลุ่มอาชีพในเขตกำแพงเมืองเก่าที่เลือกงานรับจ้างเป็นอาชีพเสริม.....	115
5.39 ประวัติการเปลี่ยนแปลงอาชีพของผู้ที่ประกอบอาชีพหัตถกรรม.....	116
5.40 อาชีพเสริมของชุมชนในกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546.....	117
5.41 เปรียบเทียบขนาดรายได้ จำแนกตามอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง, ปี 2546.....	119
5.42 การวิเคราะห์ความแปรปรวน แสดงค่าความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ จำแนกตาม 3 กลุ่มอาชีพและการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบพหุคูณ.....	120
5.43 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ของอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้างกับรายได้เฉลี่ยเฉพาะของผู้ที่เปลี่ยนอาชีพ, ปี 2546.....	120
5.44 เปรียบเทียบการมีอาชีพเสริมระหว่างอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง.....	122
5.45 เปรียบเทียบประเภทอาชีพเสริมของผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง, ปี 2546.....	122
5.46 เปรียบเทียบรายได้จากอาชีพเสริมประเภทต่างๆ.....	123
5.47 เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อขนาดรายได้ในช่วง 1 ปี จำแนกตามอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง, ปี 2546.....	124
5.48 การวิเคราะห์ความแปรปรวนแสดงความแตกต่างของค่าเฉลี่ยจำนวนเครื่องใช้ในบ้านและการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบพหุคูณระหว่าง 3 กลุ่มอาชีพ.....	125
5.49 เปรียบเทียบสถานภาพการออมเงิน ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546.....	127
5.50 เปรียบเทียบสถานภาพการเป็นหนี้สิน ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546.....	127
5.51 การจำแนกคุณค่าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยโดยชาวเมืองเก่า, ปี 2546.....	131

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.52	เปรียบเทียบการให้ความสำคัญต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จำแนกตามอาชีพ และชนที่ตั้งชุมชน, ปี 2546..... 132
5.53	ผลของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่ออาชีพและรายได้ จำแนกตามอาชีพ, ปี 2546..... 134
5.54	ผลจากอุทยานประวัติศาสตร์ต่อความไม่แน่นอนในการทำมาหากิน จำแนกตามอาชีพ, ปี 2546..... 136
5.55	เปรียบเทียบความรู้สึกไม่แน่นอนในการอยู่อาศัย จำแนกตามชนชุมชน, ปี 2546..... 136
5.56	ประเด็นเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติของชาวเมืองเก่าที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จำแนกตามอาชีพ, ปี 2546..... 138
6.1	การเปลี่ยนแปลงภายในความสัมพันธ์ทางการผลิตของอาชีพเกษตรกรรม..... 144

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
2.1 แสดงลำดับการนำเสนอแนวคิดในการทบทวนวรรณกรรม.....	8
2.2 ตัวแบบการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของ Soderstrom.....	30
2.3 การปรับปรุงตัวแบบการประเมินผลกระทบทางสังคมของ Soderstrom.....	35
3.1 แสดงกรอบการวิจัย.....	39
3.2 แสดงแนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและแนวกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย.....	43
3.3 แสดงแนวเขตเทศบาลตำบลเมืองเก่าและพื้นที่ศึกษา.....	43
3.4 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา.....	44
4.1 ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนเดิม, พ.ศ. 2520.....	52
4.2 การย้ายชุมชนที่เกิดขบวนการพัฒนาโครงการ.....	65
4.3 ส่วนหนึ่งของขบวนแห่นางนพมาศในงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จ.สุโขทัย.....	68
4.4 แสดงแนวเขตที่ทับซ้อนกันระหว่างพื้นที่ของหน่วยงานต่างๆ.....	70
4.5 แนวเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	72

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โบราณสถานเปรียบเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมที่คนรุ่นปัจจุบันได้พยายามสงวนรักษาเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ เท่าที่ผ่านมาทางการได้มีการจัดการกับโบราณสถานโดยการขึ้นทะเบียนและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย สำหรับโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับชาติจะได้รับการดำเนินโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและการท่องเที่ยว ในส่วนของชุมชนที่ตั้งอยู่ซ้อนทับกับพื้นที่ประวัติศาสตร์จะมีการจัดระเบียบการใช้พื้นที่ใหม่ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งแรกได้แก่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นตัวอย่างแรกของการยอมให้ชุมชนได้อาศัยร่วมอยู่ในพื้นที่อุทยานฯ ด้วยวัตถุประสงค์จะให้โบราณสถานที่มีชีวิต (กรมศิลปากร, 2521:42) โดยมีการรื้อย้ายเฉพาะชุมชนที่บดบังตัวโบราณสถานไปตั้งหลักแหล่งใหม่ในพื้นที่ที่โครงการจัดไว้ให้ แต่ทว่าวิถีชีวิตของชุมชนจะยังคงดำเนินอยู่ภายในกรอบของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อนุรักษ์ดังกล่าว

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการวิถีดำรงชีวิตของชุมชนกับแนวทางการอนุรักษ์ที่ทางการได้ยึดถือปฏิบัติอยู่ ได้เห็นนัยที่ขัดแย้งกันอันเกิดจากความไม่เสมอภาคในการที่ชุมชนเมืองเก่าจะต้องถูกจำกัดสิทธิของความเป็นพลเมืองไม่เท่าเทียมกับชุมชนในที่อื่น อันเสมือนเป็นหน้าที่ที่ต้องร่วมมือกับทางการในการรักษาคุณค่าพื้นที่โบราณสถานเอาไว้ ขณะที่ชุมชนยังมีการเจริญเติบโตที่ไม่สิ้นสุดภายใต้อิทธิพลของนโยบายการพัฒนาประเทศไปในทิศทางตรงกันข้ามกับตัวโบราณสถานที่เหลืออยู่เพียงสิ่งก่อสร้างอันเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งภาพชีวิตของประชาชนทั่วไปโดยมากจะสะท้อนผ่านออกมาทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันและพบเห็นได้ชัดเจน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปภายในพื้นดังกล่าวตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามาภายใต้กรอบของกฎหมายและการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ของรัฐ เพื่อจะได้ทราบถึงขอบข่ายอิทธิพลของแนวทางการอนุรักษ์ที่ทางการใช้อยู่ที่มีต่อการดำรงชีพของชุมชน การหาทางออกในการปรับตัวด้านการประกอบอาชีพและการแสวงหารายได้ ตลอดจนการแสวงหาแนวทางที่จะลดความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้นดังกล่าว เพื่อก่อให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม ซึ่งผู้ศึกษาหวังให้ผลการศึกษานี้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายของภาครัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในอนาคต

ในเบื้องต้นนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสรุปภาพรวมของสถานการณ์การอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม โดยสังเขป เพื่อเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในประเด็นต่างๆ โดยส่วนแรก ได้กล่าวถึงแนวทางการแก้ไขปัญหามรดกทางศิลปกรรมในประเทศไทยกับมิติของชุมชนในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวถึงกลยุทธ์ที่รัฐได้นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านการอนุรักษ์ในปัจจุบัน ในด้านที่เกี่ยวกับชุมชนนั้น ได้อ้างถึงแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว ในการวิเคราะห์ชุมชนระดับย่อย สำหรับส่วนที่สองเป็นการกล่าวถึงความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา โดยสังเขป โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เลือกเอาชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยเป็นกรณีศึกษา ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1.1.1 การแก้ปัญหาด้านการอนุรักษ์ในประเทศไทยกับมิติของชุมชน

ที่ผ่านมาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทย ใช้วิธีการทั้งทางเทคนิควิทยาในการบูรณะปฏิสังขรณ์และการประกาศเขตเพื่อสิทธิในการได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และฉบับแก้ไขปี พ.ศ.2535 ซึ่งได้บัญญัติแนวทางในการสงวนรักษา ควบคุมและกำหนดบทลงโทษทั้งทางแพ่งและทางอาญา ถึงกระนั้นก็ตาม ทุกวันนี้โบราณสถานของไทยยังต้องเผชิญกับภาวะเสื่อมโทรมทั้งด้วยสาเหตุทางธรรมชาติและโดยมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบขุดค้นโบราณสถานหรือทำลาย ลักขโมย ฯลฯ ตลอดจนการกระทำต่อสภาพแวดล้อมโบราณสถานนั้น ๆ เช่น การสร้างอาคารประชิดโบราณสถาน การใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม และด้วยความจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณจากภาครัฐ ทำให้การดำเนินงานในการจัดการโบราณสถานในประเทศไทยต้องประสบกับอุปสรรคมาโดยตลอด (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2535 : 39-41)

นอกเหนือจากมาตรการควบคุมทางกฎหมายแล้ว แนวทางการบรรเทาปัญหาของรัฐในปัจจุบันได้แก่ความพยายามที่จะส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการอนุรักษ์มากขึ้น ส่วนหนึ่งของนโยบายได้ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 โดยบทบาทของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ อันประกอบด้วยแผนงานเร่งด่วนที่ให้ตั้งหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อทำงานด้านการอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่น การประกาศเขตอนุรักษ์ การรวบรวมข้อมูลและเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม อีกส่วนหนึ่งคือการดำเนินการในระยะยาวที่จะทำการปรับปรุงในระดับโครงสร้างตั้งแต่ระบบการศึกษา กฎหมายองค์กรที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสนับสนุนด้านงบประมาณ (อ้างแล้ว) ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานับเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของภาครัฐให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หากแต่เงื่อนไขหนึ่งของการสร้างการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพนั้นคือจิตสำนึกในการอนุรักษ์ แต่ยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าอุดมคติที่เกิดจากวิธีการมองประวัติศาสตร์ที่ถูกลำดับขั้นโดยนักวิชาการนั้น

มีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกับอุดมคติของประชาชน เพราะสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ทุกวันนี้คือการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย กำลังดำเนินอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง และมักจะปรากฏภาพของความขัดแย้งที่มักจะเกิดขึ้นเสมอระหว่างชุมชนกับโบราณสถานทั้งในทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ-สังคม และทางกฎหมาย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่โบราณสถานซ้อนทับอยู่กับเขตชุมชนที่มีการเจริญเติบโต และได้รับการจัดระเบียบพื้นที่ในรูปของอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งนอกเหนือจากการบูรณะ ยังได้รับแรงกดดันมากกว่าพื้นที่ที่โบราณสถานตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยา

จากภาพรวมของปัญหาข้างต้น งานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นถึงการที่รัฐและชุมชนมีความสัมพันธ์กับพื้นที่แตกต่างกัน โดยการเกิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ซึ่งรัฐได้พยายามสร้างขึ้นนั้นเป็นการสร้างแหล่งความจำทางประวัติศาสตร์และมีเป้าหมายต่อการนำเงินตราเข้าประเทศผ่านการท่องเที่ยว ในขณะที่ประชาชนนั้นมองพื้นที่ในฐานะที่เป็นแหล่งทำมาหากินและเป็นที่พักพิงอยู่อาศัยของครอบครัว ภาพชีวิตของชาวบ้านจะสะท้อนออกมาผ่านระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลัก ดังนั้นการปฏิบัติต่อพื้นที่จึงแตกต่างกับที่รัฐกระทำอยู่ โดยแนวคิดในการพยายามแยกคนกับแหล่งโบราณสถานออกจากกัน จะส่งผลต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานที่มีให้อำนาจรัฐอย่างเดียว โดยละเลยการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในการร่วมดูแลรักษาโบราณสถาน (ขจรจบ กุสุมาวลี, 2544 : 151-154) ซึ่งหมายถึงแนวทางการอนุรักษ์ที่รัฐได้พยายามดำเนินการอยู่อาจต้องพบความยากลำบากยิ่งขึ้นในการบรรลุตามเป้าหมาย

1.1.2 ชุมชนในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นตัวอย่างหนึ่งในการฉายภาพการดำรงชีวิตของชุมชนในเขตโบราณสถานซึ่งมีอาณาบริเวณถึง 43,750 ไร่ ครอบคลุมเขตการปกครองส่วนท้องถิ่น 2 แห่งคือเทศบาลตำบลเมืองเก่าและองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเก่า แนวทางการพัฒนาเขตโบราณสถานเมืองสุโขทัยให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์นั้นปรากฏเป็นรูปธรรมตามแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในปี พ.ศ. 2521 ประกอบด้วยแผนงานหลักๆ คืองานบูรณะโบราณสถาน แผนการใช้ที่ดิน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดชุมชน การจัดหาสาธารณูปโภค-สาธารณูปการให้กับพื้นที่ตลอดจนแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ฯลฯ (กรมศิลปากร, 2521: 42-70) ตลอดช่วงเวลากว่า 25 ปีหลังจากนั้น โครงการฯ ได้นำพาความเปลี่ยนแปลงมาสู่พื้นที่ดังกล่าวอย่างมากมาย โดยเฉพาะการพัฒนาทางกายภาพที่อยู่ในระดับสูงเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนหน้า จนอาจกล่าวได้ว่าด้วยการเข้ามาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง (Watanabe and Nishimura, 1994 : 147-197)

นับจากช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน การทำงานของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องผ่านกับอุปสรรคนานาประการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการลักลอบขุดค้นหาสิ่งมีค่าภายในตัวโบราณสถาน การปลูกสร้างอาคารรुक้าหรือบดบังโบราณสถาน ความไม่ชัดเจนในเรื่องอำนาจหน้าที่ของภาครัฐที่มีความซับซ้อนภายในพื้นที่อุทยาน ตลอดจนปัญหาเรื่องการใช้ที่ดินที่ยังขาดความชัดเจนระหว่างหน่วยงานของภาครัฐและประชาชน (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 2545) และจากการประชุมผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่อุทยานทุกฝ่าย โดยการดำเนินงานของกองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมมูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย ได้สรุปปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่มออกมาดังนี้

กลุ่มข้าราชการในพื้นที่ สรุปปัญหาหลักได้แก่ การอนุรักษ์ที่ยังขาดการส่งเสริมความเข้าใจถึงความสำคัญของโบราณสถาน และการประชาสัมพันธ์ให้ทุกฝ่ายรับทราบถึงข้อมูล กฎระเบียบ ข้อบังคับของโบราณสถานยังไม่ดีพอ อีกปัญหาหนึ่งคือการประสานงานระหว่างหน่วยงานของภาครัฐเองและได้เสนอแนะวิธีการต่างๆ ในการประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงตัวประชาชน ทั้งด้วยหอกระจายข่าว ทำเอกสารเผยแพร่และผ่านเครือข่ายชุมชน การอบรมผู้นำในเรื่องความเข้าใจในการอนุรักษ์ ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ให้ถึงประชาชน

กลุ่มประชาชนในพื้นที่ ได้สรุปถึงแรงจูงใจในการอนุรักษ์ได้แก่ การสร้างเสริมรายได้ให้กับชุมชนด้วยการท่องเที่ยว ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้านและตั้งสหกรณ์ชุมชน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเรื่องขยะและน้ำเสีย ปรับปรุงตลาดชุมชน การสร้างความชัดเจนในแนวเขตโบราณสถานและการออกเอกสารสิทธิ การร่วมกันพัฒนาแบบบ้านที่เหมาะสมกับท้องถิ่นฯลฯ และปัจจุบันนี้ชาวเมืองเก่าไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของโบราณสถาน แต่มีความรู้สึกเป็นลูกน้องของอุทยานฯ

กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้สรุปปัญหาการขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของประชาชน ปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ยังซับซ้อน และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาโดยการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ให้แก่เยาวชน ปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวและแก้ปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินให้มีความเข้าใจที่ตรงกัน (สมฤดี นิโครวัดมนยิ่งยง, 2543)

ทั้งหมดเป็นภาพรวมของสถานการณ์การอนุรักษ์ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยสังเขป โดยทางหน่วยงานของรัฐต้องการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แก่ประชาชน ในขณะที่ประชาชนต้องการพัฒนารายได้และอาชีพมากขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีความจำเป็นในการประสานนโยบายของรัฐเข้ากับความต้องการของท้องถิ่นที่สามารถยังประโยชน์กับทุกฝ่ายได้ เพื่อการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

วัตถุประสงค์ในการศึกษาค้างนี้ต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนภายในเขตกำแพงเมือง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนอาชีพหลักของชุมชน ได้แก่ ครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง ในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

- 1.2.1 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและอาชีพของชุมชน และเปรียบเทียบรูปแบบการผลิต การใช้แรงงานและการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการผลิตของครัวเรือนอาชีพหลักของชุมชนเมืองเก่า
- 1.2.2 ศึกษาเปรียบเทียบสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนอาชีพหลัก
- 1.2.3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนที่สอดคล้องกับพื้นที่อนุรักษ์ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จ.สุโขทัย อยู่ในเขตพื้นที่ปกครองของเทศบาลตำบลเมืองเก่า มีเนื้อที่ประมาณ 2,050 ไร่ จำนวนครัวเรือนประมาณกว่า 1,000 ครัวเรือน

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตของการศึกษาจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่จุดเริ่มของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ในปี พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นปีที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจากแผนการดำเนินงานของโครงการฯ จนถึงช่วงเวลาปัจจุบัน โดยกำหนดขอบเขตพื้นที่คือชุมชนภายในเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ปกครองของเทศบาลตำบลเมืองเก่า เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการใช้ที่ดินที่เข้มข้น ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายและหนาแน่นกว่าบริเวณอื่นๆ อีกทั้งอยู่ภายใต้กฎระเบียบควบคุมทางกฎหมายที่เข้มงวดกว่าบริเวณอื่นๆ ในเขตโบราณสถาน

1.4 สมมติฐานในการศึกษา

- 1.4.1 โครงสร้างชุมชนมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากชุมชนเกษตรกรรมเป็นสังคมเมืองมากขึ้น เศรษฐกิจการค้าจะขยายตัวกว่าเดิม เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้นและชุมชนมีปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาคือมีโครงสร้างพื้นฐานสมบูรณ์และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด ในขณะที่เศรษฐกิจภาคเกษตรถดถอยลงตามลำดับ
- 1.4.2 กลุ่มอาชีพพาณิชยกรรมเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีกว่าอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง เป็นเหตุให้ประชาชนหันมาประกอบอาชีพพาณิชยกรรมกันมากขึ้น
- 1.4.3 ผลจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวจะสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มอาชีพพาณิชยกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมไม่มากนักน้อย ในขณะที่กลุ่มอาชีพอื่นไม่มีส่วนได้กับโอกาสดังกล่าวเท่าที่ควร
- 1.4.4 กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนยังคงเจริญเติบโตภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ความไม่เท่าเทียมและช่องว่างระหว่างอาชีพที่เกิดขึ้น จะส่งผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชนแต่ละกลุ่มที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแตกต่างกัน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการศึกษาจะทำให้ทราบถึงรูปแบบการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ ระดับอิทธิพลทางกฎหมายและนโยบายอนุรักษ์โบราณสถานที่มีผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ การผลิตและการใช้แรงงาน การใช้ประโยชน์ที่ดิน สถานทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาการวางแผนด้านการอนุรักษ์ในมิติของความสัมพันธกับชุมชนหรือท้องถิ่น อันนำมาซึ่งการประสานผลประโยชน์ระหว่างหน่วยงานอนุรักษ์และชุมชน เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายด้านการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

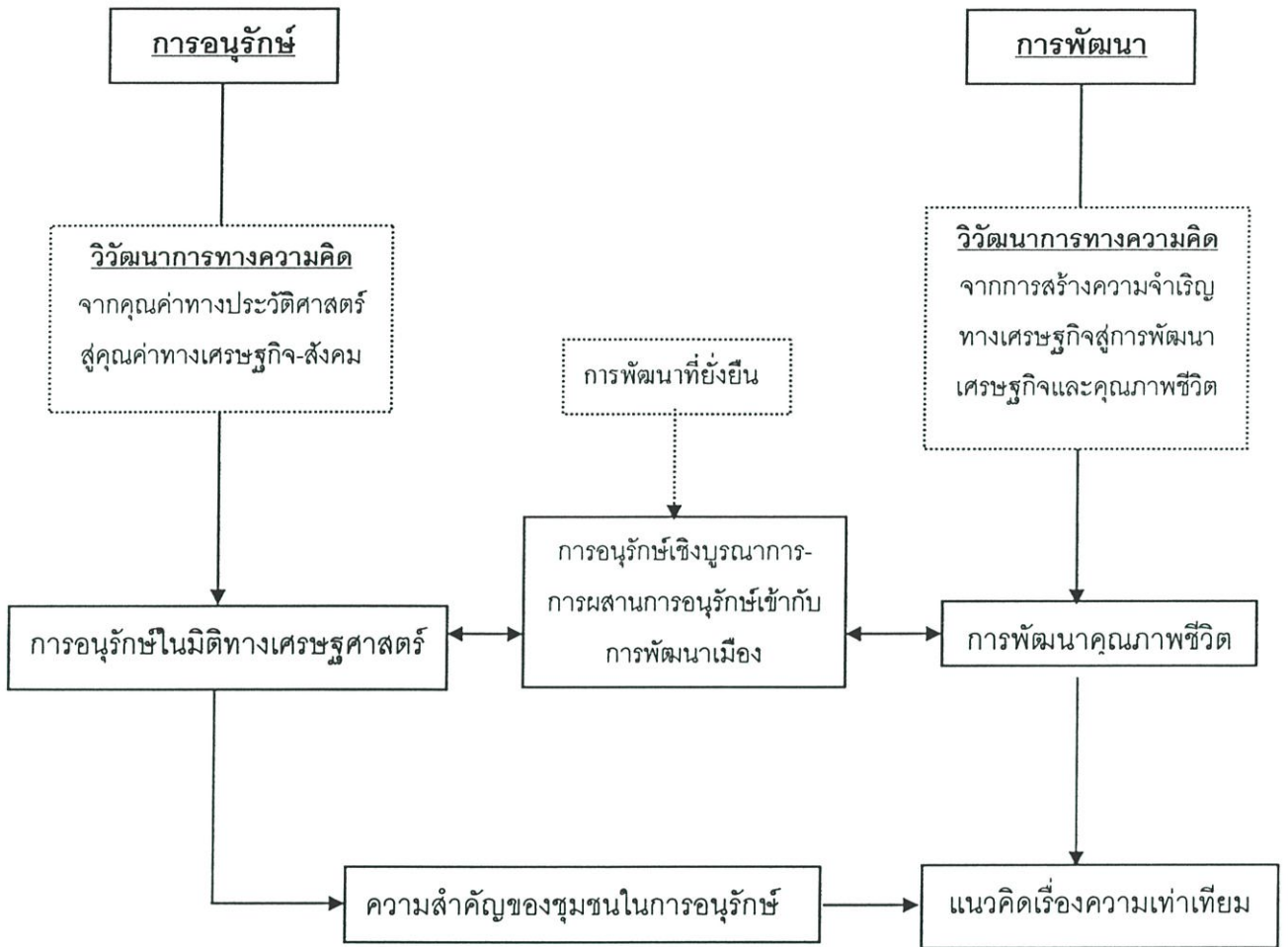
ลำดับการนำเสนอและการเชื่อมโยงแนวคิดต่างๆ

การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องเริ่มจากการวิเคราะห์ 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดด้านการอนุรักษ์และแนวคิดด้านการพัฒนา ซึ่งสัมพันธ์กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน กล่าวคือในระยะแรกของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนภายในเขตอุทยานจะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการดำเนินการต่างๆ อันเป็นไปตามแผนแม่บท และระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันชุมชนซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมทางกฎหมายการอนุรักษ์นั้น จะได้รับปัจจัยการพัฒนาจากภาครัฐในด้านต่างๆ ซึ่งการทบทวนแนวคิดทั้งสองนั้นจะทำให้ทราบทิศทางในการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัจจัยทั้งสองทั้งในด้านบวกและด้านลบ

การทบทวนแนวคิดด้านการอนุรักษ์ทำให้ทราบถึงความหมาย ความสำคัญและสถานการณ์ของการอนุรักษ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กระทั่งวิวัฒนาการเข้าสู่แนวคิดการอนุรักษ์เชิงบูรณาการ (Integrated Conservation) อันเป็นแนวทางในการผสมผสานการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาเมือง ซึ่งถือเป็นทางออกประการหนึ่งที่แสดงถึงความพยายามเชื่อมโยงและลดช่องว่างระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนา จากแนวคิดนี้ได้พบประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนที่ชัดเจนที่สุดคือการใช้ความสำคัญกับคุณค่าด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหนทางหนึ่งในการช่วยลดผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับแนวคิดด้านการพัฒนานอกจากทำให้ทราบเป้าหมายและพัฒนาการของแนวคิดนี้ ยังพบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์อันเป็นเป้าหมายสำคัญอันหนึ่งของการพัฒนา ซึ่งจะนำมาเป็นตัวแบบในการวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจของชุมชนที่เกิดขึ้น

จากลำดับนี้จึงได้จำกัดประเด็นทางเศรษฐกิจให้อยู่ในกรอบของแนวทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป้าหมายและแนวนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา โดยการให้โอกาสและความเสมอภาคที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพเพื่อมุ่งสู่การมีสังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพ ซึ่งผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับประเด็นด้านความเสมอภาคในการที่ชุมชนภายในเขตโบราณสถานจำเป็นต้องมีการเสียสละสิทธิบางประการเพื่อสวัสดิการสังคม เพราะถือว่าโบราณสถานแห่งชาติเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่พลเมืองในชาติทุกคนมีสิทธิได้ใช้ประโยชน์และรัฐจะต้องให้ความคุ้มครอง แต่ผลลัพธ์หนึ่งที่เกิดขึ้นคือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชุมชนกับองค์กรที่มีหน้าที่อนุรักษ์ในพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคในการดำเนินการแนวทางอนุรักษ์ในอนาคต

จากลำดับความคิดข้างต้นสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

รูปที่ 2.1 แสดงลำดับการนำเสนอแนวคิดในการทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

2.1.1 การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม : ความหมายและความสำคัญ

ความหมายของคำว่ามรดกทางวัฒนธรรม(Cultural Heritage) องค์การว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(UNESCO)ได้ให้ความหมายไว้เมื่อปี พ.ศ. 2515 ว่าเป็นสองลักษณะ คือสภาพทางกายภาพ (Physical Aspect) ซึ่งจับต้องได้ (Tangible) และสภาพที่ไม่ใช่ กายภาพ (Non-Physical Aspect) ซึ่งจับต้องไม่ได้ (Intangible) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสั่งสมมาเป็นเวลานาน ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมในความหมายที่กล่าวมา ได้แก่ ภาษา ขนบประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ ความเชื่อ สถานที่ประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ วรรณกรรมและ งานศิลปะ เป็นต้น (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร : 2544) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาตลอดช่วง ระยะเวลาของประวัติศาสตร์ และตกทอดมาตามวันเวลาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้บางส่วนสูญสลายไป แต่บางส่วนก็ได้รับการดูแลรักษาสืบเนื่องมาซึ่งเป็นประจักษ์พยานแห่งพลัง ความสามารถของมนุษย์

การให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามรักษามรดกทางวัฒนธรรม เอาไว้เพื่อส่งทอดให้คนรุ่นหลัง โดยจากตอนหนึ่งของกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2507 ความว่า

ชาติไทยเรานั้น มีเอกราช มีภาษา มีศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นของ ตนเองมาช้านานหลายศตวรรษแล้ว ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษของเราได้เสียสละอุทิศชีวิต อุทิศทั้งกายและใจสะสมสิ่งเหล่านี้ไว้ให้พวกเรา จึงจำเป็นที่พวกเราจะต้องรักษาสิ่ง เหล่านี้ไว้ให้คงทนถาวร โบราณวัตถุและศิลปวัตถุทั้งนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ชี้ให้เห็นอดีตอัน รุ่งโรจน์ของชาติไทยเรา เป็นประโยชน์ในการศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ- โบราณคดีและวัฒนธรรม จึงควรที่ทุกฝ่ายจะได้ช่วยกันทะนุถนอมบำรุงรักษาอย่าให้ สูญสลายไป (กรมศิลปากร : 2531 อ้างใน ยงธนิศร์ พิมลเสถียร : 2544)

ซึ่งอาจสรุปเนื้อหาข้างต้นได้ความว่าการอนุรักษ์มีความสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ เพื่อ รักษาเกียรติภูมิของชาติ และเป็นประโยชน์ในการศึกษาทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกถึง เอกลักษณ์ของชาติ (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร : 2544) สำหรับแนวคิดในระดับนานาชาติได้มีการ กล่าวถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไว้คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นคำกล่าว ของ Dr. Tatsuo Yamamoto ที่กล่าวไว้ว่า การสงวนรักษาและปฏิสังขรณ์โบราณสถานไม่

เพียงแต่สร้างความแข็งแกร่งให้กับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจแก่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับและกระตุ้นให้ชนชาติอื่นได้ให้ความยกย่องต่อชนชาติและประชาชนที่ได้ทำการอนุรักษ์ด้วย นอกจากนี้ Dr. Makaminan Makagiansa ยังได้กล่าวไว้อีกว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นแสดงออกถึงประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์และลักษณะที่เป็นส่วนรวมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผสานเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายในจิตสำนึกของความเป็นปัจเจกและความเป็นชุมชน(ของประชาชน) ด้วยจากเหตุผลเหล่านี้ จึงเป็นที่ขาดไม่ได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมจะต้องถูกปกป้องรักษาเอาไว้ (อ้างโดย Myint, 1988 : 6)

จากคำกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาติหรือท้องถิ่น เป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีตัวตน มีที่มาของชนชาตินั้น อันจะนำมาซึ่งจิตสำนึกในความภาคภูมิใจและสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างประชาชนที่ร่วมเป็นเจ้าของในมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ

2.1.2 การอนุรักษ์เชิงบูรณาการ

2.1.2.1 ความเป็นมาของแนวคิดการอนุรักษ์เชิงบูรณาการ

ปัจจุบันนี้ ยอมรับกันว่ามรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลจากกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาของสังคมร่วมสมัย คุณค่าและความต้องการของมนุษย์ ในขณะที่แนวคิดดั้งเดิมจำกัดอยู่แค่ตัวมรดกทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้รวมเอาสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์อยู่กับการดำรงชีวิตและการทำมาหากินของประชาชนเข้าไปด้วย (Feilden and Jokilehto, 1998 : 11) อันได้แก่ สิ่งปลูกสร้างทั่วไป โครงข่ายถนนหรือการเชื่อมต่อกันระหว่างอาคาร และความสัมพันธ์กับภูมิทัศน์ ซึ่งโบราณสถานนั้นๆ เป็นส่วนประกอบอยู่ จุดเริ่มของวิวัฒนาการทางความคิดนี้สืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรกนั้น เกิดจากผลของภาวะสงคราม การบูรณะฟื้นฟูเมือง และการสร้างถนนหนทาง ทำให้อาคารบ้านเรือนจำนวนมากถูกทำลายไปในระยะเวลาอันรวดเร็ว พร้อม ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงทศวรรษที่ 60-70 ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของประชากรและที่อยู่อาศัยเข้าไปในเขตชุมชนเก่า และเกิดความตระหนักถึงคุณค่าทางด้านวัสดุ ประโยชน์การใช้สอย และสภาพแวดล้อมดั้งเดิมที่มีการสืบทอดต่อมาอย่างต่อเนื่องจากชนรุ่นก่อน ๆ ทำให้เริ่มมีการใคร่ครวญว่าควรทำการเก็บรักษาเอาไว้ดีหรือไม่ (Anonymous :2003)

ประการที่สองเป็นวิวัฒนาการทางความคิดระดับนโยบายจากการประชุมระหว่างชาติเกี่ยวกับปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรจนเกิดการบริโภคทรัพยากรเกินขอบเขต ผลการประชุมทำให้เกิดข้อตกลงเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ต้อง

รักษาไว้เพื่อส่งต่อให้คนรุ่นหลัง ทั้งในเรื่องของการกำหนดเกณฑ์ประเมินคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และเรื่องของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจและการพัฒนาชุมชน (Feilden and Jukilehto, 1998 : 77)

แต่ทุกวันนี้ พื้นที่ประวัติศาสตร์กำลังถูกทำลายลงไปทุกขณะจากสาเหตุสำคัญคือกระแสการพัฒนาในด้านต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตของเมืองแบบสมัยใหม่เข้าแทนที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา จึงได้มีความพยายามในการผสมผสานการอนุรักษ์เข้าไปในแผนพัฒนาเมือง เพื่อให้การอนุรักษ์เกิดประสิทธิผลโดยที่ยังสามารถพัฒนาเมืองในส่วนอื่นได้ วิธีการนั้นคือการอนุรักษ์เชิงบูรณาการ ซึ่งหมายถึงการแสวงหาแนวทางการผสมผสานกันระหว่างที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรมขนาดเล็ก และกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจหลีกเลี่ยงการดำเนินการใดๆ ที่ไม่น่าพึงปรารถนา โดยที่ยังสามารถรักษาสภาพดั้งเดิมของเมืองและคงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประโยชน์ใช้สอยเอาไว้ได้โดยอาศัยวิธีการจัดการเมืองเป็นกลไกสำคัญ (Feilden and Jukilehto, 1998 : 80) ซึ่งในปัจจุบันแนวโน้มของการอนุรักษ์เชิงบูรณาการได้ให้ความสำคัญกับ 3 ประเด็นดังนี้ 1) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมจะเป็นหน้าที่ขององค์กรอนุรักษ์เพียงลำพัง 2) จะเป็นการอนุรักษ์ที่ควบคู่กันระหว่างการรักษาวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน และ 3) ให้ความสนใจในหลักการพัฒนายั่งยืน (Anonymous:2003) อย่างไรก็ตามรูปแบบการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ยังไม่มีรูปแบบที่นำไปใช้ได้ทั่วไป เพราะจะขึ้นอยู่กับบริบทที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามในการเสนอแนวทางเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

2.1.2.2 แนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการ

จากที่กล่าวมาแล้วว่าแนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการนั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นการผสมผสานกันระหว่างการอนุรักษ์เข้ากับแผนพัฒนาเมือง ซึ่งแต่เดิมนั้น เมืองมักจะแยกการอนุรักษ์และการพัฒนาออกจากกัน นักวางแผนชุมชนเมืองมักจะละเลยประเด็นการอนุรักษ์ ในขณะที่การอนุรักษ์มักจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่มีหน้าที่เฉพาะ (Brkovi, 1997) ซึ่งการทำงานในลักษณะต่างคนต่างทำเช่นนี้ ยังผลให้สถานการณ์การอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์หลายแห่งโดยเฉพาะในแถบประเทศกำลังพัฒนา ต้องเผชิญกับกระแสของการพัฒนาและบางส่วนต้องประสบกับภาวะเสื่อมโทรมด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้ (Feilden and Jukilehto, 1998: 79)

- 1) การเพิ่มจำนวนประชากรและการย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเสื่อมโทรมของพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งถูกแทนที่ด้วยย่านการค้าและที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดภาวะจำนวนประชากรเกินขนาดและสุขอนามัยแย่ง

- 2) การเพิ่มจำนวนรถยนต์ส่วนบุคคลในพื้นที่ที่ไม่เหมาะกับการใช้รถยนต์ประเภทดังกล่าว ทำให้เกิดมลภาวะและการสิ้นเปลืองซึ่งส่งผลเสียหายต่ออาคาร
- 3) การพัฒนาอาคารสูงในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ส่งผลกระทบต่อภูมิอากาศของเมือง
- 4) การเปลี่ยนวิธีการผลิตจากงานฝีมือมาเป็นระบบอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความต้องการอาคารขนาดใหญ่และการจราจรที่มากขึ้นตามมา
- 5) เกิดสินค้าและบริการที่ทันสมัยเข้าแทนที่รูปแบบดั้งเดิมอันเป็นสาเหตุของความฟุ่มเฟือย
- 6) การขาดการดูแลรักษาอาคารเก่าและการขาดการเข้าใจในคุณค่าและวัฒนธรรมยิ่งทำให้การเสื่อมโทรมเป็นไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น

ซึ่งความตระหนักในด้านความจำเป็นที่จะต้องผสานแผนการอนุรักษ์เข้าไว้ในแผนพัฒนาเมือง ได้มีจุดเริ่มต้นในภูมิภาคยุโรปเป็นแห่งแรก โดยปรากฏอยู่ในกฎบัตรระหว่างชาติยุโรปอยู่หลายฉบับ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (Brkovi, 1997)

1) The European Urban Charter (Congress of the Local and Regional European Governments, Strasbourg, 1992) ได้สรุปผลการทำงานในการฟื้นฟูเมืองของ The European Council ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980-1992 ซึ่งให้เห็นแนวทางการผสานปัจจัยทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี สังคมและวัฒนธรรมตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน และการประสบความสำเร็จในการถ่วงดุลย์ระหว่างการพัฒนาแบบสมัยใหม่กับพื้นที่มรดกทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารเก่าจำเป็นต้องอาศัยกลไกทางเศรษฐศาสตร์เข้าช่วยจึงจะประสบความสำเร็จ

2) ในรายงาน Recommendation on the Protection of Historical and Traditional Entities and Their Role in the Modern life จากการประชุมของยูเนสโกที่ไนโรบี ในปี ค.ศ. 1976 เสนอให้เห็นถึงการที่ประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่ผสมผสานเข้าด้วยกันเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมของมนุษย์และการบูรณาการสิ่งดังกล่าวเข้ากับสังคมแบบใหม่ต้องอาศัยองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อันได้แก่ ภาครัฐ สถาบันทางสังคม สถาบันการเงิน องค์กรชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ และสมาชิกในชุมชนเอง

3) จาก Charter for Conservation of Historical Cities and Urban Area ในสมัยประชุมทั่วไปครั้งที่ 8 ของ ICOMOS ที่วอชิงตันในปี ค.ศ. 1987 ได้ยอมรับว่าเครื่องมือในการอนุรักษ์อันได้แก่ การปกป้องดูแล การสงวนรักษาและการบูรณะปฏิสังขรณ์ ต้องสามารถผสานกลมกลืนเข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ และกล่าวถึงการที่นโยบายการอนุรักษ์จะต้องผนวกรวมเข้ากับนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจ-สังคม และแผนพัฒนาเมือง

4) การประชุมสหประชาชาติที่เมืองแวนคูเวอร์ในปี ค.ศ. 1976 เกิดข้อตกลงร่วมกันระหว่างประเทศอย่างหนึ่งคือการปกป้องพื้นที่เก่าจะต้องผนวกเอาลักษณะเด่นทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีเข้าไปด้วย

5) ในกรณีของการศึกษาปัญหาการปกป้องอนุสรณ์สถานทางสถาปัตยกรรมและการใช้สอยแบบสมัยใหม่ที่เอสโทเนียในปี ค.ศ. 1985 มีแนวความคิดที่สอดคล้องกับที่กล่าวแล้วข้างต้น และเสริมว่าในการอนุรักษ์อาคารนั้น การที่จะตัดสินใจว่าจะป้องกันของเก่าหรือยอมรับสิ่งใหม่ ควรจะเริ่มจากแนวความคิดที่ว่าหากสิ่งปลูกสร้างนั้นมีฐานะที่เป็นตัวแทนประวัติศาสตร์ ควรปกป้องและสงวนรักษาไว้เพื่อการค้นหาความจริงและความเข้าใจในพัฒนาการด้านทักษะการก่อสร้าง และแนวโน้มในการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ก็ควรเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการและความจำเป็นในรูปแบบเดียวกับที่เคยถูกส่งผ่านมามาตั้งแต่รุ่นก่อนหน้า (เพ็งอ้าง)

ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญจากเอกสารดังกล่าวได้ดังต่อไปนี้

1) พื้นที่อนุรักษ์ควรจะสนองตอบวิถีชีวิตแบบใหม่ ควรมีกิจกรรมและการใช้สอยที่สามารถตอบสนองเมืองสมัยใหม่ โดยกิจกรรมนั้นต้องไม่ไปรบกวนหรือทำให้พื้นที่อนุรักษ์ด้วยคุณค่าลงไป

2) ควรให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูการใช้สอย สภาพแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจ โดยกำหนดไว้ในวาระด้านการพัฒนา นักวางแผนควรเข้าถึงปัญหาและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างละเอียด ซึ่งการวางแผนไม่ใช่แค่การกำหนดสัดส่วนการใช้ที่ดินหรือกำหนดข้อบังคับสำหรับการสร้างอาคารเดี่ยว แต่ยังรวมไปถึงผู้เกี่ยวข้องที่มีบทบาท มีความต้องการและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน

3) การปรับปรุงให้กลับสู่สภาพเดิมไม่ใช่ทำแค่ในทางกายภาพ เพราะมีกระบวนการภายในซ่อนอยู่มากมายที่ผลักดันให้เกิดลักษณะรูปธรรมอย่างเห็น ซึ่งเป็นบทบาทของนักวางแผนที่จะต้องดึงมันออกมาและเชื่อมโยงเข้ากับลักษณะทางกายภาพให้ได้ และควรให้ความสนใจกับระบบเศรษฐกิจเป็นพิเศษ

ทั้งหมดนี้พอจะสรุปได้ว่า การอนุรักษ์อาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน กำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกคุกคามจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ชักนำการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและด้านลบเข้ามาสู่พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งบทบาทขององค์กรที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ที่มีอยู่แต่เดิมไม่อาจหลีกเลี่ยงกับภาวะกดดันของกระแสดังกล่าวได้ ฉะนั้น การแสวงหาแนวทางที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมให้เจริญงอกงามไปตามกระแสของวันเวลา จำเป็นจะต้องยอมรับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงและพยายามสอดประสานสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ตามคุณค่าที่แท้จริงของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ การศึกษาแนวคิดด้านการอนุรักษ์ในทางเศรษฐศาสตร์ เป็นการแสวงหาคุณค่าที่มีลักษณะร่วมสมัยกับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันมากที่สุด

2.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์กับการอนุรักษ์

มุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ได้ให้คำจำกัดความของคำว่ามรดกไว้สองประการ ประการแรกถือว่ามีมรดกนั้นเป็นทรัพย์สินที่เป็นทุนชนิดหนึ่ง ที่ได้รับมาจากอดีตและจะต้องส่งต่อไปยังอนาคต ถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งชนในรุ่นนั้นอาจจะรับจากบรรพบุรุษเอาไว้หรือสร้างขึ้นใหม่ก็ได้ และถ้าหากไม่รักษาเอาไว้มันก็จะสูญสลายไป ประการที่สองคือการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับองค์ความรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนในแง่ที่ต้องส่งทอดให้คนรุ่นหลังต่อไป ซึ่งการวิเคราะห์ต้นทุนทางวัฒนธรรมสามารถนำมาคิดในแนวทางเดียวกับการวิเคราะห์ต้นทุนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน (Klamer and Throsby, 1998) โดยต้นทุนทางวัฒนธรรมนี้จะเกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและจะได้รับการปกป้องจากการเสื่อมสภาพ เพื่อคนรุ่นปัจจุบันได้ชื่นชมและส่งต่อไปยังคนรุ่นหลังต่อไป แต่ทว่าในความพยายามนี้มักพบว่าผู้คนยังมองไม่เห็นคุณค่าและไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้อย่างแท้จริง (ICOMOS, 2000) ผลคือทุกวันนี้กระบวนการเป็นเมือง การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม มลภาวะ สิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ และการจัดสรรงบประมาณที่น้อยลง ทำให้โบราณสถาน อาคารประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์อยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการถูกทำลาย ซึ่งในขั้นแรกนี้จำเป็นต้องตระหนักถึงข้อเท็จจริงซึ่งสัมพันธ์กับมรดกที่เป็นสิ่งปลูกสร้างที่กล่าวมาในเรื่องต่อไปนี้ (เฟิงอ่าง)

- 1) วัฒนธรรมนั้นมีองค์ประกอบหลายอย่างซึ่งให้คุณค่าต่อสังคมในด้านต่างๆ กล่าวคือคุณค่าในด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ ศาสนา สุนทรียศาสตร์ และการศึกษา เป็นต้น
- 2) ระดับความพอใจต่อองค์ประกอบเหล่านั้นแตกต่างกันตามลักษณะของสิ่งปลูกสร้างและการปฏิบัติต่อมรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนในแต่ละยุคสมัยก็มีความแตกต่างกันไปตามระดับการให้คุณค่าที่ไม่เหมือนกัน
- 3) คุณค่าทางวัฒนธรรมนั้นสามารถแพร่กระจายไปในนานาชาติได้ง่ายดายเพราะบรรดามรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ อันได้แก่ ตัวอาคารเอง โบราณสถาน หรือเมือง มักจะถูกให้คุณค่าจากภายนอกประเทศพอๆ กับภายในประเทศ ซึ่งความจริงข้อนี้ยอมรับโดยข้อตกลงระหว่างชาติในเรื่องแหล่งโบราณสถานของโลก และปรากฏการณ์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เติบโตขึ้น
- 4) องค์ประกอบทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ฝังติดอยู่กับตัวอาคารนั้น ๆ ดังนั้นการปกป้องดูแลจึงหมายถึงการปกป้องตัวอาคารด้วย
- 5) มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งปลูกสร้างจะเกี่ยวข้องกับกฎหมายทรัพย์สิน เพราะสิ่งปลูกสร้างถูกเป็นเจ้าของและเข้าใช้โดยสาธารณะหรือไม่ก็เอกชน และยังไม่สามารถบอกได้ว่าคนในรุ่นปัจจุบันจะส่งทอดไปยังรุ่นต่อไปหรือไม่

6) การที่มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งปลูกสร้างถือเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง จึงจำเป็นต้องสร้างกฎหมายพิเศษและกลไกทางสถาบันในการควบคุมเจ้าของและผู้อยู่อาศัย ซึ่งการควบคุมจะด้วยวิธีการขดเชยหรืออื่นๆ เพื่อที่ว่าจะไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้เป็นเจ้าของในทรัพย์สินอันนั้น

7) ความสนใจในมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งปลูกสร้างในบางแห่งที่มีคุณค่าระดับนานาชาติเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศที่เป็นเจ้าของจะต้องร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรระหว่างประเทศในการปกป้องรักษาอย่างสอดคล้องกัน ซึ่งกฎหมายและกลไกสถาบันของแต่ละประเทศไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันและสามารถปรับเปลี่ยนได้

จากที่กล่าวมาพอจะสรุปได้ว่าถึงแม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคุณค่าอันเป็นสิ่งที่วัดไม่ได้ แต่ก็มีคามผันแปรตามเวลา สถานที่และผู้คนที่จะทำให้คุณค่ากับสิ่งนั้น ทั้งยังมีผลสืบเนื่องทางเศรษฐกิจในแง่ของการที่ทรัพย์สินถูกกำหนดคุณค่าจากภายนอกและมีผลต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์อันจะจัดการกับทรัพย์สินของตน ทุกวันนี้เป็นที่ยอมรับกันว่าพลังทางเศรษฐกิจมีบทบาทมากขึ้นในสังคม ทั้งด้วยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์และระบบตลาด เป็นการส่งสัญญาณว่าในการอนุรักษ์จำเป็นต้องศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์มากขึ้นสำหรับในทางสังคมศาสตร์ ถือว่าเศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งสะท้อนพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล เช่นเดียวกับสะท้อนคุณลักษณะของสังคมนั้น ด้วยข้อเท็จจริงต่อไปนี้

- 1) มีการแข่งขันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรที่การขาดแคลนและมืออยู่จำกัด และถือว่าการแข่งขันเช่นนี้เป็นแรงผลักดันทางสังคมอย่างหนึ่ง
- 2) ในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ของสังคมมักปล่อยให้พลวัตของตลาดชี้นำ โดยให้อำนาจแก่ปัจเจกบุคคลในการตัดสินใจ รวมทั้งการอนุรักษ์ด้วย เช่น รัฐบาลตัดสินใจให้ทุนในการอนุรักษ์เพื่อแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว
- 3) ข้อจำกัดของระบบตลาดมักจะเกิดกับกรณีทรัพย์สินสาธารณะที่คุณค่าไม่ได้ถูกกำหนดจากความเต็มใจของผู้บริโภคที่จะจ่าย ทำให้กลไกตลาดไม่สามารถทำงานได้ดีนักจึงจำเป็นต้องมีสถาบันทางเศรษฐกิจมาแทรกแซง
- 4) เมื่อตลาดล้มเหลวในการจัดการทรัพย์สินสาธารณะ รัฐบาลมักจะเข้ามาจัดการเช่นเดียวกับทรัพย์สินต่างๆ ที่เป็นมรดกของชาติ
- 5) ต่อมานักเศรษฐศาสตร์จึงแสวงหาแนวทางการศึกษาไปสู่แนวทางที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่ประสบความสำเร็จ เช่น การวิเคราะห์ต้นทุน-ผลได้ หรือการวิเคราะห์ด้านนโยบายในเรื่องแนวทางที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง (Klamer and Throsby, 1998)

สรุปได้ว่าแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มีมุมมองต่อมรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพย์สินสาธารณะชนิดหนึ่งที่กลไกตลาดหรือระบบราคาไม่สามารถเข้าไปจัดการได้เต็มที่ เนื่องจากประกอบด้วยคุณค่าบางอย่างที่ไม่สามารถวัดได้ในรูปของเงินตรา ถึงแม้ว่าเศรษฐศาสตร์จะเป็นส่วนหนึ่งในการ

สะท้อนให้เห็นถึงระบบของสังคมนั้นๆ แต่ก็ไม่สามารถนำไปวัดคุณค่าบางอย่างของสังคมได้ เช่น คุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เชื่อมโยงทั้งทางสติปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนโครงสร้างของสถาบันต่างๆ ซึ่ง Klamer และ Throsby (1998) ได้ชี้ให้เห็นถึง ข้อจำกัดของแนวทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถทำการวิเคราะห์ได้ ตัวอย่างเช่น

- ความยุติธรรมทางสังคมและความเสมอภาคในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
- ความเสมอภาคระหว่างชนรุ่นต่างๆ
- การเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมได้ของสาธารณะ
- การให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม ณ ช่วงเวลาต่างๆ
- ความเชื่อมั่นทางวัฒนธรรม หรือผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- การให้คุณค่าต่อพื้นที่ที่สวนทางกันกับชุมชน
- ความขัดแย้งทางการเมืองและอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการต่อรองในการตัดสินใจต่างๆ

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น พอจะจำแนกได้กว้าง ๆ ได้แก่ ด้านความเสมอภาคอันเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มุมมองในการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน และสุดท้ายจะเกี่ยวข้องกับมิติทางการเมืองอันเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในระบบทั้งหมด เพราะเมื่อแผนอนุรักษ์เกิดขึ้นจะเกิดความสัมพันธ์กับกลุ่มที่เรียกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งในทางทฤษฎีแล้วควร จะให้นำหนักกับความพึงพอใจในแต่ละฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมาย ของทุกฝ่าย แต่ก็เป็นที่ทำได้ยากในทางปฏิบัติ และมักจะทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองตามมา ในท้ายที่สุด

2.1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการอนุรักษ์

ประเด็นของชุมชนกับการอนุรักษ์เริ่มพิจารณาจากมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนคุณลักษณะของสังคม นักวิชาการที่กล่าวถึงเรื่องนี้ได้แก่ Klamer และ Throsby (1998) ให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมไว้ 3 ด้าน ด้านแรกได้แก่ กลไกตลาด ซึ่งมีข้อจำกัดคือในทางเศรษฐศาสตร์ไม่สามารถสร้างคุณค่าทางสังคมในการหาคุณลักษณะที่ชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี ด้านที่สอง ได้แก่บทบาทของรัฐ ซึ่งมีส่วนในการสร้างคุณค่าของสิ่งต่างๆ อย่างเช่นคุณค่าในความเป็นส่วนรวมซึ่งกลไกตลาดไม่สามารถจัดหาให้ ได้เช่นกัน นอกจากนี้รัฐยังมีอิทธิพลในการจัดสรรสินค้าสาธารณะที่ต้องแบ่งกันใช้ เพราะมรดกทางวัฒนธรรมจัดเป็นทรัพย์สินสาธารณะชนิดหนึ่งซึ่งต้องจัดการโดยรัฐ และด้านสุดท้ายซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญกว่ากลไกตลาดและรัฐคือ “ประชาสังคม” (civil society) ซึ่งจะเป็นด้านที่มีการจัดการกับมรดกทางวัฒนธรรมโดยอยู่บนหลักของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ร่วมกัน อันเป็นการแลกเปลี่ยนคุณค่ากันในทางใดทางหนึ่ง โดยที่ไม่ได้ถูกตั้งและถูกกำหนดว่าผลได้จะเป็นอะไร

ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญมากในการสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรม ความรู้สึกด้านความเป็นชุมชนและความเป็นเอกลักษณ์ ถ้าต้องการให้ประชาชนรับผิดชอบต่อมรดกทางวัฒนธรรมจำเป็นจะต้องหาแนวทางในการเชื่อมต่อกับด้านประชาสังคมนี้ให้ได้ (Klamer and Throsby, 1998)

ในการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมในเชิงผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มประชาสังคมนี้ มักจะพบประเด็นทางสังคมที่ไม่สามารถวิเคราะห์ได้ด้วยแนวทางของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หรือในรูปของผลได้ทางการเงิน เพราะการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมีผลต่อสังคมในแง่ที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดสรรทรัพยากรที่ก่อให้เกิดการควบคุมการเข้าใช้หรือเข้าถึงทรัพยากรจากกลุ่มต่างๆ ที่เรียกว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการควบคุมนี้จะเป็นไปด้วยอำนาจที่ถูกตัดสินใจโดยคนกลุ่มเล็กๆ หรือสถาบัน แต่ด้วยเหตุผลที่ว่าในการตัดสินใจใดๆ ก็ตามมักจะต้องคำนึงถึงการใช้จ่ายต้นทุนและผลที่ได้รับ โดยการพิจารณาให้น้ำหนักความสัมพันธ์ระหว่างความมีประสิทธิภาพและความเสมอภาคว่าจะเลือกทางใดที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งได้แก่ทางที่สังคมสามารถเพิ่มความมั่งคั่งโดยส่วนรวมและมีความเจริญเติบโตไปพร้อมๆ กันซึ่งมักทำได้ยากในทางปฏิบัติ จึงได้มีการลดเงื่อนไขลงเพื่อให้สามารถปฏิบัติได้โดยให้บรรลุได้ในระดับที่บังคับไว้เท่านั้น (constrained optimum) แต่อย่างไรก็ตาม มักจะพบว่าในการจัดสรรทรัพยากรในโครงการต่างๆ หากยึดที่ระดับแค่พอรับได้ก็มักจะยึดเอาเป้าหมายทางเศรษฐกิจก่อนคิดถึงด้านสวัสดิการสังคม (Lichfield, 1996 : 88-89)

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาก่อนหน้า ในการจัดการโครงการต่างๆ ของรัฐไม่ว่าจะเป็นโครงการด้านสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม จึงมักพบว่าชุมชนจะเป็นฝ่ายถูกละเลยและได้รับผลกระทบอยู่เสมอ แม้ Klamer จะกล่าวไว้ในตอนต้นว่าในการอนุรักษ์จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มประชาสังคมซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้ประสบผลดังที่ตั้งเป้าหมายไว้ แต่ระดับการมีส่วนร่วมหรือร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่างๆ ของชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำ และเมื่อโครงการหลายโครงการได้ถูกดำเนินการขึ้น ชุมชนจึงมักจะตกเป็นผู้ได้รับผลกระทบหรือต้องมีวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนนั้นมักสะท้อนออกมาในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่ง Lichfield (1996: 76-77) กล่าวว่าโดยกว้างๆ แล้ว ผลกระทบทางเศรษฐกิจจะมีความสัมพันธ์กับเรื่องของการผลิต, การบริโภคและการแลกเปลี่ยน ตัวแบบที่ใช้ในการวิเคราะห์จะมีหลายแนวทาง แต่มี 3 ตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อการวิเคราะห์การวางผังชุมชน ได้แก่ ตัวแบบฐานเศรษฐกิจ (economic base) ตัวแบบของเคนส์ (Keynesian) และตัวแบบปัจจัย-ผลผลิต (input-output) สำหรับผลกระทบทางสังคม (Social Impact Analysis-SIA) จะเป็นการวิเคราะห์ที่เพิ่มเติมหรือขยายจากการพิจารณาเฉพาะเกณฑ์ต้นทุน-ผลได้ ที่เน้นในทางเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก โดยจะมีการให้คุณค่ากับสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น โดยอยู่ในหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตในประเด็นที่นอกเหนือจากสิ่งที่วัดได้ในรูปของเงินตราหรือด้วยเชิงปริมาณ

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาผลกระทบของการอนุรักษ์ที่มีต่อชุมชนนั้นไม่อาจวิเคราะห์ได้ด้วย การศึกษาเชิงปริมาณหรือได้ข้อสรุปที่เป็นตัวเลขที่แน่นอน ด้วยเหตุที่ผลกระทบนั้นมีความสัมพันธ์ ต่อเนื่องกับปัจจัยที่ไม่สามารถวัดค่าได้อย่างเช่น การให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ณ ช่วงเวลาต่างๆ ความเสมอภาคในการเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนปัจจัยทางการเมืองดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับชุมชนอันเป็นกลไกหลักตัวหนึ่ง ที่จะทำให้การอนุรักษ์บรรลุตามเป้าหมาย ดังนั้น การดำเนินงานวางแผนด้านการอนุรักษ์จำเป็น จะต้องให้ความสำคัญกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนเป็นข้อพิจารณาหลักอันหนึ่ง

2.2 แนวคิดด้านการพัฒนา

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาซึ่งสัมพันธ์กับชุมชนที่เจริญเติบโตอยู่ภายใต้อิทธิพล ของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมจากแผนและนโยบายต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำเข้าไปโดยรัฐผู้พื้นที่ใน ระดับมากน้อยแตกต่างกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

2.2.1 วิวัฒนาการของแนวคิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต

จุดเริ่มต้นของแนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นที่ยอมรับกันว่าเกิดขึ้นในช่วงหลังจาก สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง บรรดาประเทศที่เคยอยู่ใต้การปกครองของประเทศตะวันตก ในช่วงล่าอาณานิคมได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากการเป็นเมืองขึ้นและเริ่มบริหารประเทศ ด้วยตนเอง แต่หลังจากนั้นไม่นานได้เกิดภาวะสงครามเย็นระหว่างกลุ่มประเทศในค่ายเสรีนิยม และค่ายสังคมนิยม ทำให้กลุ่มประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้วได้หันมาให้ความสนใจและช่วยเหลือ ด้านการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านวิชาการและเงินทุนแก่ประเทศกำลังพัฒนา ด้วยเหตุผลทาง การเมืองเป็นสำคัญ โดยแนวทางการพัฒนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงช่วงทศวรรษที่ 60 จะอยู่ที่ การขจัดปัญหาความยากจนและความล่าช้าทางเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะที่มีความเห็น พ้องต้องกันว่าควรจะต้องมีการยกระดับรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้น เพราะเมื่อประชาชนมี รายได้สูงขึ้นแล้ว ก็จะทำให้อำนาจซื้อและความสามารถในการเลือกของประชาชนสูงขึ้น และ นำไปสู่การอยู่ดีมีสุขของประชาชนได้ ด้วยเหตุนี้ การเพิ่มรายได้และผลผลิตของประเทศให้สูงขึ้น จึงเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจจึงหมายถึง ความจำเป็นทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยความจำเป็นทาง เศรษฐกิจจะหมายถึงการเพิ่มรายได้และผลผลิต ส่วนความหมายของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจนั้น โดยทั่วไปหมายถึงสัดส่วนการผลิตและรายได้ของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่สัดส่วนการผลิตและรายได้ของภาคเกษตรกรรมลดลง (ประสิทธิ์, 2529: 7-8)

แต่ด้วยข้อจำกัดของทฤษฎีที่เน้นเฉพาะให้ความสำคัญไปที่ปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งมากเกินไปแต่ ละเลยการพัฒนาในด้านอื่นๆ การให้ความสนใจต่อปัญหาที่ไม่เพียงพอและข้อจำกัดต่างๆ ตลอดจนมีข้อสมมติที่ไม่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของประเทศกำลังพัฒนา เช่น สมมติว่าประเทศกำลังพัฒนามีโครงสร้าง สถาบัน ทัศนคติ และสิ่งจำเป็นต่างๆ พร้อมแล้ว และ คิดว่าเมื่อเกิดการพัฒนาขึ้นแล้วผลของการพัฒนาจะแพร่กระจายไปสู่มวลชนในรูปของการเพิ่ม รายได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งผลของการพัฒนาเศรษฐกิจแนวทางการดังกล่าว ได้ปรากฏว่า เกิดผลในด้านความไม่เท่าเทียมกันในรายได้ การว่างงานยังคงมีอยู่และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ความยากจนยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป ดังนั้นนับแต่หลังจากช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมาจนถึง ปัจจุบัน การพัฒนาเศรษฐกิจจึงได้รับการนิยามใหม่ ในรูปของการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงานภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีความจำเรียดิบโต ความหมาย ของการพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบันจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความจำเรียดิบทางเศรษฐกิจโดย สม่ำเสมอและเป็นเวลายาวนาน โดยทำให้รายได้ที่แท้จริงต่อบุคคลสูงขึ้น และต้องมีการกระจาย รายได้อย่างเสมอภาค ประชากรส่วนใหญ่จะต้องได้รับประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างเท่า เทียมกัน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสะดวกสบาย มีคุณค่าและมีอิสรภาพในด้านต่างๆ รวมถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ทัศนคติ ระบบการเมือง การบริหาร การศึกษา และค่านิยมของสังคมที่เหมาะสม

เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจมีความหมายที่กว้างขึ้นกว่าเดิมคือครอบคลุมทั้งการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมรวมกัน ดังนั้นจึงได้ใช้คำว่า "การพัฒนาประเทศ" หรือ "การพัฒนา" มาแทน คำว่า "การพัฒนาเศรษฐกิจ" การให้ความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบันจึงมักให้ ความหมายไปในทำนองเดียวกันกับการพัฒนาประเทศหรือการพัฒนาคือหมายถึง "กระบวนการ ปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมวลมนุษยชาติดีขึ้น" (Maslow, 1973 อ้างโดยชินวรุ สุนทรสีมะ, 2528: 850) ซึ่งวิทยากร เชียงกูล (2527) ได้ให้รายละเอียดที่คล้ายคลึงกันไว้ว่า

การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และ ความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความ ต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อม ที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ความต้องการทั้งหมดนี้ บางครั้งเราเรียกว่าเป็นการพัฒนา 'คุณภาพชีวิต' เพื่อให้เห็น ว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้ หากอยู่ที่การ เพิ่มความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า (วิทยากร เชียงกูล, 2527:18)

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตมนุษย์สามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ 1) ในแง่เศรษฐกิจ 2) ในแง่สังคม 3) ในแง่จิตวิทยา และ 4) ในแง่ของภาวะแวดล้อม (Maslow, 1973 อ้างโดยชินวุธ สุนทรสีมะ, 2528 : 850) ดังรายละเอียดดังนี้

1) คุณภาพของชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่เศรษฐกิจ ได้แก่ความพึงพอใจอันเกิดจากการได้รับการบำบัดความต้องการในสินค้าและบริการต่าง ๆ การเพิ่มขึ้นของรายได้และอำนาจซื้ออันสืบเนื่องจากเสถียรภาพของราคาสินค้า อัตราแลกเปลี่ยน อัตราดอกเบี้ย ปริมาณเงินตรา โดยทั่วไปเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการอยู่ดีกินดี ซึ่งมีข้อสำคัญที่ต้องเน้นคือ คุณภาพชีวิตดังกล่าวนี้ต้องเป็นเรื่องหรือสิ่งที่ประชาชนทุกคนได้รับโดยทั่วถึง

2) คุณภาพของชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่สังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่นการมีอิสระเสรี ความเป็นประชาธิปไตย ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความปลอดภัยในการจรรยาและอุบัติภัยต่างๆ ความได้รับสุนทรีย์ทางวรรณกรรมและวัฒนธรรม อันดีงาม ความชื่นชมและรื่นรมย์กับทัศนศิลป์ต่างๆ ความเสรีต่อศรัทธาและการปฏิบัติตามทางศาสนาและความเชื่อของตน การได้รับความยอมรับนับถือในชนชั้นและเชื้อชาติของตน การได้รับความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชน เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเคลื่อนย้ายและการเดินทาง เสรีภาพในครอบครัวและการถือครองทรัพย์สิน เสรีภาพในวิถีการดำรงชีพ และการดำเนินตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น การพักผ่อนหย่อนใจ ความบันเทิง การกีฬาต่างๆ เป็นต้น

3) คุณภาพของชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่จิตวิทยา ซึ่งมาสโลว์ ถือว่าคนเรามักจะค่อยๆ ยกระดับความสำนึกในความพอใจเกี่ยวกับตัวเองไปตามลำดับจากระดับต่ำไปสู่ระดับที่สูงขึ้น เริ่มจากระดับของความอยู่รอด ความมั่นคง การขึ้นสังกัด การได้รับความยอมรับนับถือ ไปสู่ระดับสุดท้ายคือความรู้จักสภาพที่แท้จริงของตัวเอง ซึ่งสิ่งที่จะต้องกำหนดในการวางแผนพัฒนา คือการกำหนดมาตรฐานปานกลางของความพอใจของคนในแง่จิตวิทยาขึ้นมา เพื่อให้ประชาชนได้รับความพึงพอใจดังกล่าวอย่างทั่วถึงทุกคน

4) คุณภาพของชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่ของภาวะแวดล้อม สิ่งที่ยังชี้ถึงคุณภาพของชีวิตในเรื่องนี้อาจได้แก่ ภาวะแวดล้อมที่จะกระทบกระเทือนต่อสวัสดิภาพของมนุษย์ จึงต้องตั้งเกณฑ์ปานกลางขึ้นเป็นเป้าหมายแล้วต้องดำเนินทุกวิถีทางเพื่อฟื้นฟู และธำรงรักษาภาวะแวดล้อมต่างๆ ให้ประชาชนทั่วไปพึงพอใจอยู่เสมอและอย่างทั่วถึง

จะเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ดีมีหลายด้านและหลายระดับ ซึ่งการที่จะพัฒนาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้ได้ทั้ง 4 ลักษณะที่กล่าวมาเป็นสิ่งที่ยาก ทั้งยังต้องให้มีความทั่วถึงแก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ เป็นสำคัญ ในทางปฏิบัติจึงได้มาสู่แนวทางที่เรียกว่า ความต้องการมูลฐาน

(basic needs) ซึ่งเป็นเรื่องของความต้องการขั้นต่ำที่เอกชนครอบครัวหนึ่งจะพึงบริโภค และบริการอันจำเป็นต่างๆ สิ่งเหล่านี้สามารถกำหนดเป็นรูปธรรมได้มากกว่า ดังแนวทางที่รัฐได้พยายามดำเนินการพัฒนาดัชนีชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ขึ้นมาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 และปรับปรุงมาเป็นลำดับ ในปัจจุบันการวัดคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ จปฐ. ประกอบด้วย 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด ได้แก่การมีสุขภาพดี มีบ้านอาศัย ศึกษาถ้วนทั่ว ครอบครัวสุขสบาย รายได้มาก อยากร่วมพัฒนาพาสู่คุณธรรม และบำรุงสิ่งแวดล้อม (กรมการพัฒนาชุมชน, 2542)

จากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น จะเห็นว่าลำดับความคิดของแนวทางการพัฒนาได้มีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลานาน เริ่มตั้งแต่แนวทางการพัฒนาด้านความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการเพิ่มรายได้และผลผลิต จนมาสู่การพัฒนาทางด้านคุณภาพชีวิตของมวลชนมากขึ้น ซึ่งเป็นการเน้นปัจจัยด้านความพึงพอใจของมนุษย์ ทั้งในด้านความจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพและด้านจิตใจ เมื่อพิจารณาจาก จุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่ได้กล่าวในตอนท้าย จะเห็นว่าได้ยอมรับและให้ความสำคัญกับคนเป็นเป้าหมาย โดยเฉพาะการเน้นแนวคิดคุณค่าด้านจริยธรรมอันนอกเหนือจากความพึงพอใจด้านวัตถุ ดังนั้น การทบทวนแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมารัฐและ การแสวงหาหนทางที่จะสร้างบรรทัดฐานทางจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ นำให้สามารถเลือกแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่หลากหลายได้อย่างยั่งยืน

2.2.3 แนวคิดการพัฒนาของประเทศไทยในบริบทของการพัฒนาเมือง

ประเทศไทยได้มีการกำหนดแผนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก จนกระทั่งปัจจุบันเป็นฉบับที่ 9 (พ.ศ.2546) ต่อจากนี้จะกล่าวถึงแนวคิดอันถือเป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาของประเทศไทยซึ่งได้ใช้เป็นแม่แบบในการวางนโยบายและแผนพัฒนาชาติมาตั้งแต่อดีตอันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางกายภาพ และทางเศรษฐกิจ-สังคมของประเทศอย่างกว้างขวางตลอด 40 ปีที่ผ่านมา

ในระยะแรกแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมารของประเทศไทยจะอิงอยู่กับกลุ่มทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาภาค (Regional Development Theory) ซึ่งเกิดจากการพัฒนาแนวความคิดแบบขั้วการเจริญเติบโต (Growth pole theory) ซึ่งต่อมาได้พัฒนาสู่แนวคิดของการพัฒนาแบบไม่สมดุล (Unbalanced growth) โดย Albert O. Hirschman เห็นว่าการพัฒนาควรจะรู้จักระดมทรัพยากรที่มีอยู่ไปใช้ในกิจกรรมที่จะส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในด้านใดด้านหนึ่งก่อน โดยจะเริ่มที่การลงทุนด้านพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนหรือพัฒนาส่วนที่ทำการผลิตโดยตรงก่อนก็ได้ เพราะในที่สุดแล้วการพัฒนาเพียงด้านเดียว อีกด้านหนึ่งก็จะเจริญเติบโตได้เอง (อ้างโดย อัญชลี ค้อคงคา และวรณี จิเจริญ, 2542 : 310-311) เนื่องจาก Hirschman เห็นว่า

ควรจะพยายามเลือกสรรการลงทุนในโครงการที่สามารถชักนำให้เกิดการลงทุนด้านอื่นๆ ตามมา ให้มากที่สุด การส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีผลเชื่อมโยงเช่นนี้จะก่อให้เกิดความไม่สมดุลในกิจกรรมการผลิตต่างๆ ขึ้น และความไม่สมดุลนี้เองที่จะกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจก็จะเกิดขึ้น (อ้างโดยประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ, 2540 : 112-113) ดังนั้นแนวคิดนี้ได้ถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในยุคแรก แต่ผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เน้นเฉพาะการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประชาชน ได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้มากยิ่งขึ้น คนรวยรวยขึ้น ในขณะที่คนจนนั้นจนลง ดังนั้น หลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมา การพัฒนาเศรษฐกิจจึงได้รับการนิยามใหม่ในรูปของการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงาน ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีความเติบโต การพัฒนาเศรษฐกิจจึงมีความหมายที่กว้างขึ้นโดยรวมการพัฒนาทางสังคม และใช้คำว่าพัฒนาประเทศแทนการพัฒนาเศรษฐกิจ และมุ่งไปที่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญของการพัฒนาที่เน้นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เป็นหลัก (ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ, 2529 : 50-51)

สำหรับผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้น Myrdal (1957) และ Hirschmann (1950) ได้วิเคราะห์ผลที่ปรากฏออกมาได้เป็น 2 ลักษณะ คือผลในทางแพร่ขยาย (Spread effects) อันได้แก่ ความต้องการด้านแรงงาน และผลผลิตทางเกษตรกรรมสูงขึ้นเป็นการกระตุ้นให้เกิดความเจริญในพื้นที่โดยรอบ ก่อให้เกิดการลงทุนเพิ่มขึ้นทางภาคเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมอันเนื่องจากการเพิ่มผลผลิตของอุตสาหกรรมหลัก ส่วนผลอีกลักษณะหนึ่งเรียกว่าผลในลักษณะดุดกคืน (Backwash effects) คืออุตสาหกรรมและแรงงานเดิมที่มีอยู่ในบริเวณโดยรอบที่มีขนาดกิจกรรมด้อยกว่าต้องล้มละลาย และถูกดุดกคืนเข้าไปในชั่วคราวเจริญเติบโต ทำลายโอกาสในการพัฒนาภูมิภาคในระยะยาว ก่อให้เกิดความแตกต่างในระดับความเจริญระหว่างภูมิภาคที่ด้อยพัฒนากับภูมิภาคที่มีแนวพัฒนาสูงมากยิ่งขึ้น (อ้างโดยวันชัย ริมวิทย์การ, 2533 : 212-216)

แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับขั้น ซึ่งใช้ระยะเวลาอย่างน้อยแตกต่างกัน ตามที่ John Friedmann (1966) ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับ ความเชื่อมโยงกันระหว่างการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคกับวิวัฒนาการของความเจริญโดยรอบในระดับภาค จะมีกระบวนการเจริญเติบโตอย่างน้อย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นแรก เป็นยุคเกษตรกรรม ระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและการพึ่งพาอาศัยกันเชิงเศรษฐกิจน้อย

ขั้นสองเป็นยุครวมตัว การพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดศูนย์กลางและเขตรอบนอกที่ผูกพันเชื่อมโยงกัน โดยอุตสาหกรรมเป็นกระจุกเดียวและดึงดูดทรัพยากรจากเขตรอบนอกเข้ามารวมใน

ตัวเอง ก่อให้เกิดลักษณะของเอกมมหานครที่เด่นอยู่แห่งเดียวท่ามกลางภูมิภาคโดยรอบที่ล้าหลังทางเศรษฐกิจ

ขั้นที่สามเป็นยุคการขยายตัว เขตรอบนอกซึ่งมีชุมชนขนาดเล็กได้เริ่มมีการขยายตัวเป็นศูนย์กลางขนาดย่อมเกิดขึ้นโดยอิทธิพลทั้งจากการเพิ่มพูนของการผูกพันเชื่อมโยงและได้รับนวัตกรรมใหม่ๆ จากมหานคร

ขั้นที่สี่เป็นยุคการพัฒนาที่เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งภูมิภาคเศรษฐกิจของทั้งมหานคร และศูนย์กลางทุกระดับจะมีการผูกพันพึ่งพากันอย่างแยกไม่ออก ประสมประสานกันจนเป็นเอกภาพเดียวกัน (อ้างโดย วันชัย ริมวิทยากร, 2533 : 212-214)

ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ถือเป็นฐานกำเนิดแนวนโยบายการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาค แต่อย่างไรก็ตามประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายรวมทั้งประเทศไทย ที่ได้นำแนวความคิดการพัฒนาเมืองหลักตามแบบของประเทศที่พัฒนาแล้วมาใช้กลับไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และก่อให้เกิดผลที่ไม่พึงปรารถนาหลายประการดังปรากฏในข้อสรุปของกลุ่มประเทศเอเชียในการสัมมนาเรื่องกลยุทธ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมและเมืองหลักในกรอบของการวางแผนพัฒนาภาค โดย UNCRD เมื่อปี พ.ศ.2524 ดังนี้

- 1) การรวมศูนย์ความเจริญไว้ที่เมืองหลักก่อให้เกิดช่องว่างของความแตกต่างและความไม่เสมอภาคระหว่างภูมิภาค
- 2) ไม่เกิดผลของการแพร่ขยายด้านความเจริญและนวัตกรรมไปสู่ภูมิภาคอื่นแม้แต่ในบริเวณใกล้เคียงเมืองหลักเอง
- 3) กลยุทธ์พัฒนาเมืองหลักที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้ามีข้อจำกัดในขนาดของอุปสงค์ของตลาดที่มีได้ขยายตัวได้ทัน
- 4) ไม่สอดคล้องต่อสภาพเศรษฐกิจที่ยังมีพื้นฐานหลักทางด้านเกษตรกรรม
- 5) เกิดปัญหาต่อเมืองหลักเนื่องจากการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมและแรงงานในตัวเมือง
- 6) การเติบโตทางเศรษฐกิจของบริเวณชนบทชะงักงัน

ซึ่งจากการสัมมนาครั้งนั้น มีการเสนอให้ส่งเสริมและเร่งรัดการพัฒนาชนบทและการเกษตรกรรมแทนการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า โดยการพัฒนาเกษตรนคร (Agrimetro) เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในนวัตกรรมใหม่ๆ ทางด้านการพัฒนาและให้บริการต่อชนบทในลักษณะที่ขยายบทบาทของเมืองขนาดกลางที่มีอยู่เดิมให้เป็นชุมชนพื้นฐานของความเจริญในชนบท โดยมีรัศมีการให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ประมาณ 5-10 กิโลเมตร ซึ่งประชากรชนบทสามารถเดินทางไปถึงได้โดยรถจักรยานหรือรถประจำทาง การคมนาคมและการสื่อสารระหว่างชุมชนจะต้องพัฒนาให้เป็นโครงข่ายต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ นโยบายเกษตรนครนี้ จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับนโยบายในด้านอื่น โดยเฉพาะการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างใกล้ชิด

(วันชัย ริมวิทยากร, 2533 : 215) ซึ่งถือเป็นที่มาของนโยบายการพัฒนาเมืองหลักในประเทศไทย และได้ปรากฏอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมา

2.2.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเมือง

แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาของประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นในทางนโยบายที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติที่สำคัญ และก่อให้เกิดแผนงานย่อยๆ ตามมาเมื่อจำกัดวิเคราะห์ลงไปทีนโยบายการพัฒนาเมืองหลัก ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในระดับภูมิภาคในส่วนต่างๆ ของประเทศ ได้เริ่มปรากฏมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2505-2509) โดยมีการกำหนดเมืองใหญ่ที่สำคัญของแต่ละภาคเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ได้แก่ ขอนแก่น ตาก และปัตตานี ส่วนในฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2514-2519) ได้กำหนดเมืองหลักของประเทศเป็นครั้งแรก โดยมีการกำหนดให้ลำปางเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเกษตรและเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการบริหารของภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขอนแก่นเป็นศูนย์กลางบริหาร นครราชสีมาเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเกษตรและอุดรธานีเป็นเมืองชายแดน ในภาคใต้ให้สงขลา (หาดใหญ่) เป็นศูนย์กลางท่าเรือระหว่างประเทศ และนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเกษตร ส่วนในภาคกลางมีชลบุรีเป็นเมืองหลักเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมหนักชายฝั่งทะเลตะวันออก และเป็นเมืองท่าเรือน้ำลึก

ส่วนในแผนฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ถือได้ว่าเป็นแผนแรกที่ได้แยกนโยบายการพัฒนาเมืองออกมาเป็นสาขาหนึ่งอย่างเด่นชัด และกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน 2 ประการ คือการส่งเสริมให้พัฒนาชุมชนเมืองต่างๆ นอกกรุงเทพมหานครให้มีพันธกิจเป็นแหล่งของความเจริญเพื่อยับยั้งมิให้ผู้คนอพยพเข้ากรุงเทพฯ และการฟื้นฟูสภาวะแวดล้อมให้ดีขึ้น ในรายละเอียดได้กำหนดให้ปรับปรุงเมืองหลัก 10 เมือง ได้แก่ เมืองขอนแก่น อุดรธานี นครราชสีมา อุบลราชธานี เชียงใหม่ พิษณุโลก สงขลา-หาดใหญ่ ภูเก็ต และชลบุรี ด้วยนโยบายหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) การควบคุมการใช้ที่ดินในเมือง จัดทำผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ 2) การพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน 3) การมีงานทำ สามารถพึ่งตัวเองได้ และ 4) สนับสนุนให้การพัฒนาเมืองหลักเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาชนบทและการพัฒนาภาค

ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ได้เพิ่มแนวทางการพัฒนาระบบเมืองรองและชุมชนชนบท เพื่อให้สามารถรับช่วงการกระจายความเจริญต่อจากเมืองหลัก ทั้งในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมเบื้องต้นในชนบทและการรองรับแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตร และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเกษตรและบริการสังคมของท้องถิ่น มีแผนงานที่สำคัญ 4 แผน คือ 1) การส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดย่อมโดยส่งเสริมการผลิตและการขยายสินค้า 2) การเพิ่มผลผลิต

การเกษตรและการตลาด เช่น การจัดตั้งตลาดกลางและการขยายสินเชื่อ 3) การจัดบริการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนเชื่อมระหว่างเมืองและชนบท ขยายระบบประปาในจังหวัดและ 4) การพัฒนาบริการสังคม เช่นการจัดบริการสาธารณสุข การสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย เป็นต้น

ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นนโยบายหลักที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศตลอด 40 ปีที่ผ่านมา ในระดับพื้นที่ภาคเหนือมีงานวิจัยเชิงปฏิฐานนิยมเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองภาคเหนือพบปัจจัยที่สำคัญดังนี้ ด้านปัจจัยภายในพื้นที่มี 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านรายได้จากผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตและมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรจะมีผลต่อการเพิ่มรายได้ของคนในพื้นที่ 2) ปัจจัยการเป็นศูนย์กลางคมนาคมของภูมิภาคและ 3) ปัจจัยในการมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญและปัจจัยภายนอกพื้นที่คือ ปัจจัยจากเงินอุดหนุนจากภาครัฐซึ่งเป็นการช่วยเหลือในการลงทุนปรับปรุงและก่อสร้างบริการขั้นพื้นฐาน การให้สิ่งจูงใจต่อการลงทุนในพื้นที่ หรือนโยบายการพัฒนาเมืองหลัก เมืองรองของภาคเหนือ เหล่านี้เป็น 4 ตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลต่อระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองภาคเหนือ (สิริ โรจนรัตน์เกียรติ, 2531 : 106-112) สำหรับตัวเมืองสุโขทัยงานวิจัยชิ้นนี้ได้จัดให้เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาในระดับปานกลาง ซึ่งมีปัจจัยการพัฒนา 1-2 ปัจจัย คือ มีผลผลิตทางการเกษตรในระดับที่สูง และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ สำหรับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนะให้รัฐบาลเข้าไปดูแลการบริหารงานและการลงทุนในชุมชน ปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ยังขาด ทำการพัฒนาด้านความเชื่อมโยงระหว่างเมืองกับพื้นที่โดยรอบ โดยปรับปรุงด้านการคมนาคมขนส่ง และส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร เป็นต้น

สรุปได้ว่าการวางแผนพัฒนาของภาครัฐที่ผ่านมา ในระยะแรกจะมีลักษณะวางแผนจากส่วนบนลงสู่ส่วนล่าง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถือว่าเป็นแผนที่ถูกใช้เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด แต่ผลของการพัฒนาก็ให้เกิดระดับของการเจริญเติบโตที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคต่างๆ ในระยะถัดมา แนวทางของแผนจึงได้พัฒนาไปในแนวทางของการกระจายรายได้มากขึ้น แต่ระดับการพัฒนาของเมืองในภูมิภาคก็ยังคงมีความแตกต่างกัน ซึ่งระดับการพัฒนาเมืองที่มีความแตกต่างกันนั้น จะขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยภายในและภายนอกพื้นที่ดังกล่าวมาแล้ว สิ่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาของชุมชนต่างๆ นอกจากการวางแผนจากภาครัฐสมควรที่จะพิจารณารวมไปถึงศักยภาพภายในพื้นที่อันเป็นทรัพยากรที่ท้องถิ่นๆ มีอยู่

2.2.5 การวิเคราะห์ระดับการเจริญเติบโตของเมือง

การวิเคราะห์การเจริญเติบโตของเมืองด้วยระบบตลาด โดยไม่รวมกับปัจจัยทางสังคมหรือการเมือง กล่าวถึงการมีอยู่ของชุมชนเมืองจะประกอบด้วย 3 ปัจจัยหลัก ปัจจัยแรกได้แก่ผลประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative advantage) เป็นผลจากความแตกต่างของผลผลิตระหว่างเมือง ทำให้เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนกัน ปัจจัยที่สองคือการประหยัดภายในต่อขนาด (Internal scale economies) ซึ่งเป็นผลจากความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันระหว่างเมืองและการที่ปัจจัยการผลิตบางอย่างไม่สามารถแบ่งได้ และปัจจัยสุดท้ายคือ การประหยัดต่อการรวมตัว (Agglomerative economies) จากการที่หน่วยผลิตต่างๆ เข้ามารวมอยู่ใกล้กัน เช่นลักษณะของย่านการค้าต่างๆ (Sullivan, 1990 : 13-35) ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจเหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองดำรงอยู่ ประกอบด้วยกิจกรรมการค้าต่างๆ และเจริญเติบโตขึ้นในที่สุด

โดยทั่วไปจะมีการแบ่งภาคเศรษฐกิจของเมืองออกเป็น 2 ส่วน คือภาคฐาน เป็นภาคที่ผลิตเพื่อการส่งออกและนำรายได้มาสู่เมือง และภาคบริการเป็นภาคที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อขายในเมือง ซึ่งทั้ง 2 ภาคเกี่ยวข้องโดยตรงกับแรงงานผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจต่างๆ เป็นปัจจัยที่จะทำให้เมืองเจริญ เสื่อม หรือเปลี่ยนไป (Yeates and Garner, 1971 อ้างโดยฉัตรชัยพงศ์ประยูร, 2527: 54) ซึ่งการเจริญเติบโตของเมืองจะขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงปริมาณแรงงานโดยรวมเหล่านี้ในตลาดแรงงาน เป็นผลจากอุปทานหรืออุปสงค์แรงงานที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการเพิ่มขึ้นของอุปสงค์แรงงาน (Labor demand) จะขึ้นอยู่กับความต้องการส่งออก แรงงานที่มีคุณภาพและปัจจัยสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น นโยบายภาษีการค้าและบริการสาธารณสุข ภาคอุปสงค์แรงงานจะลดลงเมื่อค่าจ้างเพิ่มขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อความต้องการแรงงานและการผลิตที่ลดลง ในด้านอุปทานแรงงาน (Labor supply) จะเพิ่มขึ้นจากการย้ายถิ่นเข้าและการเพิ่มขึ้นของค่าจ้างจะเกิดแรงดึงดูดแรงงานมาสู่เมือง และเมื่อการจ้างงานและประชากรในเมืองเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีความต้องการบ้านและที่ดินเพิ่มขึ้น ราคาของสองสิ่งนี้จะสูงขึ้นตามมา ซึ่งหมายถึงค่าจ้างที่สูงขึ้นเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้จ่ายสำหรับค่าครองชีพ (Sullivan, 1990 : 123-130)

ซึ่งการทำให้เมืองเจริญเติบโตหมายถึงการทำให้อุปทานแรงงานเพิ่มขึ้นหรือมีประชากรย้ายเข้ามามากขึ้นก็ด้วยปัจจัยสองด้านคือคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี และนโยบายภาษีของรัฐเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยควรสอดคล้องกับบริการสาธารณะหรือสาธารณสุขในเมืองนั้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการย้ายเข้ามาของแรงงานมากขึ้น และส่งผลต่อเนื่องกับการเจริญเติบโตของเมืองในที่สุด แต่อย่างไรก็ดีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือผลดีจากการสร้างผลประโยชน์โดยการประหยัดต่อขนาดในการผลิต ค่าปลึก และบริการสาธารณะเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นเมือง แต่การเพิ่มประชากรจะทำให้ค่าบ้านกับที่ดินเพิ่มขึ้น ค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูง ปัญหาทางด้านจราจรและอากาศ เหล่านี้เป็นต้น (เพ็งอ้อ)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับของความเสมอภาค

2.3.1 ความสำคัญของความเสมอภาค

การมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นความพึงพอใจที่มนุษย์ทั่วไปพึงได้รับ โดย Badshah (1996) ถือว่า สิ่งสำคัญอันดับแรกของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีคือการให้ความสำคัญกับความเสมอภาคของชุมชน จากคำกล่าวของ Dudley Weeks ที่กล่าวเอาไว้ในเล่มเดียวกัน ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันในแนวทางกว้าง ๆ ไว้ ดังนี้

สำหรับสังคมมนุษย์ปัจจุบันนี้ ความเท่าเทียมกันนั้นถูกนิยามด้วยสภาพที่เป็นรูปแบบเชิงอิทธิพลของการติดต่อระหว่างกัน ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่เพื่อการสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้น แต่ยังรวมไปถึงการทำให้ทุกคนมีสภาพชีวิตที่สะดวกสบายแต่เรียบง่าย โดยจำกัดการจัดสรรอำนาจ ทรัพยากรและผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน เพื่อลดการรวมศูนย์อำนาจและการขูดรีด ส่งเสริมการปกครองตนเองในระดับพอเพียง เพื่อที่การยังชีพและการพัฒนาของแต่ละสังคมจะไม่ต้องพึ่งพาสังคมอื่น แต่จะเป็นผลจากการตัดสินใจของตนเอง ดังนั้นองค์ประกอบสำคัญของความเท่าเทียมก็คือ ความเสมอภาคในการเข้าถึงผลประโยชน์ที่มีอยู่ และเครื่องมือที่จำเป็นในการพัฒนาตัวเอง (Badshah, 1996)

แนวทางการศึกษาเชิงนโยบายสาธารณะโดย Keneth (1963) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับคุณธรรมทางสังคมครอบคลุมความหมายกว้างๆ 2 แนวทาง แนวทางแรกคือ ความไม่แปลกแยก (disalienation) ซึ่งหมายความว่าไม่ควรมิใครถูกทำให้แปลกแยกไปจากสังคมที่ได้อาศัยอยู่ โดยเปรียบสังคมเป็นเหมือนครอบครัวขนาดใหญ่ที่สมาชิกทุกคน แม้แต่ผู้ที่ต่ำต้อยที่สุดจะไม่ถูกกีดกันออกไป และแนวทางที่สองได้แก่ การตอบสนอง (deserts) ซึ่งหมายความว่าแต่ละคนจะได้รับสิ่งที่เขาสมควรจะได้รับไม่มากก็น้อย แสดงให้เห็นว่าหากสมาชิกไม่ทำประโยชน์ให้สังคมก็จะไม่ได้รับผลตอบแทนใดๆ แต่มีข้อโต้แย้งว่าคนป่วย คนพิการ หรือมีความบกพร่องอาจจะถูกทอดทิ้งไว้ที่ชายขอบของสังคม ทางแก้ปัญหานี้ทำได้โดยกำหนดเกณฑ์ชั้นพอประมาณ (modest table) ที่ทุกคนมีสิทธิ์จะได้รับจากสังคม และเกณฑ์ชั้นสูง (high table) สำหรับใครก็ตามที่จะได้รับผลตอบแทนตามเท่าที่เขาทำได้ตามความสามารถ แต่ที่กล่าวมานี้ก็มีปัญหาในหาระดับของเกณฑ์ชั้นพอประมาณดังกล่าว ซึ่งหากไม่เป็นที่ยอมรับก็อาจก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจทางการเมือง (political discontent) ที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา (Keneth, 1963 อ้างโดย Chele and Cohen, 1978)

ซึ่งสรุปได้ว่า โดยทั่วไปแล้วมนุษย์นั้นสมควรจะได้รับสิ่งตอบแทนอย่างน้อยไม่เท่ากันตามที่เขาทำประโยชน์ให้สังคม แม้ในกรณีบุคคลที่ด้อยโอกาสในการทำประโยชน์ดังกล่าวยังคงจะมีข้อกำหนดเกณฑ์ตอบแทนในระดับที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกหรือความไม่พอใจ แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างความยุติธรรมหรือความเสมอภาคให้ทั่วถึงในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก และเป็นสิ่งซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ในสังคมทุกแห่ง ซึ่ง Lichfield (1996: 87) และ ICOMOS (2000) ได้จำแนกความไม่เท่าเทียมที่ปรากฏออกมาทางผู้อาศัยในเมืองนั้นๆ ออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทแรกได้แก่ ความไม่เสมอภาคในเชิงภูมิศาสตร์ (geographic or horizontal) หมายความว่าคนที่สมาชิกทุกคนในชุมชนจะสามารถเข้าถึงบริการต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียมกันนั้นเป็นไปได้ เพราะว่ามีกิจกรรมต่างๆ มีอยู่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ อย่างน้อยแต่ละครัวเรือนจะต้องใช้ระยะทางที่แตกต่างกันในการเข้าถึงบริการนั้นๆ

ประการที่สองได้แก่ ความไม่เสมอภาคในเรื่องรายได้ (income or vertical) หมายความว่าความแตกต่างกันในรายได้และความร่ำรวย จะทำให้โอกาสในการเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกันส่งผลให้ผู้ที่มีโอกาสน้อยกว่ากลายเป็นผู้เสียเปรียบในการแข่งขัน

ประการสุดท้ายได้แก่ ความไม่เสมอภาคทางสังคม (needs) เช่น เด็ก คนชรา หรือผู้ที่อ่อนแอกว่า มักจะตกเป็นผู้เสียเปรียบในการแข่งขันด้านต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในการดำเนินงานโครงการต่างๆ ของรัฐซึ่งถือว่าเป็นการจัดสรรทรัพยากรรูปแบบหนึ่ง หากพิจารณาเฉพาะหลักเกณฑ์ต้นทุน-ผลได้เป็นหลัก มักจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องคือมีทั้งผู้ได้รับประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ ผลกระทบนั้นมากหรือน้อยแตกต่างกันแต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเท่าไร เพราะการหาระดับการวัดความไม่เท่าเทียมกันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก สิ่งดังกล่าวไม่สามารถพิจารณาวัดได้หรือด้วยการตีค่าเป็นเงิน แต่จะขึ้นอยู่กับว่าวัดด้วยคุณค่าของใคร และเงินของใคร (ICOMOS, 2000) ในการแสวงหาวิธีการประเมินความเท่าเทียมกัน เป็นหน้าที่ของผู้ที่ทำการตัดสินใจจำเป็นจะต้องหาข้อสรุปในประเด็นเหล่านี้ ซึ่งยังไม่มีข้อตกลงว่าจะประกอบขึ้นเป็นความเท่าเทียมกันในสังคม และไม่มีกฎเกณฑ์ในการให้น้ำหนักแต่ละฝ่าย บางฝ่ายอาจจะต้องการให้มีความถ่วงดุลย์กัน บ้างก็เน้นคุณธรรม หรือให้ผลตอบแทนแก่ผู้ที่ต้องเสียประโยชน์ (เพ็งอ่าง) ในขณะนี้ ถึงแม้จะยังไม่มีข้อสรุปเกี่ยวกับตัวชี้วัดในการให้น้ำหนักเรื่องความเท่าเทียม แต่อย่างน้อยเราก็ทำให้ได้ตระหนักถึงเรื่องความไม่ยุติธรรมที่มักเกิดขึ้นในทุกสังคม และผู้วางแผนด้านนโยบายสมควรพิจารณาวางแผนเพื่อหาแนวทางที่จะจัดสรรผลประโยชน์และสวัสดิการต่างๆ ให้ทั่วถึงแก่ทุกฝ่ายให้มากที่สุด

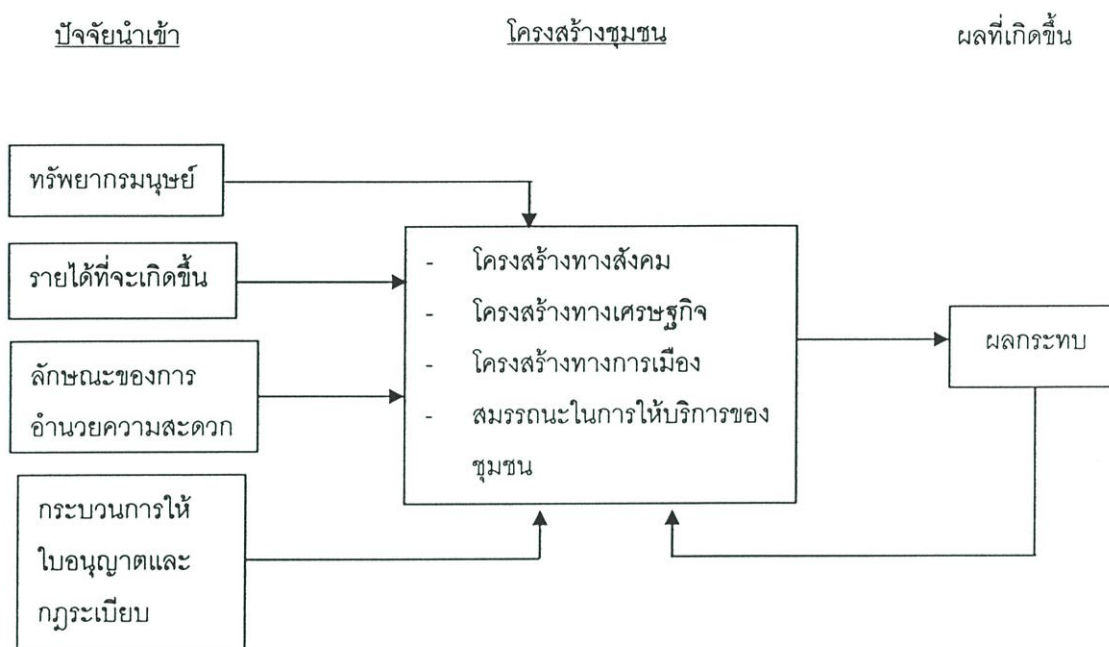
2.3.2 แนวทางการพิจารณาเรื่องความเสมอภาคในมิติของชุมชน

การจัดสรรทรัพยากรในโครงการต่างๆ มักให้ความสำคัญกับเรื่องความมีประสิทธิภาพคือ ผลได้สูงสุดหรือต้นทุนต่ำสุดเป็นเกณฑ์ ซึ่งบ่อยครั้งที่ละเลยผลกระทบภายนอก (Externalities) อันจะเกิดขึ้นจากโครงการ ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันจากการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่ทั่วถึง โดย Lichfield (1996: 78) กล่าวว่าเมื่อการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ต้องการพิจารณาเรื่องความเท่าเทียมหรือความเสมอภาค ตลอดจนผลประโยชน์ทางสังคม จะต้องพิจารณาการมีราคาทางสังคม (Social Price) ที่แตกต่างกันด้วยการให้น้ำหนักผลประโยชน์จากโครงการที่จะเกิดแก่กลุ่มต่างๆ หรือการให้น้ำหนักความสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้น เพื่อที่จะปรับการพิจารณาในรายได้หรือผลได้ในอนาคตเปรียบเทียบกับในปัจจุบัน และอีกประเด็นหนึ่งนอกเหนือจากประเด็นทางอรรถประโยชน์ดังกล่าวมา แต่นับเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ทุกคนต้องการ ได้แก่ สิทธิ เสรีภาพ โอกาส รายได้และความมั่งคั่ง (เฟิ่งอ่าง) ซึ่งในปัจจุบันนี้ โครงการส่วนใหญ่มักจะไม่พิจารณาเฉพาะด้านความมีประสิทธิภาพอย่างเดียว แต่จะพิจารณาในการคืนสวัสดิการทางเศรษฐกิจกลับเข้าไปดังเช่นก่อนมีโครงการ เกณฑ์ทางจริยธรรมอันนั้น ได้แก่ ความเสมอภาคระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งในแต่ละประเทศก็จะมีหลักการที่แตกต่างกัน แม้ในประเทศเดียวกัน ผู้มีอำนาจก็จะมีแนวคิดและอุดมคติและการให้คุณค่าเกี่ยวกับความเสมอภาคที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งการหาเกณฑ์ในการจำแนกคุณค่านั้นอาจจะอยู่บนพื้นฐานของ 1) สิทธิ (rights) ตามกฎหมาย สถาบันและหลักคุณธรรม 2) สิ่งตอบแทน (deserts) จากการปฏิบัติและคุณภาพของบุคคล คุณงามความดี ความพยายามในการผลิต ความสามารถ หรือ 3) ความจำเป็น (needs) ที่เกิดจากระดับของความด้อยประสิทธิภาพ รายได้ ขนาดของครอบครัว เป็นต้น (เฟิ่งอ่าง)

2.3.3 ตัวแบบในการวิเคราะห์ความเท่าเทียมกัน

จากที่กล่าวมาแล้วว่าการวิเคราะห์ความเท่าเทียมกันเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเพราะเกิดจากการให้คุณค่าที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และยังขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ทำการศึกษาการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมสำหรับใช้ในการวิเคราะห์โครงการที่อยู่ นอกเหนือจากการวิเคราะห์ต้นทุน-ผลได้ ซึ่งตัวแบบที่ใช้พิจารณามีอยู่หลายแนวทางด้วยกัน ซึ่งความแตกต่างนั้นขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ สภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมและการเมือง ตัวแบบที่นำมาศึกษาในที่นี้ได้แก่ ตัวแบบของ Soderstrom (1981) ซึ่งจะเป็นการประเมินภายหลังจากโครงการได้ดำเนินไปแล้ว ตัวแบบนี้อยู่บนหลักการที่ว่า การเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ หรือความรู้สึกของหน่วยๆหนึ่ง ในขณะที่หน่วยนั้นๆ ได้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองจากสภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันในส่วนต่างๆ ภายในระบบเดียวกัน การดำเนินโครงการจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ภายในหน่วยเหล่านี้ในระดับหนึ่ง และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นก็จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นๆด้วย โดยที่ “หน่วย” คือ ชุมชนและประชากรที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง (อ้างโดยสถาบันนโยบายศึกษา, 2539 : 52-54) โดยได้เสนอแผนภูมิตัวแบบไว้ดังนี้

รูปที่ 2.2 ตัวแบบการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของ Soderstrom

ซึ่งตัวแบบนี้จะเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้าและผลลัพธ์ โดยมีโครงสร้างย่อยเป็นกระบวนการแปรเปลี่ยนปัจจัยนำเข้าเป็นผล และมีปฏิริยาการป้อนกลับที่อาศัยการประเมินปฏิริยาของกลุ่มต่างๆ ภายหลังจากที่เกิดผลกระทบแล้ว (เพ็งอ้าง) ดังนั้น ตัวแบบนี้จึงมักใช้ในการประเมินภายหลังจากที่ได้ดำเนินโครงการไปแล้ว

โดยสรุป แนวทางการวิเคราะห์ชุมชนด้วยเศรษฐกิจระบบตลาดแต่เพียงอย่างเดียวจะไม่สามารถทราบผลกระทบที่มีต่อชุมชนในด้านสังคม ทักษะคนและการให้คุณค่า ซึ่งเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต ดังนั้นในโครงการต่างๆ ผู้กำหนดนโยบายจึงจำเป็นต้องกำหนดแนวทางในการตีราคาทางสังคมในแง่มุมต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมนั้น เป็นการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากต้นทุน-ผลได้ทางเศรษฐศาสตร์ ทำให้ชุมชนมีการเจริญเติบโตทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

2.4 กรณีศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 แนวทางการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของ United States Agency for International Development (USAID)

ในปี 1975 USAID ได้ทำแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ทางสังคม โดยกำหนดให้มีการวิเคราะห์ปัจจัยด้านการบริหารและสถาบันไว้ด้วย โดยได้เสนอยุทธศาสตร์ในการวิเคราะห์และวางแผนในการประเมินความสัมพันธ์ 3 ด้าน (อ้างโดยสถาบันนโยบายศึกษา, 2539) ดังนี้

- 1) ความสอดคล้องต้องกันระหว่างวิถีชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยมุ่งที่จะหาหนทางในการส่งเสริมความสอดคล้องต้องกันนี้
- 2) โอกาสที่จะก่อให้เกิดการกระจายผลของโครงการอย่างกว้างขวางและยืนยาวมากขึ้น นอกเหนือไปจากประโยชน์ที่คาดหวังไว้ในขั้นแรกของการทำโครงการ
- 3) โอกาสที่ผลของโครงการจะช่วยลดและแก้ไขปัญหาความยากจน และนำไปสู่ความเท่าเทียมกันทางสังคมมากขึ้น

สรุปแนวทางการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของ USAID ได้แบ่งปัจจัยหลักเป็น 3 ปัจจัย โดยแต่ละปัจจัยได้ยกตัวอย่างประเด็นคำถามที่สัมพันธ์กัน ดังต่อไปนี้

- 1) ความสอดคล้องต้องกันทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural compatibility)

ประเด็นในการวิเคราะห์คือใครเป็นผู้ที่ได้จะได้รับประโยชน์จากโครงการ แบ่งออกเป็น ผู้ที่จะได้รับประโยชน์, ผู้ที่จะได้รับเคราะห์และผู้ที่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายให้โครงการ รูปแบบคำถามมีดังนี้

- เป็นใครอยู่ที่ไหน (ชุมชนที่ตั้งและจำนวนกลุ่มที่ได้รับผลกระทบ)
- มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างไร (ความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจ)
- กลุ่มใช้เวลาในการดำรงชีวิตอย่างไร
- ลักษณะเด่นของกลุ่มคืออะไร
- กลุ่มใดมีแนวโน้มจะได้/เสียประโยชน์อย่างไร
- ใครจะมีข้อคัดค้านอะไรบ้าง
- อะไรคือมูลเหตุจูงใจของประชาชนในการมีส่วนร่วม
- ยุทธศาสตร์อะไรที่จะนำมาใช้ในการสื่อความเข้าใจกับผู้ได้และผู้เสียประโยชน์

- 2) การกระจายผลประโยชน์และการกระจายตัวของผลกระทบจากโครงการ

ประเด็นในการวิเคราะห์คือโอกาสที่จะขยายผลของโครงการออกไปมากน้อยเพียงใดโดยไม่ต้องการเพิ่มปัจจัยนำเข้าไปอีก หรือหากเพิ่มปัจจัยนำเข้าอีก ประโยชน์ตามที่คาดหวังไว้เบื้องต้นจะยืนยาวเพียงใด และผลที่มีต่อประชากรนอกเหนือไปจากนั้นจะกว้างเพียงใด ถ้าหากต้องการให้โครงการนั้นขยายผลให้กว้างขวางและยืนยาวจะต้องทำอะไรบ้าง รูปแบบคำถามมีดังนี้

- รูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชุมชน (ลักษณะของอำนาจ)
- รูปแบบและลักษณะของการเคลื่อนย้ายและการอพยพ
- ประสบการณ์จากโครงการที่เคยมีมาก่อนแล้วในพื้นที่เดียวกัน
- ระยะเวลาที่จะมีการกระจายข้อมูลข่าวสารแก่คนในกลุ่ม

3) การได้รับผลกระทบทางสังคมในแง่ความเท่าเทียมกัน (Social Impact Equity)

ประเด็นในการวิเคราะห์คือประโยชน์และภาระที่จะเกิดจากโครงการจะกระจายไปยังกลุ่มต่างๆ อย่างไร (เช่น คนรวย คนยากจน ชาวนาไร้ที่ดิน) ประโยชน์ของโครงการจะกระจายไปสู่ประชาชนผู้ยากจน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพอย่างไร จะลดภาระของโครงการที่เกิดแก่ประชาชนเหล่านั้นอย่างไร รูปแบบคำถามคือ

- การเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสมีการกระจายตัวอย่างไม่เท่าเทียมกันเพียงใด
- โอกาสการจ้างงานกระจุกกระจายอย่างไม่เท่าเทียมกันเพียงใด
- โครงการจะมีผลในการโยกย้ายหรือจะทำให้เกิดการพลัดถิ่นาคาที่อยู่กับคนกลุ่มใด
- โครงการจะมีผลกระทบต่อสถานภาพทางอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไรบ้าง

2.4.2 กรณีศึกษาธนาคารโลก (World Bank)

ธนาคารโลกมีโครงการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ทั่วโลก และพบว่าการประเมินผลกระทบทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางแผนจัดทำโครงการ ซึ่งหลักการสำคัญของการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมที่ธนาคารโลกใช้คือ

1. คำนึงว่าแต่ละชุมชนประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งในด้านเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ อาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม อายุ และเพศ ซึ่งการประเมินผลกระทบทางสังคมจะต้องมีการแยกแยะให้เห็นถึงผลกระทบจากโครงการที่จะเกิดในลักษณะและรูปแบบที่ต่างกันไป
2. ตระหนักถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างสภาพทางกฎหมาย และสภาพความเป็นจริงในเรื่องการควบคุมและการใช้ทรัพยากร คนบางกลุ่มอาจไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากร (เช่น ที่ดิน) ตามกฎหมาย แต่เป็นผู้ที่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินนั้น
3. ให้ความสำคัญกับความแตกต่างของวิถีชีวิตชุมชนที่มีระบบผลิตแตกต่างกัน อาทิ ชุมชนชาวประมง และชุมชนชาวนา
4. คำนึงถึงบทบาทของโครงสร้างเชิงสถาบัน (institutional structure) ที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539)

2.4.3 กรณีศึกษา : การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ในประเทศอังกฤษ

แนวทางการอนุรักษ์ในประเทศอังกฤษสามารถแบ่งออกโดยกว้างๆ ได้ 2 แนวทาง ได้แก่ แบบสถิต (passive or static) ซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้สำหรับการสงวนรักษาอาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์เอาไว้เพื่อคนรุ่นหลัง โดยไม่ควรจะไปกระทำการใดๆ อันจะทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมหรือทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมลดลงไป สำหรับอีกแนวทางหนึ่งได้แก่ แบบพลวัต (active or dynamic) ซึ่งจะแตกต่างกับแนวทางแรกตรงที่จะเกี่ยวโยงกับการปรับปรุงสภาพทางกายภาพของอาคารหรือพื้นที่มากกว่าเป็นการสงวนรักษาไว้ในสภาพเดิม โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงในขณะที่ยังคงรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมเอาไว้ได้อย่างเดิม (Brooks *et.al*, 1997:156-174)

โดยแต่ละประเทศจะมีเครื่องมือในการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันไปในเรื่องละเอียด สำหรับในประเทศอังกฤษ จะใช้เครื่องมือในการอนุรักษ์ 3 วิธี โดยวิธีแรก ได้แก่ การขึ้นทะเบียนเฉพาะตัวอาคาร ซึ่งการขึ้นทะเบียนจะมีผลในทางปฏิบัติต่อเจ้าของอาคารนั้นๆ ในการปรับปรุง ซ่อมแซม หรือกระทำการใดๆ จะต้องได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานอนุรักษ์ อาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนมักจะมีค่าสำคัญหรือมีคุณค่าในระดับชาติ วิธีที่สองจะกระทำในระดับที่กว้างออกมา ได้แก่ การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ คือการที่กลุ่มอาคารทั้งหมดได้รับการกำหนดคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ไว้ ซึ่งการกระทำใดๆ ไม่ว่าจะเป็นก่อสร้างหรือรื้อทำลาย จะต้องทำการขออนุญาตเช่นกัน และสุดท้ายได้แก่เรื่องของเงินทุน ทั้งที่มาจากกองทุนสาธารณะต่างๆ และการลดภาษีให้กับเจ้าของอาคาร เพื่อการดูแลรักษาหรือการปรับปรุงอาคารอนุรักษ์

ซึ่งเครื่องมือในการอนุรักษ์ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะมีผลในแง่ของการให้คุณค่ากับพื้นที่ โดยจะมีกฎข้อบังคับสำหรับเจ้าของในการกระทำต่ออาคารของตน ในขณะที่ได้เพิ่มการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ที่เกี่ยวกับการแสดงออกถึงคุณค่าของสถานที่นั้นๆ เช่นการท่องเที่ยว และมักพบว่าผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีความพึงพอใจที่พื้นที่และอาคารของตนได้รับการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพราะจะสามารถรักษาสภาพแวดล้อมเอาไว้ได้ แต่ก็ยังมีบางส่วนที่รู้สึกว่ามูลค่าทรัพย์สินของตนลดลงไป เพราะไม่สามารถคาดเดาได้ว่าในอนาคตจะได้รับอนุญาตให้ต่อเติมบ้านหรือสร้างบ้านใหม่ในที่ดินที่พวกเขาเป็นเจ้าของหรือไม่ แต่สำหรับในพื้นที่การค้า ดูเหมือนว่าการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์จะไม่ได้ไปเพิ่มคุณค่าแก่ทรัพย์สินเท่าไรนัก อีกทั้งยังมีผลในทางลบต่อการค้าในด้านที่ไปจำกัดในการเปลี่ยนแปลงอาคารในอนาคต

2.5 สรุปกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ สามารถสรุปเป็นกรอบการศึกษาตามแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

2.5.1 แนวนโยบายการดำเนินการอนุรักษ์โดยภาครัฐ

ชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการของแนวคิดนี้ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา จากแนวทางที่สงวนรักษาโบราณสถานแต่เพียงอย่างเดียว มาสู่การส่งเสริมคุณค่าต่อสังคมในรูปของการท่องเที่ยวและการศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับกว้างขึ้น ซึ่งประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายตามแนวคิดดังกล่าวทั้งในรูปของการขึ้นทะเบียนและโครงการอุทยานประวัติศาสตร์มาตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามผลของการดำเนินนโยบายนี้ไม่เพียงแต่โบราณสถานได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย แต่ยังมีผลต่อเนื่องต่อการดำรงชีวิตของชุมชนที่อยู่ในเขตของการควบคุมนั้น ในปัจจุบันจึงได้มีการปรับแนวคิดการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ-สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และลดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนหรือเจ้าของสิ่งปลูกสร้างที่ได้รับการอนุรักษ์นั้นๆ ด้วยแนวทางของเศรษฐศาสตร์และการประสานการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาเมือง

2.5.2 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชน

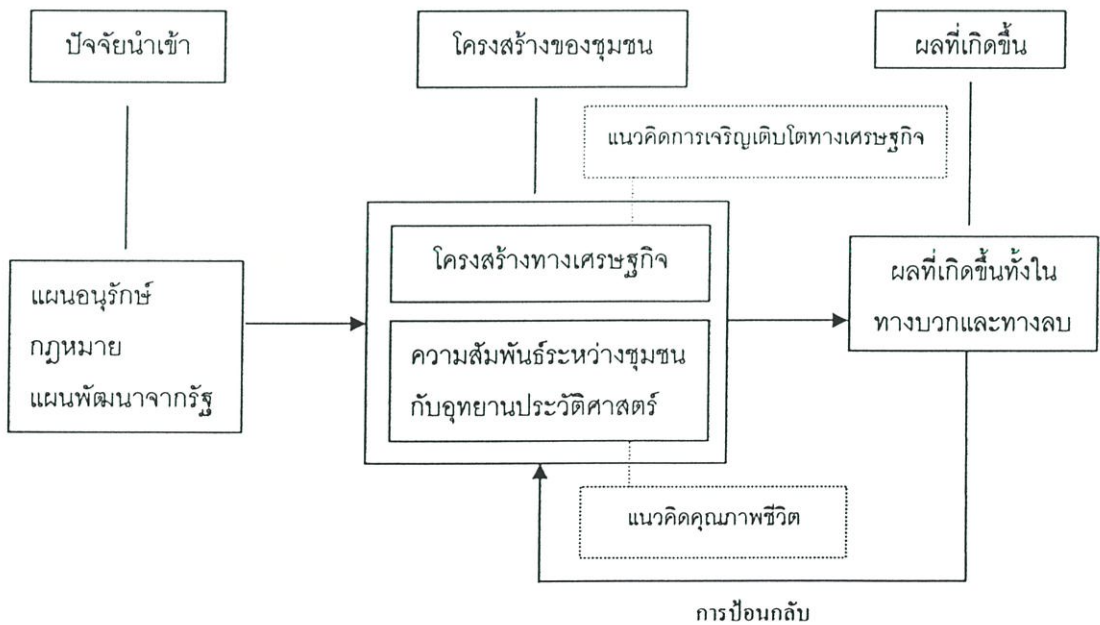
การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เดิมจะเน้นในเรื่องของการขจัดความยากจนจึงได้มีนโยบายที่จะยกระดับรายได้ของประชาชนและการเพิ่มผลผลิต แต่ผลที่เกิดขึ้นกับประเทศกำลังพัฒนาคือความไม่เท่าเทียมของรายได้ที่มีมากขึ้นกว่าเดิม แนวทางใหม่คือการพยายามลดช่องว่างที่เกิดขึ้นซึ่งได้สะท้อนออกมาในรูปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับต่างๆ ของไทยที่ได้รับการปรับปรุงมาเป็นลำดับ โดยแนวทางการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นไม่เพียงแต่การสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจอันเป็นการตอบสนองทางวัตถุ แต่ยังรวมไปถึงความพึงพอใจของมนุษย์ในแง่ทั้งทางสังคมและสิทธิมูลฐานที่จำเป็นต่างๆ

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนจะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แตกต่างกันตามพื้นที่ ทั้งปัจจัยภายในพื้นที่ด้วยศักยภาพด้านทรัพยากรต่างๆ และจากภายนอกพื้นที่ อย่างเช่นการพัฒนาจากภาครัฐ ซึ่งจะมีตัวแปรการวัดจากแนวคิดฐานเศรษฐกิจของเมือง ได้แก่ แรงงาน รายได้ จำนวนสถานประกอบการ ปริมาณการขายและการผลิต ฯลฯ ที่สามารถระบุถึงความเชี่ยวชาญทางอาชีพของเมืองในสาขาต่างๆ ในภาพรวมได้

2.5.3 ผลจากนโยบายอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจชุมชน

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองโดยทั่วไป จะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยจะมีการเจริญเติบโตเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มจากสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ จากนั้นจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในรูปของอุตสาหกรรมมากขึ้น เกิดศูนย์กลางชุมชนที่มีความเจริญมากกว่าส่วนอื่น และเชื่อว่าจะเกิดผลในทางแพร่กระจายต่อพื้นที่โดยรอบ แต่ผลเกี่ยวเนื่องที่เกิดขึ้นที่แท้จริง ได้แก่ ความแตกต่างของรายได้และความไม่เสมอภาค ผลความเจริญไม่แพร่กระจายต่อพื้นที่โดยรอบ ขนาดอุปสงค์ของตลาดที่ขยายตัวไม่ทัน ไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่มีเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน ตลอดจนทำให้การเจริญเติบโตบริเวณชนบทชะงักงัน

เนื่องจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่ศึกษาเป็นไปภายใต้แนวทางการอนุรักษ์ของภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วยแนวทางการดำเนินงานต่างๆ ทั้งในทางกฎหมายและนโยบาย เป็นลักษณะที่ชุมชนได้รับปัจจัยจากภายนอกพื้นที่เข้ามาและมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีต่อชุมชนในสวนต่างๆ ไม่เท่ากัน หรือมีลักษณะกระจายตัวหรือก่อให้เกิดความเท่าเทียมหรือไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้ หากวิเคราะห์ตามแนวการศึกษาผลกระทบทางสังคมที่ถือว่าระบบเศรษฐกิจเป็นหน่วยหนึ่งในระบบสังคม และมีปัจจัยนำเข้าคือนโยบายการอนุรักษ์ จะสามารถสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ดังแผนภูมิที่ 2.3 โดยปรับปรุงจากตัวแบบการประเมินผลกระทบทางสังคมของ Soderstrom ได้ดังนี้

รูปที่ 2.3 การปรับปรุงตัวแบบการประเมินผลกระทบทางสังคมของ Soderstrom

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

3.1 ประมวลนิยามมโนทัศน์และนิยามเชิงปฏิบัติการ

จากการสรุปแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จึงได้กำหนดแนวทางการวิจัยในตัวแบบของการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมดังรูปที่ 2.2 โดยได้กำหนดนิยามและรายละเอียดของแต่ละหน่วยวิเคราะห์ ดังนี้

3.1.1 ประมวลนิยามมโนทัศน์

1) ปัจจัยเชิงกฎหมายและนโยบายการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

หมายถึงแนวทางการดำเนินงานการอนุรักษ์ของรัฐที่ผ่านมา ในช่วงระยะเวลาต่างๆ โดยพิจารณาขอบเขตของการปฏิบัติตามนโยบายและผลสืบเนื่องทางกฎหมายในส่วนที่อาจจะมีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชนในด้านต่างๆ

2) โครงสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชน

หมายถึงโครงสร้างเศรษฐกิจหลักๆ ของระบบ ที่บ่งชี้การเจริญเติบโตของเมือง ในที่นี้คือจำนวนแรงงานในอาชีพต่างๆ และความสัมพันธ์ทางการผลิตในอาชีพ เช่น ปัจจัยการผลิต วิธีการผลิต ฯลฯ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในช่วงระยะเวลาต่างๆ โดยจะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนในภาคเศรษฐกิจต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากนโยบายอนุรักษ์ในระดับที่แตกต่างกัน

3) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและอุทยานประวัติศาสตร์

หมายถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและอุทยานประวัติศาสตร์ว่ามีความเกี่ยวข้องกันในด้านใด และอย่างไร เป็นการศึกษาตามแนวการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นภายหลังโครงการ จากสมมติฐานที่ว่าโครงการฯ จะสร้างผลได้ผลเสียต่อกลุ่มต่างๆ แตกต่างกันไปหรือไม่เท่าเทียมกัน

3.1.2 ประมวลนิยามเชิงปฏิบัติการ

1) กฎหมายและนโยบายการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่

- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และแก้ไข ปี พ.ศ.2535
- พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ
- แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ.2521

2) โครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน

ในการศึกษาระบบเศรษฐกิจของชุมชน ได้กำหนดตัวแปรอยู่ในกรอบของแนวคิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตามแนวคิดแรกจะเป็นการศึกษาโครงสร้างเศรษฐกิจโดยรวมของเมือง โดยใช้เกณฑ์จำนวนแรงงานตามอาชีพต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญทางอาชีพของเมืองในสาขาต่างๆ และแนวคิดที่สองจะเป็นการพัฒนาที่เน้นคุณภาพชีวิตของประชาชน และได้แบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ช่วงก่อนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และช่วงหลังการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดขอบเขตโครงสร้างเศรษฐกิจไว้ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน
2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร
3. การเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
4. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตหรือการจ้างงาน
5. การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการผลิต
6. สถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

โดยได้จำแนกรายละเอียดตัวชี้วัด ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - ประวัติชุมชน เริ่มตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ก่อนโครงการ
 - ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน
2. การเปลี่ยนแปลงประชากร ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - จำนวนประชากรที่เปลี่ยนไปในแต่ละปี
 - สัดส่วนประชากรในวัยแรงงาน
 - อัตราการเพิ่มของประชากรในแต่ละปี
 - ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ในแต่ละปี
 - จำนวนครัวเรือน, ขนาดครัวเรือน
3. การเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - การขยายตัวของภาคเกษตรกรรม
 - การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม
 - การขยายตัวของภาคพาณิชยกรรม
4. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตหรือการจ้างงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - ลักษณะการผลิต
 - ลักษณะการใช้แรงงานในการผลิต

4. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตหรือการจ้างงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - ลักษณะการผลิต
 - ลักษณะการใช้แรงงานในการผลิต
5. การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการผลิต
 - ลักษณะการถือครองที่ดิน
6. สถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ประกอบด้วยตัวชี้วัดต่อไปนี้
 - รายได้จากอาชีพหลัก
 - รายได้อาชีพเสริม
 - การเป็นเจ้าของเครื่องใช้ในครัวเรือน
 - สถานะการออมและการเป็นหนี้

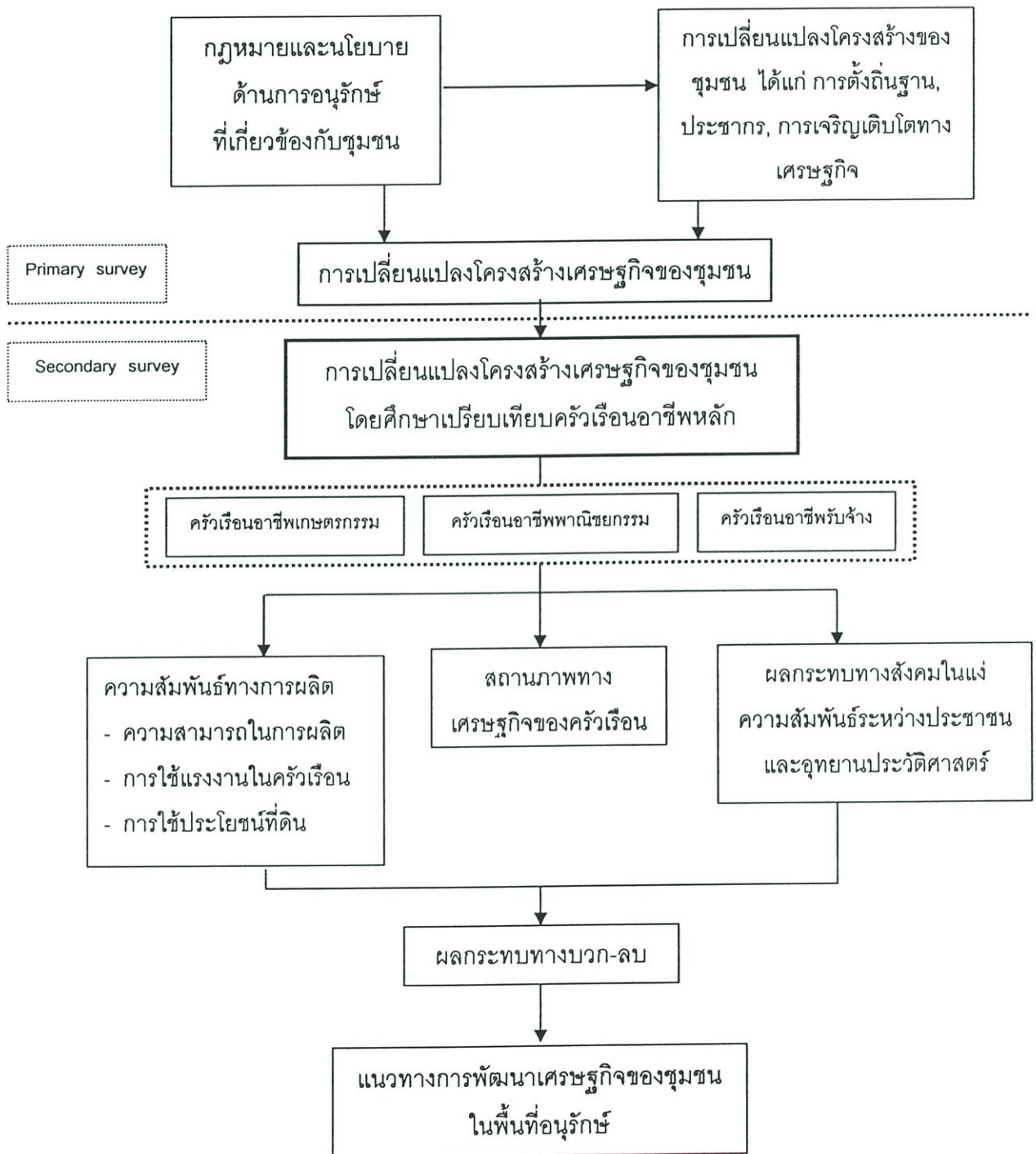
3) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและอุทยานประวัติศาสตร์

การศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนต่ออุทยานประวัติศาสตร์ จะพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวกับการให้คุณค่าต่ออุทยานประวัติศาสตร์ในด้านต่างๆ โดยประชาชนและการมีส่วนร่วมได้สูญเสียในโครงการต่างๆ ระหว่างภาครัฐกับประชาชน ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติของประชาชนที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์ โดยทั่วไปสามารถจำแนกคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

- ในแง่ทางเศรษฐกิจ
- ในแง่การใช้สอย
- ในแง่การศึกษา
- ในทางสังคม
- ในทางการเมือง

และได้จำแนกรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนออกเป็น 3 แนวทางกว้างๆ คือ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การรับรู้ในกฎระเบียบข้อบังคับ และทัศนคติอันเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในอุทยานประวัติศาสตร์อันเป็นผลจากกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง

3.2 กรอบการวิจัย

รูปที่ 3.1 แสดงกรอบการวิจัย

3.3 ตารางเครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือการวิจัยจะอาศัยการเก็บข้อมูลทั้งทางพุทธิภูมิและปฐภูมิ โดยสามารถจำแนกวิธีการเก็บข้อมูลตามตัวแปรต่างๆ ได้ดังนี้

ตารางที่ 3.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกตามตัวแปร

ประเด็นที่ศึกษา	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล		
	สำรวจเอกสาร	แบบสอบถาม	สัมภาษณ์
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่			
- พ.ร.บ.โบราณสถาน	✓		
- พ.ร.บ.ที่ราชพัสดุ	✓		
นโยบายการอนุรักษ์			
- แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์	✓		✓
การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน			
1) การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน (หน่วยที่ศึกษา : ชุมชน)			
- ประวัติชุมชน	✓		
- ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน	✓		
2) การเปลี่ยนแปลงประชากร (หน่วยที่ศึกษา : ชุมชน)			
- จำนวนประชากรที่เปลี่ยนไปในแต่ละปี	✓		
- สัดส่วนประชากรในวัยแรงงาน	✓		
- อัตราการเพิ่มของประชากรในแต่ละปี	✓		
- ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ในแต่ละปี	✓		
- จำนวนครัวเรือน, ขนาดครัวเรือน	✓		
3) การเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชน (หน่วยที่ศึกษา : ชุมชน)			
- การขยายตัวของภาคเกษตรกรรม	✓		
- การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม	✓		
- การขยายตัวของภาคพาณิชยกรรม	✓		
4) การเปลี่ยนแปลงการผลิตหรือการจ้างงาน (หน่วยที่ศึกษา : ครัวเรือน)			
- ลักษณะการผลิต		✓	
- ลักษณะการใช้แรงงานในการผลิต		✓	
5) การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน (หน่วยที่ศึกษา : ครัวเรือน)			
- ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการผลิต		✓	
- ลักษณะการถือครอง		✓	

ตารางที่ 3.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกตามตัวแปร (ต่อ)

ประเด็นที่ศึกษา	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล		
	สำรวจเอกสาร	แบบสอบถาม	สัมภาษณ์
6) สถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน			
- รายได้จากอาชีพหลัก		✓	
- รายได้จากอาชีพเสริม		✓	
- การเป็นเจ้าของเครื่องใช้ในครัวเรือน		✓	
- การออมและการเป็นหนี้		✓	
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอุทยานประวัติศาสตร์ (หน่วยที่ศึกษา : ครัวเรือน)			
- การให้คุณค่า		✓	✓
- ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ		✓	✓
- การรับรู้ในกฎระเบียบข้อบังคับ		✓	✓
- ทศนคติในการดำรงชีวิตในเขตอุทยาน		✓	✓

3.4 ขั้นตอนการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชนภายใต้ปัจจัยทางกฎหมายและนโยบาย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ข้อมูลในส่วนนี้ได้แก่

- ข้อมูลปฐมภูมิ - กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
 - นโยบายที่เกี่ยวข้อง
 - ข้อมูลเอกสารของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เช่น รายงานการประชุม
 แผนที่ชุมชน แผนพัฒนาท้องถิ่น
- ข้อมูลทุติยภูมิ - เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ข้อมูลทางสถิติที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ช่วง 2520-ปัจจุบัน
 - ข้อมูลทุติยภูมิอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่

การศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะพิจารณาแยกเป็นเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ซึ่งในขั้นแรกจะทำการศึกษาสภาพเหตุการณ์โดยรวมจากเอกสารชั้นรองที่มีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่นี้ไว้แล้วและแยกแยะประเด็นหรือเหตุการณ์สำคัญที่อาจจะเกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์และชุมชนมาแยกเป็นลำดับขั้นของปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ (Chronology) เพื่อให้เห็นภาพรวมในพื้นที่ จากนั้นจึงนำข้อมูลจากเอกสารขั้นต้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันนั้นมาเปรียบเทียบ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวเพื่อความสอดคล้องน่าเชื่อถือของข้อมูล และท้ายที่สุดจะเป็นการนำข้อมูลตรงส่วนนี้เข้าสู่ขั้นตอนของการศึกษาเชิงปริมาณต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

โดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน โดยใช้แบบสอบถามประกอบกับแผนที่ชุมชน

ส่วนแรกจะเป็นการสำรวจคุณลักษณะอาชีพเบื้องต้นของครัวเรือน ใน 7 ชุมชนที่อาศัยอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองเก่า เพื่อแยกกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่มอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นภาคเศรษฐกิจหลักของชุมชน

หลังจากจำแนกกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการศึกษาเปรียบเทียบของครัวเรือนแต่ละประเภทตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยการศึกษาคุณลักษณะภายในของแต่ละอาชีพด้วยการประเมินจากแบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

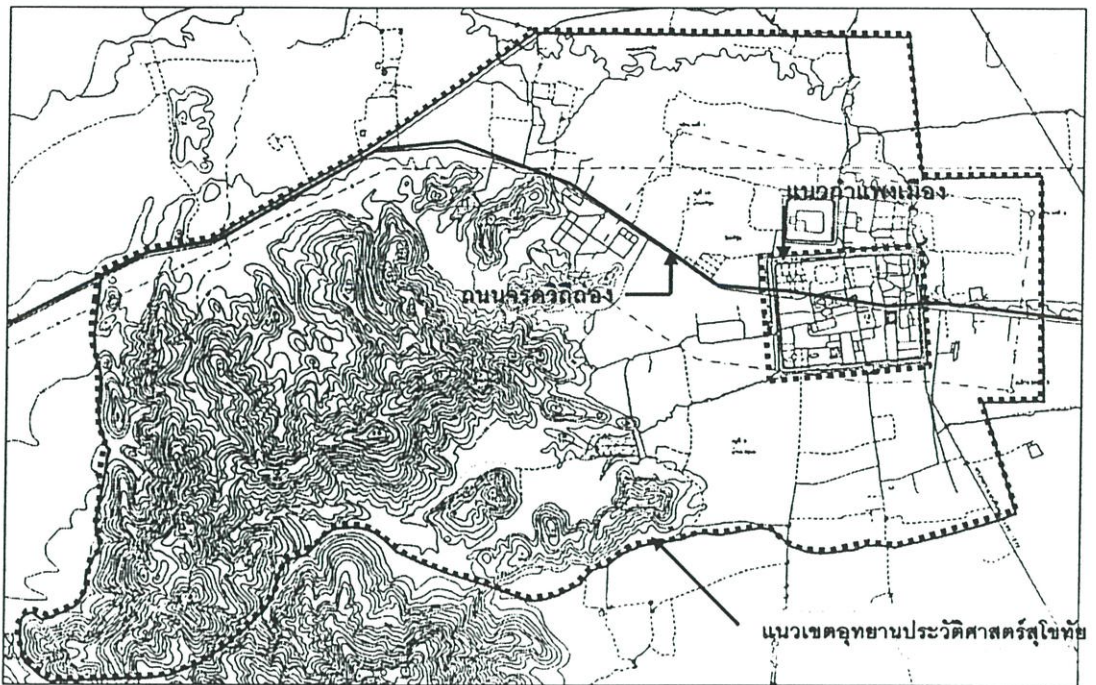
อันเป็นการเก็บข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ในเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) กับกลุ่มเป้าหมาย โดยข้อมูลที่ได้จะนำมาอภิปรายประกอบกับการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 และ 2 ซึ่งแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้บริหารของหน่วยงานราชการส่วนต่างๆ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ธนารักษ์จังหวัดสุโขทัย สำนักงานจังหวัดสุโขทัย นายกเทศมนตรีตำบลเมืองเก่า เพื่อต้องการทราบแนวทางการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ อุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งจากอดีตและปัจจุบัน

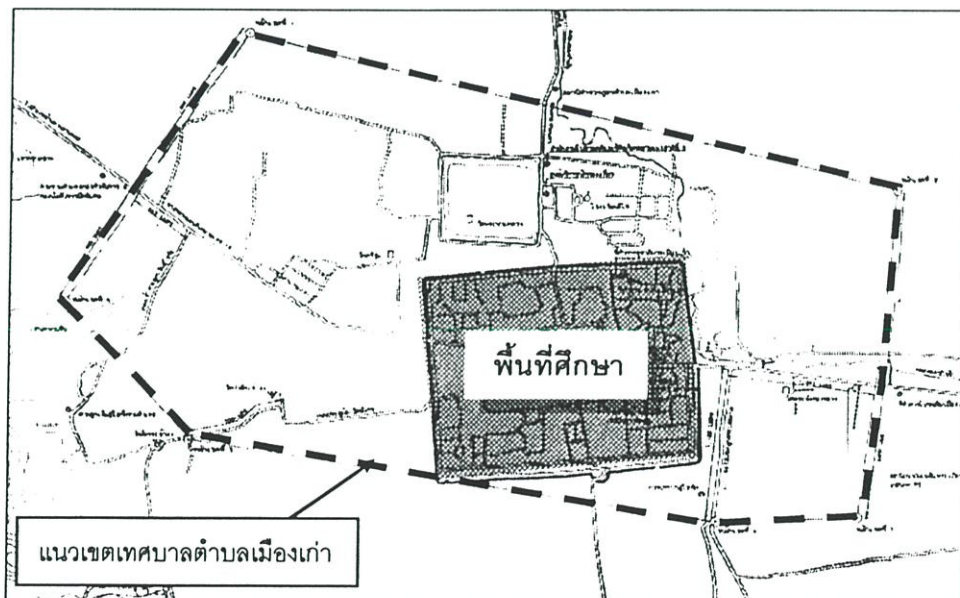
กลุ่มที่ 2 กลุ่มเป้าหมายที่เป็นหัวหน้าชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อต้องการทราบความคิดเห็นของผู้นำแต่ละชุมชนเพื่อนำมาประกอบการพิจารณา ร่วมกับการศึกษาเชิงปริมาณ

3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

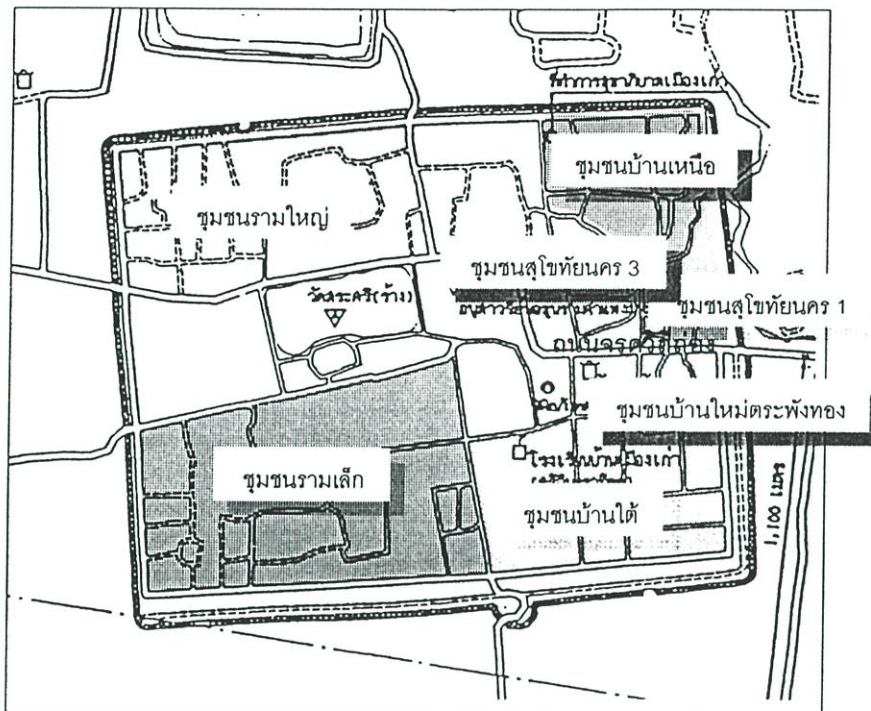
งานศึกษานี้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล 2 วิธีหลักๆ คือ การศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสำรวจภาคสนามกับกลุ่มตัวอย่างจากชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นพื้นที่ในการปกครองของเทศบาลตำบลเมืองเก่า (รูปที่ 3.1) ซึ่งการศึกษาเอกสารจะทำรวบรวมและวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และนำเสนอโดยการอธิบาย ส่วนการสำรวจภาคสนามด้วยแบบสอบถามจะประมวลผลด้วยวิธีการทางสถิติ ด้วยโปรแกรม SPSS for windows

รูปที่ 3.2 แสดงแนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและแนวเขตกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย

รูปที่ 3.3 แสดงแนวเขตเทศบาลตำบลเมืองเก่าและพื้นที่ศึกษา

รูปที่ 3.4 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา

3.5.1 การกำหนดขนาดตัวอย่าง

การกำหนดขนาดตัวอย่างใช้ข้อมูลจากรายงานสรุปข้อมูลเทศบาลพบว่า มีจำนวนชุมชนที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง จำนวน 7 ชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 3.2 จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรจำแนกตามชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่า

ชื่อชุมชน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)	ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย
1. ชุมชนบ้านเหนือ	205	761	3.71
2. ชุมชนสุขโขทัยนคร 1	164	711	4.34
3. ชุมชนสุขโขทัยนคร 3	201	669	3.33
4. ชุมชนบ้านใต้	117	531	4.54
5. ชุมชนบ้านใหม่ตระพังทอง	157	700	4.46
6. ชุมชนรามเล็ก	53	218	4.11
7. ชุมชนรามใหญ่	110	404	3.67
รวมทั้งสิ้น	1,007	3,994	3.97

ที่มา : สรุปข้อมูลเทศบาลตำบลเมืองเก่า, ปี 2544

จากจำนวนครัวเรือน 1,007 ครัวเรือน ได้กำหนดขนาดตัวอย่างได้คำนวณจากสูตรของ Roscoe สำหรับตัวแปรที่เป็นสัดส่วน ดังนี้

$$n > [Z/d]^2 P[1-P]$$

และหากทราบค่าขนาดประชากร จึงปรับค่า n ด้วยสูตร

$$N_p = n / [1 + n/N]$$

โดยกำหนดให้ 1. ค่าความผันแปรในกลุ่มประชากร $P[1-P]$; $P = 0.5$

2. ความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่าสัดส่วนของประชากรที่ยอมรับ
ได้ $d = \pm 0.05$

3. ระดับความเชื่อมั่นที่ 95 % ดังนั้น $Z = 1.96$

แทนค่า $n > [1.96/0.05]^2 0.5[1-0.5]$

$$n > 384.16$$

ปรับค่า $n = 384.16 / [1 + 384.16/1007]$

$$n = 278$$

ดังนั้น ตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้มีขนาด 278 ตัวอย่าง เพื่อความสะดวกจึงปรับเพิ่มขึ้นเป็น 280 ตัวอย่าง ทั้งนี้สามารถกำหนดขนาดตัวอย่างจากแต่ละชุมชนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบจากสัดส่วนของจำนวนครัวเรือนแต่ละชุมชนต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในเขต กำแพงเมือง ซึ่งจะได้จำนวนตัวอย่างของแต่ละชุมชน ดังตารางที่ 3.3 ดังนี้

$$\frac{\text{จำนวนตัวอย่าง}}{280} = \frac{\text{จำนวนครัวเรือนแต่ละชุมชน}}{1007}$$

ตารางที่ 3.3 แสดงสัดส่วนจำนวนตัวอย่างจาก 7 ชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองเก่า

ชื่อชุมชน	จำนวนตัวอย่าง (ครัวเรือน)
1. บ้านเหนือ	57
2. สุขุทัยนคร 1	45
3. สุขุทัยนคร 3	57
4. รามเล็ก	15
5. รามใหญ่	30
6. บ้านใหม่ตระพังทอง	44
7. บ้านใต้	32
รวม	280

3.5.2 วิธีการสุ่มตัวอย่าง

ชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่าสุโขทัยมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนเรียงรายกันไปตามถนนและส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงง่ายได้จากถนนหลักหรือถนนซอย ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ โดยการอ้างอิงจากข้อมูลจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,007 ครัวเรือน เทียบสัดส่วนกับจำนวนตัวอย่าง 280 ตัวอย่าง ได้ประมาณ 1 : 3.5-4 (ประมาณการครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มขึ้นในปีที่สำรวจ) และตั้งสมมติฐานว่า 1 ครัวเรือนหมายถึง 1 หลังคาเรือน ดังนั้น จะทำการเก็บตัวอย่างจากบ้านหลังที่ 1 เว้นไป 3 หลังจึงเก็บหลังที่ 4 และการกำหนดตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรสเป็นผู้ตอบเท่านั้น ในกรณีที่ไม่มีพบคนใดคนหนึ่งอนุโลมให้กลับมาหลังที่ 3 หรือนับไปหลังที่ 5

3.6 ข้อจำกัดของงานวิจัย

ข้อจำกัดในงานวิจัยสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ย้อนหลังเป็นเวลาหลายปี ซึ่งต้องอาศัยข้อมูลทางสถิติจำนวนมากและจากหลายแหล่ง มักพบปัญหาในการเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทนี้ ทั้งทำได้ยากและได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน เนื่องจากหน่วยงานต่างๆ ยังขาดการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นระบบ บางครั้งไม่มีการเก็บรักษาข้อมูลเก่าๆ ไว้
2. การใช้ข้อมูลทางสถิติกับพื้นที่ที่เล็กกว่าหน่วยทางการปกครองทำไม่สะดวกเนื่องจากมักจะไม่มีการเก็บไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ต้องลงไปเก็บที่พื้นที่ในหน่วยของหมู่บ้าน ซึ่งบางครั้งข้อมูลย้อนหลังไม่ครบถ้วนเช่นกัน

บทที่ 4

พื้นที่ศึกษา

การวิเคราะห์พื้นที่ศึกษาเพื่อทราบสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนตั้งแต่ก่อนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในปี พ.ศ. 2521 กระทั่งในเวลาต่อมาได้มีปัจจัยต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ทั้งทางนโยบายและกฎหมาย อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในด้านต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์ในบทต่อไปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่ดำเนินอยู่ในด้านใด และต่อกลุ่มใด

ส่วนแรกเป็นการศึกษาโครงสร้างทั่วไปของชุมชนเมืองเก่าราวปี พ.ศ. 2519-2520 ซึ่งเป็นช่วงก่อนการเข้ามาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เนื้อหาประกอบด้วยประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจในภาพรวม ซึ่งเป็นสภาพที่เป็นอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมตามแผนแม่บทโครงการฯ ถึงแม้ว่าพระราชกรณียกิจจะมีความสนใจในพื้นที่นี้มาก่อนหน้านั้นนานแล้ว

ส่วนที่สองจะเป็นการวิเคราะห์ตัวแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยจะพิจารณาเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับชุมชนซึ่งประกอบด้วย แผนการใช้ที่ดิน แผนการจัดชุมชน แผนด้านสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ แผนส่งเสริมรายได้และอาชีพ และแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งข้อเสนอแนะและแนวทางต่างๆ ในแผนเหล่านี้มีบทบาทชี้้นำในการพัฒนาพื้นที่ในอีก 10 ปีต่อมา นอกจากการวิเคราะห์นโยบายตามแผนแม่บทแล้ว ยังรวมไปถึงการศึกษาผลทางกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ด้วยพื้นที่แห่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานซึ่งได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษา จึงมีผลทางข้อบังคับทางกฎหมายตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ปี พ.ศ.2504/2535 ซึ่งจะทำให้ทราบขอบข่ายอำนาจของกรมศิลปากรที่มีต่อพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้

โดยการศึกษาทั้งสองส่วนเพื่อทำความเข้าใจกับตัวระบบคือโครงสร้างของชุมชนและปัจจัยหลักที่คาดว่าจะมีผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนเมืองเก่าทั้งในทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัจจัยด้านอื่นๆ จะไม่รวมในการศึกษาครั้งนี้

4.1 โครงสร้างของชุมชนก่อนการเข้ามาของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

4.1.1 ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากรายงานการศึกษาชุมชนในเขตตำบลเมืองเก่าสุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ระหว่างวันที่ 8 เมษายน - 9 มิถุนายน 2520 โดย ศรีศักร วัลลิโกดมและชำนาญ วงศ์วิภาค จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รวบรวมไว้ในรายงานโครงการวางแผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองเก่า โดยสรุปไว้ดังนี้

ชุมชนบ้านเมืองเก่าสุโขทัยอยู่สืบทอดกันมาไม่ต่ำกว่า 5 ชั่วคน ประมาณกว่า 200 ปี เป็นชุมชนที่เก่าแก่รุ่นเดียวหรือใกล้เคียงกันกับบ้านทุ่งหลวง บ้านกล้วย และบ้านลานหอย ซึ่งอยู่ในละแวกใกล้เคียง การเติบโตของชุมชนอาจแบ่งออกเป็นระยะเวลาได้ดังต่อไปนี้

ระยะแรกประมาณ 200 ปีขึ้นไป เป็นการอพยพของประชาชนจากจังหวัดพิจิตร พิษณุโลกและตาก เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณรอบๆ สระตระพังทอง ในเขตกำแพงเมืองทางด้านตะวันออก อาศัยตระพังทองเป็นแหล่งน้ำ มีการสร้างวัดตระพังทอง เป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านทั้งหมดมีอาชีพทำนาเป็นหลักและเก็บของป่าขาย

ระยะที่สอง คือราว 100 กว่าปีมานี้ มีครวเรือนเพิ่มขึ้นราว 100 หลังคาเรือน แบ่งออกเป็นบ้านเหนือและบ้านใต้ บ้านเหนืออยู่ทางด้านเหนือของถนนจรดวิถีถ่อง มีสภาพหนาแน่น ...ส่วนบ้านใต้ตัดคัตที่ทำกิน และมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากมีผู้อพยพออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ทางด้านตะวันออกริมสองฝั่งน้ำแม่รำพัน ...ระยะที่สาม ประมาณ 70 ปีที่แล้วมา เป็นระยะเวลาที่มีการปลูกข้าวเพื่อการค้าขาย ทำให้ชาวบ้านเมืองเก่าและบริเวณใกล้เคียงพากันออกไปจับจองที่ทำนาในเขตที่ลุ่มทางตอนเหนือของเมืองสุโขทัยเก่า เช่น ในเขตบ้านวังทองแดง นาขุนไกร และหนองตาโชติ การขยายขยายครั้งนี้นำมาทั้งการอพยพขยายครัวเรือนไปตั้งหลักแหล่งทำกินใหม่นี้ด้วย

ระยะที่สี่ ประมาณ พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาที่มีถนนสายจรดวิถีถ่อง (สายสุโขทัย-ตาก) ตัดผ่านเมืองสุโขทัยเก่า และทางรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามรับให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะ มีผลให้ชุมชนบ้านเมืองเก่ามีการขยายตัวในหลายๆด้าน... (ศรีศักร วัลลิโกดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520 : 3-4)

ราวปี พ.ศ.2495-2496 รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีนโยบายให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า ทำให้เกิดความต้องการคนงานเข้ามาทำงานรับจ้างเป็นจำนวนมาก เริ่มมีคนภายนอกอพยพเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ทั้งเข้ามาทำงานและทำการค้า ส่งผลให้ชุมชนบ้านเมืองเก่ามีการขยายตัวทางด้าน การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนทั้งภายในเขตกำแพงเมือง เช่น บ้าน

ตระพังเงิน บ้านหัวถนนโค้ง และรอบตัวเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ บ้านแม่โจน บ้านตระพังนาค และเกียด่านการค้าบริเวณริมถนนจรดวิถีถ่อง ใกล้วัดตระพังทอง เมืองเก่าสุโขทัยกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีสถานที่ราชการเกิดขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โรงเรียน และสถานีตำรวจ จึงมีผู้คนอพยพเข้ามาสมทบมากขึ้น นอกจากนี้ได้เกิดอาชีพใหม่คืออาชีพรับจ้างในงานบูรณะของกรมศิลปากรตลอดจนอาชีพผดึกฎหมายอย่างการขุดหาของเก่าตามเจดีย์ (อ่างแล้ว)

ทั้งหมดพอสรุปได้ว่า ภายหลังจากปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา การตัดถนนสายจรดวิถีถ่องและโครงการบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนเมืองเก่าขยายตัวเข้าสู่เมืองขนาดเล็กซึ่งได้มีการเจริญเติบโตมาเป็นลำดับและได้รับการจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลเมืองเก่าเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2499 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่มที่ 74 ตอนที่ 10 หน้า 51-52 ลงวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 กระทั่งในปี พ.ศ. 2542 สุขาภิบาลเมืองเก่าได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมืองเก่าตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542 ได้ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 116 ตอนที่ 9 ก ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2542 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา

4.1.2 แบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ก่อนการเข้ามาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ในปี พ.ศ. 2521 ชุมชนเมืองเก่ามีสภาพเป็นเมืองขนาดเล็กและเป็นศูนย์กลางของตำบลเมืองเก่า มีการแบ่งหมู่บ้านในการปกครองออกเป็น 11 หมู่ ชุมชนบ้านเมืองเก่ามีอยู่ในหมู่บ้านหมู่ที่ 3 ของตำบล มีจำนวนหลังคาเรือน 1,031 หลังคาเรือน โดยอยู่ในกำแพงเมืองประมาณ 585 ครอบครัวย และอยู่นอกกำแพงเมืองประมาณ 446 ครอบครัวย ประชากรโดยเฉลี่ย 6 คนต่อหลังคาเรือน รวมทั้งหมดประมาณ 6,186 คน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน ได้แก่กลุ่มบ้านที่อยู่ภายในกำแพงเมืองและกลุ่มบ้านที่อยู่นอกกำแพงเมือง

ประเภทแรกที่อยู่ภายในกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า ประกอบด้วย บ้านเหนือ บ้านหัวตระพังสบ บ้านใต้ บ้านใหม่ บ้านตระพังเงิน และบ้านหัวถนนโค้ง มีย่านตลาดร้านค้า ที่ทำการรัฐบาล เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สถานีตำรวจ โรงเรียน โรงฆ่าสัตว์ โรงสี บ่อนไก่ ฯลฯ

ประเภทหลัง อยู่นอกกำแพงเมืองกระจายออกไปทั้ง 4 ด้าน ในรัศมีประมาณ 1-2 กม. บ้านเรือนส่วนใหญ่ไม่แออัดและตั้งอยู่ใกล้ที่ทำกิน ได้แก่ บ้านแม่โจน บ้านวัดศรีชุม และส่วนหนึ่งของบ้านปากคลองจะอยู่ทางด้านเหนือของตัวเมือง บ้านตระพังนาค บ้านวัดพระเชตุพนจะอยู่ทางด้านใต้ บ้านปากคลอง บ้านนาอยู่ทางด้านตะวันออก ส่วนทางด้านตะวันตกได้แก่ส่วนหนึ่งของบ้านหัวถนนโค้ง และบ้านทำนบซึ่งอยู่ใกล้กับเขื่อนชลประทานพระร่วง ต้นเขาพระบาทใหญ่

ทางด้านใต้ บ้านปากคลอง บ้านนาอยู่ทางด้านตะวันออก ส่วนทางด้านตะวันตกได้แก่ส่วนหนึ่งของบ้านหัวถนนโค้ง และบ้านทำนบซึ่งอยู่ใกล้กับเขื่อนชลประทานพระร่วง ต้นเขาพระบาทใหญ่

ในตารางที่ 4.1 จะพบว่ากลุ่มบ้านบางกลุ่มโดยเฉพาะบ้านเหนือ บ้านตระพังสอ บ้านใต้และบ้านใหม่มีจำนวนหลังคาเรือนมากกว่าบริเวณอื่นที่อยู่ภายในเขตกำแพงเมือง ได้มีการกล่าวถึงสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนเมืองเก่าในขณะนั้นไว้ว่า สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง ฝาเป็นไม้สัก หลังคามุงสังกะสีบ้าง กระเบื้องบ้าง ฝากระเบื้อง ซึ่งบ้านเหล่านี้มีหลังคาเกยกันแออัดยัดเยียดไปหมด (นิคม มุสิกคามะ, 2521 : 365) สันนิษฐานว่าเกิดจากการที่โครงสร้างทางสังคมของชุมชนเมืองเก่าซึ่งมีอายุมากกว่า 200 ปี มีความสัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติทั้งด้วยการแต่งงานกันเองและการสืบสายเลือด บางครั้งพบกลุ่มครอบครัวที่ใช้นามสกุลเดียวกัน อยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกัน กว่า 3 ชั่วคนขึ้นไป บางแห่งมีบ้านปลูกรวมกันถึง 3-4 ครัวเรือน ในพื้นที่เพียง 100 - 150 ตารางวา (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520 : 5) ด้วยขนาดที่ดินที่มีอยู่จำกัดทำให้บ้านเรือนเหล่านี้ปลูกอาศัยกันอยู่หนาแน่น ยิ่งไปกว่านั้น บ้านเรือนบางหลังสร้างครอบลงไปบนโบราณสถานซึ่งเป็นวัดวาอารามของเมืองในอดีต ทำให้โบราณสถานจำนวนมากถูกเบียดบัง จนในเวลาต่อมา บางครอบครัวที่ประสบปัญหาไม่มีที่ชะยายปลูกบ้านเรือนก็มีแนวโน้มที่จะอพยพออกไปอยู่ที่ทำกินภายนอกกำแพงเมืองเกิดเป็นกลุ่มของบ้านแห่งใหม่ โดยเฉพาะทางตอนเหนือของกำแพงเมือง

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบจำนวนหลังคาเรือนจำแนกตามกลุ่มบ้านภายในและภายนอกกำแพงเมือง ในปี พ.ศ. 2520

กลุ่มบ้านภายในกำแพงเมือง	จำนวนหลังคาเรือน
1. บ้านเหนือและบ้านตระพังสอ	393
2. บ้านใต้และบ้านใหม่	123
3. บ้านตระพังเงิน	21
4. ส่วนหนึ่งของบ้านหัวถนนโค้ง	48
กลุ่มบ้านภายนอกกำแพงเมือง	
5. ส่วนหนึ่งของบ้านหัวถนนโค้ง	46
6. บ้านแม่โจน วัดศรีชุมและส่วนหนึ่งของบ้านปากคลอง	88
7. บ้านทำนบ	26
8. บ้านตระพังนาค และวัดพระเชตุพน	112
9. บ้านปากคลองและส่วนหนึ่งของบ้านนา	134
รวม	1031

ที่มา : โครงการวางแผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2520

4.1.3 โครงสร้างประชากรและอาชีพ

4.1.3.1 ประชากร

ในปี พ.ศ.2520 ชุมชนเมืองเก่ามีประชากรประมาณ 6,186 คน และมีจำนวนบ้านเรือน 1,031 หลังคาเรือน แบ่งเป็นภายในเขตกำแพงเมือง 585 หลังคาเรือน และภายนอกกำแพงเมืองอีกประมาณ 446 หลังคาเรือนซึ่งอยู่กระจัดกระจายตามแหล่งทำกินต่างๆ จากรายงานการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 622 ตัวอย่าง สามารถจำแนกขนาดครัวเรือนของชุมชนเมืองเก่าในปีที่โครงการเข้ามาได้ดังนี้

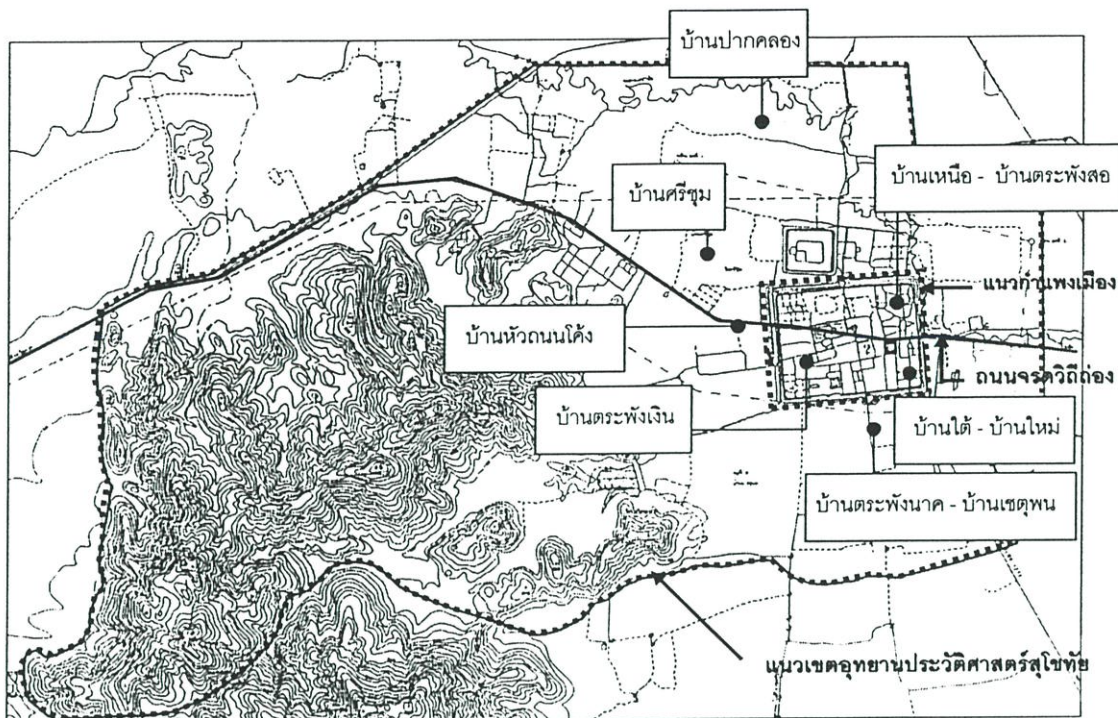
ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบขนาดครัวเรือนจำแนกรายหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2520

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวน ตัวอย่าง	ขนาดครัวเรือน (คน/ครัวเรือน)				
		1-5	6-10	11-25	16-20	ไม่ตอบ
หมู่บ้านในกำแพงเมือง						
1. บ้านเหนือ	84	44.1	47.6	5.9	1.2	1.2
2. บ้านตระพังสอ	167	47.9	49.1	2.4	0.6	-
3. บ้านใต้	57	52.6	38.6	8.8	-	-
4. บ้านใหม่	53	45.3	47.2	7.55	-	-
5. บ้านตระพังเงิน	21	61.9	38.1	-	-	-
หมู่บ้านนอกกำแพงเมือง						
6. บ้านถนนโค้ง	58	55.2	43.1	1.7	-	-
7. บ้านวัดศรีชุมและวัดพระพายหลวง	56	50.0	46.4	3.6	-	-
8. บ้านท่าบ	24	54.2	33.3	8.3	4.2	-
9. บ้านตระพังนาค	73	49.3	38.3	11.0	1.4	-
10. บ้านปากคลอง	29	41.4	58.6	-	-	-

ที่มา : โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย, 2520

หน่วย : ร้อยละ

ขนาดครัวเรือนของชุมชนเมืองเก่าพบว่าทั่วไปจะเป็นครอบครัวขนาด 5-6 คน โดยร้อยละ 20 เป็นครอบครัว 7-10 คน และร้อยละ 40 เป็นครอบครัวต่ำกว่า 5 คน แสดงว่ามีบุตรหลานที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ประมาณครอบครัวละ 3 คน เด็กที่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพมีอยู่ 2-3 คนต่อครอบครัว ส่วนการอพยพเข้า-ออก เป็นการแต่งงานแล้วไปอยู่ที่อื่น มี 8 รายไปทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งแสดงว่าการโยกย้ายไปทำงานที่อื่นมีค่อนข้างน้อย ประชากรที่เพิ่มขึ้นยังคงอาศัยแหล่งงานในพื้นที่อยู่ (ไพฑูริย์ สายสว่าง และนาถนภางค์ บิเวณการก์, 2520 : 9)

รูปที่ 4.1 ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนเดิม, พ.ศ. 2520

4.1.3.2 โครงสร้างอาชีพ

จากข้อมูลในรายงานฯ ได้ทำการสำรวจอาชีพของชาวเมืองเก่าจากแบบสอบถามจำนวน 622 ฉบับ ในตารางที่ 4.0 จะเห็นว่าชาวเมืองเก่ามากกว่าร้อยละ 60 ทำนาเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 20 รับจ้างทั่วไปเนื่องจากไม่มีที่ดินหรือทุน อีกร้อยละ 20 ค้าขายทั่วไป แต่มีร้านหลักแหล่งน้อยราย ส่วนมากค้าขายในตลาดและหาบเร่ มีที่นาให้เช่า มี 2 ราย อีกไม่ถึงร้อยละ 10 ที่ทำสวน รับราชการ หรืออยู่เฉยๆ มี 8 ราย เป็นผู้สูงอายุ โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 4.3 (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520 : 7)

ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาจะมีทั้งเช่านาทำและเป็นเจ้าของนาเองประมาณครึ่งหนึ่งจะมีรายได้จากแหล่งอื่นๆ มาช่วย โดยในฤดูแล้งจะไปรับจ้างตัดอ้อย เก็บเกี่ยวพืชไร่ รับจ้างตักหญ้ากับกรมศิลปากร ซึ่งในขณะนั้นมีลูกจ้างอยู่ 60 คน ส่วนพวกอาชีพรับจ้างได้แก่รับจ้างทำนา เกี่ยวข้าว ตัดอ้อย เก็บเกี่ยวพืชไร่ บางส่วนทำงานให้กับกรมศิลปากร และชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายจะเป็นกิจการค้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่ม ของชำ อุปกรณ์เครื่องเขียน ร้านขายยา ร้านเสริมสวยและตัดผม ฯลฯ

ตารางที่ 4.3 สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในปี พ.ศ. 2520

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนตัวอย่าง	จำนวน (ร้อยละ)								
		ค้าขาย	รับราชการ	รับจ้าง	ให้เช่า	ทำสวน	รับจ้าง	ทำนา	เช่า	ไม่มีอาชีพ
หมู่บ้านในเขตกำแพงเมือง										
1. บ้านเหนือ	84	8.4	1.2	20.2	-	6.0	2.4	52.3	2.4	7.1
2. บ้านตระพังสอ	167	13.8	3.0	18.6	2.4	1.8	3.6	44.3	9.0	3.5
3. บ้านใต้	57	21.0	3.5	24.5	-	5.3	3.5	31.6	5.3	5.3
4. บ้านใหม่	53	3.8	3.8	13.2	-	3.8	1.9	60.4	11.3	-
5. บ้านตระพังเงิน	21	4.8	-	14.3	-	33.3	-	28.6	9.5	9.5
หมู่บ้านนอกเขตกำแพงเมือง										
6. บ้านถนนโค้ง	58	10.3	-	5.2	-	10.3	3.5	60.3	6.9	3.5
7. บ้านวัดศรีชุมและวัดพระพายหลวง	56	-	-	-	1.8	3.6	8.9	69.6	12.5	3.6
8. บ้านทำนบ	24	-	-	-	-	62.5	4.2	33.3	-	-
9. บ้านตระพังนาค	73	-	-	4.1	-	4.1	2.7	82.2	5.5	1.4
10. บ้านปากคลอง	29	20.7	-	34.5	3.5	-	3.5	27.6	-	10.3

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชุมชนเมืองเก่า, 2520

ในด้านสภาพทางเศรษฐกิจ ครัวเรือนที่มีอาชีพทำนาจะผลิตข้าวได้ประมาณไม่เกิน 30 ถังต่อไร่ ซึ่งโดยเฉลี่ยจะครอบครองที่นาประมาณครัวเรือนละ 25-30 ไร่ คิดเป็นเงินประมาณ 14,000 บาทต่อปี (คิดจากราคาข้าวเปลือกถึงละ 17.50 บาท) และจะมีรายได้เสริมนอกฤดูทำนาอีกประมาณปีละ 1,200 บาท ส่วนผู้ที่มีอาชีพรับจ้างจะมีรายได้ประมาณปีละ 10,000 บาทต่อปี และผู้ที่มีอาชีพค้าขายจะมีรายได้แตกต่างกันมากขึ้นอยู่กับขนาดกิจการ และยังพบว่าส่วนใหญ่ไม่มีเงินออมและมากกว่าครึ่งมีหนี้สิน ซึ่งรายได้ที่ได้มานอกจากจะนำไปใช้หนี้แล้วยังนำไปซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ (ไพฑูรย์ สายสว่าง และนาถนภางค์ ปวีณการภัก, 2520 : 8-13)

จากข้อมูลในรายงานต่างๆ ทั้งช่วงก่อนและหลังการดำเนินโครงการ ได้สรุปลักษณะเด่นของสภาพเศรษฐกิจ-สังคมในอดีตของชุมชนเมืองเก่าเป็น 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้ (มณีวรรณ ผิวนิ่ม, 2525 และ ระวีวรรณ บุญญาศาสตร์พันธ์, 2525)

1. สภาพเศรษฐกิจ-สังคม

โครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนเมืองเก่าในอดีตเป็นชุมชนเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่มากกว่าครึ่งมีอาชีพทำนาโดยยังต้องพึ่งพาสภาพดินฟ้าอากาศ เนื่องจากที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทาน ทำให้มีรายได้ไม่แน่นอน แต่สภาพการดำรงชีวิตในเมืองขนาดเล็กที่รับเอา

ค่านิยมแบบสังคมเมืองและมีการบริโภคแบบสังคมเมืองในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ ทำให้มีรายจ่ายมาก ชาวบางส่วนหาทางออกด้วยการออกไปประกอบอาชีพเสริมได้แก่งานรับจ้างต่างๆ ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองจัดเป็นผู้ที่มีสภาพทางเศรษฐกิจต่ำที่สุดในกลุ่มอาชีพทั้งหมดเนื่องจากมีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ซึ่งสภาพที่กำกวมกันของสังคมชนบทและสังคมเมืองทำให้มีความหลากหลายของอาชีพก่อให้เกิดความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างสูง

2. ความต้องการใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินภายในเขตกำแพงเมืองส่วนมากเพื่อการอยู่อาศัยและทำการค้าโดยเฉพาะริมถนนจรดวิถีถ่อง สำหรับพื้นที่ทำกินจะอยู่ภายนอกกำแพงเมืองออกไป ชุมชนที่อาศัยภายในเขตกำแพงเมืองเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลานานกว่า 200 ปีแล้ว และเกิดการขยายตัวของประชากรมาเป็นลำดับ ทำให้มีความต้องการใช้ที่ดินและพื้นที่ทำกินมากขึ้น จนเกิดปัญหาการรุกล้ำเข้าไปในเขตโบราณสถานหลายแห่ง ส่วนในพื้นที่อยู่อาศัยในชุมชนก็มีสภาพความเป็นอยู่กันอย่างแออัด

3. การถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินภายในชุมชนเมืองเก่าแบ่งออกเป็น 2 พวก คือพวกที่มีที่ดินของตนเองและเช่า โดยพวกหลังมักจะอยู่แถบเรือนแถวร้านค้าที่เรียงราย 2 ฝั่งถนนจรดวิถีถ่องบริเวณตลาด ซึ่งเรือนแถวเหล่านี้มีเจ้าของเพียงไม่กี่รายและแบ่งให้ชาวบ้านเช่าเพื่อการค้า ส่วนพวกที่มีที่ดินเป็นของตนเองคือที่ดินที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีที่ดินเป็นของตนเองแต่ไม่มีโฉนดแต่สามารถซื้อขายสิทธิ์กันได้ ที่ดินเหล่านี้มักจะได้รับมรดกตกทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายที่ได้จับจองกันเอาไว้แล้ว ทำให้แนวโน้มขนาดการถือครองที่ดินจะเล็กลงเรื่อย ๆ ตามจำนวนครัวเรือนที่ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ซึ่งในเวลานั้นมีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่มีที่จะขยับขยายบ้านเรือนได้อพยพย้ายออกไปตั้งหลักแหล่งยังที่ดินแห่งใหม่บริเวณที่ทำกินของตนเกิดเป็นชุมชนแห่งใหม่ภายนอกกำแพงเมืองในที่สุด

4.2 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย : ผลทางกฎหมายและนโยบาย

4.2.1 ความเป็นมาของการอนุรักษ์เมืองเก่าสุโขทัย

แคว้นสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20 รวมระยะเวลาประมาณ 200 ปี ขอบเขตอาณาจักรครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำยม-น่าน ซึ่งในปัจจุบันได้แก่พื้นที่ใน 3 จังหวัด คือสุโขทัย กำแพงเพชรและพิษณุโลก โดยมีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่เมืองสุโขทัย ซึ่งทุกวันนี้คือพื้นที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย ภายหลังจากอาณาจักรสุโขทัยได้เสื่อมสลายลงในราวพ.ศ. 1981 ดินแดนแถบนี้ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาซึ่งเรืองอำนาจขึ้นมาทางตอนใต้ ในเวลาต่อมาถึงแม้เมืองสุโขทัยถูกทิ้งร้างลงไป แต่ความสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมของเมืองสุโขทัยยังเป็นที่รับรู้ของคนยุคหลัง เช่น ปรากฏร่องรอยการต่อเติมศิลปะแบบอยุธยาที่วัดมหาธาตุ หรือตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับพระร่วงที่หมายถึงกษัตริย์สุโขทัยที่ทรงบุญญาภพได้ปรากฏในตำนานและพงศาวดารหลายฉบับของกรุงศรีอยุธยา (น. ณ ปากน้ำ และธิดา สาระยา. 2530 : 38)

จนกระทั่งเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ เรื่องราวเกี่ยวกับสุโขทัยยังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า ในปี พ.ศ.2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นวโรบายวัดถ้ำในเมืองสุโขทัยและเมืองใกล้เคียงไม่มีผู้ดูแลรักษา จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองกรมการเมือง สวรรคโลก เมืองสุโขทัยและเมืองพิษณุโลกเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปโบราณ 2,128 องค์จากเมืองเก่าสุโขทัยมาเก็บรักษาไว้ยังกรุงเทพมหานคร ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ขณะทรงจาริกแสวงบุญทรงค้นพบศิลาจารึกหลักที่ 1 และพระแท่นศิลาอาสน์ จึงโปรดให้มาเก็บไว้ที่กรุงเทพฯ สำหรับการบันทึกเรื่องราวของเมืองสุโขทัยครั้งแรกในยุครัตนโกสินทร์ได้มีขึ้นภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสสุโขทัยและได้ทรงเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองสุโขทัยไว้ในหนังสือชื่อ เที้ยวเมืองพระร่วง โดยต้องการปลุกฝังจิตสำนึกในทางประวัติศาสตร์และความเป็นชาติให้กับประชาชน (อ่างแล้ว)

ช่วงหลังจาก พ.ศ. 2475 รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ได้เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นที่จะอนุรักษ์เมืองเก่าสุโขทัยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและบันทึกทางประวัติศาสตร์ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2478 ทางกรมการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัย โดยได้ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาเล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 ซึ่งเป็นการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ๆ เช่น วัด เจดีย์ เป็นต้น

พ.ศ. 2496-2498 เป็นปีที่เริ่มมีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้สั่งให้บูรณะโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยซึ่งทำได้บางส่วนแต่ต้องหยุดชะงักไป เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ

พ.ศ. 2499-2507 การบูรณะในช่วงนี้ทำได้แต่เพียงไม่ให้ทรุดโทรมไปมากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งในระหว่างนี้นั้น ได้มีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นดังนี้

27 ตุลาคม 2502 กรมศิลปากรประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 76 ตอนที่ 98 หน้า 2426 กำหนดให้เมืองเก่าสุโขทัยในเขตกำแพงเมือง กำแพงและคูเมือง เนื้อที่ 2,050 ไร่เป็นเขตโบราณสถาน

พ.ศ. 2503 กรมศิลปากรได้จัดให้มีการสัมมนาทางโบราณคดีขึ้นเป็นครั้งแรก ณ จังหวัดสุโขทัย มีจุดมุ่งหมายที่จะรู้จักเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีสุโขทัยในแง่มุมต่างๆ นับเป็นการตั้งปัญหาและความสนใจในการที่จะรักษาและผดุงไว้ซึ่งความสำคัญของสุโขทัยที่มีมาแต่อดีต ให้เข้ามาสู่การรับรู้ทางวิชาการในระดับชาติเป็นครั้งแรก

2 สิงหาคม พ.ศ. 2504 กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานขยายขอบเขตเพิ่มเติม ครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 43,750 ไร่ (70 ตารางกิโลเมตร)

25 มกราคม 2507 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย อันเป็นผลพวงจากการสัมมนาดังกล่าว ในปีเดียวกันนั้น รัฐบาลได้อนุมัติโครงการบูรณะเมืองสุโขทัย ศรีสัชชาลัย และกำแพงเพชร

พ.ศ. 2508-2512 เป็นปีที่ได้มีการขุดค้นและบูรณะปฏิสังขรณ์ 3 เมืองดังกล่าว

17 มิถุนายน พ.ศ. 2518 กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานเนื้อที่ 43,750 ไร่ในพระราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 92 ตอนที่ 112

และในปีนี้เป็นจุดเริ่มการเปลี่ยนแปลงแนวทางการสงวนรักษาโบราณสถานของกรมศิลปากร ซึ่งเดิมถือว่าโบราณสถานเป็นเกียรติยศ-เกียรติภูมิของแผ่นดิน ถือเป็นของต้องห้าม แต่ในขณะนั้นกระแสการอนุรักษ์ในโลกตะวันตกได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยยูเนสโกได้เรียกร้องให้แต่ละประเทศได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของโบราณสถานมารับใช้สังคมมากขึ้น (นิคม มุสิกคามะ, 2530 :1-3) ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรพิจารณากำหนดแนวทางการพัฒนาโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่าให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของชาติ ตามแผนแม่บทการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ด้วยความตระหนักว่าการบูรณะสงวนรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุจะต้องเกิดประโยชน์ทางสังคม ซึ่งการจัดให้โบราณสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยวจะทำให้การสงวนรักษาดีขึ้น และส่งเสริมให้ประชาชนพื้นเมืองและชาวไทยเกิดความรู้ ความชื่นชมรักใคร่ต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุ สามารถใช้ประโยชน์ด้านวัฒนธรรมได้มากกว่าแต่ก่อน (อ่างแล้ว)

ต่อมา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2519 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสนอคณะรัฐมนตรีให้กรมศิลปากรดำเนินการพัฒนาพื้นที่ขอบเขตเมืองสุโขทัย เนื้อที่ประมาณ 1,600 ไร่ ให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยรวมอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2519-2524) ภายในวงเงิน 44,000,000 บาท ซึ่งเป็นการแสดงท่าทีของรัฐบาลต่อการพัฒนาแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเป็นครั้งแรก ภายหลังจากนั้นเป็นช่วงที่มีการศึกษาและค้นคว้าวิจัยทางวิชาการโดยความร่วมมือของสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการและผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ อีกทั้งยูเนสโกได้รับเอาไว้ในความช่วยเหลือในระดับนานาชาติ จนกระทั่งแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการจัดทำขึ้นเป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2521 และคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการเมื่อเดือนตุลาคม 2522 มีระยะเวลาโครงการตั้งแต่นั้นจนถึงปี พ.ศ. 2530 รวมแล้วประมาณ 10 ปี สามารถแบ่งการดำเนินงานโดยคร่าวๆ ได้ 2 ช่วง ดังนี้

พ.ศ. 2521-2527 ดำเนินโครงการระยะที่ 1 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมือง

พ.ศ. 2527-2529 ดำเนินโครงการระยะที่ 2 ได้เริ่มทำการพัฒนาขยายออกไปรอบนอกกำแพงเมือง

พ.ศ. 2531 พื้นที่เมืองเก่าสุโขทัยได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเปิดอย่างเป็นทางการในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งงานพัฒนาหลังจากนั้นจะเน้นไปที่รอบนอกกำแพงเมือง

พ.ศ. 2534 องค์การยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2534 ด้วยมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้

หลักเกณฑ์ข้อที่ 1 เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรมที่มีความงดงามและเป็นผลงานชิ้นเอกที่ได้รับการสร้างสรรค์จากอัจฉริยะภาพด้านศิลปะอย่างแท้จริง

หลักเกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณีหรืออารยธรรม ซึ่งยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว

การที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกนั้น ได้มีข้อผูกพันไว้ว่าประเทศไทยจะต้องจัดทำและนำเสนอรายงานการดำเนินการด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติที่ได้ดำเนินการภายหลังการเข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาฯ ต่อที่ประชุมใหญ่ของยูเนสโก ผ่านทางคณะกรรมการมรดกโลกทุก ๆ 6 ปี ตามข้อตกลงในมาตรา 29 แห่งอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (World Heritage Convention) ซึ่งเมื่อวันที่ 13-15 มีนาคม พ.ศ.2546 ได้มีการประชุมหารือระดับภูมิภาคเพื่อพิจารณาและสังเคราะห์รายงานมรดกโลกทางวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชีย ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ได้มีข้อสรุปและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการตรวจสอบ

ปรับปรุงข้อมูลทั้งประเด็นด้านคุณค่า ด้านกายภาพ และแผนบริหารจัดการ ให้เป็นปัจจุบันตามหลักฐานทางวิชาการที่ได้ค้นพบใหม่ ซึ่งการจัดเก็บข้อมูลดังกล่าวนี้ให้นำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ ทั้งนี้จะต้องกำหนดตัวชี้วัด (Indicators) ในการติดตามตรวจสอบสถานภาพการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกด้วย รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรที่ปฏิบัติงานด้านต่างๆ และให้มีการจัดเก็บผลประโยชน์และการนำรายได้ไปใช้เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพย์สินในแหล่งมรดกโลกต่อไป

ที่ผ่านมาจะเห็นว่าทางราชการได้ให้ความสนใจในการอนุรักษ์เมืองเก่าสุโขทัยมาเป็นเวลากว่า 70 ปีมาแล้ว จนกระทั่งกรมศิลปากรได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการอนุรักษ์ให้มีบทบาททางสังคมมากขึ้นโดยเฉพาะในรูปแบบการท่องเที่ยว กระทรวงได้จัดทำแผนดำเนินการในรูปโครงการอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. 2521 และในที่สุดอุทยานฯ ก็ได้เข้าสู่ความสนใจในระดับนานาชาติคือได้รับการขึ้นทะเบียนไว้ในรายชื่อมรดกโลกของยูเนสโกในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งบทบาทของกรมศิลปากรที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับงานด้านบูรณะปฏิสังขรณ์และสงวนรักษา แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทุกวันนี้ กรมศิลปากรจึงได้มีนโยบายปรับปรุงแผนแม่บทพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์เสียใหม่ ซึ่งขณะนี้ (พ.ศ.2546) อยู่ในระหว่างการจัดทำ โดยในข้อกำหนดงานส่วนหนึ่งระบุให้มีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน อันเป็นไปตามหลักรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 และยังกำหนดให้มีแผนการสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์อีกด้วย (กรมศิลปากร, 2546)

4.2.2 แนวทางการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภายหลังการศึกษาโครงการระหว่างปี พ.ศ. 2519-2520 แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้สำเร็จลุล่วงในปี พ.ศ. 2521 และถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ในเวลาต่อมา โดยในแผนแม่บทได้ให้เหตุผลในการเสนอโครงการฯ ด้วยเห็นว่า ในบริเวณนี้มีโบราณสถานอยู่ถึง 126 แห่ง มีลักษณะเป็นกลุ่มโบราณสถานที่ประกอบขึ้นเป็นเมืองโบราณ ควรมีการวางแผนเพื่อพัฒนาบริเวณทั้ง 70 ตารางกิโลเมตรของบริเวณที่กำหนดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพราะยังมีโบราณสถานที่ถูกละเลยและเริ่มเสื่อมโทรมลงทุกวันทั้งตามธรรมชาติและจากการลักลอบขุดหาสมบัติของคนร้าย อีกทั้งในบริเวณโดยรอบมีประชาชนบุกรุกที่ดินเพื่อทำกิน และตั้งบ้านเรือนโดยไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถาน มีความกดดันของประชากรที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ต้องการให้ประชาชนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ ศิลปและวัฒนธรรมไทย ให้เป็นที่สำหรับศึกษาหาความรู้และการพักผ่อนหย่อนใจ จนซาบซึ้งในศิลปวัฒนธรรมไทย ตลอดจนให้เป็นจุดท่องเที่ยวของชาวไทยและชาวต่างประเทศ (กรมศิลปากร, 2521 : 7-8)

ตามแผนแม่บทได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการเอาไว้ดังนี้

- 1) อนุรักษ์โบราณสถานในเมืองสุโขทัยและบริเวณใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ
- 2) ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเอกลักษณ์ของชาวไทยในปัจจุบัน
- 3) ปรับปรุงหรือคงไว้ซึ่งบรรยากาศของเมืองสุโขทัยในอดีตไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
- 4) ปรับปรุงกายภาพของเมืองให้เกิดความร่มรื่นด้วยพันธุ์ไม้ในประวัติศาสตร์และพันธุ์ไม้พื้นเมืองในปัจจุบัน
- 5) พัฒนาพื้นที่บ้าน การละเล่นพื้นเมือง รวมทั้งเทศกาลที่สำคัญให้สัมพันธ์กับกายภาพของเมือง
- 6) พัฒนารายได้ของประชาชนในพื้นที่ของโครงการในรูปอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
- 7) กำหนดพื้นที่ในเมืองสุโขทัยและบริเวณสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (อ่างแล้ว)

จากวัตถุประสงค์ข้างต้นนำมาสู่การวางแนวทางการพัฒนาอุทยานฯ เอาไว้ 4 ด้าน คือ สงวนรักษาโบราณสถานและฟื้นฟูประวัติศาสตร์ ปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ พัฒนาสภาพแวดล้อม และส่งเสริมการศึกษาและการท่องเที่ยว ซึ่งแผนการทำงานทั้งหมดของแผนแม่บทจะอยู่ภายใต้แนวทาง 4 ด้าน ดังกล่าว โดยแผนการทำงานเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนภายในเขตโครงการมี 5 แผนงาน ได้แก่ 1) แผนการใช้ที่ดิน 2) แผนการจัดชุมชน 3) แผนพัฒนาสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ 4) แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ และ 5) แผนส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละแผนดังนี้

4.2.2.1 แผนการใช้ที่ดิน

แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินตามแผนแม่บทโครงการฯ ได้กำหนดให้เป็นอุทยานโบราณสถานที่สวยงามร่มรื่นเอื้ออำนวยให้เกิดการดึงดูดให้มีการท่องเที่ยวและเนื่องจากมีชุมชนตั้งอยู่ก่อนแล้วจึงวางแผนให้เป็นอุทยานที่มีชีวิตให้ประชาชนได้อยู่อาศัย และประกอบสัมมาอาชีพตามปกติวิสัย (กรมศิลปากร, 2521: 42) ซึ่งแต่เดิมนั้นการใช้ที่ดินภายในเขตโครงการสามารถจำแนกได้ 9 ประเภท ดังนี้

1. บริเวณโบราณสถาน มีจำนวน 126 แห่ง อยู่กระจัดกระจายทั่วไปทั้งภายในกำแพงเมืองและนอกเขตกำแพงเมือง ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 3.52 ตารางกิโลเมตร

2. บริเวณพักอาศัย โดยลักษณะการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในบริเวณเมืองเก่า จำแนกได้ 2 ประเภท ดังนี้คือ แบบแรกตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม มีอยู่ภายในกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก แบบที่สองตั้งถิ่นฐานแบบกระจัดกระจายโดยเฉพาะตามแนวถนนต่างๆ ทั้งภายในบริเวณกำแพงเมืองและภายนอกกำแพงเมือง ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 1.85 ตารางกิโลเมตร

3. บริเวณพาณิชยกรรม ย่านการค้าของชุมชนเมืองเก่าสุโขทัย ตั้งอยู่ที่บริเวณศูนย์กลางของชุมชนบ้านเหนือและบ้านใต้ ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าชั้นเดียว สร้างด้วยไม้เรียงรายอยู่สองฟากถนนจรดวิถีถ่อง มีร้านค้าชั้นเดียว บางส่วนเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เช่น ร้านค้าบริเวณตลาดที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นต้น ร้านค้าทั้งหมด 54 ร้าน และมีตลาดสด 2 แห่ง ลักษณะการค้าที่เกิดขึ้นเพื่อบริการชุมชนนี้โดยเฉพาะ ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 0.14 ตารางกิโลเมตร

4. บริเวณอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและป่าไม้ คือ โรงสีข้าวและโรงเลื่อย มีอย่างละ 1 โรง ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก นอกจากนี้ยังมีโรงสีขนาดเล็กกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านต่างๆ อีกประมาณ 13 โรง ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 0.04 ตารางกิโลเมตร

5. บริเวณเกษตรกรรม ที่ราษฎรทำกันมากคือ การปลูกข้าวและการทำไร่อ้อย ที่ดินซึ่งใช้เป็นที่ทำนาส่วนใหญ่อยู่ทางด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออกของเมืองเก่า ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 22.33 ตารางกิโลเมตร

6. บริเวณสถาบัน ประกอบด้วย วัด โรงเรียน พิพิธภัณฑสถาน ที่ราชการอื่นๆ เช่น สถานีอนามัย สถานีตำรวจ และหน่วยศิลปากร สถานที่เหล่านี้ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของชุมชนเมืองเก่า ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 0.11 ตารางกิโลเมตร

7. บริเวณการขนส่ง คือบริเวณซึ่งใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่ง เช่น ถนน ทางเกวียน ที่จอดรถยนต์ ฯลฯ มี 2 ประเภท คือ ถนนลาดยางและถนนดินลูกรังทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 0.28 ตารางกิโลเมตร

8. บริเวณป่าสงวน มากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ในบริเวณที่ทำการศึกษาเป็นเขตป่าสงวน ซึ่งครอบคลุมเทือกเขาทางด้านตะวันตกของบริเวณเมืองเก่าทั้งหมดทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 41.69 ตารางกิโลเมตร

9. บริเวณที่ว่างและน้ำ คือบริเวณที่ดินซึ่งมิได้มีการใช้ทำประโยชน์แต่อย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งหมดมีเนื้อที่ประมาณ 0.04 ตารางกิโลเมตร

ส่วนในแผนการจัดที่ดินในแผนแม่บทได้กำหนดการพัฒนาการใช้ที่ดินออกเป็นเพียง 5 ประเภท ได้แก่ 1) บริเวณที่จะปรับปรุงเป็นอุทยานฯ 2) บริเวณสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ 3) บริเวณชุมชนพักอาศัย 4) บริเวณเกษตรกรรม และ 5) บริเวณป่าสงวน โดยมีขนาดควบคุมในอยู่ในขนาดพื้นที่ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 แผนกำหนดการพัฒนาการใช้ที่ดินในปี พ.ศ.2521

ประเภท	พื้นที่ (ตร.กม.)	คิดพื้นที่ร้อยละ
1. บริเวณที่จะปรับปรุงเป็นอุทยาน		
- บริเวณโบราณสถาน	1.40	2.0
- บริเวณจัดภูมิสถาปัตยกรรม	2.547	3.63
- ส่วนบริการของอุทยาน	0.21	0.03
- สวนป่าตามจารึก	1.280	1.82
รวมพื้นที่อุทยาน	5.248	7.48
2. บริเวณสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ	0.748	1.06
3. บริเวณพักอาศัย		
- ชุมชนเดิมที่ต้องปรับปรุง	0.469	0.655
- ชุมชนใหม่	0.677	0.967
- ชุมชนให้คงสภาพเดิม	0.833	1.19
รวมพื้นที่พักอาศัย	1.769	2.81
4. บริเวณเกษตรกรรม	20.509	29.31
5. บริเวณป่าสงวน	41.96	59.56
รวมพื้นที่ทั้งหมด	70.00	100.0

ที่มา : แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2520

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากปี พ.ศ.2521 จนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาจากข้อมูลการแปลภาพถ่ายทางอากาศในปี พ.ศ.2539 โดยมูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย กับเป้าหมายการใช้ที่ดินตามแผนแม่บทโครงการฯ สามารถเปรียบเทียบได้ดังตารางที่ 4.5 จะเห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในที่ดินประเภทป่าสงวน ที่อยู่อาศัย เกษตรกรรมและสถาบัน ส่วนพื้นที่พาณิชย์กรรมและพื้นที่โบราณสถานมีขนาดลดลงเล็กน้อย ซึ่งข้อมูลพื้นที่โบราณสถานของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยหมายถึงพื้นที่วัดเท่านั้นโดยไม่รวมพื้นที่โบราณสถานทั้งหมด ส่วนพื้นที่ประเภทสถาบันเพิ่มขึ้นเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของสถานที่ราชการและสถานศึกษาหลายแห่งภายนอกกำแพงเมือง เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง ค่ายรามคำแหง กองกำกับการ 6 กองกำกับการฝึกพิเศษ และค่ายลูกเสือรามคำแหงสุโขทัย (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 2545) เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดพื้นที่ตามแผนแม่บทจะเห็นว่าโครงการฯไม่สามารถควบคุมการใช้ที่ดินให้เป็นไปตามแผนแม่บทได้เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับชุมชน มีการเพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัดของขนาดพื้นที่ประเภทเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยถึงเกือบ 20 ตารางกิโลเมตร ซึ่งไม่อาจชี้ชัดถึงการได้มา

ของที่ดินจำนวนดังกล่าว แต่ก็สะท้อนถึงปัญหาจากประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่แถบนี้ จนกระทั่งเกิดความต้องการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยมากขึ้นเป็นลำดับ

ตารางที่ 4.5 เปรียบเทียบการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ ในปี พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2539

ประเภทการใช้ที่ดิน ¹	ขนาดพื้นที่ (ตร.กม.)			
	พื้นที่เดิม พ.ศ.2521	พื้นที่ตาม แผนแม่บท	สภาพจริง พ.ศ.2539	เปลี่ยนแปลง
1. พื้นที่ป่า	41.69 ²	41.690	51.80 ³	+10.11
2. พื้นที่เกษตรกรรมและที่โล่ง	22.33	20.509	36.74	+14.41
3. พื้นที่อยู่อาศัย	1.85	1.769	6.33	+4.48
4. พื้นที่ศาสนาและโบราณสถาน	3.52	5.248	3.24	-0.28
5. พื้นที่สถาบัน	0.11	0.748 ⁴	1.83	+1.72
6. พื้นที่พาณิชยกรรม	0.14	(ไม่มีข้อมูล)	0.06	-0.08
7. พื้นที่อื่นๆ (อุตสาหกรรม, ขนส่ง, แหล่งน้ำ, ที่ว่าง)	0.36	(ไม่มีข้อมูล)	(ไม่มีข้อมูล)	-
รวม	70.00	69.964	70.00	-

หมายเหตุ : 1 การจำแนกประเภทการใช้ที่ดินในแผนแม่บทและข้อมูลจากมูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทยมีความแตกต่างกันในบางประเภท

2 ในแผนแม่บทโครงการฯ จำแนกเป็นที่ดินประเภทป่าสงวน

3 มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทยจำแนกเป็นที่ดินประเภทเขา

4 ตามข้อกำหนดการพัฒนาการใช้ที่ดินในแผนแม่บทโครงการฯ ได้จำแนกพื้นที่ประเภทสถาบันว่าเป็นที่ดินประเภทสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ ซึ่งความหมายเดียวกับพื้นที่ประเภทสถาบัน หากแต่ไม่รวมเอาพื้นที่การขนส่งเข้าไป

ที่มา : ปรับปรุงจากตารางการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ปี พ.ศ.2521 และ พ.ศ.2539 โดยมูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในระดับภาพรวมของจังหวัดสุโขทัยอาจอธิบายปรากฏการณ์ข้างต้นด้วยการเพิ่มขึ้นของเนื้อที่ทางการเกษตรพร้อมๆ กับการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มาโดยลำดับ โดยพิจารณาตารางที่ 4.6 ซึ่งแสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจังหวัดสุโขทัยในช่วงปี พ.ศ. 2520 -2540 ซึ่งจังหวัดมีเนื้อที่ทั้งหมด 4,122,557 ไร่ จากในปี 2520 มีเนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,847,004 ไร่ มีเนื้อที่ป่าไม้ 2,029,185 ไร่ และเนื้อที่อื่นๆซึ่งไม่ได้จำแนกอีก 246,368 ไร่ แต่ในปี 2540 เนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตรและเนื้อที่อื่นๆซึ่งไม่ได้จำแนก เพิ่มขึ้นเป็น 1,890,747 และ 843,908 ไร่ ตามลำดับ แต่เนื้อที่ป่าไม้เหลือ 1,387,902 ไร่ หมายความว่าในระยะเวลา 20 ปี มีการเพิ่มขึ้นของเนื้อที่ทางการเกษตรทั้งหมด 43,740 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.4 และเนื้อที่อื่นๆที่ไม่ได้จำแนกประเภทเพิ่มขึ้นถึง 597,540 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 242.5 และพื้นที่ป่าไม้ลดลง 641,283 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 31.6

ตารางที่ 4.6 การเปลี่ยนแปลงประเภทการใช้ที่ดินของจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2534 – 2541

ปีสำรวจ	จำนวนเนื้อที่ (ไร่)			
	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตร	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ไม่ได้จำแนก
2520	4,122,557	1,847,004	2,029,158	246,368
2525	4,122,557	1,949,372	1,838,125	335,060
2530	4,122,557	2,108,730	1,627,650	386,177
2535	4,122,557	1,870,998	1,422,173	829,386
2540	4,122,557	1,890,747	1,387,902	843,908

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ และสมุดรายนานสถิติจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2545

ส่วนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในขนาดพื้นที่ที่เล็กลงมาในระดับเขตเทศบาลตำบลเมืองเก่า ได้เคยมีการศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2534, 2537 และ 2540 โดยบริษัท โซเซียล แอนด์ เอนไวรอนเมนทัล ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ได้ผลการศึกษาแตกต่างจากในระดับภาพรวมกล่าวคือการใช้ที่ดินทางการเกษตรกลับมีขนาดลดลงร้อยละ 0.83 แต่เนื้อที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมมีขนาดเพิ่มขึ้นรวมกันร้อยละ 6.38 ส่วนพื้นที่อื่นๆ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังตารางที่ 4.7 สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและพาณิชยกรรมที่มากขึ้นเป็นลำดับในพื้นที่แห่งนี้ แม้ว่าพื้นที่ของเทศบาลเมืองเก่าทั้งหมดจะอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและส่วนใหญ่เขตควบคุมที่มีความเข้มงวดมากที่สุด

ตารางที่ 4.7 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตสุขาภิบาลเมืองเก่า ระหว่าง ปี พ.ศ. 2534, 2537 และ 2540 จำแนกตามประเภทการใช้ประโยชน์

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	พ.ศ. 2534		พ.ศ. 2537		พ.ศ. 2540	
	เนื้อที่ (ไร่)	สัดส่วน ร้อยละ	เนื้อที่ (ไร่)	สัดส่วน ร้อยละ	เนื้อที่ (ไร่)	สัดส่วน ร้อยละ
ที่ดินโบราณสถาน	370	5.38	370	5.38	370	5.38
ที่อยู่อาศัย	708	10.30	730	10.62	751	10.92
การเกษตร	5,551	80.74	5,527	80.39	5,505	80.07
พาณิชยกรรม	13	0.19	15	0.22	16	0.23
อุตสาหกรรม	40	0.58	40	0.58	40	0.58
สถานที่ราชการ	113	1.64	113	1.64	113	1.64
ถนนและพื้นที่โล่ง	80	1.16	80	1.16	80	1.16
รวม	6,875	100.0	6,875	100.0	6,875	100.0

ที่มา : บริษัท โซเซียล แอนด์ เอนไวรอนเมนทัล ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด, พ.ศ. 2540

โดยในอดีตที่ผ่านมาแผนแม่บทโครงการฯ ได้วางแนวทางการควบคุมการใช้ที่ดินไว้ตามแผน โดยเริ่มจากการเวนคืนที่ดินกรรมสิทธิ์ประเภท นส. 3 บางส่วนที่ใกล้โบราณสถาน ส่วนที่เหลือให้ควบคุมการใช้ที่ดินและการปลูกสร้างอาคาร และรื้อย้ายชุมชนที่เกิดขวางการพัฒนาพื้นที่ตามแผนแม่บท ส่วนบริเวณที่ดินสาธารณะนอกเขตกำแพงเมืองจำนวน 7,000 ไร่ ที่ยังไม่มีการออก นส. 3 ซึ่งชาวบ้านครอบครองอยู่ในปัจจุบันจะมีให้มีการออก นส. 3 อีกต่อไป เพื่อที่จะใช้ที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนใหม่และทำการปลูกสวนป่าตามโครงการ (กรมศิลปากร, 2521 : 45) แต่เท่าที่ผ่านมาความต้องการการใช้ที่ดินของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว ส่งผลถึงปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินภายในเขตโบราณสถานที่ต้องเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่กรมธนารักษ์ในขณะนั้นได้ขึ้นทะเบียนพื้นที่โบราณสถาน 70 ตารางกิโลเมตรเป็นที่ราชพัสดุทั้งพื้นที่โดยลักษณะพื้นที่ดังกล่าวยังไม่ถูกต้องพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 และด้วยเหตุที่พื้นที่แห่งนี้ถูกครอบครองโดยหน่วยงานหลายแห่งและที่ทำกินของชาวบ้าน จนเกิดปัญหาการครอบครองที่ดินซ้อนทับกันและเกิดความขัดแย้งกันขึ้น

2) แผนการจัดชุมชน

เนื่องด้วยพื้นที่แห่งนี้มีประชาชนเข้ามาจับจองตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมานานกว่า 200 ปีแล้ว มีบ้านเรือนบางส่วนตั้งกีดขวางอยู่บนโบราณสถานซึ่งจะส่งผลเสียหายต่อตัวโบราณสถาน ในการพัฒนาโครงการฯ จึงมีความจำเป็นต้องรื้อย้ายบ้านเรือนเหล่านี้ออกไปในที่ที่เหมาะสม ตามแผนแม่บทโครงการฯ ได้วางแนวความคิดในการจัดชุมชนออกเป็น 3 แนวทาง ได้แก่กลุ่มบ้านเรือนที่คงสภาพเดิมไว้ได้เนื่องจากไม่กีดขวางการพัฒนาโครงการ กลุ่มบ้านเรือนที่ต้องปรับปรุงเนื่องจากขัดกับการปรับปรุงด้านภูมิทัศน์ และกลุ่มบ้านเรือนที่ต้องโยกย้ายเพราะตั้งกีดขวางการพัฒนาโครงการ ซึ่งได้กำหนดการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทำการจดทะเบียนจำนวนครัวเรือนที่อยู่ในบริเวณโครงการ และออกมาตรการการหยุดความเจริญเติบโตของชุมชน
- 2) ออกมาตรการเพื่อการรื้อถอนโยกย้ายบ้านเรือนในชุมชนเดิม พร้อมทั้งทำการปรับปรุงบริเวณและสร้างสาธารณูปโภคในบริเวณชุมชนใหม่
- 3) ทำการปรับปรุงสาธารณูปโภคในชุมชนเดิมสำหรับบ้านเรือนที่ไม่ถูกรื้อถอน บางชุมชนที่จำเป็นต้องเพิ่มจำนวน ต้องเตรียมสาธารณูปโภคด้วย (กรมศิลปากร, 2521: 59)

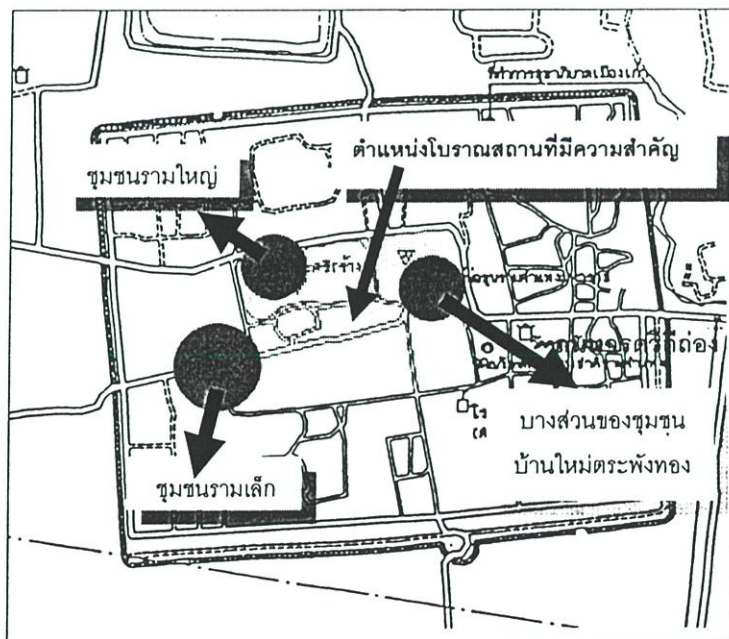
จากการสำรวจภาคสนาม ในปี พ.ศ. 2546 พบว่ามีการรื้อย้ายชุมชนบางส่วนในปี พ.ศ. 2509 ก่อนที่จะมีแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ในปี พ.ศ. 2521 โดยพบว่ากลุ่มบ้านเรือนบางหลังในชุมชนบ้านใหม่ตระพังทองได้ถูกโยกย้ายมาจากบริเวณลานอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง ตระพังสอ และวัดช้างล้อม โดยชาวบ้านแถบนี้ได้รับการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยให้

ครัวเรือนละ 1 ไร่ สำหรับครัวเรือนที่ถูกโยกย้ายช่วงหลังปี พ.ศ.2521 เฉพาะชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองมีประมาณ 200 ครัวเรือน สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก ได้แก่กลุ่มบ้านเรือนแถวคันคูที่ตั้งอยู่กึ่งกลางการตัดถนนสายจรดวิถีถ่องใหม่ ซึ่งเดิมพาดผ่านตระพังตระกวน บริเวณวัดสระศรี โดยถนนเส้นใหม่นี้จะอ้อมไปทางด้านหลังของอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง บ้านเรือนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้ไปตั้งชุมชนใหม่ในบริเวณชุมชนรามใหญ่ในปัจจุบัน โดยได้รับการจัดสรรที่ดินครัวเรือนละ 2 งาน

กลุ่มที่สอง ได้แก่กลุ่มบ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณหัวตระพังเงินและบริเวณที่เป็นส่วนที่ทำการอุทยานในปัจจุบัน กลุ่มนี้ได้รับการจัดสรรที่อยู่อาศัยในบริเวณชุมชนรามเล็กในปัจจุบัน โดยถูกรื้อย้ายในราวปี พ.ศ.2525 ได้รับการจัดสรรที่ดินครัวเรือนละ 2 งานเช่นกัน สำหรับการย้ายชุมชนในช่วงหลังจากนี้จะเป็นการย้ายชุมชนที่อยู่ภายนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือบริเวณวัดพระพายหลวง ซึ่งชุมชนแห่งใหม่มีชื่อว่าชุมชนลิไท

ในการโยกย้ายครัวเรือนจะได้รับเงินชดเชยค่ารื้อถอนและค่าพืชไร่ ตลอดจนมีการจัดหาสาธารณูปโภคไว้ให้พร้อม ได้แก่ การตัดถนน ขุดลอกคูคลอง ปลูกพันธุ์ไม้ วางระบบระบายน้ำ และขยายเขตไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม ขนาดที่ดินที่จัดสรรไม่สามารถเป็นไปตามแผนแม่บทซึ่งได้กำหนดขนาดจัดสรรที่ดินแปลงละ 1.5 ไร่ ซึ่งให้เพียงพอต่อการปลูกบ้านเรือนทำสวนและเลี้ยงสัตว์ แต่ในทางปฏิบัติสามารถจัดสรรได้เพียงครัวเรือนละ 2 งานเท่านั้น

รูปที่ 4.2 แสดงการย้ายชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาโครงการ

3) แผนการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

โครงการฯ ได้ดำเนินการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตามแผนแม่บทมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 - 2526 ในหลายๆด้าน พอจำแนกได้ดังนี้

1) การพัฒนาด้านแหล่งน้ำ โดยการขุดลอกแหล่งน้ำสระต่างๆ ทั้งเพื่อฟื้นฟูสภาพกายภาพตามแบบโบราณ และให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในบริเวณโดยรอบ (กรมศิลปากร, 2530 : 20) แต่เดิมนั้นชาวบ้านในชุมชนเมืองเก่าได้อาศัยน้ำที่กักเก็บอยู่ตามสระน้ำหรือสระพังมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านวัยกลางคนส่วนใหญ่ต่างเคยไปหาบน้ำจากสระพังต่างๆ มาเก็บไว้ใช้ที่บ้านของตนเอง ซึ่งบริเวณแหล่งน้ำเหล่านี้ได้กลายเป็นที่พบปะของหนุ่มสาวในสมัยกว่า 30-40 ปีที่แล้ว แต่ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำในสระพังอีกต่อไป เนื่องจากชุมชนอาศัยใช้น้ำประปาจากการประปาส่วนภูมิภาค โดยมีสถานีสูบน้ำจ่ายบริเวณถนนสายนาโพธิ์ ซึ่งอยู่ภายในตำบลเมืองเก่าเช่นกัน โดยมีจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาลที่สามารถใช้น้ำประปาได้ประมาณ 1,200 ครัวเรือน จากจำนวนเกือบ 2,000 ครัวเรือน

2) การปรับปรุงไฟฟ้า ได้มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าแบบปักเสาพาดสาย (Overhead) ในบริเวณอุทยานฯ และตามชุมชนต่างๆ ส่วนในบริเวณที่มีความสำคัญทางภูมิทัศน์ใช้ระบบไฟฟ้าใต้ดิน (Underground)

3) การปรับปรุงถนน แต่เดิมมีถนนที่ใช้ได้ตลอดปีสายเดียวคือถนนจรดวิถีถ่อง ซึ่งมีผิวจราจรลาดยาง ส่วนถนนเชื่อมโบราณสถานสายอื่นๆ เป็นถนนลูกรัง กว้างประมาณ 4-5 เมตร ทางโครงการฯ จึงได้ทำการปรับปรุงถนนภายในเขตกำแพงเมืองที่เป็นทางสัญจรทั่วไปสำหรับชุมชนและถนนเข้าสู่โบราณสถานทั่วไปซึ่งปัจจุบันเป็นถนนลาดยางทั้งหมด

4) การขยายการศึกษาระดับมัธยม คือ ก่อตั้งโรงเรียนลิไทวิทยาคมในปี พ.ศ. 2526 โดยตั้งอยู่ทางทิศเหนือนอกกำแพงเมืองแถบวัดพระพายหลวง แต่เดิมชุมชนแห่งนี้มีเพียงแค่โรงเรียนระดับประถมศึกษาเท่านั้น

4) แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ

ในแผนแม่บทได้เสนอให้โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ควรทำการส่งเสริมรายได้และอาชีพให้กับพื้นที่แห่งนี้ทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับการส่งเสริมทางตรงได้แก่จัดให้มีการจ้างงานในโครงการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะในงานบูรณะบำรุงรักษาโบราณสถานและงานปรับปรุงภูมิทัศน์ การปลูกสวนป่าซึ่งเป็นงานระยะยาวซึ่งควรใช้แรงงานท้องถิ่น ซึ่งการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมาได้มีการจ้างแรงงานในท้องถิ่นมาทำงานด้านขุดแต่งและบูรณะเป็นจำนวนมากซึ่งแต่เดิมปรากฏว่าเคยมีอัตราการจ้างงานในปี พ.ศ. 2524 ถึงกว่า 270 คน ในตำแหน่งลูกจ้างชั่วคราว โดยเฉพาะงานขุดค้นวิจัยทางโบราณคดี งานขุดแต่งกำแพงเมืองและงาน

บำรุงรักษา (กรมศิลปากร, 2524 อ้างโดย ระวีวรรณ, 2525 : 39-40) จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านวัยกลางคนที่มืออาชีพรับจ้างส่วนใหญ่มักจะเคยเป็นลูกจ้างกรมศิลปากรทั้งสิ้น แม้แต่ชาวบ้านที่มีอาชีพหลักทำนาก็อาศัยช่วงเวลาว่างจากนามารับจ้างทำงานให้กับกรมศิลปากรเช่นกัน

ในปัจจุบันถึงแม้ว่าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์จะสิ้นสุดลงแล้ว แต่งานในส่วนการดำเนินงานของสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยที่มีหน้าที่ดูแลอุทยานประวัติศาสตร์ฯ ยังคงมีบทบาทในการสร้างแรงงานให้ท้องถิ่นมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตำแหน่งลูกจ้างชั่วคราวซึ่งเป็นงานในส่วนของกลุ่มงานช่างต่างๆ งานเกษตร พนักงานบำรุงรักษา งานธุรการและการเงิน งานรักษาความปลอดภัย ฯลฯ รวมแล้วกว่า 90 ตำแหน่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจากในพื้นที่ทั้งสิ้น ส่วนตำแหน่งข้าราชการจะเป็นผู้ที่ราชการส่วนกลางส่งมาประจำเป็นคราวไป

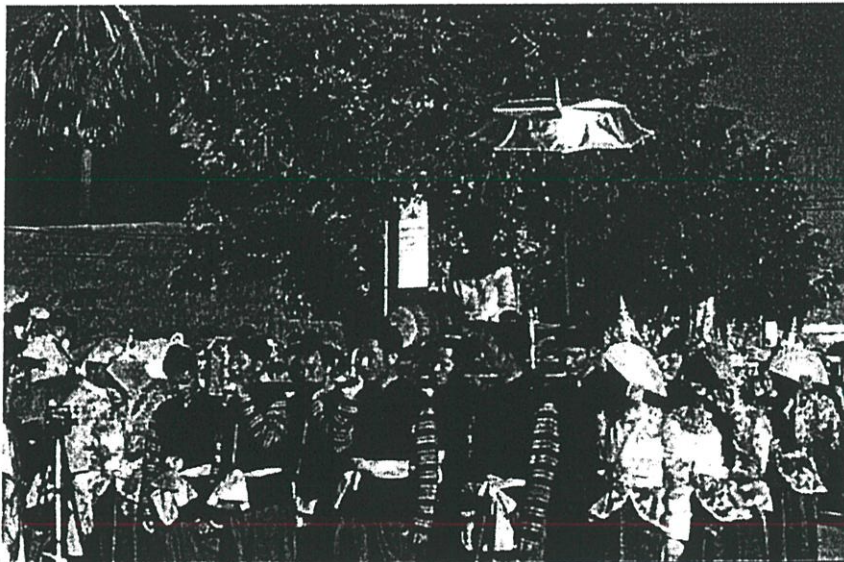
นอกจากนี้ ตามแผนแม่บทได้เสนอให้มีการหารายได้จากนักท่องเที่ยวได้แก่การส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัว ได้แก่ งานหัตถกรรม ทอผ้า ตีเหล็ก ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนที่มีเวลาว่างจากการทำนามีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นฝ่ายพัฒนาของ จ.สุโขทัย เพราะเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง ซึ่งโครงการฯ จะให้การส่งเสริมในลักษณะการประสานงานกับทางหน่วยงานของจังหวัด (กรมศิลปากร, 2521) แต่ในปัจจุบันงานหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของชุมชนเมืองเก่า ได้แก่ เครื่องสังคโลกและไม้แกะสลัก ซึ่งชาวเมืองเก่าได้ริเริ่มกันขึ้นมาเองในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการเริ่มดำเนินงานโครงการฯ คือ ในปี พ.ศ. 2521 โดยกลุ่มบ้านที่ริเริ่มงานไม้แกะสลักเป็นพวกแรกคือชุมชนบ้านเหนือ ในปัจจุบันเป็นเวลากว่า 25 ปีแล้วแตงงานไม้แกะสลักยังคงเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและได้กระจายการผลิตออกไปรอบนอกกำแพงเมืองแล้ว

5) งานส่งเสริมการท่องเที่ยว

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ซึ่งสนับสนุนให้นำมรดกทางวัฒนธรรมมาพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว นอกจากนี้วัตถุประสงค์หนึ่งในการจัดทำโครงการอุทยานฯ คือ เพื่อพัฒนารายได้ของประชาชนในพื้นที่โครงการในรูปอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ดังนั้น ในการดำเนินงานพัฒนาโครงการฯ จึงได้มีการบรรจุแผนงานด้านการสนับสนุนการท่องเที่ยวในรูปของการพัฒนาสถานที่อำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก แหล่งพักผ่อน ที่จอดรถและห้องสุขา (กรมศิลปากร, 2530 : 25) นอกจากการพัฒนาสถานที่แล้วยังได้มีการสนับสนุนการท่องเที่ยวในด้านอื่นๆ อีก คือการฟื้นฟูประเพณีลอยกระทง เสาเทียนเล่นไฟ ซึ่งมีการจัดขึ้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นที่แรกและได้จัดสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เพื่อสร้างบรรยากาศของโบราณสถานให้มีชีวิต ทางอุทยานฯ ได้จัดฟื้นฟูเทศกาลลอยกระทง เมาเทียนเล่นไฟ โดยได้ประยุกต์จากหลักฐานในอดีต คือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ที่กล่าวถึงการลอยกระทงตามประเพณี...ฉะนั้น รูปแบบของงานที่ออกมาจึงมีการลอยกระทง การจุดประทีปโคมไฟ และการเล่นพลุ ตะไล ไฟพะเนียง ทั้งแบบตำรับโบราณและประยุกต์ งานลอยกระทงเมาเทียนเล่นไฟนี้ จัดขึ้นในปี 2520 เป็นปีแรก ณ บริเวณวัดตระพังเงิน และในงานนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธี และทรงเสด็จลอยกระทงเป็นปฐมฤกษ์ จากนั้นเป็นต้นมาได้จัดขึ้นเป็นประจำในช่วงวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี ...การส่งเสริมการท่องเที่ยวนี้ อุทยานฯ ได้จัดกิจกรรมอื่นๆ อีกเช่น งานสงวนน้ำ โอยทาน ซึ่งจัดครั้งแรกเมื่อวันสงกรานต์ ปี 2526 และได้จัดเป็นประจำมาทุกปี นอกจากนี้ ยังได้จัดให้มีกีฬาพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านในงานนี้ด้วย (กรมศิลปากร, 2530 : 25-27)

การฟื้นฟูเทศกาลลอยกระทง-เมาเทียนเล่นไฟขึ้นมาใหม่นี้ นับว่ามีผลต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดสุโขทัยเป็นอย่างมาก ด้วยสถิตินักท่องเที่ยวที่มาจังหวัดนี้สูงกว่าเดือนอื่นๆ ในแต่ละปี ในปัจจุบันนี้การจัดงานเทศกาลลอยกระทงเมาเทียนเล่นไฟอยู่ในความรับผิดชอบของทางจังหวัดสุโขทัยโดยสำนักงานจังหวัด ซึ่งจะขอรับความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดจนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ส่วนทางเทศบาลตำบลเมืองเก่าหน่วยงานระดับท้องถิ่น และสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ที่จะรับผิดชอบด้านการดูแลสถานที่และการรักษาความสะอาดเท่านั้น

รูปที่ 4.3 ส่วนหนึ่งของขบวนแห่ในงานพมาศในงานลอยกระทงเมาเทียนเล่นไฟ จ.สุโขทัย

4.2.3 ผลทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์

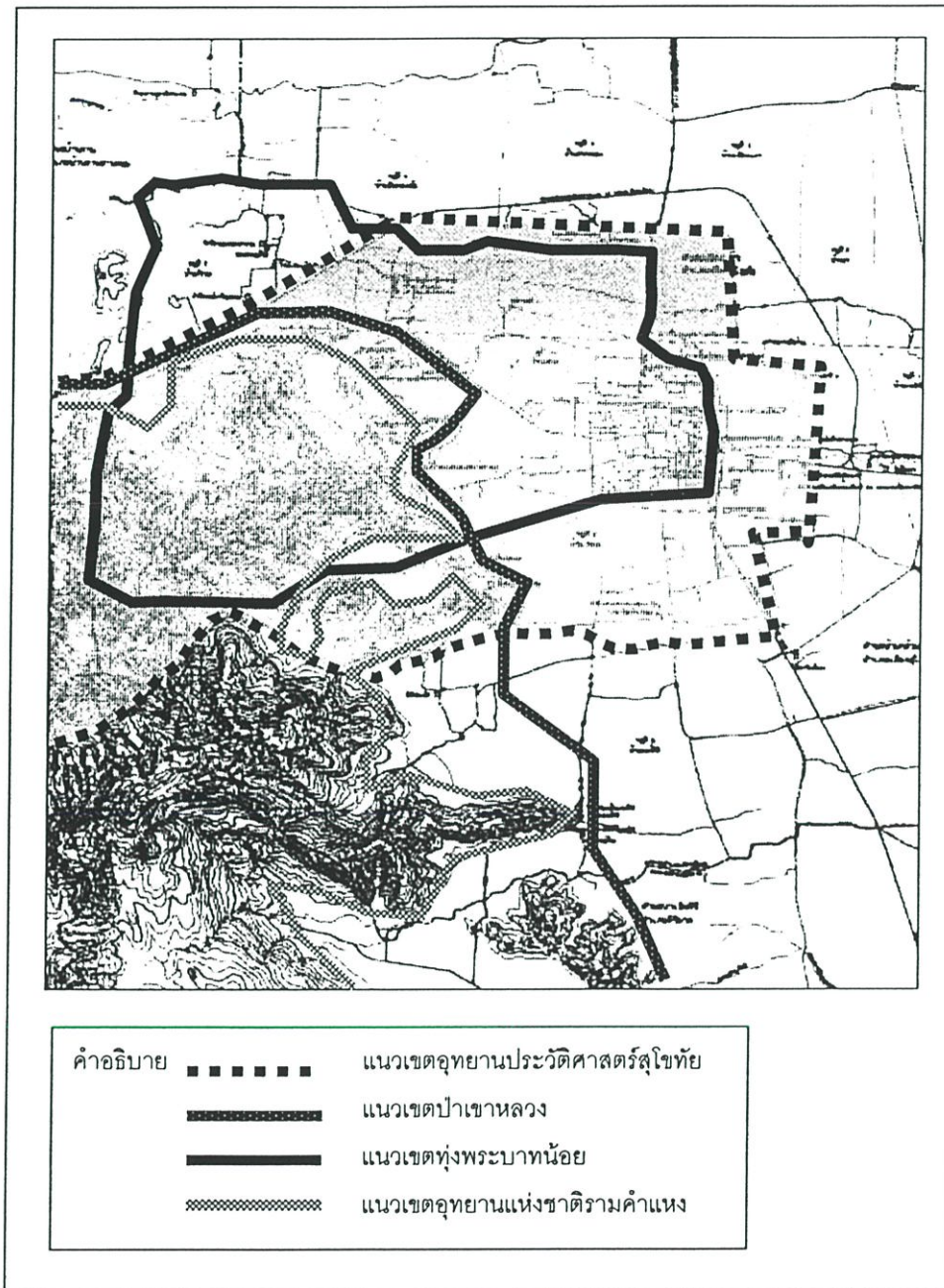
1) กระบวนการทางกฎหมาย

เขตโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยได้รับการประกาศเป็นเขตโบราณสถานทั้งหมด 2 ครั้ง โดยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2502 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนพื้นที่เมืองเก่าสุโขทัยภายในเขตกำแพงเมือง และคูเมืองให้เป็นเขตโบราณสถานเนื้อที่กว่า 2,050 ไร่ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 76 ตอนที่ 98 ครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2504 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนขยายขอบเขตโบราณสถานเพิ่มขึ้นเป็น 43,750 ไร่ และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 96 ตอนที่ 112 (กรมศิลปากร, 2521) ซึ่งตามกฎหมายแล้วพื้นที่โบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจะอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติฯ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งตามมาตรา 7 ได้ให้อำนาจแก่กรมศิลปากร ในการประกาศกำหนดขอบเขต ควบคุม ดูแลรักษาโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และในมาตรา 7 ทวิ ให้อำนาจแก่อธิบดีกรมศิลปากรมีสิทธิที่จะระงับหรือรื้อถอนอาคารที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ปลูกสร้างภายในเขตโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี (กรมศิลปากร, 2544)

อย่างไรก็ตาม แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้กำหนดให้เมืองเก่าสุโขทัยเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต ให้ประชาชนได้เข้าอยู่อาศัยทำมาหากินตามปกติวิสัย (กรมศิลปากร, 2521 : 42) แต่ภายหลังจากการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ นับเนื่องมาจนถึงปัจจุบันรวมกว่า 25 ปี กิจกรรมของชุมชนภายในพื้นที่แห่งนี้ ทั้งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและการประกอบอาชีพของประชาชนได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นตลอดเวลา ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความต้องการใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้น อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน กระทั่งเกิดเป็นข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านกับทางกรมศิลปากรในเวลาต่อมา อีกทั้งพื้นที่แห่งนี้มีอาณาเขตกว้างใหญ่ มีการใช้ที่ดินหลายประเภททั้งที่โบราณสถาน ที่ดินของเอกชน พื้นที่ป่าไม้ ที่สาธารณประโยชน์ ฯลฯ ทำให้พื้นที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานหลายฝ่าย ซ้ำซ้อนกันอยู่ (รูปที่ 4.4) ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากร กรมธนารักษ์ กรมป่าไม้ กรมที่ดิน กรมการศาสนา องค์การปกครองท้องถิ่น ตลอดจนชาวบ้านทั่วไป (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 2545)

ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ เป็นผลให้เริ่มมีการทบทวนเรื่องสิทธิและหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ทุกฝ่าย ตลอดจนเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ยังไม่มีความชัดเจนระหว่างหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากภายหลังที่กรมศิลปากรได้ทำการขึ้นทะเบียนประกาศเขตโบราณสถานเรียบร้อยแล้ว กรมศิลปากรได้ขอให้กรมธนารักษ์ขึ้นทะเบียนเป็นที่ราชพัสดุซึ่งขณะนี้ยังไม่สมบูรณ์ เพราะลักษณะพื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนนั้นยังไม่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 ด้วยเหตุที่พื้นที่นี้มีการใช้ที่ดินหลายประเภทดังที่กล่าวมา ซึ่งจะต้องทำการกำหนดขอบเขตพื้นที่ราชพัสดุ

ภายในเขตโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยใหม่ ระหว่างนี้ยังอยู่ในระหว่างดำเนินการทางวิชาการ โดยกรมธนารักษ์ร่วมกับคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งต้องจะทำการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ทำรังวัด และลงหมุดหลักฐานเพื่อออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงต่อไป

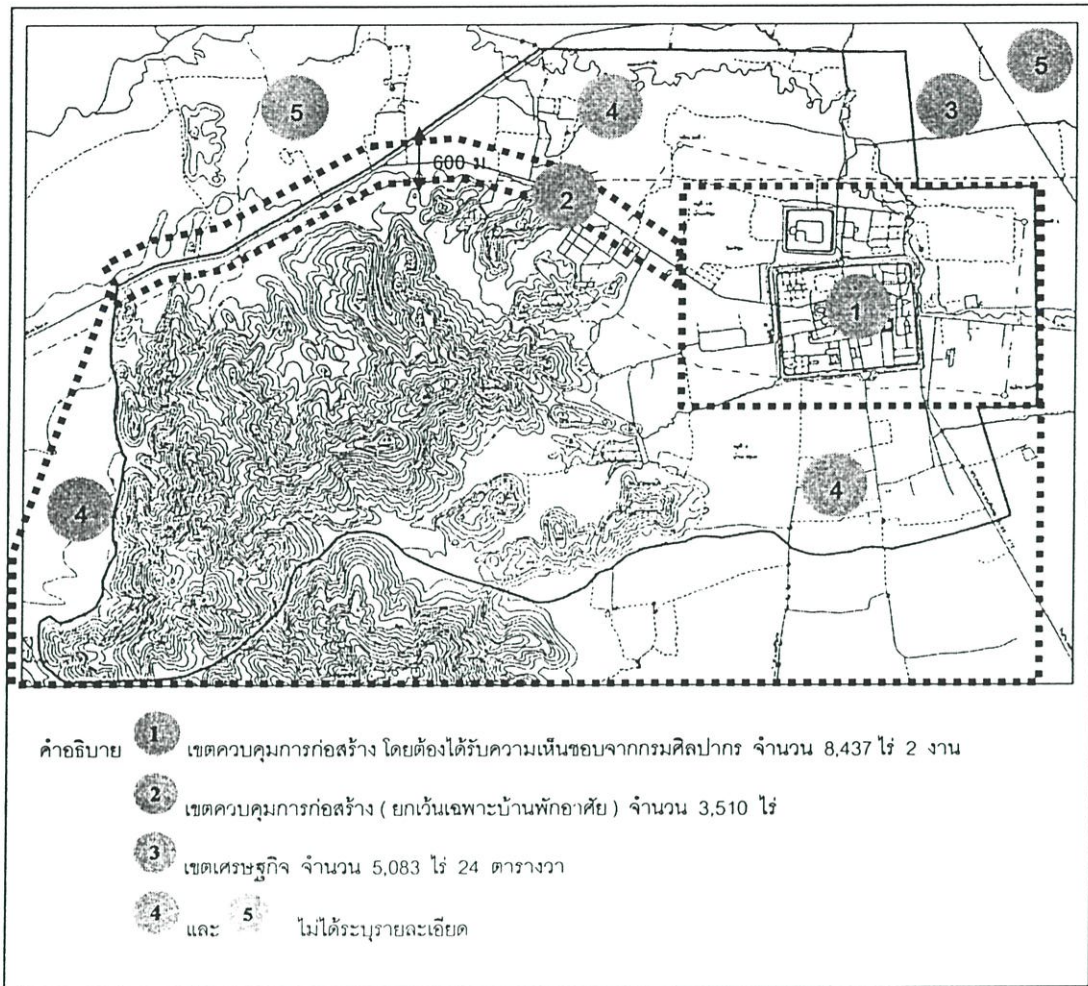

รูปที่ 4.4 แสดงแนวเขตที่ทับซ้อนกันระหว่างพื้นที่ของหน่วยงานต่างๆ

2) ผลทางกฎหมาย

จากที่กล่าวมาในตอนต้นว่า พื้นที่โบราณสถานที่ยื่นทะเบียนจะอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 และฉบับแก้ไขปี พ.ศ. 2535 ซึ่งให้อำนาจแก่อธิบดีกรมศิลปากรในการดูแลรักษาโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติฯ ซึ่งได้มีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตของสิทธิและหน้าที่ในการควบคุมของกรมศิลปากรไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วบทบัญญัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหรือโบราณสถานจะเป็นกฎหมายที่บังคับใช้กับอสังหาริมทรัพย์ทั่วไปโดยไม่ยกเว้นว่าผู้ใดเป็นเจ้าของ ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายจะเป็นเพียงข้อกำหนดการใช้ หวงห้าม หรือสงวนสิทธิในการใช้ประโยชน์อสังหาริมทรัพย์บางประการแต่ไม่กระทบกระเทือนถึงความเป็นกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์เหล่านั้น (สมศักดิ์ ชวีญแก้ว, 2527 : 132) ดังนั้นที่โบราณสถานจึงมีทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชนก็ได้ เพียงแต่การใช้ประโยชน์จะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตตามพระราชบัญญัติ แต่สำหรับในส่วนที่เป็นที่ดินที่เข้าลักษณะที่ราชพัสดุได้แก่เขตกำแพงเมือง คูเมืองจะเป็นอำนาจของกระทรวงการคลัง โดยกรมธนารักษ์จะมีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินที่เป็นของรัฐทั่วประเทศรวมทั้งโบราณสถานนี้ด้วย (ธรรมรังสี วรรณโก, 2533 : 125-126)

สำหรับหน้าที่ของกรมศิลปากรในด้านที่เกี่ยวกับการคุ้มครองโบราณสถานได้ระบุไว้ใน มาตรา 7 ทวิ ซึ่งว่าด้วยการห้ามปลูกสร้างอาคารที่ไม่ได้รับการอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมศิลปากรภายในเขตโบราณสถาน หากมีการฝ่าฝืน อธิบดีมีอำนาจที่จะสั่งระงับ หรือรื้อถอน และขายทอดตลาดสัมภาระที่รื้อถอนได้ และในมาตรา 32 ได้กำหนดโทษแก่ผู้ที่บุกรุกโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ (กรมศิลปากร, 2544 : 12, 23) ซึ่งเท่าที่ผ่านมา ในปี พ.ศ. 2518 กรมศิลปากรได้ร่วมกับทางจังหวัดสุโขทัยทำการร่างข้อกำหนดควบคุมความสูงและห้ามก่อสร้างอาคารบางประเภทไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับตรวจสอบการขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถาน โดยได้แบ่งระดับการควบคุมแตกต่างกันตามเขตพื้นที่ ภายในเขตกำแพงเมืองจะมีระดับการควบคุมที่เข้มงวดกว่าพื้นที่รอบนอก (รูปที่ 4.5) อีกทั้งได้ทำการกันพื้นที่โดยรอบเขตโบราณสถานประมาณ 20 เมตรที่ห้ามก่อสร้างอาคาร ทั้งนี้ให้ขึ้นกับขนาดของโบราณสถานด้วย ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวทางอุทยานประวัติศาสตร์ได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในพื้นที่แห่งนี้ นอกเหนือจากเทศบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคารที่ทางเทศบาลตำบลเมืองเก่าใช้อยู่

รูปที่ 4.5 แนวเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเนื้อความในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้ให้อำนาจการตัดสินใจแก่อธิบดีกรมศิลปากรในการระงับหรือหยุดการกระทำต่างๆ ที่พิจารณาแล้วว่าจะเป็นผลเสียหายต่อโบราณสถาน ซึ่งในทางปฏิบัติไม่เพียงควบคุมการก่อสร้างอาคารแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังสามารถควบคุมไปถึงการขุด เจาะ ถมดินหรือการกระทำอื่นๆ ภายในเขตโบราณสถานด้วย ด้วยเหตุที่พื้นที่เมืองโบราณมักจะมีซากปรักหักพังที่อาจเป็นหลักฐานทางโบราณคดีฝังอยู่ใต้พื้นดินอีกเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรที่จะต้องคอยดูแลไม่ให้เกิดการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่แนวปฏิบัติเหล่านี้ยังไม่ได้ถูกกำหนดหรือตราออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่อยู่ในการตัดสินใจของคณะกรรมการเพื่อพิจารณาการขออนุญาตปลูกสร้างบ้านพักอาศัย และการขุดสระในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นรายๆ ไป ซึ่งคณะกรรมการประกอบไปด้วยบุคคลในตำแหน่งต่างๆ จากหน่วยงานหลายฝ่าย ดังนี้

- ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย
- ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ 6
- ผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง
- ธนารักษ์จังหวัดสุโขทัย
- ที่ดินจังหวัดสุโขทัย
- ป่าไม้จังหวัดสุโขทัย
- นายอำเภอเมืองสุโขทัย
- นายกเทศมนตรีตำบลเมืองเก่า
- นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเมืองเก่า
- ผู้แทนจากกรมศิลปากร

ซึ่งขั้นตอนการขออนุญาตปลูกสร้างอาคารจะเริ่มตั้งแต่ผู้ขออนุญาตยื่นแบบขออนุญาตที่สำนักงานเทศบาลตำบลเช่นเดียวกับท้องที่อื่นๆ แต่ในขั้นตอนต่อมาต้องทำการขออนุญาตต่อสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ซึ่งเปิดให้ยื่นแบบขออนุญาตทุกวันที่ 1 - 15 ของทุกเดือน และนำเข้าวาระที่ประชุมเพื่อให้คณะกรรมการร่วมพิจารณาทุกสิ้นเดือนที่หอประชุมศาลากลางจังหวัด หลังจากนั้นจะนำผลการประชุมเสนอต่ออธิบดีกรมศิลปากรเพื่ออนุมัติในที่สุด ซึ่งจะเห็นว่าขั้นตอนการขออนุญาตต้องกระทำหลายขั้นตอนและใช้เวลานานหลายเดือน ในจำนวนผู้ขออนุญาตนี้จะมีส่วนหนึ่งที่ไม่ได้รับการอนุมัติให้กระทำการเนื่องจากขัดหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่ทางการได้กำหนดไว้ เช่น ตำแหน่งที่ตั้ง ขนาด-ความสูงหรือลักษณะการใช้สอยอาคารที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

นอกจากเรื่องการขออนุญาตปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานแล้ว ยังปรากฏปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินโบราณสถานที่มีความขัดแย้งกัน ในเวลานี้กลุ่มผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ได้พยายามอ้างสิทธิบนพื้นที่แห่งนี้ส่งผลให้เกิดข้อขัดแย้งระหว่างกัน จากการที่กรมศิลปากรได้เคยดำเนินการทางกฎหมายกับกลุ่มบ้านเรือนภายในเขตกำแพงเมืองที่ไม่ได้รื้อย้ายออกไปจนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทกับชาวบ้านในที่สุด ซึ่งต่อมาชาวบ้านได้เรียกร้องให้ประชาชนได้รับเอกสารสิทธิในพื้นที่และให้เพิกถอนการขึ้นทะเบียนในบริเวณที่ไม่มีโบราณสถาน (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 2545) แสดงให้เห็นถึงความกดดันจากความต้องการใช้ที่ดินที่มากขึ้น แต่เดิมในพื้นที่โบราณสถาน 43,750 ไร่ นั้น มีที่ออกเอกสารสิทธิไปแล้วประมาณ 6,000 ไร่ ส่วนใหญ่เป็น น.ส.3 ประมาณ 5,957 ไร่ ส่วนที่เหลือเป็นโฉนดเพียงเล็กน้อย (กรมศิลปากร, 2521 : 27) เมื่อมีการประกาศเป็นเขตโบราณสถานและนำไปขึ้นทะเบียนที่ราชพัสดุ ทำให้การออกเอกสารสิทธิของชาวบ้านไม่สามารถทำได้อีกต่อไป ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านที่อยู่ภายในเขตกำแพงเมืองส่วนใหญ่มีเอกสารที่แสดงสิทธิ

ครอบครองที่ดินที่เรียกว่า ภบท. 5 ซึ่งเป็นหลักฐานการเสียภาษีบำรุงท้องที่ในการแสดงสิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินผืนนั้น และมีการเช่าซื้อขายสิทธิกันภายในชุมชนตลอดมา แต่เอกสารดังกล่าวไม่สามารถนำมาประกอบนิติกรรมได้ตามกฎหมาย ทำให้ประชาชนขาดแรงจูงใจในการประกอบกิจกรรมในพื้นที่และอาจเป็นปัญหาต่อการบริหารงบประมาณท้องถิ่นในที่สุด (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 2545)

บทที่ 5

วิเคราะห์ผลการศึกษา

ในบทนี้เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนเมืองเก่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงไปจาก 25 ปีที่ผ่านมา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ส่วนหลัก ส่วนแรกจะเป็นการศึกษาโครงสร้างประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงหลังจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ฯ ส่วนถัดมาเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนโดยเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงเฉพาะโครงสร้างอาชีพ โดยวิเคราะห์ลักษณะการผลิตและการใช้แรงงานภายในแต่ละอาชีพเพื่อต้องการทราบเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ส่วนที่สามเป็นการเปรียบเทียบสภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละอาชีพว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ส่วนสุดท้ายเป็นการศึกษาความสัมพันธ์และผลที่เกี่ยวข้องเนื่องจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กับโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่าง

จากการสำรวจกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 280 ตัวอย่าง โดยการเลือกสัมภาษณ์เฉพาะหัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรส จาก 7 ชุมชนในเขตกำแพงเมือง สามารถจำแนกคุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถามได้ดังนี้

1) เพศ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีจำนวน 159 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 56.8 และเป็นเพศชาย มีจำนวน 121 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 43.2

2) อายุ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี มีจำนวน 91 คน คิดเป็นร้อยละ 32.5 รองลงมาทั้งสองช่วงอายุคือระหว่าง 31-40 ปี และ 51- 60 ปี มีจำนวนช่วงละ 60 คน เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 21.4 ช่วงอายุผู้ตอบแบบสอบถามที่พบน้อยที่สุดคือช่วงอายุน้อยกว่า 30 ปี มีจำนวน 20 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 7.1

3) การศึกษา

การศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา มีจำนวนถึง 205 คนจากตัวอย่าง 280 คน คิดเป็นร้อยละ 73.2 รองลงมาจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีจำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7 อันดับสามจบระดับปริญญาตรี มีจำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 5.7

ซึ่งรายละเอียดแยกตามชุมชนจำแนกได้ดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 คุณลักษณะเกี่ยวกับเพศ, อายุ และการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง, ปี 2546

ชื่อชุมชน	บ้าน เหนือ	สุขทัย นคร 1	สุขทัย นคร 3	ราม เล็ก	ราม ใหญ่	บ้านใหม่ ตระพังทอง	บ้านใต้	รวม
เพศ								
ชาย	25 (43.9)	18 (40.0)	21 (36.8)	7 (46.7)	13 (43.3)	21 (47.7)	16 (50.0)	121 (43.2)
หญิง	32 (56.1)	27 (60.0)	36 (63.2)	8 (53.3)	17 (56.7)	23 (52.3)	16 (50.0)	159 (56.8)
รวม	57 (100.0)	45 (100.0)	57 (100.0)	15 (100.0)	30 (100.0)	44 (100.0)	32 (100.0)	280 (100.0)
อายุ (ปี)								
≤ 30	2 (3.5)	4 (8.9)	6 (10.5)	1 (6.7)	1 (3.3)	3 (6.8)	3 (9.4)	20 (7.1)
31-40	10 (17.5)	11 (24.4)	16 (28.1)	2 (13.3)	5 (16.7)	6 (13.6)	10 (31.3)	60 (21.4)
41-50	16 (28.1)	14 (31.1)	19 (33.3)	3 (20.0)	14 (46.7)	18 (40.9)	7 (21.9)	91 (32.5)
51-60	17 (29.8)	10 (22.2)	8 (14.0)	5 (33.3)	6 (20.0)	9 (20.5)	5 (15.6)	60 (21.4)
> 60	12 (21.1)	6 (13.3)	8 (14.0)	4 (26.7)	4 (13.3)	8 (18.2)	7 (21.9)	49 (17.5)
รวม	57 (100.0)	45 (100.0)	57 (100.0)	15 (100.0)	30 (100.0)	44 (100.0)	32 (100.0)	280 (100.0)
ระดับการศึกษา								
ไม่ได้เรียน	1 (1.8)	-	-	2 (13.3)	5 (16.7)	2 (4.5)	3 (9.4)	13 (4.6)
ประถม	47 (82.5)	32 (71.1)	44 (77.2)	9 (60.0)	16 (53.3)	36 (81.8)	21 (65.6)	205 (73.2)
มัธยมต้น	7 (12.3)	3 (6.7)	5 (8.8)	4 (26.7)	5 (16.7)	2 (4.5)	4 (12.5)	30 (10.7)
มัธยมปลาย	1 (1.8)	3 (6.7)	-	-	-	-	-	4 (1.4)
สายอาชีพ	-	4 (8.9)	2 (3.5)	-	1 (3.3)	3 (6.8)	2 (6.3)	12 (4.3)
ปริญญาตรี	1 (1.8)	3 (6.7)	6 (10.5)	-	3 (10.0)	1 (2.3)	2 (6.3)	16 (5.7)
รวม	57 (100.0)	45 (100.0)	57 (100.0)	15 (100.0)	30 (100.0)	44 (100.0)	32 (100.0)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละสดมภ์

5.1 ประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

โดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงต่อความต้องการใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้นทั้งในด้านที่อยู่อาศัยและการผลิต ที่ผ่านมามีได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกที่ดินสาธารณะและป่าสงวนเพิ่มมากขึ้นทั่วภูมิภาคของประเทศ ซึ่งการศึกษาต่อไปนี้ ต้องการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตกำแพงเมืองซึ่งอยู่ในเขตโบราณสถานซึ่งมีพื้นที่จำกัดและควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเข้มงวด

5.1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร

5.1.1.1 ขนาดประชากรและความหนาแน่น

ในปี 2520 ชุมชนเมืองเก่ามีประชากรประมาณ 6,186 คน และมีจำนวนบ้านเรือนประมาณ 1,031 หลังคาเรือน แบ่งเป็นภายในเขตกำแพงเมือง 585 หลังคาเรือน และภายนอกกำแพงเมืองอีกประมาณ 446 หลังคาเรือน โดยมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 6 คน/ครัวเรือน (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520 :1) ดังนั้นจำนวนประชากรภายในเขตกำแพงเมืองในปี 2520 จะมีประมาณ 3,510 คน และนอกกำแพงเมืองประมาณ 2,676 คน หลังจากอีก 25 ปีต่อมา ในปี 2546 ประชากรเฉพาะในเขตสุขาภิบาลตำบลเมืองเก่า มีทั้งหมด 7,629 คน จัดว่ามีขนาดประชากรเป็นอันดับที่สองของเทศบาลในอำเภอเมือง รองจากเทศบาลเมืองสุโขทัยธานีซึ่งมีประชากร 18,988 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2545)

จากข้อมูลที่รวบรวมย้อนหลังไปตั้งแต่ปี 2530 ถึงปี 2546 เมื่อเปรียบเทียบขนาดประชากรในทะเบียนบ้านและอัตราการเปลี่ยนแปลงขนาดประชากรระหว่างอำเภอเมืองสุโขทัยกับเทศบาลตำบลเมืองเก่า ดังตารางที่ 5.2 พบว่าช่วงระหว่างปี 2530 – 2538 เทศบาลตำบลเมืองเก่ามีการขยายตัวของประชากรในอัตราที่สูงกว่าอำเภอเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างปี 2534 – 2538 มีการขยายตัวในอัตรา 0.014 ในขณะที่อำเภอเมืองขยายตัวในอัตรา 0.005 เท่านั้น และเพิ่มขึ้นเป็น 0.006 ในอีก 4 ปีต่อมา ซึ่งแตกต่างกับอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรของเทศบาลตำบลเมืองเก่าที่ขยายตัวลดลงเหลือ 0.007

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเหล่านี้ยังไม่อาจคาดการณ์ถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรในอนาคตได้ เนื่องจากในช่วงปี 2544-2545 ได้มีการสำรวจเพื่อปรับปรุงทะเบียนบ้านใหม่ ซึ่งพบความซ้ำซ้อนของข้อมูลประชากร จึงได้มีการแก้ไขทะเบียนที่มีความซ้ำซ้อนกันส่งผลให้ตัวเลขประชากรมีขนาดลดลงทั้งในพื้นที่อำเภอเมืองสุโขทัยและในพื้นที่เทศบาลตำบลเมืองเก่า ดังนั้นจึงไม่น่าสถิติในช่วง 4 ปีหลังมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับช่วงก่อนหน้า

ตารางที่ 5.2 จำนวนประชากรและอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากร เปรียบเทียบอำเภอเมือง สุโขทัยกับเทศบาลตำบลเมืองเก่า พ.ศ. 2530 -2546

ปี พ.ศ.	อำเภอเมืองสุโขทัย		(สุขาภิบาล)เทศบาลตำบลเมืองเก่า	
	รวม	อัตราเปลี่ยนแปลง ¹	รวม	อัตราเปลี่ยนแปลง ¹
2530	88,634	-	9,475	-
2534	90,536	0.004	9,836	0.007
2538	92,948	0.005	10,538	0.014
2542	95,711	0.006	7,984 ³	0.007
2546 ²	79,907	-0.044	7,514	-0.015

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กระทรวงมหาดไทย

- หมายเหตุ 1. คำนวณจากสูตรหาอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรแบบ Geometric Change
 2. ช่วงราวปี 2544-45 มีการปรับปรุงทะเบียนบ้านในระดับอำเภอ ทำให้ตัวเลขประชากรคลาดเคลื่อน
 3. เป็นปีที่สุขาภิบาลได้รับยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาล และเก็บข้อมูลเองแยกจากอำเภอ

เมื่อทำการวิเคราะห์หาความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ศึกษาจากสถิติจำนวนบ้านที่จดทะเบียนในพื้นที่เทศบาลตำบลเมืองเก่า ซึ่งย้อนหลังจากปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ดังตารางที่ 5.3 พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นจาก 1,548 ครัวเรือนเป็น 2,079 ครัวเรือน หรือเพิ่มขึ้นมาร้อยละ 34.3 ในรอบ 16 ปี และเมื่อคำนวณความหนาแน่นจากขนาดพื้นที่เขตเทศบาลตำบลเมืองเก่า 13.817 ตารางกิโลเมตร พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงจาก 112 ครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2530 เป็น 150.5 ครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตร ซึ่งหมายความว่าชุมชนภายในเทศบาลเมืองเก่ามีความหนาแน่นของประชากรเพิ่มขึ้นมาตามลำดับ

ตารางที่ 5.3 การเปลี่ยนแปลงจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาลตำบลเมืองเก่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 - 2546

ปี พ.ศ.	จำนวนครัวเรือน	ความหนาแน่น (ครัวเรือน/ตร.กม.)	เปลี่ยนแปลง (ร้อยละ)
2530	1,548	112.0	-
2534	1,619	117.2	4.6
2538	1,755	127.0	8.3
2542	1,827	132.2	4.1
2546	2,079	150.5	13.8

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน, กระทรวงมหาดไทย

แต่อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงขนาดประชากรโดยทั่วไปจะเกิดจาก 3 ปัจจัยหลักคือ การเกิด การตายและการย้ายถิ่น โดยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับอัตราการเกิดและตายได้แก่ คุณภาพของการสาธารณสุขในพื้นที่ ส่วนเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นจะมีสาเหตุกว้างขวาง เช่น จากครอบครัว การศึกษา และการอพยพแรงงาน ตารางที่ 5.4 ได้เปรียบเทียบความแตกต่างของสถิติการย้ายถิ่นของประชากรในช่วงปี 2536 – 2544 ระหว่างอำเภอเมืองสุโขทัย อำเภอศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นอำเภอที่มีอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดเช่นเดียวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และสถิติในภาพรวมจังหวัดสุโขทัย กล่าวคือ ในภาพรวมทั้งจังหวัดและอำเภอศรีสัชนาลัยจะมีสถิติการย้ายเข้าสูงกว่าการย้ายออก แต่อำเภอเมืองสุโขทัยกลับมีสถิติการย้ายออกสูงกว่าการย้ายเข้า ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของอำเภอ เพราะพื้นที่ที่เป็นต้นทางการอพยพส่วนใหญ่มักเป็นเหลืออยู่เพียงแรงงานที่มีประสิทธิภาพต่อยกกว่าพื้นที่ปลายทาง และจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่นั้นๆ ในที่สุด (บุญกิจ ว่องไพศาลกิจ, 2539 : 302)

สำหรับเทศบาลตำบลเมืองเก่าซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง เพิ่งได้รับการยกฐานะมาเป็นเทศบาลตำบลไม่นานมานี้ และเริ่มมีการบันทึกสถิติจำนวนประชากรแยกจากอำเภอในราวปี 2544 ซึ่งยังอยู่ในระยะเริ่มต้น จึงไม่อาจคาดการณ์ถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ได้มากนัก แต่สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของพื้นที่อำเภอที่สะท้อนจากสถิติการย้ายออกของประชากรออกจากพื้นที่มีอยู่สูงอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต

ตารางที่ 5.4 สถิติการย้ายเข้าและย้ายออกของ อ. เมืองสุโขทัยเปรียบเทียบกับอ. ศรีสัชนาลัยและจ. สุโขทัย

ปี	จังหวัดสุโขทัย			อำเภอศรีสัชนาลัย			อำเภอเมืองสุโขทัย		
	ย้ายเข้า	ย้ายออก	ย้ายสุทธิ	ย้ายเข้า	ย้ายออก	ย้ายสุทธิ	ย้ายเข้า	ย้ายออก	ย้ายสุทธิ
2536	35,960	33,187	2,273	4,964	3,971	993	5,127	5,666	-539
2537	32,686	30,426	2,260	3,104	2,453	651	5,308	5,763	-455
2538	34,425	31,612	2,813	4,448	3,562	886	5,255	5,975	-720
2539	33,429	28,141	5,288	4,530	3,226	1,304	4,612	5,124	-512
2540	30,541	26,535	4,006	4,252	3,099	1,153	4,135	5,115	-980
2541	27,459	24,128	3,331	3,094	2,907	187	3,650	4,683	-1,033
2542	25,284	23,679	1,605	3,852	3,129	723	3,152	4,034	-882
2543	27,746	26,012	1,734	4,739	4,361	378	4,173	5,427	-1,254
2544	25,987	24,973	1,014	3,811	3,199	612	3,465	4,587	-1,122

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กระทรวงมหาดไทย

5.1.1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จากการสำรวจขนาดครัวเรือนในเขตกำแพงเมืองเก่าในปี 2546 มีขนาดเฉลี่ย 3.93 คนต่อครัวเรือน ซึ่งลดลงจากในปี 2520 ซึ่งมีขนาดเฉลี่ย 6 คนต่อครัวเรือน (ศรีศักร วัลลิโภดม และ ชำนาญวงศวิภาค: 2520) โดยแยกเป็นขนาดครัวเรือน 1-5 คนมีจำนวน 228 ครัวเรือน (ร้อยละ 82.6) และ 6 คนขึ้นไปมี 48 ครัวเรือน (ร้อยละ 17.4) โดยตารางที่ 5.5 ได้เปรียบเทียบขนาดครัวเรือนของชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองเก่าในปี 2520 และ 2546 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนมีขนาดเล็กลง โดยในปี พ.ศ. 2520 ครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ระหว่าง 1-5 คนมีจำนวนใกล้เคียงกับครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ระหว่าง 6-10 คน คิดเป็นร้อยละ 49 และ 46 ตามลำดับ แต่มาในปี 2546 สำรวจพบครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ระหว่าง 1-5 คนมีจำนวนถึงร้อยละ 82.6 ในขณะที่พบครัวเรือนที่มีสมาชิก 6 คนขึ้นไปเหลือเพียงร้อยละ 17.4

เมื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวดังตารางที่ 5.6 พบว่าส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) อันประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก จำนวน 183 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 66.3 ส่วนอีก 95 ครอบครัวหรือร้อยละ 34.4 มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Stem family) ซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ ลูกและเชยหรือสะใภ้รวมถึงหลานที่เกิดจากลูก แสดงให้เห็นว่าลักษณะครอบครัวของชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองมีลักษณะเป็นครอบครัวแบบชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนชนบทที่ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย

ตารางที่ 5.5 ขนาดครัวเรือนภายในเขตกำแพงเมือง เปรียบเทียบระหว่างปี 2520 และปี 2546

ปี พ.ศ.	ขนาดครัวเรือน (คน)	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
2520 ¹	1-5	216	49.10
	6-10	202	45.90
	11-15	19	4.32
	16-20	2	0.45
	ไม่ตอบ	1	0.23
	รวม	440	100
ค่าเฉลี่ย 6 คนต่อครัวเรือน			
2546 ²	1-2	55	19.9
	3-5	173	62.7
	6 คนขึ้นไป	48	17.4
	รวม	276	100.0
ค่าเฉลี่ย 3.93 คนต่อครัวเรือน		ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.71 คน	

ที่มา : 1. ปรับปรุงจากรายงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย

2. สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ตารางที่ 5.7 ประวัติการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามชุมชน , ปี 2546

ชื่อชุมชน	อยู่ ดั้งเดิม	ถูกย้ายตาม โครงการ	ย้ายมาจาก ที่อื่น	ย้ายภายใน ชุมชน	อื่นๆ	รวม
บ้านเหนือ	39 (68.4)	-	16 (28.1)	2 (3.6)	-	57 (100.0)
สุขุทัยนคร 1	30 (66.7)	-	9 (20.0)	6 (13.3)	-	45 (100.0)
สุขุทัยนคร 3	28 (49.1)	-	16 (28.1)	10 (17.5)	3 (5.3)	57 (100.0)
รามเล็ก	2 (13.3)	9 (60.0)	4 (26.7)	-	-	15 (100.0)
รามใหญ่	3 (10.0)	17 (56.7)	7 (23.3)	3 (10.0)	-	30 (100.0)
บ้านใหม่ระพีทอง	14 (31.8)	14 (31.8)	15 (34.1)	1 (2.3)	-	44 (100.0)
บ้านใต้	17 (53.1)	1 (3.1)	8 (25.0)	4 (12.5)	2 (6.3)	32 (100.0)
รวม	133 (47.5)	41 (14.6)	75 (26.8)	26 (9.3)	5 (1.8)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

5.1.2.2 ระยะเวลาการอยู่อาศัย

การสำรวจระยะเวลาการอยู่อาศัยจำแนกตามชุมชน พบว่าชุมชนบ้านเหนือ สุขุทัยนคร 1 และ 3 ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเพดั้งเดิมที่อพยพมายังชุมชนนี้ก่อนกลุ่มอื่น จะมีระยะเวลาการอยู่อาศัยเฉลี่ยมากที่สุดคือ 42 ปี ส่วนชุมชนอื่นๆจะลดหลั่นกันไป ดังตารางที่ 5.8 ส่วนชุมชนที่ถูกหรือย้ายมาคือชุมชนรามใหญ่และรามเล็กจะมีระยะเวลาการอยู่อาศัยต่ำสุดคือเฉลี่ย 21 และ 26 ปี ผู้ตอบที่เป็นคนพื้นเพทั้งหมดระบุว่าอาศัยอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองนี้มาตั้งแต่เกิด ยกเว้นพวกที่โยกย้ายมาจากที่อื่นจะมีระยะเวลาการอยู่อาศัยแตกต่างกันไป

นอกจากนี้ประวัติการย้ายถิ่นของกลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาการอยู่อาศัยอย่างมีนัยสำคัญ ดังตารางที่ 5.9 โดยเมื่อแบ่งช่วงเวลาที่ศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือมากกว่าและน้อยกว่า 25 ปีตามจุดเริ่มโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พบว่า ผู้ที่อยู่มานานกว่า 25 ปีกว่าร้อยละ 97 เป็นผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ผู้ที่ถูกย้ายตามโครงการจะมีสองช่วงเวลาคือ มากกว่า 25 ปี และน้อยกว่า 25 ปี ซึ่งเป็นช่วงของการย้ายชุมชน 2 กลุ่ม ดังที่กล่าวรายละเอียดในบทที่ 4 ส่วนที่ย้ายภายในชุมชนจะกระจัดกระจายตามปีต่างๆ ส่วนผู้ที่มีระยะเวลาอยู่อาศัยน้อยกว่า 25 ปี ส่วนมากจะเป็นผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่นและที่เหลือประเภทอื่นๆ อีก 4 ราย เป็นผู้ที่เข้ามาเช่าพื้นที่ค้าขายที่ชุมชนนี้แต่มีบ้านพักอาศัยอยู่นอกเขตกำแพงเมือง เพิ่งเข้ามาทำกินไม่ถึง 10 ปี รวมกันกว่าร้อยละ 75

ตารางที่ 5.8 ระยะเวลาการอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน, ปี 2546

ชื่อชุมชน	ระยะเวลาการอยู่อาศัย(ปี)					ค่าเฉลี่ย (ปี)	S.D.
	< 10	11-25	25-50	> 50	รวม		
บ้านเหนือ	3 (5.3)	6 (10.5)	29 (50.9)	19 (33.3)	57 (100.0)	42.56	16.13
สุขุทัยนคร 1	5 (11.1)	6 (13.3)	21 (46.7)	13 (28.9)	45 (100.0)	39.79	19.23
สุขุทัยนคร 3	7 (12.3)	9 (15.8)	28 (49.1)	13 (22.8)	57 (100.0)	36.16	19.20
รามเล็ก	1 (6.7)	9 (60.0)	4 (26.7)	1 (6.7)	15 (100.0)	26.47	11.52
รามใหญ่	6 (20.0)	20 (66.7)	3 (10.0)	1 (3.3)	30 (100.0)	21.47	13.61
บ้านใหม่ ตระพังทอง	3 (6.8)	7 (15.9)	27 (61.4)	7 (15.9)	44 (100.0)	37.14	16.69
บ้านใต้	7 (21.9)	3 (9.4)	14 (43.8)	8 (25.0)	32 (100.0)	34.47	22.63
รวม	32 (11.4)	60 (21.4)	126 (45.0)	62 (22.1)	280 (100.0)	35.91	18.69

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

ตารางที่ 5.9 ประวัติการย้ายถิ่นของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาการอยู่อาศัย

สถานภาพการย้ายถิ่น	ระยะเวลาการอยู่อาศัย (ปี)				รวม
	น้อยกว่า 25 ปี		มากกว่า 25 ปี		
	< 10 ปี	11-25 ปี	26-50 ปี	> 50 ปี	
อยู่ดั้งเดิม		4 (3.0)	77 (57.9)	52 (39.1)	133 (100.0)
ย้ายตามโครงการ		22 (53.7)	19 (46.3)		41 (100.0)
ย้ายภายในชุมชน	4 (15.4)	4 (15.4)	10 (38.5)	8 (30.8)	26 (100.0)
ย้ายมาจากที่อื่น	24 (32.0)	30 (40.0)	19 (25.3)	2 (2.7)	75 (100.0)
อื่นๆ	4 80.0%		1 (20.0)		5 (100.0)
รวม	32 (11.4)	60 (21.4)	126 (45.0)	62 (22.1)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

Chi-Square Tests = 176.600^a

Asymp. Sig. (2-sided) = .000

a 6 cells (30.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ .57

5.2 การเปลี่ยนแปลงในภาพรวมโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนต้องการวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงภายในอาชีพหลักที่สำคัญๆ และเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวภายในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เริ่มแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

5.2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชนในช่วงโครงการอุทยานประวัติศาสตร์

จากรายงานการสำรวจสภาพเศรษฐกิจของชาวเมืองเก่าในปี 2520 โดยศรีศักร วัลลิโภดม และชำนานู วงศ์วิภาค ได้ทำการสำรวจอาชีพของชาวเมืองเก่าจำนวน 622 ตัวอย่าง ซึ่งมี 440 ตัวอย่างที่มาจากครัวเรือนภายในเขตกำแพงเมือง พบว่าในเวลานั้นโครงสร้างอาชีพดั้งเดิมของชาวเมืองเก่าขึ้นอยู่กับสาขาเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยจากตาราง 5.10 จะเห็นได้ว่ามีสัดส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมอยู่ถึงร้อยละ 64.77 รองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้างร้อยละ 17 และอันดับสามคืออาชีพค้าขายมีร้อยละ 12 ซึ่งกลุ่มงานในอาชีพเกษตรกรรมได้แก่การทำนาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะทำเอง เสาที่ทำ รับจ้างทำ รวมไปถึงการทำสวนทำไร่ และให้คนอื่นเช่านา ส่วนการค้าขายส่วนใหญ่จะเป็นกิจการค้าขนาดเล็กที่ให้บริการในระดับชุมชน ซึ่งอาชีพนี้เริ่มขยายตัวขึ้นในระยะไล่เลี่ยกับอาชีพรับจ้างตั้งแต่ช่วงที่กรมศิลปากรเข้ามาทำการบูรณะโบราณสถานในราวปี 2496 ส่งผลให้ชุมชนเมืองเก่าเข้าสู่ลักษณะความเป็นเมืองการค้าขนาดเล็กดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4

หลังจากนั้นในปี 2546 ได้ทำการสำรวจอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนภายในเขตกำแพงเมืองจำนวน 280 ตัวอย่าง เพื่อเปรียบเทียบสัดส่วนกับในปี 2520 สามารถจำแนกกลุ่มอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนชาวเมืองเก่าได้ดังตาราง 5.11 พบว่ามีสัดส่วนกลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 32.5 รองลงมาคืออาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 24.3 และอันดับสามคืออาชีพรับจ้างรายวัน คิดเป็นร้อยละ 21.4 ส่วนที่เหลือเป็นอาชีพอื่นๆ อาชีพงานราชการ และสุดท้ายคืออาชีพหัตถกรรม คิดเป็นร้อยละ 6.4, 5.7 และ 5 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบครอบครัวที่ไม่ประกอบอาชีพใดๆ อยู่ราวร้อยละ 4.6 ซึ่งมีรายได้จากลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นส่งมาให้และบางส่วนมีรายได้จากเงินบำนาญ

ตารางที่ 5.10 สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในเขตกำแพงเมือง จำแนกรายหมู่บ้าน, ปี 2520

ชื่อหมู่บ้าน	อาชีพหลัก									รวม
	ค้าขาย	รับราชการ	รับจ้าง	ให้เช่า	ทำสวน	รับจ้าง	ทำนา	เช่านา	ไม่มีอาชีพ	
				นา	ทำไร่	ทำนา		ทำ		
บ้าน ตระพังสอ	23 (13.7)	5 (3.0)	31 (18.6)	4 (2.4)	3 (1.8)	6 (3.6)	74 (44.3)	15 (9.0)	6 (3.6)	167 (100.0)
บ้านเหนือ	7 (8.3)	1 (1.2)	17 (20.2)	-	5 (6.0)	2 (2.4)	44 (52.4)	2 (2.4)	6 (7.1)	84 (100.0)
บ้านใต้	12 (21.0)	2 (3.5)	14 (24.5)	-	3 (5.3)	2 (3.5)	18 (31.6)	3 (5.3)	3 (5.3)	57 (100.0)
บ้านถนน โค้ง	6 (10.3)	-	3 (5.2)	-	6 (10.3)	2 (3.4)	35 (60.4)	4 (7.0)	2 (3.4)	58 (100.0)
บ้าน ตระพังเงิน	1 (4.8)	-	3 (14.3)	-	7 (33.3)	-	6 (28.6)	2 (9.5)	2 (9.5)	21 (100.0)
บ้านใหม่	2 (3.8)	2 (3.8)	7 (13.2)	-	2 (3.8)	1 (1.9)	32 (60.3)	7 (13.2)	-	53 (100.0)
รวม	51 (11.6)	10 (2.3)	75 (17.0)	4 (0.9)	26 (6.0)	13 (3.0)	209 (47.5)	33 (7.5)	19 (4.3)	440 (100.0)

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานวิชาการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย, ปี 2520

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

ตารางที่ 5.11 สัดส่วนอาชีพของชาวเมืองเก่าในจำแนกตามชุมชนใหม่, ปี 2546

ชุมชน	อาชีพหลัก							รวม	
	ไม่มีอาชีพ	เกษตรกรรม	พาณิชย์	งานราชการ	หัตถกรรม	รับจ้าง	อื่นๆ		
บ้านเหนือ	1 (1.8)	22 (38.6)	12 (21.1)	3 (5.3)	4 (7.0)	11 (19.3)	4 (7.0)	57 (100.0)	
สุโขทัยนคร 1	2 (4.4)	11 (24.4)	17 (37.8)	2 (4.4)	4 (8.9)	6 (13.3)	3 (6.7)	45 (100.0)	
สุโขทัยนคร 3	2 (3.5)	14 (24.6)	30 (52.6)	3 (5.3)	1 (1.8)	7 (12.3)		57 (100.0)	
รามเล็ก	2 (13.3)	1 (6.7)	5 (33.3)			5 (33.3)	2 (13.3)	15 (100.0)	
รามใหญ่	2 (6.7)	7 (23.3)	5 (16.7)	3 (10.0)		10 (33.3)	3 (10.0)	30 (100.0)	
บ้านใหม่ตระพังทอง	3 (6.8)	12 (27.3)	8 (18.2)	3 (6.8)	4 (9.1)	11 (25.0)	3 (6.8)	44 (100.0)	
บ้านใต้	1 (3.1)	1 (3.1)	15 (46.9)	2 (6.3)	1 (3.1)	9 (28.1)	3 (9.4)	32 (100.0)	
รวม		13 (4.6)	68 (24.3)	92 (32.5)	16 (5.7)	14 (5.0)	59 (21.1)	18 (6.4)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวเมืองเก่าจะพิจารณาเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2521 และหลังปี พ.ศ. 2521 โดยถือเอาปีเริ่มของแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นเกณฑ์ ซึ่งเมื่อนับจากช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงปีที่ศึกษา (ปี 2546) รวม 25 ปี โดยได้ทำการเปรียบเทียบกับการศึกษาครั้งก่อนหน้า พบว่าสัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการอาชีพที่มีการเคลื่อนไหวอย่างเด่นชัดอยู่ใน 3 กลุ่มอาชีพสำคัญๆ คือ อาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และรับจ้าง ดังตารางที่ 5.12 กล่าวคือ สัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมมีขนาดลดลง ในขณะที่สัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการอาชีพพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นมาก ส่วนอาชีพในส่วนราชการและรับจ้างสัดส่วนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

ตารางที่ 5.12 การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนร้อยละของอาชีพชาวเมืองเก่าภายในเขตกำแพงเมือง
เปรียบเทียบระหว่างปี 2520 และปี 2546

อาชีพ	ปีที่สำรวจ		สัดส่วน เปลี่ยนแปลง
	พ.ศ. 2520	พ.ศ. 2546	
ไม่มีอาชีพ	19 (4.3)	13 (4.6)	เพิ่มขึ้น
เกษตรกรรม	285 (64.9)	68 (24.3)	ลดลง
พาณิชยกรรม	51 (11.6)	92 (32.9)	เพิ่มขึ้น
รับราชการ	10 (2.3)	16 (5.7)	เพิ่มขึ้น
หัตถกรรม	ไม่มีข้อมูล	14 (5.0)	
รับจ้าง	75 (17.0)	59 (21.1)	เพิ่มขึ้น
อื่นๆ	ไม่มีข้อมูล	18 (6.4)	
รวม	440 (100.0)	280 (100.0)	

หมายเหตุ (-) ร้อยละ

จากตารางที่ 5.12 จะเห็นว่าสัดส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีจำนวนลดลงในปี 2546 ตรงข้ามกับผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้น และสัดส่วนของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างเพิ่มขึ้นเช่นกันแต่เป็นสัดส่วนที่น้อยกว่า เมื่อวิเคราะห์ถึงประวัติการเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุดของกลุ่มตัวอย่างในตารางที่ 5.13 พบว่าการเปลี่ยนอาชีพของชาวเมืองเก่าโดยมากเกี่ยวข้องกับ 3 อาชีพ ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอาชีพรับจ้าง กล่าวคือ ผู้ที่ประกอบอาชีพในกลุ่มพาณิชยกรรมในขณะนี้จำนวน 92 ตัวอย่าง มีร้อยละ 34.1 ที่เคยประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม อีกร้อยละ 22.7 เคยประกอบอาชีพรับจ้างมาก่อน ส่วนที่ประกอบอาชีพทาง

พาดิษยกรรรมมาแต่ดั้งเดิมมีร้อยละ 25 แต่ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีถึงร้อยละ 89.7 ที่ยังประกอบอาชีพนี้มาตั้งแต่เดิมตั้งแต่ออกโรงเรียนมา สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างมีร้อยละ 49.2 ที่เคยประกอบอาชีพทางการเกษตรมาก่อน และร้อยละ 30.5 ที่ประกอบอาชีพนี้มาแต่ดั้งเดิม

ตารางที่ 5.13 เปรียบเทียบอาชีพเดิมของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามอาชีพหลัก, ปี 2546

อาชีพหลัก ปัจจุบัน	อาชีพเดิม							รวม
	ทำนา	ค้าขาย	งาน ราชการ	รับจ้าง	หัตถกรรม	งาน ประจำ	อื่นๆ	
ไม่มีอาชีพ	8 (61.5)		1 (7.7)	3 (23.1)			1 (7.7)	13 (100.0)
เกษตรกรรม	61 (89.7)	1 (1.5)		5 (7.4)			1 (1.5)	68 (100.0)
พาดิษยกรรรม	30 (34.1)	22 (25.0)	4 (4.5)	20 (22.7)		8 (9.1)	4 (4.5)	88 (100.0)
งานราชการ	2 (12.5)		11 (68.8)	1 (6.3)		2 (12.5)		16 (100.0)
รับจ้างรายวัน	29 (49.2)	4 (6.8)		22 (37.3)		2 (3.4)	2 (3.4)	59 (100.0)
หัตถกรรม	7 (50.0)	2 (14.3)			5 (35.7)			14 (100.0)
อื่นๆ	4 (22.2)	3 (16.7)	1 (5.6)	4 (22.2)			6 (33.4)	18 (100.0)
รวม	80 (29.0)	12 (4.3)	8 (2.9)	37 (13.4)		12 (4.3)	9 (3.3)	276 (100.0)

ที่มา : สรุปรจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนอาชีพเฉพาะช่วงหลังจากปี 2521 ถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลา 25 ปี ในตารางที่ 5.14 จะเห็นว่ากลุ่มอาชีพที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดหลังช่วงปีดังกล่าวยังเป็นอาชีพเกษตรกรรม พาดิษยกรรรม และรับจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดลงของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้นอยู่ในสัดส่วนที่สูง โดยตัวอย่างที่มีระยะเวลาประกอบอาชีพมาไม่ถึง 25 ปีมีทั้งหมด 185 ตัวอย่างจาก 280 ตัวอย่างมีผู้ที่ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพเลยร้อยละ 33 ส่วนที่เหลือจะเป็นสัดส่วนของผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 32.4 ลำดับรองลงมาคือเคยประกอบอาชีพรับจ้างร้อยละ 16.8 และเมื่อมาดูที่อาชีพปัจจุบันของ 2 กลุ่มอาชีพนี้ ปรากฏว่าผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมหันมาเลือกประกอบอาชีพพาดิษยกรรรมและอาชีพรับจ้าง 24 ราย

เท่ากัน ส่วนผู้ที่อดีตเคยประกอบอาชีพรับจ้างมาก่อนมีร้อยละ 61.3 หันมาประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม ส่วนอาชีพอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนที่ไม่มากนัก

ตารางที่ 5.14 ประวัติการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวเมืองเก่าซึ่งทำงานไม่เกิน 25 ปี

อาชีพหลัก ปัจจุบัน	ไม่เคยเปลี่ยน อาชีพ	อาชีพครั้งล่าสุด					รวม	
		เกษตรกรรม	พาณิชย์กรรม	งานราชการ	รับจ้าง รายวัน	งานประจำ		อื่นๆ
ไม่มีอาชีพ		1 (33.3)			1 (33.3)		1 (33.3)	3 (100.0)
เกษตรกรรม	21 (84.0)				3 (12.0)		1 (4.0)	25 (100.0)
พาณิชย์กรรม	16 (22.2)	24 (33.3)		3 (4.2)	19 (26.4)	7 (9.7)	3 (4.2)	72 (100.0)
รับราชการ	10 (76.9)	1 (7.7)				2 (15.4)		13 (100.0)
หัตถกรรม	3 (25.0)	7 (58.3)	2 (16.7)					12 (100.0)
รับจ้างรายวัน	15 (32.6)	24 (52.2)	4 (8.7)			2 (4.3)	1 (2.2)	46 (100.0)
อื่นๆ	4 (28.6)	3 (21.4)	2 (14.3)		4 (28.6)		1 (7.1)	14 (100.0)
รวม	61 (33.0)	60 (32.4)	10 (5.4)	5 (2.7)	31 (16.8)	11 (5.9)	7 (3.8)	185 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

โดยสรุป ในอดีตภายในเขตกำแพงเมืองมีความเป็นชุมชนเกษตรกรรมเช่นเดียวกับชุมชนแห่งอื่นๆ โดยรอบแต่ปัจจุบันอาชีพทางพาณิชย์กรรมมีการเจริญเติบโตขึ้นเป็นลำดับ พร้อมๆ กับการลดลงของผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยเงื่อนไขบางประการ ส่วนแรงงานรับจ้างของกรมศิลปากรซึ่งเคยมีการจ้างแรงงานถึงปีละ 150-200 คน ซึ่งปัจจุบันได้ลดลงไปมาก แต่สัดส่วนจำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างโดยรวมไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก โดยเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 4 เท่านั้น ทำให้เห็นว่าความต้องการแรงงานรับจ้างในชุมชนแห่งนี้ยังคงมีอยู่ นอกจากนี้ ยังพบอาชีพใหม่คืออาชีพหัตถกรรมไม้แกะสลักและเครื่องสังคโลก จากการศึกษาในบทที่ 4 พบว่าเดิมอาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริมที่ชาวบ้านเมืองเก่าเริ่มทำกันมาเมื่อปี 2525 และขยายตัวขึ้นจนกระทั่งกลายเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากกว่าการทำนา บางครอบครัวถึงกับเปลี่ยนมาทำงานไม้แกะสลักเต็มตัวและทำนาเป็นอาชีพเสริมแทน ส่วนอาชีพที่เหลือส่วนมากจะเป็นกลุ่มลูกจ้างที่มีรายได้ประจำหรือผู้รับเหมาก่อสร้างซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มอาชีพอื่น

5.2.2 การเปลี่ยนแปลงอาชีพเปรียบเทียบตามตำแหน่งชุมชน

จากการจัดชุมชนใหม่ตามแผนแม่บททำให้เกิดการโยกย้ายครัวเรือนไปในที่ตั้งใหม่ที่โครงการจัดไว้ให้ ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งชุมชนต่างๆ มีผลต่อการเลือกและเปลี่ยนแปลงการอาชีพของครัวเรือน กล่าวคือ ชุมชนที่อยู่ใกล้ถนนใหญ่และแหล่งการค้าจะมีสัดส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายมากกว่าชุมชนอื่นๆ เมื่อพิจารณากลับไปตารางที่ 5.11 ซึ่งได้เปรียบเทียบสัดส่วนอาชีพจำแนกตามชุมชนจะพบว่าภายในชุมชนสุขุทัยนคร 1 สุขุทัยนคร 3 และชุมชนบ้านไต้ มีสัดส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพทางพาณิชยกรรมมากเป็นอันดับแรก คิดเป็นร้อยละ 37.8, 52.6 และ 46.9 ตามลำดับ ทั้งที่เดิมชุมชนเหล่านี้ล้วนมีผู้ประกอบการสูงสุดมาก่อน และอาชีพรองลงมาคืออาชีพเกษตรกรรม ส่วนบ้านไต้พื้นเพเดิมอดีตที่ทำกินอยู่แล้วเนื่องจากมาตั้งถิ่นฐานที่หลังสวนใหญ่จึงมีอาชีพรับจ้างรองลงมา ส่วนชุมชนบ้านเหนือและบ้านใหม่วัดตระพังทองมีสัดส่วนผู้ประกอบการมากเป็นอันดับแรก คิดเป็นร้อยละ 38.6 และ 27.3 ตามลำดับ ลำดับรองของสองชุมชนนี้คืออาชีพพาณิชยกรรมและรับจ้าง

ส่วนชุมชนที่ถูกโยกย้ายช่วงแผนแม่บทมี 2 ชุมชน บ้านรามใหญ่พบผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างมากที่สุดมีร้อยละ 33.3 รองลงมาคือการทำนามีร้อยละ 23.3 ส่วนบ้านรามเล็กพบผู้ประกอบการอาชีพค้าขายและรับจ้างเป็นสัดส่วนที่เท่ากันคือร้อยละ 33.3 ซึ่งการค้าของบ้านรามเล็กจะเป็นการค้าขนาดเล็กที่มีการลงทุนไม่มากนัก เช่น ร้านชำขนาดเล็กหรือขายอาหาร มีบางส่วนไปขายของที่แผงในตลาดสดวัดตระพังทองซึ่งเป็นสินค้าพวกอาหารหรือของสด ซึ่งต่างจากรูปแบบการค้าของชุมชนใกล้ตลาดริมถนนจรดวิถีถ่องซึ่งเป็นการค้าขนาดใหญ่กว่าที่ต้องใช้เงินลงทุนมาก

เมื่อจัดกลุ่มชุมชนตามตำแหน่งที่ตั้ง 3 โซน ดังนี้ โซนที่ 1 คือชุมชนที่มีอาณาเขตติดกับตลาด ได้แก่ ชุมชนสุขุทัยนคร 1 สุขุทัยนคร 3 และ ชุมชนบ้านไต้ โซนที่ 2 คือชุมชนที่ไม่มีเขตติดกับตลาด ได้แก่ ชุมชนบ้านเหนือและชุมชนบ้านใหม่วัดตระพังทอง ส่วนโซนที่ 3 คือชุมชนที่ถูกโยกย้ายตามแผนแม่บทและอยู่ไกลตลาด ได้แก่ ชุมชนรามใหญ่และรามเล็ก เมื่อจำแนกสัดส่วนอาชีพหลักตามโซนดังตารางที่ 5.15 จะเห็นว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับเมื่อแยกแต่ละชุมชนคือ โซนที่ 1 ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมสูงสุด โซนที่ 2 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสูงสุด และ โซนที่ 3 ประกอบอาชีพรับจ้างสูงสุด เมื่อทดสอบความสัมพันธ์ด้วยสถิติทดสอบพบว่าสัดส่วนการเลือกประกอบอาชีพหลักมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งชุมชนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 หมายความว่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งแตกต่างกันจะมีโครงสร้างอาชีพหลักแตกต่างกันด้วย

ตารางที่ 5.15 เปรียบเทียบอาชีพหลักจำแนกตามโซนที่ตั้งชุมชน, ปี 2546

โซนที่ตั้ง ชุมชน	อาชีพหลัก							รวม
	ไม่ประกอบ อาชีพ	เกษตรกรรม	พาณิชย์กรรม	งานราชการ	รับจ้าง รายวัน	งานประจำ	อื่นๆ	
โซน 1	5 (3.7)	26 (19.4)	62 (46.3)	7 (5.2)	6 (4.5)	22 (16.4)	6 (4.5)	134 (100.0)
โซน 2	4 (4.0)	34 (33.7)	20 (19.8)	6 (5.9)	8 (7.9)	22 (21.8)	7 (6.9)	101 (100.0)
โซน 3	4 (8.9)	8 (17.8)	10 (22.2)	3 (6.7)		15 (33.3)	5 (11.1)	45 (100.0)
รวม	13 (4.6)	68 (24.3)	92 (32.9)	16 (5.7)	14 (5.0)	59 (21.1)	18 (6.4)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

Chi-Square Tests = 33.133^a

Asymp. Sig (2-sided) = .001

a 5 cells (23.8%) มีค่าความถี่ที่คาดไว้น้อยกว่า 5 โดยความถี่ที่คาดไว้น้อยที่สุดคือ 2.09

เมื่อวิเคราะห์ประวัติการเปลี่ยนแปลงอาชีพครั้งล่าสุดแยกตามชุมชนทั้ง 7 ชุมชนภายในเขตกำแพงเมือง จะเห็นตัวเลขการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาในภาพรวม เมื่อพิจารณาที่ตาราง 5.16 ที่เปรียบเทียบให้เห็นถึงประวัติการเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุดจำแนกตามชุมชนต่างๆ พบว่าแต่ละชุมชนต่างก็มีชาวบ้านเลิกประกอบอาชีพทางเกษตรอยู่ในสัดส่วนที่สูงกว่าอาชีพอื่น รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้าง หากเมื่อพิจารณาร่วมกับตารางที่ 5.11 ซึ่งเป็นสัดส่วนผู้ประกอบอาชีพหลักที่มีในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) จำแนกตามชุมชน พบว่าชุมชนบ้านเหนือ สุโขทัยนคร 1 และสุโขทัยนคร 3 มีผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหลืออยู่ร้อยละ 38.6 , 24.4 และ 24.6 ตามลำดับ โดยผู้มีที่เปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรมไปทำอาชีพอื่นร้อยละ 35.1, 24.4 และ 23.6 ตามลำดับ ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน แต่มีบางชุมชนที่เหลือตัวเลขผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมน้อยมากตัวอย่างชุมชนบ้านใต้ มีชาวบ้านที่เลิกอาชีพเกษตรกรรมไปทำอย่างอื่นถึงร้อยละ 50 โดยยังคงเหลือผู้ประกอบอาชีพนี้เพียงร้อยละ 3.1 เท่านั้น ในปัจจุบันชาวชุมชนบ้านใต้ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมมากที่สุดถึงร้อยละ 46.9 (ตารางที่ 5.16) โดยสรุปแล้วทุกชุมชนต่างมีผู้เลิกจากอาชีพเกษตรกรรมอยู่ในสัดส่วนที่สูงใกล้เคียงกัน แต่มีสัดส่วนจำนวนที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในของแต่ละชุมชนเอง

ตารางที่ 5.16 เปรียบเทียบการเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุด จำแนกตามชุมชนต่างๆ, ปี 2546

ชุมชน	อาชีพล่าสุดก่อนอาชีพปัจจุบัน							รวม
	ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ	ทำนา	ค้าขาย	งานราชการ	รับจ้าง	งานประจำ	อื่นๆ	
บ้านเหนือ	24 (42.1)	20 (35.1)	5 (8.8)		5 (8.8)	1 (1.8)	2 (3.5)	57 (100.0)
สุขุทัยนคร 1	22 (48.9)	11 (24.4)		1 (2.2)	7 (15.6)	2 (4.4)	2 (4.4)	45 (100.0)
สุขุทัยนคร 3	24 (43.6)	13 (23.6)	2 (3.6)	1 (1.8)	8 (14.5)	4 (7.3)	3 (5.5)	55 (100.0)
รามเล็ก	5 (33.3)	4 (26.7)	1 (6.7)	2 (13.3)	3 (20.0)			15 (100.0)
รามใหญ่	14 (46.7)	4 (13.3)	2 (6.7)	2 (6.7)	5 (16.7)	1 (3.3)	2 (6.7)	30 (100.0)
บ้านใหม่ตระพังทอง	24 (54.5)	13 (29.5)	1 (2.3)	1 (2.3)	4 (9.1)	1 (2.3)		44 (100.0)
บ้านใต้	5 (16.7)	15 (50.0)	1 (3.3)	1 (3.3)	5 (16.7)	3 (10.0)		30 (100.0)
รวม	118 (42.8)	80 (29.0)	12 (4.3)	8 (2.9)	37 (13.4)	12 (4.3)	9 (3.3)	276 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

5.2.3 โครงสร้างแรงงานของชุมชน

การศึกษาโครงสร้างแรงงานเพื่อจำแนกลักษณะและจำนวนแรงงานภายในครัวเรือนตัวอย่าง (ตารางที่ 5.17) พบว่าค่าเฉลี่ยจำนวนผู้ที่อยู่ในโครงสร้างแรงงานแต่ละประเภท และเปรียบเทียบกับขนาดครัวเรือนเฉลี่ยของชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่าซึ่งเท่ากับ 3.93 คน จะมีผู้ที่มิงานทำเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.25 คน ส่วนผู้ที่ต้องเป็นภาระต้องเลี้ยงดูได้แก่ ผู้ที่ไม่มิงานทำ แม่บ้านทำงานบ้าน และผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้ 0.10, 0.11 และ 0.46 คนตามลำดับ แต่ผู้มิงานทำต้องรับภาระผู้ที่ยังต้องเรียนหนังสืออยู่มากที่สุดคือเฉลี่ยครัวเรือนละ 1.01 คน แต่อย่างไรก็ดี นับว่าครัวเรือนชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่ามีผู้มิงานทำมากกว่าผู้ที่ต้องพึ่งพิงอยู่ 1.68 คน

เมื่อเปรียบเทียบโครงสร้างแรงงานของชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่ากับสถิติแรงงานของภาคเหนือ ดังตารางที่ 5.17 พบว่าชุมชนในกำแพงเมืองมีสัดส่วนผู้มิงานทำและไม่มิงานทำมากกว่าอยู่ร้อยละ 4.68 และ 1.47 ตามลำดับ ส่วนผู้ที่เป็นภาระพึ่งพิงในสัดส่วนผู้ที่อยู่ทำงานบ้าน มีน้อยกว่าอยู่ร้อยละ 3.5 แสดงว่าชาวเมืองเก่ามีส่วนร่วมการใช้แรงงานของครัวเรือนมากกว่าสัดส่วนของภาคเหนือโดยรวม อาจเป็นเพราะต้องหาเลี้ยงผู้ที่ต้องพึ่งพิงซึ่งเป็นผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้อย่าง เด็กเล็ก คนชราและผู้พิการหรือป่วยที่พบสัดส่วนมากกว่าของภาคเหนืออยู่ร้อยละ 4.1 ส่วนผู้ที่อายุมากกว่า 15 ปีและยังเรียนหนังสืออยู่มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ส่วนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ที่ยังต้องเรียนหนังสือมีน้อยกว่าสถิติภาคเหนืออยู่ร้อยละ 5.17

และหากเปรียบเทียบสถานภาพการทำงานเฉพาะผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน (อายุมากกว่า 15 ปี) ระหว่างเทศบาลในภาคเหนือทั้งหมดกับชุมชนเมืองเก่า (ตารางที่ 5.18) พบว่ามีสัดส่วนประเภทแรงงานต่างๆ ใกล้เคียงกับตารางที่ 5.17 คือยังคงมีผู้มีงานทำมากกว่าอยู่ประมาณร้อยละ 4 และมีผู้ว่างงานมากกว่าร้อยละ 2 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่าตาราง 5.18 เล็กน้อย ทั้งยังมีผู้ที่อยู่ทำงานเป็นแม่บ้านน้อยกว่าถึงร้อยละ 5 โดยสรุปแล้วครัวเรือนในชุมชนเมืองเก่ามีภาวะการใช้แรงงานนอกบ้านที่เข้มข้นกว่าภาคเหนือโดยรวม

สภาวะการใช้แรงงานของชาวเมืองเก่าที่เข้มข้นนี้ สามารถตั้งสมมติฐานได้ 2 ประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกัน ประเด็นแรกคือ เศรษฐกิจของชุมชนนับว่ามีการเจริญเติบโต ประชาชนสามารถประกอบอาชีพกันได้ถ้วนหน้า ถึงแม้ว่าจะมีสัดส่วนผู้ไม่มีงานทำอยู่สูงกว่าภาพรวมในภูมิภาคอยู่เล็กน้อยก็ตาม ประเด็นถัดมาคือสภาวะที่ครัวเรือนมีผู้ที่เป็นภาระพึ่งพิงอยู่ในครอบครัวเป็นสัดส่วนที่มากทั้งเด็กเล็ก คนป่วยและคนชรา กลุ่มคนเหล่านี้ไม่สามารถหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ทั้งยังเป็นภาระรายจ่ายของครัวเรือน ดังนั้นผู้ที่ยังมีกำลังทั้งชายและหญิงจึงต้องทำงานรับภาระดูแลคนเหล่านี้ไปพร้อมกัน ประกอบกับโอกาสทางเศรษฐกิจของชุมชนได้เอื้อให้คนเหล่านี้สามารถหางานทำได้หลากหลาย

ตารางที่ 5.17 เปรียบเทียบสัดส่วนโครงสร้างแรงงานระหว่างพื้นที่ในเขตเทศบาลของภาคเหนือ ปี 2545 และครัวเรือนในเขตกำแพงเมืองเก่าปี 2546

ประเภทแรงงาน	ในเขตเทศบาล ¹ ภาคเหนือ	ในกำแพง ² เมืองเก่า	สัดส่วนแรงงาน ในครัวเรือน (คน)
ผู้อยู่ในกำลังแรงงาน (อายุมากกว่า 15 ปี)		(หน่วย : ร้อยละ)	2.25
- ผู้มีงานทำ	52.52	57.2	
- ผู้ไม่มีงานทำ	1.11	2.58	0.10
- ทำงานบ้าน	6.27	2.77	0.11
- เรียนหนังสือ	8.69	8.39	1.01
ผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน (อายุน้อยกว่า 15 ปี)			
- อายุต่ำกว่า 15 ปี	22.42	17.25	
- ยังเล็ก, ชรา, ไม่สามารถทำงานได้	7.71	11.81	0.46
- อื่นๆ	1.28	-	-
รวม	100.0	100.0	3.93
	(2,327,800 คน)	(1,084 คน)	

ที่มา : 1. สรุปจากสมุดรายงานสถิติจังหวัดสุโขทัยปี 2545

2. สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ตารางที่ 5.18 เปรียบเทียบสัดส่วนโครงสร้างแรงงานเฉพาะผู้อยู่ในกำลังแรงงานระหว่างพื้นที่ในเขตเทศบาลภาคเหนือปี 2545 และครัวเรือนในเขตกำแพงเมืองเก่าปี 2546

ประเภทแรงงาน	ในเขตเทศบาลภาคเหนือ	ในกำแพงเมืองเก่า
ผู้อยู่ในกำลังแรงงาน (อายุมากกว่า 15 ปี)		(หน่วย : ร้อยละ)
- ผู้มีงานทำ	76.6	80.6
- ผู้ไม่มีงานทำ	1.6	3.6
- ทำงานบ้าน	9.1	4.0
- เรียนหนังสือ	12.7	11.8
รวม	100.0 (1,592,400 คน)	100.0 (769 คน)

ที่มา : 1. สรุปจากสมุดรายงานสถิติจังหวัดสุโขทัยปี 2545

2. สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

5.2.4 การเปลี่ยนแปลงการผลิตและการใช้แรงงานของอาชีพหลักของชุมชน

5.2.4.1 อาชีพเกษตรกรรม

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ที่อาศัยอยู่ในเขตกำแพงเมืองมีแนวโน้มจะเปลี่ยนอาชีพไปเป็นอย่างอื่นมากขึ้น แต่ก็ยังอาจกล่าวได้ว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่มีความสำคัญอาชีพหนึ่งของชาวเมืองเก่า การศึกษาต่อไปนี้ต้องการทราบถึงสภาวะปัจจุบันของอาชีพเกษตรกรรมและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

1) การเปลี่ยนแปลงการจัดการด้านการผลิต

อาชีพเกษตรกรรมดั้งเดิมของชาวเมืองเก่าเป็นการทำนาแบบยังชีพมากกว่า 200 ปีแล้วคือแค่พอกินและแลกเปลี่ยน จนกระทั่งเมื่อกว่า 70 ปีก่อนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้นเริ่มมีการปลูกข้าวเพื่อการค้าขายส่งผลให้ราษฎรชาวเมืองเก่าพากันออกไปจับจองที่นาเพิ่มขึ้น ชาวบ้านดั้งเดิมส่วนใหญ่จะมีที่ทำกินในบริเวณทางตอนเหนือของตัวเมืองในท้องทุ่งที่เรียกว่าทะเลน้อย ทะเลนาง ทุ่งดวง ทุ่งหมูดุด ทุ่งนาประทม หนองเปิดน้ำ ซึ่งอยู่ในรัศมี 2 กม. และยังมีที่นาในบริเวณที่อยู่เหนือขึ้นไปกว่า 4-12 กม. อีกเช่นกัน ได้แก่ ทุ่งปากคลอง ทุ่งวังแดง ทุ่งคลองแม่ลูกอ่อน วังทองแดง นาขุนไกร ไสยาสน์และหนองตาโชติ บริเวณเหล่านี้คนรุ่นปู่ตายายได้ไปบุกเบิกกันไว้เป็นเวลานานแล้ว (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนานญ วงศ์วิภาค, 2520 : 8)

พื้นที่นาที่กล่าวมาแทบทั้งหมดเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทานซึ่งยังต้องอาศัยน้ำฝน โดยในบริเวณที่ทำกินจะมีแหล่งรับน้ำฝนอยู่ 2 บริเวณ บริเวณแรกได้แก่ บริเวณที่ได้รับน้ำฝนจากลำคลองแม่รำพันซึ่งทอดตัวอยู่ทางด้านเหนือของกำแพงเมือง โดยจะเป็นบริเวณที่มีฝายและลำเหมืองชักน้ำเข้ามาเลี้ยงในที่นา อีกบริเวณหนึ่งคือบริเวณที่ได้รับน้ำฝนโดยตรงโดยไม่ผ่านลำคลอง

คือบริเวณด้านตะวันออกของเมืองตรงฝั่งใต้ของถนนจรดวิถีถ่องซึ่งเป็นบริเวณที่ไม่มีลำคลองใหญ่ไหลผ่าน แต่จะได้รับน้ำฝนซึ่งไหลมาจากเขาที่ทอดตัวทางฝั่งตะวันตกของตัวเมืองตามทางน้ำเล็กๆ ตามทางลาดของพื้นดิน ซึ่งชาวบ้านจะทำคั่นน้ำกันน้ำลดหลั่นกันไป (อ่างแล้ว)

แต่เดิมรูปแบบการทำนาของชาวเมืองเก่ามักทำเป็นแบบนาดำเช่นเดียวกับการทำนาในที่อื่นๆ กล่าวคือหากฝนมาตามกำหนดจะมีการตกล้ำเตรียมไว้ในราวเดือนพฤษภาคม และเริ่มดำนาในเดือนถัดมาคือเดือนมิถุนายน จากนั้นในราวเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไปก็จะถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ในกรณีที่ฝนมาช้ากว่ากำหนดชาวบ้านจะทำนาหว่านที่ไม่ต้องมีการตกล้ำ วิธีนี้จะใช้เวลาและแรงงานน้อยกว่าการทำนาดำแต่ต้องใส่ปุ๋ยบำรุงมากกว่า ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการทำนายังคงใช้วัวควายและการเอาแรงกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่ค่อยมีการใช้รถไถกันมากนัก ถึงแม้ว่าในช่วงเวลานั้นเริ่มมีการใช้เครื่องจักรในการทำนากันบ้างแล้วในที่อื่นๆ

ด้วยสภาพพื้นที่ทำกินที่อยู่นอกเขตชลประทาน อีกทั้งท้องทุ่งที่อยู่ใกล้ลาดเชิงเขามักจะประสบปัญหาฝนแล้งอยู่เป็นประจำ ในขณะที่พื้นที่ที่อยู่ในที่ลุ่มกว่าจะประสบปัญหาน้ำท่วม จากการสัมภาษณ์ชาวนาโดยกว่าร้อยละ 97 ระบุปัญหาหลักในการประกอบอาชีพคือเรื่องปริมาณน้ำฝนที่ไม่แน่นอนมากกว่าปัญหาด้านอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าการจัดการน้ำในพื้นที่บริเวณนี้ยังคงเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากอดีตและไม่ได้รับการแก้ไขมาจนกระทั่งปัจจุบัน ผลของการทำนาที่ต้องพึ่งพาสภาพดินฟ้าอากาศนั้นทำให้ผลผลิตและรายได้ไม่แน่นอน ชาวบ้านจึงต้องหาทางออกเพื่อให้มีรายได้มากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นการปรับตัวในเรื่องเทคนิควิธีการทำนาจากนาดำมาเป็นการทำนาหว่าน ในปัจจุบันนี้ชาวนาเมืองเก่าได้หันมาทำนาหว่านกันแทบทั้งสิ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เพิ่งมีขึ้นในราว 10 ปีที่แล้วมา โดยลักษณะการทำนาหว่านนั้นคือ ไถเตรียมพื้นที่แล้วหว่านเมล็ดข้าว อาจมีการปักหรือไถปักเพื่อกลบข้าวให้อยู่ในดิน จากนั้นจึงปล่อยให้ข้าวขึ้นเองโดยไม่ต้องแยกต้นกล้าออกไปปักดำอีกครั้ง การทำนาหว่านมีทั้งการหว่านแห้งและหว่านตมขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่นาว่าลุ่มหรือดอนและปริมาณน้ำฝนในช่วงนั้น รोजนกระทั่งเก็บเกี่ยวโดยระหว่างนั้นก็มีใส่ปุ๋ยบำรุงกันเป็นระยะๆ ชาวบ้านให้เหตุผลที่เปลี่ยนวิธีการทำนาว่า ใช้เวลาน้อยกว่า ไม่ต้องลงแรงมากเหมือนทำนาดำ สามารถเอาเวลาไปทำงานอื่นๆ ได้อีก ข้อเสียคือใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวมากกว่า และมีต้นทุนสูงกว่ามาก

2) การเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการด้านแรงงาน

แต่เดิมการผลิตข้าวของชาวเมืองเก่าจะใช้แรงงานวัวควายมากกว่าใช้เครื่องจักร และการเอาแรงกันระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง ซึ่งรูปแบบการทำงานลักษณะนี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชน แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่ให้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านสามารถประหยัดต้นทุนทางการผลิตได้ส่วนหนึ่ง

แต่สำหรับปัจจุบันนี้ การใช้แรงงานด้านการผลิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยใช้แรงงานสัตว์มาเป็นใช้เครื่องจักร ส่วนการเอาแรงกันระหว่างเพื่อนบ้านได้เปลี่ยนมาเป็นการจ้างแทบทั้งสิ้น และมีบางส่วนที่ยังใช้แรงงานของครอบครัว จากการสำรวจสถิติการใช้แรงงานในการทำเกษตรของแต่ละครัวเรือน พบว่ามีการใช้แรงงานแรงงานจากการจ้างมากที่สุดร้อยละ 48.5 โดยเป็นการจ้างแรงงานภายในตำบลเมืองเก่ามากกว่าแรงงานจากที่อื่นๆ รองลงมาเป็นการใช้แรงงานภายในครอบครัวของตนเองมีร้อยละ 40.6 ซึ่งได้แก่ คู่สามีหรือภรรยา บุตรหลานหรือญาติพี่น้องนั่นเอง ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงการทำนาที่มีการจ้างสูงกว่าแรงงานครอบครัว ซึ่งหมายถึงว่านอกจากการเอาแรงกันที่ลดลงแล้ว แรงงานครอบครัวที่เป็นแรงงานพื้นฐานในบ้านก็น้อยลงไปด้วย ลูกหลานชาวนาในปัจจุบันที่มีการศึกษาสูงขึ้นมักไม่สืบทอดอาชีพทำนาอีกต่อไป ทำให้การจ้างแรงงานทำนามีมากขึ้น ซึ่งผู้รับจ้างในภาคเกษตรส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเกษตรกรด้วยกันแต่จะเป็นผู้ที่มีนาน้อยหรือเช่าเขาทำกินเพื่อให้มีรายได้เป็นตัวเงินเข้ามา ส่วนการใช้จำนวนแรงงาน (ตารางที่ 5.19) จะเห็นว่าชาวนากว่าร้อยละ 82.9 ใช้แรงงานเพิ่มไม่เกิน 5 คน ส่วนที่ใช้มากกว่านั้นจะเกิดจากความต้องการจำกัดเวลาทำงานให้น้อยที่สุดโดยใช้คนมากที่สุด ส่วนแหล่งแรงงานนั้นจะขึ้นกับจำนวนแรงงานด้วยคือถ้าจำเป็นต้องใช้แรงงานเพียง 1 หรือ 2 คนจะใช้แรงงานครอบครัวซึ่งมีถึงร้อยละ 72.4 แต่ถ้าต้องใช้แรงงานมากกว่านั้นก็จะเป็นแรงงานจ้างโดยมากชาวเมืองเก่าจะจ้างคนตำบลเดียวกันมากกว่าคนจากที่อื่น คิดเป็นร้อยละ 39.1 ต่อร้อยละ 9.4 นอกจากนี้ยังสำรวจพบประมาณ 5 ครัวเรือนที่ยังคงใช้การเอาแรงกันระหว่างเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง จากการสัมภาษณ์ พบว่าเอาแรงกันลักษณะนี้มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ

ตารางที่ 5.19 ประเภทการใช้แรงงานต่อจำนวนแรงงานของชาวนาเมืองเก่า, พ.ศ. 2546

การใช้แรงงาน	จำนวนแรงงานที่ใช้เพิ่ม (คน)					รวม
	ไม่มี	1-2	3-5	6-9	10 คนขึ้นไป	
ตนเอง	4 (100.0) [100.0]					4 (100.0) [6.3]
ครอบครัว		24 (92.3) [72.7]	2 (7.7) [10.0]			26 (100.0) [40.6]
จ้าง - คนในตำบลเมืองเก่า		4 (16.0) (12.1)	15 (60.0) (75.0)	3 12.0% (75.0)	3 12.0% [100.0]	25 (100.0) [39.1]

ตารางที่ 5.19 ประเภทการใช้แรงงานต่อจำนวนแรงงานของชาวนาเมืองเก่า, พ.ศ. 2546 (ต่อ)

การใช้แรงงาน	จำนวนแรงงานที่ใช้เพิ่ม (คน)					รวม
	ไม่มี	1-2	3-5	6-9	10 คนขึ้นไป	
จ้าง - คนจากตำบลอื่นๆ		3 (50.0) [9.1]	2 (33.3) [10.0]	1 (16.7) [25.0]		6 (100.0) [9.4]
เอาแรงกัน		2 (66.7) [6.1]	1 (33.3) [5.0]			3 (100.0) [4.7]
รวม	4 (6.3) [100.0]	33 (51.6) [100.0]	20 (31.3) [100.0]	4 (6.3) [100.0]	3 (4.7) [100.0]	64 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปรจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

ลักษณะของงานที่จ้างมีหลายขั้นตอน สำหรับการทำนาหว่านจะเริ่มตั้งแต่การไถเตรียมดิน ในขั้นนี้แต่ละครัวเรือนจะทำเองหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพดิน เครื่องมือที่มีอยู่ และความจำเป็นของแต่ละครัวเรือน แต่ถ้าแห้งแล้งจัด ดินแข็ง การจ้างจะเกิดขึ้นแน่นอน เนื่องจากชาวนาจำเป็นต้องอาศัยรถไถขนาดใหญ่กว่ารถไถเดินตามที่มีอยู่ทั่วไปตามบ้าน รถไถขนาดใหญ่นี้ส่วนมากจะจ้างมาจากพื้นที่อื่นบางครั้งไกลถึงพิษณุโลก ขั้นตอนต่อมาคือการหว่านเมล็ดข้าว ซึ่งสองขั้นตอนนี้บางครัวเรือนจะทำเองทั้งหมด บางครัวเรือนจะทำอย่างหนึ่งและจ้างอย่างหนึ่ง ในขณะที่บางครอบครัวจ้างทั้งสองขั้นตอน ซึ่งอัตราการจ้างส่วนใหญ่จะอยู่ที่ 100 - 150 บาทต่อวัน หรืออาจคิดราคาเหมาต่อไร่ละ 150 - 200 บาท อาจพบราคาสูงกว่านี้ขึ้นอยู่กับปริมาณงานที่ทำและข้อตกลง

ขั้นตอนต่อมาคือการเก็บเกี่ยว โดยส่วนมากจะไม่เกี่ยวข้าวด้วยมืออีกต่อไปแล้ว แต่จะใช้รถเกี่ยวข้าวที่ชาวบ้านเรียกกันว่าอีตุ๊ด ซึ่งเป็นเครื่องมือทางเกษตรที่มีราคาสูงมาก เท่าที่สำรวจพบชาวนาเพียง 1 รายจากบ้านใหม่ระพีทองที่มีเครื่องมือชนิดนี้ และสามารถนำมารับจ้างเกี่ยวข้าวในที่นาของคนอื่นได้อีกด้วย โดยอัตราค่าดูแลข้าวหรือเกี่ยวข้าวนี้จะอยู่ที่ไร่ละ 300 - 500 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดต้นข้าว โดยถ้าเป็นข้าวนาปีซึ่งมีลำต้นสูงจะต้องจ่ายในอัตราสูงกว่าข้าวพันธุ์ต้นสั้น ในการใช้รถเกี่ยวข้าวนอกจากจะต้องเข้ามาแล้ว ยังต้องอาศัยแรงงานรองกระสอบข้าวจากอีตุ๊ด และลากข้าวมายังถนนในกรณีที่น่าบางแห่งอยู่ห่างจากถนนซึ่งจะมีโรงสีมารับซื้อข้าวถึงที่ ขั้นตอนปลีกย่อยเหล่านี้ หากแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอก็ต้องอาศัยการจ้างทั้งสิ้น

3) การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อการผลิต

ตำแหน่งที่ทำกินของชาวเมืองเก่าส่วนใหญ่จะอยู่ภายนอกกำแพงเมืองออกไปตั้งที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อแรก และเมื่อสำรวจอีกครั้งในปี พ.ศ. 2546 เกี่ยวกับตำแหน่งที่ทำกิน พบว่ามีที่ทำกินกันอยู่กระจัดกระจายไปทั่ว โดยพบมากในพื้นที่ทุ่งนาประทุม แยกวังกระจาย คลองแม่ลูกอ่อน บ้านปากคลอง ทุ่งสวนโพธิ์ ไสยาสน์ วังตะคร้อ และวังทองแดง ซึ่งเป็นบริเวณใกล้เคียงกับที่มีการสำรวจไว้เมื่อกว่า 25 ปีก่อน หมายความว่าในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวยังคงสภาพเป็นที่นา ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปจากเดิมมากนัก

ในปี 2520 การสำรวจขนาดที่ดินทำกินของชาวเมืองเก่า พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะถือครองที่ทำกินประมาณ 30 – 50 ไร่ ที่มีต่ำกว่า 30 ไร่มีประมาณ ร้อยละ 25 ส่วนที่มีมากกว่า 50 ไร่นั้นมีน้อยราย และที่มีมากกว่า 100 ไร่นั้น มีเพียงรายเดียว (ไพฑูรย์ สายสว่าง และนาถนภางค์ ปวีณการก์, 2520 หน้า 11) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับที่สำรวจในปี 2546 พบว่าชาวเมืองเก่าส่วนใหญ่ทำกินในที่ดินขนาดเล็ก โดยมีการบ้านถึงร้อยละ 61.8 ที่ถือครองที่ดินน้อยกว่า 30 ไร่ และมีชาวบ้านร้อยละ 38.2 ที่ทำกินในที่ดินมากกว่า 30 ไร่ ดังตารางที่ 5.20

ตารางที่ 5.20 แสดงขนาดที่ดินทำกินของชาวเมืองเก่า, พ.ศ. 2546

ขนาดที่ดินทำกิน (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ไร่	1	1.5
1-10	7	10.3
11-20	19	27.9
21-30	15	22.1
31-40	13	19.1
41 ไร่ขึ้นไป	13	19.1
รวม	68	100.0

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

การเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินทำกินในรอบ 25 ปีที่ผ่านมา (ตารางที่ 5.21) พบว่ากว่าร้อยละ 60 ระบุว่าการครอบครองที่ทำกินที่มีอยู่เดิมมีการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือเพิ่มขึ้นหรือลดลง การเพิ่มขึ้นของที่ดินทำกินมีสาเหตุจากการเช่าเพิ่มมากที่สุดถึง 14 ราย รองลงมาคือได้มรดกจากพ่อแม่และการซื้อที่ดินเพิ่ม ส่วนผู้ที่ครอบครองที่ดินลดลงนั้นมีสาเหตุจากการแบ่งมรดกมากที่สุดคือ 9 ราย รองลงมาคือแบ่งให้คนอื่นเช่า จะเห็นว่าสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินทำกินคือการแบ่งมรดกซึ่งทำให้ขนาดที่ดินมีขนาดเล็กลงจากแปลงใหญ่ อันส่งผลต่อเนื่องไปถึงขนาดผลผลิตที่น้อยลงหากไม่ทำการปรับปรุงการผลิตหรือไม่ก็เพิ่มพื้นที่การผลิตโดยการเช่า

ตารางที่ 5.21 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ทำกินของชาวเมืองเก่า, พ.ศ. 2546

การเปลี่ยนแปลงขนาดที่ทำกิน		จำนวน	ร้อยละ
ไม่เปลี่ยนแปลง		27	39.7
ที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น		27	39.7
สาเหตุ	ต้องเช่าเพิ่ม	14	
	ได้มรดก	6	
	ซื้อเพิ่ม	5	
	เช่า+มรดก	1	
	เช่า+ซื้อเพิ่ม	1	
ที่ดินทำกินลดลง		14	20.6
สาเหตุ	แบ่งมรดก	9	
	แบ่งให้เช่า	3	
	ขาย	1	
	อื่นๆ	1	
รวม		68	100.0

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม, ปี 2546

4) การครอบครองที่ทำกิน

ความแตกต่างในการถือครองที่ทำกินมีความสำคัญในแง่ของการพัฒนาการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตให้มีประสิทธิภาพนั้นไม่เท่ากัน ผลจากการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินทำกินที่ลดลงส่งผลให้เกิดการเช่าที่ดินมากขึ้นจากปี 2520 ที่สำรวจพบเกษตรกรผู้เช่าที่ดินทำกินเพียงร้อยละ 13.6 จากจำนวนเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาทั้งหมด แต่ในปี 2546 พบว่าลักษณะการครอบครองที่ดินของเกษตรกรชาวเมืองเก่าที่เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด (full owner) อยู่ในสัดส่วนที่เท่ากับเกษตรกรผู้เช่าบางส่วน (part owner) รวมกับเกษตรกรที่เช่าทั้งหมด (full tenants) คือร้อยละ 39.7 เท่ากัน จากตารางที่ 5.22 จะเห็นว่ามีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินเองและมีต้องเช่าที่ทำกินอยู่ในสัดส่วนที่เท่ากันคือฝ่ายละ 27 ราย ที่เหลือทำกินในที่ดินพ่อแม่หรือญาติพี่น้องโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า (free of charge) มี 14 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.6 การเปรียบเทียบรูปแบบการครอบครองที่ทำกินชี้ให้เห็นถึงการใช้ต้นทุนเพื่อการผลิตที่แตกต่างกันในเรื่องของทุนค่าเช่า ซึ่งฝ่ายที่มีที่ทำกินของตนเองไม่ว่าจะได้มาด้วยการซื้อหรือได้รับมรดกจากพ่อแม่ย่อมไม่ต้องรับภาระค่าเช่าที่ดิน ตรงกันข้ามกับฝ่ายที่ต้องเช่าที่ดินนอกจากจะต้องรับภาระค่าเช่าอันเป็นต้นทุนการผลิตและอาจยังส่งผลต่อความพยายามปรับปรุงคุณภาพการผลิตและคุณภาพที่ดินแตกต่างจากผู้ที่เป็นเจ้าของที่ทำกินเอง (ณัฐพล ชันธไชย, 2526 : 65)

ในจำนวนผู้เช่าที่ดินทำกินทั้ง 27 รายนี้ มี 14 รายที่ต้องเช่าที่ดินทั้งหมดโดยขนาดที่ดินที่เช่าจะมีตั้งแต่ขนาดตั้งแต่ 8-13 ไร่ (4 ราย) ถึงราว 20-40 ไร่ (7 ราย) และที่เช่ามากกว่า 50 ไร่มี 3 ราย ส่วนพวกที่เหลืออีก 13 รายจะมีที่ทำกินอยู่ก่อนแล้วแต่ส่วนใหญ่จะมีกันไม่มากนัก ประมาณ 3-20 ไร่ และได้เช่าที่ดินเพิ่มตั้งแต่ 6-40 ไร่ มีอยู่เพียงรายเดียวที่มีที่ทำกินถึง 65 ไร่ แต่ยังเช่าที่เพิ่มอีก 10 ไร่ จากตารางที่ 5.22 จะเห็นว่าผู้ที่ครอบครองที่ทำกินเฉลี่ยมากที่สุดคือเกษตรกรผู้เช่าที่ดินบางส่วนซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากชวอนามากแก้ปัญหาที่ดินทำกินน้อยโดยการเพิ่มขนาดที่ดินแทนการเพิ่มประสิทธิภาพผลผลิตต่อไร่ โดยดูจากขนาดผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดและเช่าบางส่วนจะมีขนาดผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ใกล้เคียงกันคือ ประมาณ 35 ถึงต่อไร่ ในขณะที่ผู้ที่เช่าที่ทำกินทั้งหมดมีขนาดผลผลิตเฉลี่ยสูงกว่าคือ 38 ถึงต่อไร่

ตารางที่ 5.22 เปรียบเทียบผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ จำแนกตามสถานภาพการครอบครองที่ดินและขนาดที่ดิน, ปี 2546

สถานภาพครอบครอง	ขนาดที่ดินต่อขนาดผลผลิต (ไร่)					รวม	ขนาด ที่ดิน เฉลี่ย	S.D
	≤ 10	11-20	20-30	31-40	> 40			
เจ้าของทั้งหมด (ราย)	3	8	7	5	3	26	23.63	13.09
ผลผลิตเฉลี่ย (ถึง/ไร่)	25.00	45.00	39.14	31.20	18.33	35.38		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.23	14.89	17.48	13.99	7.64	16.44		
เจ้าของบางส่วน (ราย)	1	3	2	2	5	13	36.69	19.74
ผลผลิตเฉลี่ย (ถึง/ไร่)	70.00	20.00	35.00	42.50	33.00	34.62		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	0	15.52	7.07	10.61	15.25	17.33		
เช่าทั้งหมด (ราย)	3	3	2	2	4	14	34.36	29.31
ผลผลิตเฉลี่ย (ถึง/ไร่)	38.33	38.33	40.00	36.50	39.25	38.57		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	22.55	20.21	.00	2.12	23.99	16.59		
ทำกินในที่ดินผู้อื่น (ราย)	-	5	4	4	1	14	26.64	9.35
ผลผลิตเฉลี่ย (ถึง/ไร่)	-	37.00	36.50	24.25	25.00	32.36		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	-	15.65	4.73	21.23	-	14.92		
รวมทุกประเภท (ราย)	7	19	15	13	13	67	28.96	18.71
ผลผลิตเฉลี่ย (ถึง/ไร่)	37.14	37.89	38.00	31.62	30.92	35.27		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	21.96	17.00	11.93	15.15	17.28	16.10		

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าผู้เช่าที่ทำกินจะมีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่มากกว่ากลุ่มอื่นแต่ก็ต้องรับภาระต้นทุนมากกว่าผู้มีที่ทำกินของตนเองในเรื่องของค่าเช่า โดยรูปแบบค่าเช่าที่ดินทำกินจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ จ่ายเป็นเงิน (Cash tenants) หรือเป็นผลผลิต (Share tenants) แบบแรกจะเป็นจำนวนเงินที่ตกลงกับเจ้าของที่ดินซึ่งมักจะเป็นจำนวนตายตัว ส่วนแบบที่สองจะเป็นการแบ่งเปอร์เซ็นต์ของผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ในหนึ่งฤดูกาลผลิต (อนุรักษ์ ชันไชย : 2526 : 2) ซึ่งลักษณะการจ่ายค่าเช่าที่ดินทำกินในแถบเมืองเก่าจำแนกได้เป็น 2 แบบ คือจ่ายเป็นเงินสดหรือเป็นผลผลิตเช่นเดียวกัน การจ่ายเป็นเงินโดยมากจะคิดอัตราเหมาต่อหนึ่งฤดูกาลผลิต ตัวอย่างเช่น ที่ดินขนาด 20 ไร่ ค่าเช่า 3,000 บาท หรือที่ดินขนาด 35 ไร่ ค่าเช่า 6,000 บาท เป็นต้น โดยการกำหนดค่าเช่าจะมาจากเจ้าของที่ดิน ค่าเช่าเฉลี่ยจะอยู่ราว 150 – 300 บาทต่อไร่ ส่วนการจ่ายเป็นผลผลิต ส่วนใหญ่จะคิดในอัตราร้อยละ 20 หมายความว่า หากผลิตข้าวได้ร้อยละ 20 ต้องหักเป็นค่าเช่า 20 ให้กับเจ้าของที่ดิน ซึ่งเกษตรกรชาวเมืองเก่านิยมการจ่ายเป็นผลผลิตมากกว่าจ่ายเป็นเงินรายปีคิดเป็นร้อยละ 59.3 และ 29.6 สำหรับตัวแปรที่ตัดสินข้อดีข้อเสียของการจ่ายค่าเช่าทั้งสองแบบอยู่ตรงที่ขนาดผลผลิตที่ได้ในหนึ่งฤดูกาลผลิต หากเกษตรกรผลิตข้าวได้มากขายได้เงินมาก เมื่อจ่ายในอัตราเหมาจะได้กำไรมากกว่าการจ่ายเป็นผลผลิต ในทางกลับกันถ้าผลิตข้าวได้น้อยการจ่ายเป็นเงินเหมาะสมจะเป็นภาระแก่เกษตรกรมากกว่าการจ่ายเป็นผลผลิต และด้วยเหตุที่ขนาดผลผลิตข้าวของชาวเมืองเก่านี้ไม่มีความแน่นอนเนื่องจากการชลประทานไม่ทั่วถึงและมักมีปัญหาเรื่องน้ำมากเกินไปหรือน้อยเกินไปอยู่เสมอ จึงเป็นสาเหตุให้ชาวเมืองเก่านิยมจ่ายเป็นผลผลิตมากกว่า

ตารางที่ 5.23 รูปแบบการจ่ายค่าเช่าของเกษตรกรผู้เช่าที่ดิน, ปี 2546

ประเภทของค่าเช่า	จำนวน	ร้อยละ
เงิน	8	29.6
ผลผลิต	16	59.3
อื่นๆ	1	3.7
ไม่ตอบ	2	7.4
รวม	27	100.0

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

5) แหล่งทุน

ทุนในการทำนาของชาวเมืองเก่ากว่าร้อยละ 65 เป็นการกู้ยืมมาลงทุนก่อนในช่วงต้นฤดูทำนาแล้วจึงคืนหลังจากขายผลผลิตได้ โดยแหล่งทุนหลักของชาวนาเมืองเก่าจะเป็นธนาคารเพื่อการเกษตรหรือ ธกส. มีร้อยละ 51 รองลงมาคือกู้สหกรณ์มีร้อยละ 10 อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาอีกร้อยละ 34 ที่ใช้เงินทุนตัวเองในการทำนา และด้วยเหตุที่การทำนาของชาวเมืองเก่าใช้ต้นทุนมากดังที่กล่าวมาแล้ว หากบางปีที่ประสบกับภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วมอันส่งผลต่อขนาดผลผลิตอาจทำให้ชาวนาได้ข้าวแค่พอใช้หนี้หรือบางครั้งถึงกับไม่พอใช้หนี้ ต้องรับภาระดอกเบี้ยต่อไป

ตารางที่ 5.24 แหล่งทุนในการประกอบอาชีพของเกษตรกรเมืองเก่า, ปี 2546

แหล่งทุน	จำนวน	ร้อยละ
ทุนตัวเอง	23	33.8
สหกรณ์	7	10.3
แหล่งเงินกู้เอกชน	3	4.4
ธนาคาร (ธกส.)	35	51.5
รวม	68	100.0

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

5.2.4.2 อาชีพพาณิชยกรรม

1) การเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างอาชีพ

มีการสันนิษฐานว่าภายหลังการตัดถนนจรดวิถีถ่องในปี 2496 อาชีพค้าขายในชุมชนเมืองเก่าเริ่มขยายตัวไปพร้อมๆ กับการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหงและหน่วยศิลปากร ทำให้มีคนจากภายนอกเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นเพื่อทำงานรับจ้างในงานบูรณะโบราณสถาน ส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ยึดอาชีพค้าขายเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับ เดิมชาวเมืองเก่าประกอบอาชีพพาณิชยกรรม เป็นอันดับสามรองจากอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง จากข้อมูลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมในปี 2520 ได้แบ่งกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพพาณิชยกรรมออกเป็น 3 พวก ได้แก่

1) พวกที่มีฐานะดีที่ดำเนินกิจการค้ามานาน มีรายได้อย่างต่ำประมาณสามพันบาทต่อเดือน ทำการค้าพวกเครื่องสำอางค์ เครื่องใช้ไม้สอย ของชำ อุปกรณ์การเขียน ร้านขายยา ร้านแต่งผม ในจำนวนนี้เป็นนายทุนเงินกู้ให้แก่ชาวบ้าน ประมาณ 10 รายเป็นนายทุนใหญ่ นอกจากปล่อยเงินกู้แล้วยังมีที่ดินที่ได้มาจากการรับจ้างจากชาวบ้าน บางรายให้เช่าที่ดินทำนาและเก็บค่าเช่านาเป็นข้าว และมี 2 รายมีกิจการหลายอย่างซึ่งเป็นการค้ากับคนต่างถิ่นเช่นนักท่องเที่ยว เช่น ค้าของเก่า เครื่องสังคโลก ของพื้นเมือง

2) พวกที่พอมีพอกินถึงพวกที่ยากจน ส่วนมากเป็นคนที่ไม่มีไร่นา ขึ้นรถขายอาหาร เครื่องดื่มและขนม รายได้ 900-2,000 บาทต่อเดือน

3) บรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่มีอายุในตลาดสดวัดตระพังทอง แบ่งย่อยได้ 2 พวก คือ มีอันจะกิน แต่ไม่ยอมขายอยู่หนึ่ง เลยมารดั่งแผงขายของชำ ผัก ผลไม้และอาหาร มีรายได้ประมาณวันละ 50-60 บาท และพวกแม่ค้าชั่วคราว ได้แก่ชาวบ้านที่มาจากไร่ นำผลผลิตจากที่ดินหรือที่เก็บของป่ามาขายในตลาดเป็นครั้งคราว รายได้ไม่แน่นอนและนำมาขายเฉพาะในตอนเช้าถึง 11 โมง (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนานู วงศ์วิภาค, 2520 : 10-11)

ซึ่งการแบ่งกลุ่มได้พยายามจำแนกลักษณะกิจการค้าและรายได้ที่แตกต่างกัน โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างเรื่องสถานภาพทางเศรษฐกิจในแต่ละกลุ่มผู้ค้าด้วย และในรายงานชิ้นเดียวกันได้วิเคราะห์ว่า กลุ่มอาชีพนี้จะมีแนวโน้มเจริญเติบโตมากที่สุดเนื่องจากการอยู่ใกล้ตัวเมืองสุโขทัย และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ จะส่งผลต่อค่านิยมของชาวเมืองเก่าเปลี่ยนแปลงเป็นบริโภคนิยมมากขึ้นและสภาพเศรษฐกิจสังคมของชาวเมืองเก่าจะเข้าใกล้ความเป็นเมืองเป็นลำดับ (อ้างแล้ว) การวิเคราะห์ในหัวข้อ 5.2.2 จะเห็นว่าอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมสูงขึ้นจากร้อยละ 11.6 ในปี 2520 เป็นร้อยละ 32.9 ในปี 2546 โดยเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับตัวเลขผู้ประกอบการที่มีสัดส่วนที่ลดลง (ตารางที่ 5.12) จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายซึ่งกว่าร้อยละ 50 เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือรับจ้างมาก่อน ส่วนใหญ่จะให้เหตุผลเกี่ยวกับรายได้ที่ดีกว่าอาชีพเดิมและไม่รู้จะทำอะไร ซึ่งเมื่อพิจารณาเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของอาชีพเกษตรกรรม พบปัจจัยที่เชื่อมโยงกับความมั่นคงของอาชีพนี้ได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศและแรงงานที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการผลิตและผลผลิต สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านรุ่นถัดมาตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพที่พอมีรายได้ดีกว่าและไม่ต้องใช้แรงงานมากนัก กอปรกับความเป็นเมืองศูนย์กลางของชุมชนบริเวณนั้นและเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ผู้คนเดินทางผ่านไปมา ส่งผลให้อาชีพพาณิชย์กรรมค่อยๆ เติบโตขึ้นในที่สุด

ตารางที่ 5.25 แสดงให้เห็นถึงประวัติการเปลี่ยนอาชีพครั้งสุดท้ายหลังสุดของผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม จะเห็นว่าผู้ที่ทำอาชีพนี้น้อยกว่า 25 ปีมีถึง 72 รายจากทั้งหมด 92 ราย ในจำนวนนี้เคยประกอบอาชีพทำนาหรือรับจ้างมาก่อนรวมกัน 43 ราย (ร้อยละ 59.7) โดยกลุ่มนี้จะเลือกทำการค้าที่เกี่ยวกับอาหารและขายของชำมากที่สุด เนื่องจากเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือความชำนาญเหมือนกับธุรกิจอย่างเสริมสวยหรือซ่อมรถ สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพนี้มากกว่า 25 ปีก็ยังมีที่ทำนามาก่อนอีก 6 ราย และกลุ่มที่ค้าขายมาดั้งเดิมนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ค้ารายใหญ่ที่มีฐานะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าพวกอื่น อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาหลังโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ฯ เป็นต้นมา ชุมชนเมืองเก่าในเขตกำแพงเมืองได้ก้าวจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมเศรษฐกิจการค้ามากขึ้น

ตารางที่ 5.25 เปรียบเทียบประวัติการเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุดของหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมในช่วงก่อนและหลังการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ จำแนกตามประเภทกิจการ, ปี 2546

อาชีพเดิม	ประเภทกิจการ							รวม
	อาหาร	ของชำ	การแต่งกาย	หัตถกรรม	ธุรกิจ ท่องเที่ยว	ยานพาหนะ	อื่นๆ	
กลุ่มผู้ประกอบอาชีพมานานน้อยกว่า 25 ปี								
ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ	5 (35.7)	1 (7.1)	3 (21.4)	2 (14.3)		3 (21.4)		14 (100.0)
เกษตรกรรม	10 (41.7)	6 (25.0)	2 (8.3)	2 (8.3)		1 (4.2)	3 (12.5)	24 (100.0)
พาณิชยกรรม				1 (50.0)	1 (50.0)			2 (100.0)
งานราชการ	1 (33.3)	1 (33.3)	1 (33.3)					3 (100.0)
รับจ้าง	10 (52.6)	5 (26.3)	1 (5.3)	3 (15.8)				19 (100.0)
งานประจำ	2 (28.6)		2 (28.6)		1 (14.3)		2 (28.6)	7 (100.0)
อื่นๆ	3 (100.0)							3 (100.0)
รวม	31 (43.1)	13 (18.1)	9 (12.5)	8 (11.1)	2 (2.8)	4 (5.6)	5 (6.9)	72 (100.0)
กลุ่มผู้ประกอบอาชีพมานานมากกว่า 25 ปี								
ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ	1 (16.7)	1 (16.7)	1 (16.7)	1 (16.7)			2 (33.3)	6 (100.0)
ทำนา			1 (16.7)	1 (16.7)		1 (16.7)	3 (50.0)	6 (100.0)
งานราชการ				1 (100.0)				1 (100.0)
รับจ้าง							1 (100.0)	1 (100.0)
งานประจำ			1 (100.0)					1 (100.0)
รวม	1 (6.7)	1 (6.7)	3 (20.0)	3 (20.0)		1 (6.7)	6 (40.0)	15 (100.0)

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

2) ประเภทกิจการค้าและทำเลที่ตั้ง

ในการสำรวจรูปแบบกิจการค้าของครัวเรือนพาณิชย์กรรมภายในเขตกำแพงเมือง ดังตารางที่ 5.26 พบว่ากิจการส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน กลุ่มที่พบมากที่สุดได้แก่ การค้าที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ซึ่งมีทั้งอาหารสด-แห้ง อาหารสำเร็จรูป ขนม ผลไม้ และเครื่องดื่มต่างๆ พบร้อยละ 35.9 รองลงมาคือ ร้านชำและมินิมาร์ทขายเครื่องอุปโภค-บริโภคประเภทต่างๆ มีร้อยละ 16.3 อันดับสามคือกิจการที่เกี่ยวกับการแต่งกาย ได้แก่ ร้านเสริมสวย ร้านตัดผม และตัดเสื้อผ้าทั้งชาย-หญิง มีร้อยละ 13 อันดับรอง ๆ ลงมาเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมและธุรกิจท่องเที่ยวรวมทั้งกิจการอื่น ๆ ที่ตอบสนองความต้องการในระดับชุมชนเมืองขนาดเล็ก เช่น ซ่อมรถ ร้านถ่ายรูป ร้านขายยา คลินิก อุปกรณ์ก่อสร้าง อุปกรณ์การเกษตร เครื่องเสียง โทรทัศน์ ฯลฯ

ตารางที่ 5.26 แสดงประเภทการค้าในเขตกำแพงเมือง, พ.ศ.2546

ประเภทการค้า	จำนวน	ร้อยละ
อาหาร ของสด	33	35.9
ของชำ	15	16.3
การแต่งกาย	12	13.0
สินค้าหัตถกรรม	11	12.0
บริการนักท่องเที่ยว	4	4.3
ซ่อมรถ	5	5.4
อื่นๆ	12	13.0
รวม	92	100.0

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ถึงแม้ว่ากิจการค้าภายในกำแพงเมืองจะมีมากมายหลายประเภท แต่ก็มีได้อยู่กระจุกกระจายทั่วไป แต่จะมีกิจการเพียงบางประเภทเท่านั้นที่อยู่แทรกไปตามชุมชนต่างๆ ประเภทที่มีมากที่สุดได้แก่ ร้านชำและขายอาหาร สำหรับกลุ่มกิจการเฉพาะอย่าง เช่น คลินิก ร้านขายยา ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้าง อุปกรณ์การเกษตร กิจการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว มักจะไปกระจุกตัวอยู่บริเวณศูนย์กลางเมือง ได้แก่ริมถนนจรดวิถีถ่อง และมีบางส่วนที่ขายในสถานที่ที่จัดไว้ให้ คือ ในตลาดสดวัดตระพังทอง ซึ่งอาจแบ่งย่านที่ทำการค้าของชาวเมืองเก่าออกเป็น 5 บริเวณหลัก ๆ ได้แก่ 1) ภายในชุมชน 2) ริมถนนจรดวิถีถ่อง 3) ในตลาดสดวัดตระพังทอง 4) บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ และ 5) เร่ขาย ซึ่งมีสัดส่วนผู้ทำการค้าประเภทต่างๆ ในแต่ละบริเวณดังนี้

ตารางที่ 5.27 แสดงทำเลที่ตั้งของกิจการค้าประเภทต่างๆ, ปี 2546

ประเภทของกิจการ	ทำเลที่ตั้ง						รวม
	ในชุมชน	ริมถนน	ในอุทยานฯ	ตลาดสดวัด	เร่	ที่อื่น	
		จรดฯ		ตระพังทอง			
อาหาร	12 (36.4) [28.6]	5 (15.2) [19.2]	4 (12.1) [57.1]	12 (36.4) [92.3]			33 (100.0) [35.9]
ของชำ	11 (73.3) [26.2]	4 (26.7) [15.4]					15 (100.0) [16.3]
การแต่งกาย	8 (66.7) [19.0]	4 (33.3) [15.4]					12 (100.0) [13.0]
หัตถกรรม	4 (36.4) [9.5]	2 (18.2) [7.7]	2 (18.2) [28.6]		3 (27.3) [100.0]		11 (100.0) [12.0]
ธุรกิจท่องเที่ยว	1 (25.0) [2.4]	3 (75.0) [11.5]					4 (100.0) [4.3]
ยานพาหนะ	3 (60.0) [7.1]	2 (40.0) [7.7]					5 (100.0) [5.4]
อื่นๆ	3 (25.0) [7.1]	6 (50.0) [23.1]	1 (8.3) [14.3]	1 (8.3) [7.7]		1 (8.3) [100.0]	12 (100.0) [13.0]
รวม	42 (45.7) [100.0]	26 (28.3) [100.0]	7 (7.6) [100.0]	13 (14.1) [100.0]	3 (3.3) [100.0]	1 (1.1) [100.0]	92 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปรจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

จากตาราง 5.27 ตำแหน่งที่มีการค้าขายมากที่สุดคือ ภายในชุมชนเอง มีร้อยละ 45.7 ซึ่งส่วนมากจะเป็นการค้าพวกอาหารและของชำ โดยตั้งอยู่กระจุกกระจายทั่วไปไปตามแต่ละชุมชน เพื่อให้บริการคนชุมชนย่อยๆ ของตน รองลงมาคือทำเลริมถนนจรดวิถีถ่อง ร้อยละ 28.3 ซึ่งมีการค้าหนาแน่นเรียงรายริมสองฝั่งถนน กิจการค้ามีหลายประเภท อันดับสามคือ ภายในตลาดสดวัดตระพังทอง ร้อยละ 14.1 สินค้าส่วนใหญ่ได้แก่อาหารและของสด ส่วนที่ขายบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ได้แก่ อาหารและของที่ระลึก นอกจากนี้ยังพบการค้าเร่อยู่ 3 ราย เป็นสินค้าของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าสัดส่วนของสถานประกอบการค้าภายในชุมชนจะมีมากที่สุด แต่ความหลากหลายของกิจการค้าจะพบที่ถนนจรดวิถีถ่องมากกว่า ทั้งยังเป็นที่ตั้งของตลาดสดวัดตระพังทองอีกด้วย ความสำคัญของย่านการค้าริมถนนจรดวิถีถ่องไม่เพียงแต่เป็นแหล่งรวมการค้าที่หลากหลาย แต่ยังมีขอบเขตการให้บริการการค้าที่กว้างขวางทั้งตำบล ด้วยพบว่าผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอยไม่ใช่เพียงผู้ที่อาศัยในเขตกำแพงเมืองเท่านั้น แต่ยังมีผู้ที่อาศัยอยู่ชุมชนโดยรอบกำแพงเมืองออกไปเข้ามาซื้อหาสินค้าด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 5.28 แสดงถึงขอบเขตการให้บริการของย่านการค้าในเมืองเก่า พบว่ากิจการแต่ละประเภทจะมีกลุ่มลูกค้ามาจากต่างสถานที่กัน แต่โดยรวมสรุปได้ 2 กลุ่มหลักๆ คือ ชาวเมืองเก่าเอง และกลุ่มนักท่องเที่ยว โดยกิจการประเภทขายอาหาร ของชำ บริการเกี่ยวกับการแต่งกาย และซ่อมรถมอเตอร์ไซค์ถึงร้อยละ 69.2 ระบุว่า ลูกค้ากว่าร้อยละ 80 เป็นชาวเมืองเก่า แต่มีผู้ประกอบการอีกร้อยละ 15.4 ระบุว่าลูกค้าของตนส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว ซึ่งมาใช้บริการที่พัก อาหารและของที่ระลึก ส่วนลูกค้าที่มาจากที่อื่นมีน้อยมาก ที่น่าสนใจคือสินค้าประเภทหัตถกรรม ส่วนหนึ่งจะส่งขายถึงกรุงเทพฯ ซึ่งจะเป็นร้านค้าส่งขนาดใหญ่ที่รวบรวมสินค้ามาจากชาวบ้านเมืองเก่าส่วนร้านค้าหัตถกรรมรายย่อยจะมีกลุ่มลูกค้าเป็นนักท่องเที่ยวมากกว่า

ตารางที่ 5.28 แสดงกลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่ของกิจการประเภทต่างๆ, ปี 2546

ประเภทกิจการค้า	กลุ่มลูกค้าโดยส่วนใหญ่					รวม
	คนเมืองเก่า	คนจากตัวเมืองสุโขทัย	คนกรุงเทพฯ	นักท่องเที่ยว	จากที่อื่น	
อาหาร	25 (75.8)			5 (15.2)	3 (9.1)	33 (100.0)
ของชำ	14 (93.3)			1 (6.7)		15 (100.0)
การแต่งกาย	10 (83.3)	2 (16.7)				12 (100.0)
หัตถกรรม		1 (9.1)	4 (36.4)	4 (36.4)	2 (18.2)	11 (100.0)
ธุรกิจท่องเที่ยว				3 (75.0)	1 (25.0)	4 (100.0)
ยานพาหนะ	5 (100.0)					5 (100.0)
อื่นๆ	9 (81.8)			1 (9.1)	1 (9.1)	11 (100.0)
รวม	63 (69.2)	3 (3.3)	4 (4.4)	14 (15.4)	7 (7.7)	91 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

3) การจัดหาปัจจัยการผลิตต่างๆ

สำหรับการศึกษาแหล่งวัตถุดิบและสินค้าที่นำมาขาย พบว่า กิจกรรมต่างประเภทกันจะมีแหล่งวัตถุดิบมาจากต่างสถานที่กัน แต่โดยมากจะซื้อหากันภายในตัวเมืองเก่าถึง ร้อยละ 52.2 เพราะเมืองเก่ามีแหล่งค้าส่งภายในตัวเมืองอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังพบว่า ตัวเมืองสุโขทัยมีบทบาทสำคัญรองลงมาในความเป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบ โดยร้อยละ 37 ที่ระบุว่าส่วนใหญ่ซื้อหาวัตถุดิบมาจากสุโขทัย สินค้าที่มาจากสุโขทัย ได้แก่ เสื้อผ้า อุปกรณ์ตัดเย็บและของชำ ส่วนสินค้านำเข้าที่ขายกันอยู่ก็เป็นสินค้าโอท็อปประจำเมืองเก่าเอง

ตารางที่ 5.29 แหล่งซื้อสินค้าและวัตถุดิบ จำแนกตามกิจกรรมค้าประเภทต่างๆ,ปี 2546

ประเภทกิจการ	แหล่งที่มาของสินค้าและวัตถุดิบ					รวม
	เมืองเก่า	ตัวจังหวัด สุโขทัย	พิษณุโลกและ ใกล้เคียง	กรุงเทพฯ	ที่อื่น	
อาหาร	23 (69.7) [48.9]	10 (30.3) [27.0]				33 (100.0) [36.7]
ของชำ	8 (53.3) [17.0]	7 (46.7) [18.9]				15 (100.0) [16.7]
การแต่งกาย	3 (25.0) [6.4]	7 (58.3) [8.9]	1 (8.3) [50.0]	1 (8.3) [100.0]		12 (100.0) [13.3]
หัตถกรรม	8 (72.7) [17.0]	1 (9.1) [2.7]			2 (18.2) [66.7]	11 (100.0) [12.2]
ธุรกิจท่องเที่ยว	1 (33.3) [2.1]	2 (66.7) [5.4]				3 (100.0) [3.3]
ยานพาหนะ	2 (40.0) [4.3]	2 (40.0) [5.4]	1 (20.0) [50.0]			5 (100.0) [5.6]
อื่นๆ	2 (18.2) [4.3]	8 (72.7) [21.6]			1 (9.1) [33.3]	11 (100.0) [12.2]
รวม	47 (52.2) [100.0]	37 (41.1) [100.0]	2 (2.2) [100.0]	1 (1.1) [100.0]	3 (3.3) [100.0]	90 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

4) ทุนในการประกอบการ

ในการทำการค้าส่วนใหญ่มักจะต้องมีการลงทุนจำนวนหนึ่ง เพื่อใช้ในการจัดซื้อสินค้าหรือวัตถุดิบมาดำเนินการ ตลอดจนเป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น สถานที่ คนงาน ฯลฯ ซึ่งสัดส่วนเงินลงทุนจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเภทของกิจการ ในการศึกษาเกี่ยวกับทุน จะพิจารณาเฉพาะแหล่งทุนของกิจการค้าในเขตกำแพงเมืองนี้ โดยพบว่ากว่าร้อยละ 73.3 จะใช้เงินทุนตัวเองในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กิจการค้าในเมืองเก่าส่วนใหญ่ยังเป็นกิจการค้าขนาดเล็ก ลักษณะคือมาขายไป ไม่ต้องใช้เงินทุนในการดำเนินการมากนัก อย่างไรก็ตาม ถ้ามีการกู้มาลงทุน แหล่งสินเชื่ออันดับแรกยังคงเป็นธนาคารซึ่งพบร้อยละ 11.1

ตารางที่ 5.30 ที่มาของแหล่งทุนจำแนกตามประเภทกิจการค้าของชุมชน, ปี 2546

ประเภทกิจการ	แหล่งทุนดำเนินการ					รวม
	ทุนตัวเอง	สหกรณ์	แหล่งเงินทุนเอกชน	ธนาคาร	ที่อื่น	
อาหาร	26 (78.8) [39.4]	2 (6.1) [40.0]	3 (9.1) [50.0]	2 (6.1) [20.0]		33 (100.0) [36.7]
ของชำ	11 (73.3) [16.7]	1 (6.7) [20.0]	1 (6.7) [16.7]	1 (6.7) [10.0]	1 (6.7) [33.3]	15 (100.0) [16.7]
การแต่งกาย	10 (83.3) [15.2]			2 (16.7) [20.0]		12 (100.0) [13.3]
หัตถกรรม	7 (63.6) [10.6]	1 (9.1) [20.0]	1 (9.1) [16.7]	2 (18.2) [20.0]		11 (100.0) [12.2]
ธุรกิจท่องเที่ยว	2 (66.7) [3.0]				1 (33.3) [33.3]	3 (100.0) [3.3]
ยานพาหนะ	4 (80.0) [6.1]	1 (20.0) [20.0]				5 (100.0) [5.6]
อื่นๆ	6 (54.5) [9.1]		1 (9.1) [16.7]	3 (27.3) [30.0]	1 (9.1) [33.3]	11 (100.0) [12.2]
รวม	66 (73.3) [100.0]	5 (5.6) [100.0]	6 (6.7) [100.0]	10 (11.1) [100.0]	3 (3.3) [100.0]	90 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

5) การใช้แรงงาน

การใช้แรงงานของอาชีพพาณิชย์กรรมมีความแตกต่างจากงานภาคเกษตรตรงที่ใช้แรงงานน้อยกว่า จึงเป็นทางเลือกของผู้ที่ผันตัวเองจากอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างเมื่อมีอายุมากขึ้นและไม่สามารถทำงานหนักได้แต่ยังต้องการรายได้มาจุนเจือครอบครัว จากตารางที่ 5.31 จะเห็นว่ากิจการค้าส่วนใหญ่จะใช้แรงงานตนเอง (ร้อยละ 48.4) รองลงมาเป็นแรงงานครอบครัวใช้ 1-2 คน (ร้อยละ 38.5) อันดับสามคือแรงงานจากภายในตำบลเมืองเก่าเอง (ร้อยละ 12.1) โดยค่าจ้างแรงงานในภาคพาณิชย์กรรมจะอยู่ที่ประมาณ 100-150 บาทต่อวัน จากการที่กลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมใช้แรงงานตนเองหรือแรงงานครอบครัวเป็นส่วนมาก ซึ่งให้เห็นว่ากิจการค้าภายในเขตกำแพงเมืองเก่ามีขนาดเล็ก ไม่ต้องใช้แรงงานจำนวนมากนัก หรือหากมองในอีกมุมหนึ่ง อาจหมายถึงว่าบรรยากาศการค้ายังไม่คึกคักพอที่จะให้ธุรกิจได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น

ตารางที่ 5.31 รูปแบบการใช้แรงงาน จำแนกตามกิจการค้าประเภทต่างๆ ในชุมชน, ปี 2546

ประเภทกิจการค้า	ที่มาของแรงงาน				รวม
	ตนเอง	ครอบครัว	คนต.เมืองเก่า	คน ต.อื่น	
อาหาร	14 (42.4) [31.8]	17 (51.5) [48.6]	2 (6.1) [18.2]		33 (100.0) [36.3]
ของชำ	9 (60.0) [20.5]	5 (33.3) [14.3]	1 (6.7) [9.1]		15 (100.0) [16.5]
การแต่งกาย	6 (50.0) [13.6]	3 (25.0) [8.6]	2 (16.7) [18.2]	1 (8.3) [100.0]	12 (100.0) [13.2]
หัตถกรรม	5 (45.5) [11.4]	3 (27.3) [8.6]	3 (27.3) [27.3]		11 (100.0) [12.1]
ธุรกิจท่องเที่ยว	2 (50.0) [4.5]		2 (50.0) [18.2]		4 (100.0) [4.4]
ยานพาหนะ	2 (40.0) [4.5]	2 (40.0) [5.7]	1 (20.0) [9.1]		5 (100.0) [5.5]
อื่นๆ	6 (54.5) [13.6]	5 (45.5) [14.3]			11 (100.0) [12.1]
รวม	44 (48.4) [100.0]	35 (38.5) [100.0]	11 (12.1) [100.0]	1 (1.1) [100.0]	91 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปรูปแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

6) การใช้ที่ดิน

ตำแหน่งที่ดินในการประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมจะอยู่ใน 5 บริเวณดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อทำเลที่ตั้ง ซึ่งจะมีขนาดที่ดินแตกต่างกันไปในแต่ละบริเวณ โดยผู้ที่ค้าขายภายในชุมชนจะมีขนาดที่ทำกินเฉลี่ยมากที่สุดคือ 122 ตารางวา รองลงมาคือผู้ที่ค้าขายริมถนนจรดวิถีถ่องและในอุทยานประวัติศาสตร์ คือ 62.5 ตารางวา และ 3.5 ตารางวา ตามลำดับ ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากผู้ที่ค้าขายภายในชุมชนมักจะใช้พื้นที่หน้าบ้านที่เป็นที่ขายไปในตัว ซึ่งพื้นที่บ้านโดยมากมักมีขนาด 1-200 ตารางวา ส่วนทำเลค้าขายริมถนนจรดวิถีถ่องมักจะมีลักษณะเป็นห้องแถวซึ่งมีขนาดที่ดินจำกัด โดยมีหน้าร้านกว้างประมาณ 4-5 เมตร และลึก 15-20 เมตร และเป็นผู้เช่าเป็นส่วนมาก ส่วนผู้ที่ขายของในที่ที่อุทยานจัดให้จะมีเนื้อที่ประมาณ 9-15 ตารางเมตร ได้แก่บริเวณลานจอดรถหน้าทางเข้า หน้าวัดมหาธาตุ และเยื้องที่ทำการอุทยาน สำหรับการขายของในตลาดสดวัดตระพังทองจะเป็นการเช่าแผงจ่ายค่าเช่ารายวัน

แต่อย่างไรก็ดี ความสำคัญของขนาดที่ดินในอาชีพพาณิชย์กรรมอาจไม่มีความสำคัญเท่ากับที่มีต่ออาชีพเกษตรกรรม หากปัจจัยด้านที่ดินที่สำคัญยิ่งของการค้าขายที่มีผลต่อรูปแบบกิจการค้าและผลประกอบการคือ ทำเลที่ตั้ง ในการศึกษาความแตกต่างของรายได้ต่ออาชีพ จะเห็นว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของอาชีพพาณิชย์กรรมสูงกว่าอาชีพอื่นๆ แต่หากพิจารณาลงไปในรายได้ระหว่างผู้ประกอบการเอง กลับพบว่าความแตกต่างของรายได้ภายในอาชีพนี้มีอยู่เช่นกัน โดยพบว่าหากเปรียบเทียบในกิจการประเภทเดียวกัน ค่าเฉลี่ยรายได้ของผู้ที่ค้าขายริมถนนจรดวิถีถ่องส่วนใหญ่สูงกว่าผู้ที่ค้าขายในตำแหน่งอื่น (ตารางที่ 5.32) เมื่อวิเคราะห์ตัวอย่างจากกิจการค้าประเภทอาหาร ซึ่งได้ทำการเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยระหว่างทำเลการค้าต่างๆ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) และทำการเปรียบเทียบแต่ละย่านโดยการทดสอบแบบจับคู่พหุคูณ (Multiple Comparison Test) พบว่ารายได้ของกิจการอาหารที่อยู่ริมถนนจรดวิถีถ่องสูงกว่าย่านทำเลอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญ (ตารางที่ 5.33) และเมื่อวิเคราะห์หาความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของกิจการโดยรวมประเภทอาหาร ของชำ และการแต่งกายซึ่งเป็นกิจการทั่วไปที่ให้บริการแก่คนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ โดยเปรียบเทียบระหว่างทำเลที่ตั้งริมถนนจรดวิถีถ่องกับภายในชุมชนด้วยสถิติทดสอบ t-test for Independent Samples พบว่ารายได้ของกิจการที่ตั้งอยู่ริมถนนจรดวิถีถ่องยังคงมีค่าสูงกว่า (ตารางที่ 5.34)

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ริมถนนจรดวิถีถ่องเป็นย่านที่มีผู้คนผ่านไปมามาก เนื่องด้วยย่านนั้นอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางชุมชนเมืองเก่า มีที่ทำการเทศบาลและเป็นที่ตั้งของทางเข้าชุมชน 5 ชุมชน ตลอดจนเชื่อมกับทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จึงเป็นผลให้กิจการค้าบริเวณนี้มีความหลากหลายและมีปริมาณการซื้อขายสูง มีการซื้อขายสูง ส่งผลให้ค่าเฉลี่ยรายได้ของผู้ที่ค้าขายในย่านนี้สูงกว่าย่านอื่นๆ

ตารางที่ 5.32 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปี จำแนกตามทำเลของกิจการค้าต่างๆ

ประเภทกิจการ	ตำแหน่งทำเล						รวม
	หน้าบ้าน	ริมถนนจรดฯ	ในอุทยานฯ	ตลาดวัด	ไร่	อื่นๆ	
อาหาร							
จำนวน	12	5	4	12	-	-	33
รายได้เฉลี่ย	72,000	311,600	52,500	89,667	-	-	112,364
ของชำ							
จำนวน	11	4	-	-	-	-	15
รายได้เฉลี่ย	108,909	228,000	-	-	-	-	140,667
ตัดผม-ตัดเสื้อ,เสริมสวย							
จำนวน	8	4	-	-	-	-	12
รายได้เฉลี่ย	81,000	81,000	-	-	-	-	81,000
สินค้าหัตถกรรม							
จำนวน	4	2	2	-	3	-	11
รายได้เฉลี่ย	150,250	288,000	216,000	-	132,000	-	182,273
ธุรกิจท่องเที่ยว							
จำนวน	1	3	-	-	-	-	4
รายได้เฉลี่ย	12,000	252,000	-	-	-	-	192,000
ซ่อม-ขายอุปกรณ์รถ-มอเตอร์ไซด์							
จำนวน	3	2	-	-	-	-	5
รายได้เฉลี่ย	124,000	90,000	-	-	-	-	110,400
อื่นๆ							
จำนวน	3	6	1	1	-	1	12
รายได้เฉลี่ย	120,000	122,000	36,000	72,000	-	360,000	130,000
รวม							
จำนวน	42	26	7	13	3	1	92
รายได้เฉลี่ย	96,548	193,770	96,857	88,308	132,000	360,000	126,902

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ตารางที่ 5.33 การวิเคราะห์ความแปรปรวน แสดงความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ในกิจการ
ประเภทอาหารตามทำเลการค้าต่างๆ และการเปรียบเทียบแบบจับคู่พหุคูณ

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2.39E+11	3	7.95E+10	13.873	.000
Within Groups	1.66E+11	29	5.73E+09		
Total	4.05E+11	32			

การทดสอบแบบจับคู่พหุคูณ (Multiple Comparison Test) ด้วยวิธี scheffe

ทำเล(I)	ทำเล(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
ริมถนนจรดวิถีถ่อง	ภายในชุมชน	239600.00	40298.846	.000	120040.11	359159.89
	ในอุทยาน	259100.00	50786.704	.000	108424.40	409775.60
	ตลาดสด	221933.33	40298.846	.000	102373.44	341493.22

* ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยที่ระดับนัยสำคัญ .05

ตารางที่ 5.34 การวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของกิจการค้ารวม
ประเภทอาหาร ของชำและการแต่งกาย เปรียบเทียบทำเลการค้าริมถนนจรดวิถี
ถ่องและภายในชุมชน

ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปีจำแนกตามทำเลการค้า	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
ในชุมชน	31	87419.35	64305.92	11549.68
ริมถนนจรดวิถีถ่อง	13	214923.08	154334.30	42804.63

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances			t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
assumed	44.470	.000	-3.906	42	.000	-127503.72	32642.32	-193378.58	-61628.86
not assumed			-2.876	13.782	.012	-127503.72	44335.45	-222735.30	-32272.14

5.2.4.3 อาชีพรับจ้าง

อาชีพรับจ้างเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงที่กรมศิลปากรได้เริ่มเข้ามาบูรณะปฏิสังขรณ์ โบราณสถานในปี 2496 เป็นต้นมา เนื่องจากงานบูรณะมีความต้องการคนงานไปตัดต้นไม้ ถางป่า ขุดแต่งโบราณสถาน ตัดถนน และสร้างที่พักเป็นจำนวนมาก ในขณะนั้นอาจแบ่งประเภทผู้ที่ทำงานรับจ้างได้ออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้ที่ยึดอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ ชาวบ้านที่ไม่มีนาเป็นของตัวเอง พวกนี้จะรับจ้างทุกประเภท ตั้งแต่ ทำนา ทำไร่ ทำงานก่อสร้างพวก รับจ้างเป็นอาชีพหลักมักมีฐานะความเป็นอยู่ไม่ค่อยดีนัก เพราะรายได้ไม่สม่ำเสมอ 2) ผู้ที่มีอาชีพหลักทำนาอยู่แล้วและใช้เวลาว่างมารับจ้างทำงานตามไร่อ้อย ด้วยในช่วงเวลานั้น มีการทำไร่อ้อยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในแถบจังหวัดสุโขทัย (มณีวรรณ ผิวนิม, 2525 : 26)

ในปัจจุบัน สัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างได้เพิ่มขึ้นบ้างเล็กน้อย จากเดิมพบร้อยละ 17 ในปี 2520 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 21.1 ในปี 2546 (ตารางที่ 5.12) ถึงแม้ว่างานบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรไม่มากเหมือนแต่ก่อน และแรงงานรับจ้างส่วนหนึ่งปรับเปลี่ยนมาทำอย่างอื่นซึ่งส่วนมากจะมาทำอาชีพค้าขาย แต่แรงงานรับจ้างก็ยังคงเป็นที่ต้องการของชุมชน และมีแรงงานเกษตรส่วนหนึ่งถ้าย่อมายังแรงงานรับจ้าง ทำให้สัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันแรงงานรับจ้างชาวเมืองเก่ามี 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) รับจ้างทั่วไป ประเภทจ้างอะไรก็ทำ เช่น ชักผ้า ดายหญ้า ตลอดจนงานรับจ้างในตลาดสดวัดตระพังทอง ฯลฯ ได้ค่าแรงวันละประมาณ 50 – 130 บาทต่อวัน 2) งานรับจ้างประเภทที่ต้องใช้ทักษะการทำงานมากขึ้น เช่น รับจ้างก่อสร้าง รับจ้างทำประตูหน้าต่าง รับจ้างประปา ฯลฯ ได้ค่าแรงประมาณวันละ 150-250 บาท และ 3) ประเภทอื่น เช่น รับจ้างวิ่งรถ ได้ค่าแรงไม่แน่นอน โดยสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพรับจ้าง 2 ประเภทแรกมีใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 45.8 และ 47.5 ส่วนประเภทสุดท้ายมีร้อยละ 6.8 ดังตารางที่ 5.35

ตารางที่ 5.35 ประเภทของงานรับจ้างรับจ้างของชุมชนเมืองเก่า, ปี 2546

ประเภทงานรับจ้าง	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้างทั่วไป	27	45.8
รับจ้างแรงงานฝีมือ	28	47.5
อื่นๆ	4	6.8
รวม	59	100.0

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างในปัจจุบันมีเกือบครึ่งหนึ่งเคยประกอบอาชีพอื่น ๆ มาก่อน จากการสัมภาษณ์ระบุว่าเคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากที่สุด 26 ราย (ร้อยละ 47.3) และไม่เคยเปลี่ยนอาชีพเลย 17 ราย (ร้อยละ 30.9) ที่เหลือเคยประกอบอาชีพอื่น ๆ มาก่อน สำหรับผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก่อนให้เหตุผลในการเปลี่ยนอาชีพเกี่ยวกับปัญหาเรื่องอายุมีร้อยละ 38.5 และ ร้อยละ 34.6 คิดว่าอาชีพรับจ้างทำรายได้มากกว่าการทำนา (ตารางที่ 5.35) จากที่กล่าวมาแล้วว่าการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานมาก ถ้าไม่ใช้แรงงานครอบครัวก็ต้องจ้าง หากเป็นเกษตรกรที่มีทุนน้อยและขาดแรงงานครอบครัว กอปรกับรายได้ที่ไม่แน่นอนจากสภาพดินฟ้าอากาศ โอกาสที่เกษตรกรจะเปลี่ยนมาทำอาชีพมาทำอย่างอื่นมีสูงมาก

สำหรับผู้ที่ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพเลย ทำอาชีพรับจ้างมาตั้งแต่เรียนจบ ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 70 ให้เหตุผลในการเลือกมาประกอบอาชีพนี้ว่าไม่รู้จะทำอะไร คนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสในการประกอบอาชีพอื่นอย่างแท้จริง ไม่มีที่ดินทำกิน และขาดไม่มีความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพอื่น แรงงานที่รับจ้างจะอยู่ในประเภท "จ้างอะไรก็ทำ" ซึ่งจะได้ค่าแรงต่อวันน้อยมากเพียงวันละไม่เกิน 100 บาท

ตารางที่ 5.36 อาชีพเดิมของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างจำแนกตามเหตุผลในการประกอบอาชีพ

เหตุผลในการเลือกประกอบอาชีพ	อาชีพเดิม						รวม
	ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ	ทำนา	ค้าขาย	รับจ้าง อย่างอื่น	งานประจำ	อื่นๆ	
ถูกชักชวน	2 (28.6) [11.8]	2 (28.6) [7.7]	1 (14.3) [25.0]		1 (14.3) [33.3]	1 (14.3) [50.0]	7 (100.0) [12.7]
รายได้ดีกว่า	2 (15.4) [11.8]	9 (69.2) [34.6]		1 (7.7) [33.3]		1 (7.7) [50.0]	13 (100.0) [23.6]
ไม่รู้จะทำอะไร	12 (66.7) [70.6]	2 (11.1) [7.7]	2 (11.1) [50.0]	1 (5.6) [33.3]	1 (5.6) [33.3]		18 (100.0) [32.7]
อายุมาก		10 (90.9) [38.5]		1 (9.1) [33.3]			11 (100.0) [20.0]
อื่นๆ	1 (16.7) [5.9]	3 (50.0) [11.5]	1 (16.7) [25.0]		1 (16.7) [33.3]		6 (100.0) [10.9]
รวม	17 (30.9) [100.0]	26 (47.3) [100.0]	4 (7.3) [100.0]	3 (5.5) [100.0]	3 (5.5) [100.0]	2 (3.6) [100.0]	55 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

เมื่อเปรียบเทียบรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างจำแนกตามเหตุผลที่เลือกประกอบอาชีพ (ตารางที่ 5.37) พบว่าผู้ที่ประสบปัญหาอายุจากอาชีพอื่นมีค่าเฉลี่ยรายได้ต่ำที่สุดเพียงปีละ 23,018 บาทเท่านั้น ซึ่งคนกลุ่มนี้ทั้งหมดจะเป็นผู้มีอายุมากกว่า 50 ปี และส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพทำนามาก่อน เมื่อมาพิจารณาในกลุ่มที่มีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุดเป็นกลุ่มที่ถูกชักชวนมาทำ มีรายได้เฉลี่ยในกลุ่ม 43,200 บาทต่อปี มากกว่ากลุ่มแรกถึง 20,000 บาท ซึ่งประเภทงานรับจ้างจะกระจายตัวแต่ไม่ไ้ทำงานรับจ้างทั่วไป

อย่างไรก็ดี จากการที่อาชีพรับจ้างเป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนและอาจยังมีความต้องการแรงงานรับจ้างอยู่บ้าง จึงได้พบว่ามีกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพเสริมอยู่จำนวน 24 ราย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม มีจำนวนถึง 19 ราย คิดเป็นร้อยละ 79.2 (ตารางที่ 5.38) ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากว่าอาชีพทำนาเป็นงานที่ทำเป็นฤดูกาล ทำให้ชาวนาจำนวนหนึ่งมีเวลาว่างในช่วงนอกฤดูทำนาประมาณ 6 เดือน มาทำงานอย่างอื่นอย่างอาชีพรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานรับจ้างก่อสร้างและรับจ้างทั่วไป

ตารางที่ 5.37 ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปีของผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า จำแนกตามเหตุผลในการประกอบอาชีพ, ปี 2546

เหตุผลในการประกอบอาชีพ	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	S.D.
ถูกชักชวน	7	43200	18795.74
รายได้ดีกว่าอาชีพเดิม	13	38631	16328.27
ไม่รู้จะทำอะไร	18	34333	10349.42
ปัญหาแรงงาน	11	23018	10622.79
อื่นๆ	6	41950	28561.78
รวม	55	35045	16592.15

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

ตารางที่ 5.38 กลุ่มอาชีพในเขตกำแพงเมืองเก่าที่เลือกงานรับจ้างเป็นอาชีพเสริม

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรรม	19	79.2
พาณิชยกรรม	2	8.3
งานราชการ	1	4.2
รับจ้าง	2	8.3
รวม	24	100.0

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

5.2.4.4 อาชีพหัตถกรรม

ถึงแม้จะพบสัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการอาชีพหัตถกรรมเป็นงานหลักเพียง 14 ราย หรือร้อยละ 5 ซึ่งไม่ได้มีจำนวนมากอย่างอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง แต่ความสำคัญของอาชีพนี้คือเป็นอาชีพหลักอันใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ในปัจจุบันงานหัตถกรรมที่เชิดหน้าชูตาของชาวเมืองเก่ามี 2 ประเภท คือหัตถกรรมไม้แกะสลักและงานปั้นเครื่องสังคโลก งานหัตถกรรม 2 ประเภทนี้ที่ถือได้ว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวเมืองเก่ามานานแล้ว แต่เพิ่งจะมาทำกันเป็นอาชีพหลักกันไม่ถึง 25 ปีมานี้เอง เมื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงอาชีพ (ตารางที่ 5.39) พบว่าผู้ที่ประกอบอาชีพหัตถกรรมเป็นหลักมากกว่าครึ่งหรือราวร้อยละ 53.8 ต่างเคยประกอบอาชีพทำนามาก่อน กลุ่มนี้ส่วนมากเคยประกอบอาชีพแกะตัวไม้เป็นอาชีพเสริม แต่พบว่ามิรายได้ดีกว่าการทำนาจึงเลิกทำมาทำงานแกะไม้เต็มตัว และมีร้อยละ 35.7 หรือ 5 รายที่ประกอบอาชีพนี้มาดั้งเดิมไม่เคยเปลี่ยนแปลง ซึ่งกลุ่มนี้ 3 รายเป็นกลุ่มทำสังคโลกหรืองานเครื่องปั้นดินเผา อีก 2 รายทำงานไม้

ตารางที่ 5.39 ประวัติการเปลี่ยนแปลงอาชีพของผู้ที่ประกอบอาชีพหัตถกรรม

อาชีพเดิม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ	5	35.7
ชาวนา	7	50.0
ค้าขาย	2	14.3
รวม	13	100.0

ที่มา : สรุปรจากแบบสอบถาม, ปี 2546

เมื่อย้อนกลับไปตารางที่ 5.11 แสดงให้เห็นว่าอาชีพหัตถกรรมนั้นพบมากที่ชุมชนบ้านเหนือ และสุขวิทยนคร 1 คือมี 4 รายเท่ากัน และที่ชุมชนบ้านใหม่วัดตระพังทองมี 3 ราย ซึ่งพอจะเปรียบเทียบลักษณะเด่นของงานหัตถกรรมของชุมชน 3 แห่งนี้ตรงที่ชุมชนบ้านเหนือจะทำงานประเภทหัตถกรรมไม้แกะสลักขนาดเล็กประเภทตัวสัตว์ เครื่องใช้ไม้สอย ฯลฯ ชุมชนสุขวิทยนคร 1 จะทำงานประเภทเฟอร์นิเจอร์ไม้ เช่น ชุดโต๊ะเก้าอี้ ซึ่งเป็นงานขนาดใหญ่กว่า แต่ก็ใช้เพียงแรงงานตนเองหรือไม่ก็แรงงานครอบครัวช่วยกันทำ และพบผู้ที่ทำสังคโลกอยู่ 1 รายอยู่ที่ชุมชนนี้ ส่วนฝั่งชุมชนบ้านใหม่วัดตระพังทองทั้งหมดจะเป็นงานสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผา โดยมากจะเป็นรายใหญ่ที่มีการลงทุนมาก และใช้การจ้างคนงานซึ่งทั้งหมดเป็นคนเมืองเก่ามาทำงานที่โรงปั้นไม่ใช่เป็นการแจกงานไปทำตามบ้านอย่างงานหัตถกรรมไม้ 2 ประเภทแรก ซึ่งมีการกระจายขั้นตอนการผลิตไปสู่ครัวเรือนมากกว่า เพราะพบชาวบ้านจำนวนหลายครัวเรือนโดยเฉพาะทางด้านเหนือของถนนจรดวิถีถ่องที่มีทำงานเกี่ยวกับหัตถกรรมไม้ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง

ไม่ว่าจะเป็นงานแกะตัวไม้ ชัด ลงสี เคลือบผิว ฯลฯ โดยชาวบ้านจะแบ่งงานกันทำในแต่ละขั้นตอนจนกระทั่งถึงร้านขายส่ง ซึ่งจะแตกต่างจากงานปั้นสังคโลกที่ทำงานในโรงปั้นขนาดใหญ่ และใช้เครื่องมือเครื่องมือนอกเหนือจากที่ชาวบ้านใช้ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นการลงทุนที่ไม่มากนักและใช้เงินทุนส่วนตัวมาประกอบอาชีพทั้งสิ้น ส่วนในด้านการตลาด อาชีพทางหัตถกรรมไม้ขนาดเล็กจะมีคนมาสั่งทำซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเมืองเก่าเอง โดยคนเหล่านี้มีทั้งเป็นหน้าร้านขายชิ้นงานทั้งส่งและปลีก และรับไปขายที่อื่นอีกที แต่มี 3 รายที่มีตลาดอยู่ที่กรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่ สอนจตุจักร

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะพบตัวอย่างชาวบ้านเมืองเก่าเพียง 14 รายที่ทำอาชีพหลักคืองานหัตถกรรม แต่สำรวจพบครัวเรือนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมถึง 42 ตัวอย่าง จาก 280 ตัวอย่าง โดยพบว่าผู้ประกอบอาชีพเสริมเป็นงานหัตถกรรมถึง 28 ราย หรือร้อยละ 32.6 ของผู้ประกอบอาชีพเสริมทั้งหมด (ตารางที่ 5.40) แสดงให้เห็นว่างานหัตถกรรมมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งรายได้เสริมให้กับผู้ประกอบอาชีพอื่นๆ ที่พอมีเวลาว่าง โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรมซึ่งรายได้จากผลผลิตไม่แน่นอนในแต่ละปี จะประกอบอาชีพทางหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริมมากที่สุดถึงร้อยละ 49.1

ตารางที่ 5.40 อาชีพเสริมของชุมชนในกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546

อาชีพเสริม	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้าง	24	27.9
หัตถกรรม	28	32.6
เกษตรกรรม	15	17.4
ค้าขาย	6	7.0
อื่นๆ	13	15.1
รวม	86	100.0

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

จากการสัมภาษณ์ ผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับอาชีพนี้ดีอยู่แล้ว ด้วยเหตุผลว่าเป็นอาชีพที่อิสระ เลี้ยงตัวได้ ดีกว่าทำนา และก็ไม่มีความคิดที่จะเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นในเวลานี้ แต่อย่างไรก็ตามในจำนวนนี้ราวร้อยละ 61.5 ก็ยังระบุว่ามีปัญหาในการประกอบอาชีพโดยมากระบุว่าเป็นปัญหาเรื่องวัตถุดิบคือไม้ ขณะนี้หายากขึ้นทุกวันและมีราคาแพงขึ้นเรื่อยๆ โดยแหล่งที่มาของไม้เหล่านี้จะมาจากป่าในบริเวณใกล้เคียง บ้างก็มาจากอำเภอบ้านด่านลานหอย ในอนาคตยังไม่แน่นอนว่าจะนำไม้มาจากที่ไหนได้อีก

5.3 เปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

จากหัวข้อที่ 5.2 ทำให้ทราบว่าโครงสร้างอาชีพของชุมชนเมืองเก่าภายในเขตกำแพงเมืองมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงโดยมีความเป็นชุมชนเกษตรกรรมลดลงเป็นลำดับด้วยเงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเหตุผลด้านความไม่แน่นอนในผลผลิตหรือเหตุผลด้านแรงงาน ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทางพาณิชย์กรรมเริ่มมีสัดส่วนที่สูงขึ้นโดยลำดับ โดยส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคยประกอบอาชีพทำนาหรือรับจ้างอยู่เดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้หากไม่รวมปัจจัยค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปส่วนหนึ่งต่างคาดหวังถึงความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไม่มากนักน้อย ซึ่งต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนทั้ง 3 ประเภทที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่ ครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง

5.3.1 ความสามารถในการสร้างรายได้

ความสามารถในการสร้างรายได้ของแต่ละครัวเรือนจะศึกษาขนาดของรายได้จากการประกอบอาชีพหลักใน 1 ปีโดยไม่รวมรายได้ทางอื่น โดยรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรรมจะคำนวณจากราคาข้าวเปลือกที่ครัวเรือนผลิตได้ใน 1 ฤดูกาลผลิต ส่วนพาณิชยกรรมจะคิดจากรายได้จากการขายหรือให้บริการต่อ 1 เดือน แต่อาชีพรับจ้างจะมีความแตกต่างตรงที่รายได้และวันทำงานไม่แน่นอน การสัมภาษณ์จึงให้ผู้ตอบประมาณรายได้ที่ตนเองได้โดยเฉลี่ยใน 1 เดือนและเมื่อนำอาชีพพาณิชยกรรมและรับจ้างมาคิดเปรียบเทียบกับอาชีพเกษตรกรรมจึงคูณด้วยจำนวนเดือนใน 1 ปี คือ 12 เดือน

ผลการศึกษาเป็นดังนี้ ในภาพรวมรายได้ของชาวเมืองเก่าใน 3 กลุ่มอาชีพนี้โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 73,269 บาทต่อปี ด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 91,186 บาท จึงได้จัดกลุ่มรายได้เป็นช่วง พบว่าชาวบ้านมากกว่าร้อยละ 77 มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย คือไม่เกิน 72,000 บาทต่อปี โดยในจำนวนนี้มีถึงกว่า 2 ใน 3 มีรายได้เพียงไม่เกิน 36,000 บาทต่อปี และมีค่ามัธยฐานและค่าฐานนิยมอยู่ที่ 36,000 บาทเท่ากัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้มีความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างมาก และหากเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ของแต่ละอาชีพ พบว่าผู้ประกอบการพาณิชยกรรมมีรายได้ต่ำสุดคือ 33,728 บาทต่อปี น้อยกว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของอาชีพพาณิชยกรรมซึ่งมีรายได้เฉลี่ยถึง 126,902 บาทต่อปี ซึ่งรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมในเมืองเก่านี้ส่วนใหญ่มีรายได้ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยรายได้ครัวเรือนเกษตรของจังหวัดสุโขทัยในปี 2543 ซึ่งมีรายได้จากการทำเกษตรสุทธิ 4,120 บาทต่อเดือนหรือประมาณกว่า 48,000 บาทต่อปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2543 : 45) โดยเกษตรกรในเมืองเก่ากว่าร้อยละ 73.5 มีรายได้โดยประมาณ ไม่เกิน 36,000 บาท/ปี รองลงมาร้อยละ 23.5 มีรายได้สูงขึ้นมาคืออยู่ในช่วง

ตารางที่ 5.42 การวิเคราะห์ความแปรปรวน แสดงค่าความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ จำแนกตาม 3 กลุ่มอาชีพและการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบพหุคูณ

ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ระหว่างกลุ่มอาชีพ	4.56E+11	2	2.28E+11	36.344	.000
ภายในกลุ่มอาชีพ	1.36E+12	216	6.28E+09		
รวม	1.81E+12	218			

การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยโดยจับคู่ระหว่างอาชีพด้วยวิธี Tamhane

อาชีพ	Mean Difference	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
พาณิชย์กรรมและเกษตรกรรม	93173.50	12672.345	.000	62107.62	124239.38
พาณิชย์กรรมและรับจ้าง	91690.31	13216.422	.000	60904.14	122476.48
เกษตรกรรมและรับจ้าง	1483.19	14098.300	.963	6869.79	9836.17

* ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยที่ระดับนัยสำคัญ .05

การเปลี่ยนอาชีพของชาวเมืองเก่าต่างหวังจะยกระดับรายได้ของครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่จะมีรายได้ที่ดีขึ้นไม่มากนักน้อย ดังตารางที่ 5.43 เปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยในปัจจุบันของแต่ละอาชีพกับรายได้ของผู้ที่เปลี่ยนงานมาจากอาชีพอื่นๆ ผลเป็นดังนี้

ตารางที่ 5.43 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ของอาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้างกับรายได้เฉลี่ยเฉพาะของผู้ที่เปลี่ยนอาชีพ

อาชีพปัจจุบัน		รายได้เฉลี่ยต่อปีในปัจจุบัน (บาท)		
		เฉลี่ยจากทั้งหมด	เฉลี่ยเฉพาะจากผู้เปลี่ยนอาชีพ	
			เดิมเกษตรกรรม	เดิมรับจ้าง
เกษตรกรรม	ค่าเฉลี่ย	33,728.68		45,200.00
	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	22,612.92		32,108.74
พาณิชยกรรม	ค่าเฉลี่ย	126,902.17	97,366.67	145,500.00
	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	119,844.87	73,509.32	128,969.80
รับจ้าง	ค่าเฉลี่ย	35,211.86	36,600.00	
	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	16,076.61	19,007.52	

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

โดยสรุปข้อมูลจากตาราง 5.43 ได้ดังนี้

- ผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก่อนแล้วเปลี่ยนมาค้าขายซึ่งมี 30 รายจะมีรายได้เฉลี่ยต่อปีสูงกว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของอาชีพเกษตรกรรมในปัจจุบัน แต่ก็ยังได้น้อยกว่ารายได้เฉลี่ยทั้งหมดของอาชีพค้าขาย ต่างจากผู้ที่เคยรับจ้างแล้วมาค้าขายมี 20 ราย มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายทั้งหมด แต่ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานก็สูงด้วยเช่นกัน
- ผู้ที่เดิมทำเกษตรแล้วมาทำงานรับจ้างมี 29 ราย มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของอาชีพรับจ้าง
- ส่วนผู้ที่เดิมทำงานรับจ้างแล้วมาทำงานทางด้านเกษตรกรรมซึ่งมีเพียง 5 ราย มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด และสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของอาชีพรับจ้างทั้งหมดอีกด้วย

สรุปได้ว่าผู้ที่เปลี่ยนมาทำอาชีพพาณิชย์กรรมส่วนใหญ่มีรายได้ดีขึ้นกว่าทำอาชีพเดิม ซึ่งการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมา ทำให้ทราบว่าอาชีพพาณิชย์กรรมไม่ต้องใช้แรงงานในการทำงานมาก อย่างการทำไร่ทำนาและไม่ต้องรองานอย่างงานรับจ้าง ทำให้อาชีพนี้เป็นทางออกของผู้ต้องการรายได้มากขึ้นมาจนเกือบความเป็นอยู่ และโครงสร้างชุมชนเมืองเก่ามีความเป็นเมืองที่เอื้อต่อการค้าขายขนาดเล็กที่ไม่จำเป็นต้องใช้วุฒิการศึกษาสูงหรือทักษะความชำนาญทางวิชาชีพมากนัก สอดคล้องกับระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อาชีพพาณิชย์กรรมมีการเจริญเติบโตขึ้นเป็นลำดับ

5.3.2 อาชีพเสริมและรายได้จากอาชีพเสริม

จากตารางที่ 5.44 และ 5.45 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพหลักกับการมีอาชีพเสริม พบว่าตัวอย่างใน 3 กลุ่มอาชีพนี้มี 73 ราย (ร้อยละ 33.3) ที่ประกอบประกอบอาชีพเสริมไปด้วย ในกลุ่มนี้มีอาชีพหลักเป็นอาชีพเกษตรกรรมถึง 53 ราย (ร้อยละ 77.9) ทำให้ทราบว่าผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมถึงแม้ว่าจะมีรายได้จากอาชีพหลักเฉลี่ยน้อยกว่าอาชีพอื่น แต่ก็ประกอบอาชีพเสริมไปด้วยมากที่สุด เนื่องจากอาชีพนี้มีลักษณะการทำงานเป็นฤดูกาลดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 5.2.3 โดยเกษตรกรเหล่านี้ จะมีช่วงเวลาว่างงานหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวราวเดือนธันวาคมเป็นต้นไป จนถึงก่อนฤดูกาลเพาะปลูกปิดตัวไปราวเดือนพฤษภาคม กินระยะเวลาประมาณ 5 เดือน ซึ่งชาวเมืองเก่าที่เป็นเกษตรกรจะใช้เวลาช่วงนี้ประกอบอาชีพเสริมอย่างอื่นส่วนใหญ่ได้แก่ งานหัตถกรรมไม้ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของตำบลเมืองเก่า โดยมีเกษตรกรร้อยละ 38.2 ที่ประกอบอาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริม รองลงมาเป็นทำรับจ้างรายวันร้อยละ 22.1 ดังตารางที่ 5. แต่อย่างไรก็ตาม อาชีพพาณิชย์กรรมเป็นอาชีพที่ไม่ค่อยประกอบอาชีพเสริม

รายได้จากอาชีพเสริม

จากตารางที่ 5.46 ในภาพรวมรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพเสริมส่วนใหญ่อยู่ในราว 12,000-24,000 บาทต่อปีหรือประมาณเดือนละไม่เกิน 2,000 บาท ซึ่งอาชีพที่ชาวบ้านยึดเป็นอาชีพเสริมมากที่สุดคืออาชีพหัตถกรรม มีรายได้ส่วนใหญ่ 12,000-24,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 46.4 และมีร้อยละ 32.1 ที่สามารถทำรายได้จากอาชีพเสริมได้มากกว่า 24,000 บาท/ปี ส่วนอาชีพที่นิยมทำเป็นอาชีพเสริมรองลงมาคืออาชีพรับจ้าง มีรายได้ส่วนใหญ่ 12,000 - 24,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 56.5 เมื่อพิจารณาตารางที่ 5.44 จะเห็นว่าผู้ทำอาชีพทางเกษตรกรรมประกอบอาชีพเสริมไปด้วยมากถึงร้อยละ 77.9 ทำให้มีรายได้จากตรงนี้มาจุนเจือ ถึงแม้ว่าอาชีพเกษตรกรรมจะเป็นอาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 2 อาชีพ แต่ก็สามารถหารายได้พิเศษจากทางอื่นได้ด้วยเนื่องจากมีลักษณะการใช้แรงงานเป็นฤดูกาล ทำให้มีเวลาพอที่จะไปทำอย่างอื่นได้

ตารางที่ 5.46 เปรียบเทียบรายได้จากอาชีพเสริมประเภทต่างๆ

ประเภทอาชีพเสริม	รายได้ต่อปี (บาท)				รวม
	< 6000	6000-12000	12001-24000	> 24000	
รับจ้าง	1 (4.3)	7 (30.4)	13 (56.5)	2 (8.7)	23 (100.0)
หัตถกรรม		6 (21.4)	13 (46.4)	9 (32.1)	28 (100.0)
เกษตรกรรม	1 (12.5)	1 (12.5)	2 (25.0)	4 (50.0)	8 (100.0)
พาณิชย์กรรม		1 (16.7)	2 (33.3)	3 (50.0)	6 (100.0)
อื่นๆ	1 (12.5)	1 (12.5)	3 (37.5)	3 (37.5)	8 (100.0)
รวม	3 (1.4)	16 (7.3)	33 (15.1)	21 (9.6)	219 (100.0)

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

5.3.3 ความแน่นอนของรายได้

เมืองเก่าเป็นชุมชนที่มีปัจจัยหลายอย่างที่มีผลกระทบต่อขนาดรายได้ของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ มากน้อยแตกต่างกัน โดยปัจจัยหลักๆ ได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ งานเทศกาลในช่วงต่างๆ ของแต่ละปี ได้แก่งานลอยกระทงและงานสงกรานต์ซึ่งส่งผลให้ผู้คนต่างถิ่นเข้ามาท่องเที่ยวในเมืองเก่ามากขึ้น ตลอดจนปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจโดยรวมที่ส่งผลให้ผู้คนมีเงินจับจ่ายใช้สอยมาน้อยเพียงใด ฯลฯ ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ขนาดรายได้ของทั้ง 3 กลุ่มอาชีพส่วนใหญ่ไม่แน่นอน ซึ่งแตกต่างจากอาชีพข้าราชการหรืองานประจำ โดยสิ่งที่มีผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกรกว่าร้อยละ 54.4 คือ สภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งจะหมายถึงขนาดผลผลิตที่จะได้ในแต่ละปี แต่มีเกษตรกรอีกร้อยละ 35.3 ที่ประกอบอาชีพเสริมอย่างอื่นไปด้วยอย่างงานหัตถกรรมจะรวมเอาปัจจัยเทศกาลเข้ากับปัจจัยสภาพดินฟ้าอากาศอีกอย่างหนึ่ง ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมนั้น ขนาดรายได้จะขึ้นกับช่วงเทศกาลมากที่สุด ร้อยละ 34.1 ตัวอย่างกิจการได้แก่กิจการที่เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวทุกประเภทและร้านเสริมสวย รองลงมาร้อยละ 29.5 จะขึ้นกับสภาพเศรษฐกิจโดยรวม ซึ่งพวกหลังนี้มักจะไม่มีการค้าที่เกี่ยวข้อกับงานเทศกาลของเมืองเก่า เช่น ร้านค้าปลีกเล็กๆที่ตั้งอยู่ภายในชุมชน สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างร้อยละ 57.6 รายได้จะขึ้นกับเศรษฐกิจโดยรวมมากที่สุด (ตารางที่ 5.47)

ตารางที่ 5.47 เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อขนาดรายได้ในช่วง 1 ปี จำแนกตามอาชีพ เกษตรกรรม พาณิชยกรรมและรับจ้าง,ปี 2546

อาชีพ	รายได้คงที่	ปัจจัยที่มีผลต่อขนาดรายได้					รวม
		ดินฟ้าอากาศ	เทศกาล	เศรษฐกิจโดยรวม	ภูมิอากาศและเทศกาล	อื่นๆ	
เกษตรกร	3 (4.4)%	37 (54.4)		2 (2.9)	24 (35.3)	2 (2.9)	68 (100.0)
พาณิชยกรรม	23 (26.1)	4 (4.5)	30 (34.1)	26 (29.5)	2 (2.3)	3 (3.4)	88 (100.0)
รับจ้าง	11 (18.6)		6 (10.2)	34 (57.6)	1 (1.7)	7 (11.9)	59 (100.0)
รวม	37 (17.2)	41 (19.1)	36 (16.7)	62 (28.8)	27 (12.6)	12 (5.6)	215 (100.0)

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

Chi-Square Tests = 184.367^a Asymp. Sig. (2-sided) = 0.000

a 3 cells (16.7%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 3.29.

5.3.4 ความเป็นเจ้าของเครื่องใช้

การวัดความเป็นเจ้าของเครื่องใช้เป็นการเปรียบเทียบว่าครัวเรือนทั้ง 3 ประเภทมีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันแตกต่างกันเพียงใด พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ต่างมีอุปกรณ์เครื่องใช้เพื่อพร้อมแก่การดำรงชีวิต โดยเครื่องใช้ที่ส่วนใหญ่จะมีกันแทบทุกบ้าน ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า จักรยานยนต์ จักรยานและโทรทัศน์รวมโทรทัศน์มือถือ แต่เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยของจำนวนเครื่องใช้เหล่านี้ ที่ 3 อาชีพครอบครองอยู่ด้วยสถิติทดสอบแบบ ANOVA พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ และเมื่อทำการเปรียบเทียบโดยการทดสอบแบบจับคู่พหุคูณ (Multiple Comparison Test) ดังตารางที่ 5.48 พบว่าอาชีพพาณิชย์กรรมมีการครอบครองเครื่องใช้ในบ้านมากกว่าอาชีพอื่นๆ แทบทุกประเภทยกเว้นรถจักรยานยนต์ แต่โดยรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่าครัวเรือนพาณิชย์กรรมมีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างในด้านการครอบครองเครื่องใช้อำนวยความสะดวกในบ้าน

ตารางที่ 5.48 การวิเคราะห์ความแปรปรวน แสดงความแตกต่างของค่าเฉลี่ยจำนวนเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้าน และการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบพหุคูณระหว่าง 3 กลุ่มอาชีพ

เครื่องใช้ในบ้าน		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
โทรทัศน์	Between Groups	3.770	2	1.885	8.676	.000
วิทยุ	Between Groups	3.779	2	1.889	5.305	.006
ตู้เย็น	Between Groups	5.130	2	2.565	13.305	.000
โทรทัศน์	Between Groups	14.580	2	7.290	15.339	.000
เครื่องปรับอากาศ	Between Groups	1.422	2	.711	5.556	.004
รถยนต์	Between Groups	6.412	2	3.206	11.090	.000
เครื่องซักผ้า	Between Groups	6.794	2	3.397	14.020	.000
พัดลม	Between Groups	3.156	2	1.578	8.308	.000
รถจักรยานยนต์	Between Groups	6.435	2	3.217	9.217	.000
รถจักรยาน	Between Groups	6.657	2	3.328	7.071	.001

การทดสอบค่าเฉลี่ยระหว่าง 3 กลุ่มอาชีพแบบจับคู่พหุคูณ โดยวิธี Tanhame

เครื่องใช้ในบ้าน	การจับคู่อาชีพหลัก	Mean Difference	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
โทรทัศน์	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.25	.075	.002	7.80E-02	.43
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.28	.078	.002	8.75E-02	.48
วิทยุ	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.23	.096	.054	-2.95E-03	.45
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.30	.100	.011	5.67E-02	.55

การทดสอบค่าเฉลี่ยระหว่าง 3 กลุ่มอาชีพแบบจับคู่พหุคูณ โดยวิธี Tanhame (ต่อ)

เครื่องใช้ในบ้าน	การจับคู่อาชีพหลัก	Mean Difference	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
ตู้เย็น	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.21	.071	.003	6.17E-02	.37
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.37	.074	.000	.17	.57
โทรทัศน์	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.34	.111	.006	7.98E-02	.61
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.63	.116	.000	.35	.92
เครื่องปรับอากาศ	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.16	.058	.028	1.30E-02	.31
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.17	.060	.010	3.33E-02	.31
รถยนต์	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.32	.087	.001	.10	.53
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.38	.090	.000	.17	.60
เครื่องซักผ้า	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.25	.079	.006	6.07E-02	.45
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.43	.083	.000	.23	.63
พัดลม	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	.11	.070	.307	-5.80E-02	.28
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.30	.073	.000	.12	.48
รถจักรยานยนต์	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	-.22	.095	.061	-.45	7.51E-03
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.23	.099	.070	-1.35E-02	.48
รถจักรยาน	พาณิชย์กรรมกับเกษตรกรรม	-.29	.111	.018	-.55	-3.95E-02
	พาณิชย์กรรมกับรับจ้าง	.15	.115	.518	-.14	.45

* ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยที่ระดับนัยสำคัญที่ .05

5.3.5 สถานภาพการออมและการเป็นหนี้

ในการศึกษาสถานภาพการออม เพื่อพิสูจน์ว่าครัวเรือนประเภทไหนจะมีเงินเหลือจากการใช้จ่ายเพื่อการออมแตกต่างกันอย่างไร พบว่า อาชีพรับจ้างเป็นกลุ่มที่มีเงินแค่พอใช้จ่ายไปแต่ละวัน โดยไม่มีเงินเก็บมากที่สุดร้อยละ 40 ตรงกันข้ามกับอาชีพพาณิชย์กรรมที่มีสัดส่วนการมีเงินเหลือจากการใช้จ่ายมากที่สุด โดยเงินที่เหลือส่วนใหญ่จะเก็บไว้ลงทุนคราวต่อไป และยังมีสัดส่วนของผู้ที่มีเงินเหลือจากการลงทุนไว้ฝากธนาคารและซื้อของใช้ฟุ่มเฟือยมากที่สุด

ในทำนองเดียวกัน สำหรับสถานภาพการเป็นหนี้ อาชีพพาณิชย์กรรมเป็นอาชีพที่มีสัดส่วนของผู้ที่ไม่เคยเงินไม่พอใช้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามพบว่าครัวเรือนทั้ง 3 ประเภทส่วนใหญ่ยังคงเป็นหนี้กันโดยเฉพาะในช่วงลงทุนหรือตอนลูกหลานเปิดเทอม ชาวบ้านมักจะเลือกวิธีการหยิมน้อยมากที่สุด รองลงมาจะเลือกวิธีการประหยัดอดออมเอา แต่ก็ยังเป็นสัดส่วนที่น้อยกว่ามาก (ตารางที่ 5.49 และ 5.50)

ตารางที่ 5.49 เปรียบเทียบสถานภาพการออมเงิน ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า, 2546

อาชีพ	ไม่เหลือเก็บ	วิธีการใช้เงินที่เหลือจากการประกอบอาชีพ			รวม
		เก็บไว้ลงทุน /ค่าเล่าเรียนลูก	ฝากธนาคาร	ทั้งเหลือเก็บและ ซื้อสิ่งของอำนวยความสะดวก	
เกษตรกรรม	29 (42.6)	26 (38.2)	2 (2.9)	11 (16.2)	68 (100.0)
พาณิชยกรรม	28 (31.8)	37 (42.0)	7 (8.0)	16 (18.2)	88 (100.0)
รับจ้าง	38 (64.4)	11 (18.6)	4 (6.8)	6 (10.2)	59 (100.0)
รวม	95 (44.2)	74 (34.4)	13 (6.0)	33 (15.3)	215 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

Chi-Square Tests = 17.771^a Asymp. Sig. (2-sided) = .007

a 2 cells (16.7) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 3.57.

ตารางที่ 5.50 เปรียบเทียบสถานภาพการเป็นหนี้สิน ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และรับจ้างในเขตกำแพงเมืองเก่า, ปี 2546

อาชีพ	ไม่เคย ขาดเงิน	เคยเงินไม่พอใช้และแก้ปัญหาโดย				รวม
		หยีบยืม	จำนำ หรือจำนอง	ประหยัด อดออม	อื่นๆ	
เกษตรกรรม	7 (10.3)	50 (73.5)	3 (4.4)	5 (7.4)	3 (4.4)	68 (100.0)
พาณิชยกรรม	26 (29.5)	40 (45.5)	3 (3.4)	11 (12.5)	8 (9.1)	88 (100.0)
รับจ้าง	12 (20.3)	27 (45.8)	1 (1.7)	12 (20.3)	7 (11.9)	59 (100.0)
รวม	45 (20.9)	117 (54.4)	7 (3.3)	28 (13.0)	18 (8.4)	215 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

Chi-Square Tests = 20.518^a Asymp. Sig. (2-sided) = .009

a 4 cells (26.7) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 1.92.

5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเศรษฐกิจชุมชน

5.4.1 ผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยที่มีต่อชุมชนเมืองเก่าในภาพรวม

นับจากจุดเริ่มโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในปี พ.ศ. 2521 จนถึงทุกวันนี้เป็นเวลา กว่า 25 ปี ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชาวเมืองเก่าหลายด้านดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ไม่ว่าจะเป็นผลจากการที่ชาวบ้านบางกลุ่มต้องโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเรือนไปอยู่ในที่ที่เหมาะสม ผลทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการฟื้นฟูเทศกาลประเพณีต่างๆ ตลอดจนผลจากการควบคุมตามกฎหมายพระราชบัญญัติโบราณสถานฯพ.ศ.2504/2535 ซึ่งเป็นมาตรการที่ควบคุมการเจริญเติบโตของเมืองให้เหมาะสมไม่ทำลายคุณค่าโบราณสถาน ที่ผ่านมามีการประเมินผลจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมาพอสมควร โดยได้มีการสรุปผลงานโครงการฯ โดยกรมศิลปากรได้ประเมินการลงทุนจากกิจกรรมที่ได้จัดทำขึ้น สามารถสรุปผลที่ได้จากโครงการในด้านต่างๆ ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2530 : 31)

1. ผลต่อการรักษาและเพิ่มทรัพย์สินของชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
2. ผลต่อความภาคภูมิใจ ทำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจต่ออดีตของชาติ รวมทั้งส่งผลสะท้อนด้านจิตใจในอุดมการณ์และเอกลักษณ์ของชาติ
3. ผลทางด้านเศรษฐกิจส่วนรวมและท้องถิ่น ได้แก่
 - ราษฎรมีโอกาสทำงานในโครงการประมาณ 250-300 คนต่อปี นอกจากนี้ยังมีงานทำในการดูแลรักษาอีกปีละประมาณ 150 คนต่อปี,
 - มีการเติบโตของธุรกิจบริการ เช่น โรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร การผลิตศิลปพื้นบ้าน ทำให้ราษฎรมีโอกาสทำงานได้มากขึ้น
4. ผลจากการจัดสาธารณูปโภคและการจัดรูปชุมชน ทำให้ราษฎรมีโอกาสใช้สาธารณูปโภคเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ และนำสินค้าออกสู่ตัวเมืองได้ (กรมศิลปากร, 2530 : 31)

ซึ่งผลพลอยได้เหล่านี้จัดเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อส่วนรวม หากแต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อชาวเมืองเก่าสามารถจำแนกได้ทั้งผลดีและผลเสีย ซึ่งระวีวรรณ บุญศาสตร์พันธ์ (2525) ได้ทำการศึกษาผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่อชุมชนเมืองเก่า ได้สรุปรายละเอียดไว้ทั้ง 2 ด้าน ดังนี้

ผลดีต่อชาวเมืองเก่า

1. ผลทางด้านจิตใจ ทำให้ชาวเมืองเก่ารู้สึกภูมิใจในท้องถิ่นของตน ว่าเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของไทย

2. ผลทางด้านความเป็นเอกลักษณ์และการยอมรับระหว่างท้องถิ่น โครงการมีส่วนในการส่งเสริมและสร้างสรรค์เอกลักษณ์ของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรม เครื่องสังคโลก ข้าวตอกพระร่วง งานลอยกระทง
3. ผลดีทางการเมืองการปกครอง ในด้านการสร้างเอกลักษณ์ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างอุดมการณ์ความเป็นชาติ
4. ผลดีด้านเศรษฐกิจและสังคม
 - 4.1 มีรายได้จากการจ้างงาน ชาวเมืองเก่าหันมายึดอาชีพการรับจ้างแรงงานกันมาก
 - 4.2 การส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือนออกมาในรูปแบบของหัตถกรรม ซึ่งเป็นรายได้เสริม เช่น เครื่องสังคโลก หัตถกรรมไม้แกะสลัก
5. ผลดีทางด้านสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ ซึ่งโครงการได้ทำการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก
6. ผลดีทางการท่องเที่ยว อุทยานประวัติศาสตร์มีปัจจัยจูงใจในแง่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และงานประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ จึงมีความได้เปรียบทางการท่องเที่ยว และนำมาซึ่งผลพลอยได้ทางเศรษฐกิจตามมา
7. ผลดีทางการศึกษา ซึ่งโครงการก่อให้เกิดการสัมมนาทางวิชาการทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีในหลายระดับ

ผลเสียต่อชาวเมืองเก่า

1. ทางด้านจิตใจ อันเกิดจากความไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจในความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน
2. ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและชีวิตความเป็นอยู่ อันเกิดจากการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการยังไม่พร้อม การจ้างงานที่จะลดลงในอนาคตเมื่อโครงการเสร็จสิ้นลง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนตกงาน ความเจริญบางอย่างที่เข้ามาสู่ท้องถิ่นก็นำมาซึ่งความฟุ่มเฟือย สุรุ่ยสุร่าย
3. ผลเสียด้านการบริการความปลอดภัย ทั้งของประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

ถึงแม้ว่าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ฯ จะสร้างคุณประโยชน์มากมายต่อส่วนรวมและชุมชน แต่การที่โครงการฯ ขาดการสื่อสารที่เพียงพอกับประชาชนในพื้นที่ ทำให้ทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อโครงการฯ มีทั้ง 2 ด้าน คือในด้านการบวกและด้านลบ ในด้านการบวกชาวบ้านคิดว่าหน่วยศิลปากรเป็นผู้นำพาความเจริญมาสู่ชุมชน ชักนำหน่วยราชการอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ให้ความปลอดภัยแก่ชุมชน เช่น สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นหน่วยที่รับซื้อแรงงานในท้องถิ่นที่สำคัญ ส่วนในด้านลบ ชาวบ้านตระหนักถึงอำนาจของหน่วยศิลปากรที่มีอำนาจหน้าที่และสิทธิที่ควบคุมดูแล

ที่ดินภายในกำแพงเมืองและบริเวณโดยรอบ ซึ่งประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ไม่สามารถออกหนังสือสำคัญเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้ ไม่มีความแน่นอนในการดำรงชีวิตในพื้นที่นี้ ทำให้ไม่กล้าก่อสร้างอาคารถาวรขึ้น ทักษะคิดอีกด้านหนึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรกับชาวบ้านที่ถูกมองว่าไม่เสมอกัน เจ้าหน้าที่ถูกมองว่าเป็นเจ้านาย ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งงานระหว่างเจ้าหน้าที่ศิลปากรกับชาวบ้าน จึงเกิดกลุ่มชาวบ้านที่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับเจ้าหน้าที่และมีความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน (ระวีวรรณ บุญญาศาสตร์พันธ์, 2525 : 33-50)

หลังจากการพัฒนาโครงการภายในกำแพงเมืองได้สิ้นสุดราวปี 2530 ผลพลอยได้สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันได้แก่การท่องเที่ยว ซึ่งภายหลังโครงการได้มีผู้คนทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาท่องเที่ยวในพื้นที่แห่งนี้มากมายเพิ่มขึ้นในแต่ละปี จากสถิติผู้เข้าชมอุทยานฯ เพิ่มจำนวนจาก 108,070 คนในปี พ.ศ. 2525 (สถาบันวิจัยสังคม, 2527) เพิ่มขึ้นเป็น 355,941 คน ในปีงบประมาณ 2535 และ 471,025 คนในปีงบประมาณ 2545 (สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย) โดยฤดูกาลท่องเที่ยวที่มีผู้มาท่องเที่ยวมากที่สุดมีระยะเวลาประมาณ 7 เดือน คือตั้งแต่เดือนตุลาคมจนถึงเดือนเมษายนในปีถัดไป นักท่องเที่ยวชาวไทยจะนิยมมาเที่ยวกันมากในเดือนตุลาคม มกราคมและเมษายน ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศนิยมมาเที่ยวในเดือนพฤศจิกายน กุมภาพันธ์และมีนาคม ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีนักท่องเที่ยวประมาณ 45,000 ถึงมากกว่า 50,000 คนในแต่ละเดือน ส่วนในเดือนอื่นๆ มีนักท่องเที่ยวมาประมาณ 20,000-40,000 คน ในจำนวนนี้เป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมากกว่าชาวไทยประมาณหนึ่งเท่าตัว จะเห็นว่าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยบรรลุวัตถุประสงค์ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างดี เป็นที่คาดหวังแต่เบื้องแรกว่าการท่องเที่ยวจะสร้างประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ชาวบ้านเมืองเก่าในฐานะที่เป็นผู้ใกล้ชิดโบราณสถานมากที่สุด (นิคม มูลิกะคามะ, 2521 : 373) ต่อมาเมื่อการศึกษาพบว่าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้สร้างโอกาสในการมีงานทำมากขึ้นและก่อให้เกิดอาชีพใหม่ได้แก่อาชีพรับจ้างทำงานในอุทยานฯ อาชีพค้าขายและบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถแก้ปัญหาการว่างงานสำหรับผู้ที่ไม่มียี่สิบดินทำเกษตรหรือมีน้อย (รัตติกร สุนทรทพิน, 2538 : 60-66)

ผลได้ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตลอดจนผลกระทบทางด้านอื่นๆ ที่มีต่อชาวบ้านได้ส่งผลต่อทัศนคติที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และการรับรู้แต่ละคนได้รับการศึกษาเพื่อทราบว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจจะให้ความสำคัญต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแตกต่างกันอย่างไร ด้วยคำถามปลายเปิดให้ชาวบ้านตอบตามความรู้สึกของตนเอง ซึ่งคำตอบมีลักษณะหลากหลายแต่สามารถแบ่งกลุ่มคำตอบได้ 6 กลุ่ม กลุ่มแรกเห็นว่าไม่มีความสำคัญอะไร กลุ่มที่เหลือจะให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าอื่นๆ แตกต่างกันไป ซึ่งได้จำแนกรายละเอียดไว้ในตารางที่ 5.51

ตารางที่ 5.51 การจำแนกคุณค่าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยโดยชาวเมืองเก่า, ปี 2546

ประเด็น	รายละเอียด
1. ไม่มีความสำคัญ	ต่างคนต่างอยู่, ไม่รู้สึกอะไร, ไม่คิดไปหาประโยชน์อะไร, ไม่ทำอะไรให้ชุมชน, เราไม่ได้เป็นพ่อค้า, ไม่พอใจในการทำมาหากิน, กีดกันการก่อสร้าง
2. คุณค่าทางเศรษฐกิจ	เศรษฐกิจดีจากนักท่องเที่ยวเข้ามา, ทำให้มีการค้าขายมากขึ้น, ทำให้มีที่ขายของ, เป็นแหล่งงานของชาวบ้าน, ลูกหลานก็ทำงานอยู่กับเขา, หากินง่าย, ทำให้มีงานแกะสลัก
3. คุณค่าทางสังคม	เป็นที่ท่องเที่ยว-พักผ่อน-ออกกำลัง, มีงานลอยกระทง, มีพ่อขุนให้กราบไหว้, เป็นความภาคภูมิใจ มีหน้ามีตา, ถ้าไม่มีบ้านเราก็ไม่มีอะไรเลย, ทำให้คนรู้จักสุโขทัยดีขึ้น
4. คุณค่าทางประวัติศาสตร์-การศึกษา	เป็นมรดกโลก, เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ ลูกหลานไปเป็นมัคคุเทศก์น้อย, ทำให้เรารู้ว่าสิ่งนั้นสำคัญสิ่งนี้สำคัญ, ได้รู้ว่าคุณโบราณฉลาด
5. คุณค่าอื่นๆ	มีส่วนให้ชุมชนเจริญ, สาธารณูปโภคดีกว่าข้างนอก, ช่วยดวงปาซุดคลองให้, เขาให้อยู่เป็นสัดส่วนดี แต่ให้ที่น้อยไป, ช่วยกันเวลามีงาน

ในภาพรวมดังตารางที่ 5.52 พบว่าชาวบ้านร้อยละ 31.1 คิดว่าอุทยานประวัติศาสตร์ไม่มีความสำคัญอะไรกับตนและครอบครัว รองลงมาร้อยละ 23.9 ให้ความสำคัญกับประเด็นทางด้านสังคม คือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนผู้ให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจมีร้อยละ 22.9 แต่เมื่อพิจารณาแยกตามกลุ่มอาชีพ พบว่าผู้ประกอบการและรับจ้างส่วนใหญ่ร้อยละ 42.6 และ 33.9 คิดว่าอุทยานฯ ไม่มีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องอะไรกับตน ส่วนผู้ประกอบการอาชีพพาณิชย์กรรมร้อยละ 34.8 ตระหนักถึงความสำคัญในทางเศรษฐกิจ

และเมื่อพิจารณาแยกตามโซนที่ตั้งของชุมชน โดยโซนที่หนึ่งคือโซนที่ชุมชนมีอาณาเขตติดกับถนนจรดวิถีถ่อง ได้แก่ ชุมชนสุโขทัยนคร 1, 3 และชุมชนบ้านไต้ โซนที่สองเป็นชุมชนที่อยู่ถัดเข้ามาได้แก่ ชุมชนบ้านเหนือและชุมชนบ้านใหม่วัดตระพังทอง ส่วนโซนสุดท้ายได้แก่ชุมชนที่อยู่ไกลตลาดและเป็นชุมชนที่ถูกโยกย้ายในช่วงหลังปี 2521 เป็นต้นมา ได้แก่ชุมชนรามใหญ่และรามเล็ก ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนในโซนที่หนึ่งส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 30.6 คิดว่ามีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ ส่วนชุมชนในโซนที่สองและสามส่วนใหญ่ร้อยละ 32.7 และ 44.4 ตามลำดับ คิดว่าอุทยานฯ ไม่มีความสำคัญอะไรกับตนนัก สรุปได้ว่าผู้ที่มิตศนคติที่ดีต่อโครงการมากที่สุดคือกลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมและมีที่ตั้งในย่านตลาด อย่างไรก็ตาม กลุ่มอาชีพและโซนที่ตั้งชุมชนที่ต่างกันมีความสัมพันธ์กับการให้ความสำคัญกับอุทยานประวัติศาสตร์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ตารางที่ 5.52 เปรียบเทียบการให้ความสำคัญต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จำแนกตามกลุ่มอาชีพ และโซนที่ตั้งชุมชน, ปี 2546

	การให้ความสำคัญ					รวม
	ไม่มี	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสังคม	ด้านประวัติศาสตร์	อื่นๆ	
พิจารณาจำแนกตามกลุ่มอาชีพ¹						
เกษตรกรรวม	29 (42.6) [33.3]	7 (10.3) [10.9]	19 (27.9) [28.4]	1 (1.5) [5.9]	12 (17.6) [26.7]	68 (100.0) [24.3]
พาณิชย์กรรม	20 (21.7) [23.0]	32 (34.8) [50.0]	22 (23.9) [32.8]	6 (6.5) [35.3]	12 (13.0) [26.7]	92 (100.0) [32.9]
รับจ้าง	20 (33.9) [23.0]	9 (15.3) [14.1]	15 (25.4) [22.4]	2 3.4% [11.8]	13 (22.0) [28.9]	59 (100.0) [21.1]
อาชีพอื่นๆ	18 (29.5) [20.7]	16 (26.2) [25.0]	11 (18.0) [16.4]	8 (13.1) [47.1]	8 (13.1) [17.8]	61 (100.0) [21.8]
รวม	87 (31.1) [100.0]	64 (22.9) [100.0]	67 (23.9) [100.0]	17 (6.1) [100.0]	45 (16.1) [100.0]	280 (100.0) [100.0]
พิจารณาจำแนกตามโซนที่ตั้งชุมชน²						
โซน 1	34 (25.4) [39.1]	41 (30.6) [64.1]	35 (26.1) [52.2]	8 (6.0) [47.1]	16 (11.9) [35.6]	134 (100.0) [47.9]
โซน 2	33 (32.7) [37.9]	17 (16.8) [26.6]	29 (28.7) [43.3]	7 (6.9) [41.2]	15 (14.9) [33.3]	101 (100.0) [36.1]
โซน 3	20 (44.4) [23.0]	6 (13.3) [9.4]	3 (6.7) [4.5]	2 4.4% [11.8]	14 (31.1) [31.1]	45 (100.0) [16.1]
รวม	87 (31.1) [100.0]	64 (22.9) [100.0]	67 (23.9) [100.0]	17 (6.1) [100.0]	45 (16.1) [100.0]	280 (100.0) [100.0]

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว, [-] ร้อยละสดมภ์

1. Chi-Square Tests = 29.676^a Asymp. Sig. (2-sided) = .003

a 3 cells (15.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 3.58.

2. Chi-Square Tests = 25.986^a Asymp. Sig. (2-sided) = .001

a 1 cells (6.7%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 2.73.

5.4.2 ความสัมพันธ์ของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยกับเศรษฐกิจชุมชน การศึกษาต่อไปนี้เป็นการศึกษาประเมินรูปแบบผลกระทบที่เกิดขึ้นว่าจะทำให้คนกลุ่มอาชีพใดมีส่วนได้ส่วนเสียแตกต่างกันอย่างไร โดยจะมุ่งศึกษาใน 3 กลุ่มอาชีพหลักของเมืองเก่าที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของเมืองมากที่สุด ซึ่งได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและอาชีพรับจ้าง

5.4.2.1 การสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชน

การที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีความสำคัญทั้งในแง่โบราณคดีและเป็นแหล่งท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้ของประชาชนทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ทำให้มีผู้คนจากต่างถิ่นมาเยือนพื้นที่แห่งนี้มากมายในแต่ละปี ก่อให้เกิดธุรกิจทางการท่องเที่ยวได้แก่ การบริการที่พัก-อาหาร ร้านให้เช่าจักรยานและร้านขายของที่ระลึก ผลจากการท่องเที่ยวที่คาดการณ์ไว้คือการสร้างรายได้แก่ชุมชนผ่านการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่อสินค้าและบริการต่างๆ จากการสำรวจหาผู้ที่มีรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากอุทยานประวัติศาสตร์ดังตารางที่ 5.53 โดยพบผู้มีรายได้หลักจากนักท่องเที่ยวเพียง 21 รายหรือไม่ถึงร้อยละ 10 จากตัวอย่าง 219 ราย ในจำนวนนี้เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรม 15 รายจาก 21 ราย (ร้อยละ 71.4) แต่ทุกปีจังหวัดสุโขทัยจะมีงานเทศกาลสำคัญ 2 ช่วงคือในเดือนพฤศจิกายนจะมีงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ และในเดือนเมษายนจะมีงานสงกรานต์และสงกรานต์น้ำโยยทาน ช่วงเวลาดังกล่าวจะมีนักท่องเที่ยวมามากที่สุดกว่าช่วงเวลาอื่น การที่มีคนเข้ามาในพื้นที่มากๆจะส่งผลให้มีปริมาณเงินเข้ามาในระบบเศรษฐกิจของชุมชนมากขึ้น โดยชาวบ้านจากทั้ง 3 กลุ่มอาชีพสามารถหารายได้เพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลาเทศกาล ผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายกว่าร้อยละ 46.7 สามารถขายของได้เพิ่มมากขึ้น คนในอาชีพอื่นก็คิดหาของเล็กๆ น้อย ๆ มาขายกันในงาน เช่น ขายลูกชิ้น ขายน้ำ แม้กระทั่งทำกระทงขาย ส่วนผู้ที่มีอาชีพเสริมจากหัตถกรรมไม้แกะก็มีรายได้เพิ่มขึ้นช่วงก่อนปีใหม่เป็นต้นไป เนื่องจากจะมีการสั่งงานไม้แกะสลักมากขึ้นในช่วงนั้นซึ่งจะเป็นช่วงสิ้นสุดฤดูเก็บเกี่ยวพอดี

ส่วนในด้านการจ้างงานภายในอุทยานฯ ที่ผ่านมาโครงการ ฯ เป็นหนึ่งในแหล่งจ้างงานของชุมชนเมืองเก่าโดยเฉพาะแรงงานรับจ้าง ในช่วงโครงการฯ ระหว่างปี 2521-2530 มีการจ้างแรงงานมาทำงานบูรณะเป็นจำนวนกว่าปีละ 250-300 คน แต่ในปัจจุบันการจ้างคนงานในงานบูรณะได้ลดน้อยลงไปมาก และการจ้างงานที่มีอยู่ในปัจจุบันในตำแหน่งลูกจ้างชั่วคราวซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเมืองเก่าเหลือเพียง 60 - 70 คนเท่านั้น ในการสำรวจหาสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานให้กับอุทยานฯ ไม่ว่าจะเป็งานอะไรก็ได้จาก 3 กลุ่มอาชีพหลัก พบว่า อาชีพนี้ มีสมาชิกที่ทำงานให้กับอุทยานอยู่เพียงร้อยละ 5 เท่านั้น ซึ่งลักษณะงานมีตั้งแต่งานเจ้าหน้าที่ภายในสำนักงานอุทยานฯ จนถึงพนักงานขายบัตรหน้าประตู (ตารางที่ 5.53)

โดยสรุปแล้วผลได้ทางเศรษฐกิจที่คาดหวังว่าจะมาสู่ชุมชนนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะตกแก่คนในกลุ่มอาชีพพาณิชยกรรม ส่วนอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างมีส่วนเกี่ยวข้องกับรายได้ตรงส่วนนี้น้อยมาก ทั้งที่สองอาชีพนี้จัดว่าเป็นกลุ่มอาชีพที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจด้อยกว่ากลุ่มอาชีพอื่นในชุมชนดังที่ได้ศึกษามาแล้วในหัวข้อ 5.3 ซึ่งผลดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับทัศนคติที่ไม่รู้สึกเกี่ยวข้องกับอะไรกับอุทยานประวัติศาสตร์มากที่สุด รองลงมาเป็นทัศนคติทางสังคมอันเกี่ยวกับความภูมิใจและเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีการรับรู้ด้านคุณค่าทางเศรษฐกิจน้อยมาก (ตารางที่ 5.52)

ตารางที่ 5.53 ผลของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่ออาชีพและรายได้ จำแนกตามกลุ่มอาชีพ

ผลต่ออาชีพและรายได้	อาชีพ				รวม
	เกษตรกรรม	พาณิชยกรรม	รับจ้าง	อาชีพอื่นๆ	
มีรายได้หลักจากนักท่องเที่ยว ¹					
ไม่มี	66 (25.8)	77 (30.1)	55 (21.5)	58 (22.7)	256 (100.0)
มี	2 (8.3)	15 (62.5)	4 1(6.7)	3 (12.5)	24 (100.0)
รวม	68 (24.3)	92 (32.9)	59 (21.1)	61 (21.8)	280 (100.0)
มีรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงเทศกาล ²					
ไม่มี	51 (25.4)	49 (24.4)	48 (23.9)	53 (26.4)	201 (100.0)
มี	17 (21.5)	43 (54.4)	11 (13.9)	8 (10.1)	79 (100.0)
รวม	68 (24.3)	92 (32.9)	59 (21.1)	61 (21.8)	280 (100.0)
มีสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานในอุทยานฯ ³					
ไม่มี	66 (25.9)	87 (34.1)	55 (21.6)	47 (18.4)	255 (100.0)
มี	2 (8.0)	5 (20.0)	4 (16.0)	14 (56.0)	25 (100.0)
รวม	68 (24.3)	92 (32.9)	59 (21.1)	61 (21.8)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

1. Chi-Square Tests = 11.051^a Asymp. Sig. (2-sided) = .011

a 0 cells (.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 5.06.

2. Chi-Square Tests = 25.470^a Asymp. Sig. (2-sided) = .000

a 0 cells (.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 16.65.

3. Chi-Square Tests = 19.464^a Asymp. Sig. (2-sided) = .000

a 0 cells (.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 5.27.

5.4.2.2 ความไม่แน่นอนในการทำมาหากินและอยู่อาศัย

จากการวิเคราะห์ในบทที่ 4 ทำให้ทราบว่าผลของการขึ้นทะเบียนเมืองเก่าสุโขทัยเป็นเขตโบราณสถานทำให้ต้องมีกฎข้อบังคับในการใช้พื้นที่แห่งนี้เพื่อรักษาคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์ เช่น ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและความสูงของอาคาร รวมทั้งให้อำนาจแก่กรมศิลปากรในการกระทำและการควบคุมที่จะให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ตัวอย่างที่มีมาแต่อดีตได้แก่ การรื้อย้ายบ้านเรือนไปในที่ที่ไม่เกิดขบวนการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังเป็นเหตุการณ์ที่ฝังใจชาวบ้านบางส่วนจนถึงทุกวันนี้ โดยเมื่อสำรวจความรู้สึกไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต (ตารางที่ 5.54) พบว่าชาวบ้านกว่าร้อยละ 63.5 มีความรู้สึกไม่มั่นคงในการอยู่อาศัยในเขตเมืองเก่าเท่าที่ควร โดยเสริมว่า ไม่แน่ใจว่าจะต้องย้ายอีกหรือไม่ ซึ่งเมื่อจำแนกแต่ละอาชีพต่างก็ไม่มี ความมั่นใจเกินครึ่งทั้งสิ้น ส่วนอีกร้อยละ 36.5 ที่ยังมีความมั่นใจ ระบุว่าไม่คิดกังวลอะไร เพราะเป็นที่ของเรา และการย้ายก็มีมานานแล้ว คิดว่าคงไม่มีอีกแล้ว แต่เมื่อจำแนกตามชุมชน พบว่าในพื้นที่โซนสามซึ่งเป็นชุมชนที่เคยถูกโยกย้ายมาก่อน มีถึงร้อยละ 82.2 ที่ยังคงรู้สึกไม่มีความแน่นอนในการอยู่อาศัยอยู่เช่นเดิม

ส่วนในเรื่องการควบคุมในเรื่องการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ ซึ่งมีการออกกฎหมายประกอบกิจการบางอย่างอันจะส่งผลกระทบต่อคุณค่าเมืองอุทยานประวัติศาสตร์ ชาวบ้านกว่าร้อยละ 32 ที่ระบุว่ารู้สึกถึงผลกระทบดังกล่าวต่อการทำมาหากินของตนเหมือนกัน โดยระบุว่าอุทยานฯ มักจะห้ามทำโน่นทำนี่ ซึ่งบางครั้งตนเองก็ไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์การห้ามนั้น แต่ก็ยังมีชาวบ้านอีกร้อยละ 68 ไม่รู้สึกอะไร

และเมื่อเปรียบเทียบความรู้สึกไม่แน่นอนในการอยู่อาศัยระหว่างผู้ที่อาศัยอยู่ตามชุมชนต่างๆ โดยแบ่งการวิเคราะห์ตามโซนที่ตั้ง ดังตารางที่ 5.55 พบว่ามีความสัมพันธ์กับความรู้สึกไม่แน่นอนดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญ โดยพบว่าผู้ที่อาศัยในโซน 3 ที่เคยมีการโยกย้ายมาก่อนอย่างในชุมชนรามใหญ่-รามเล็กมีความรู้สึกไม่แน่นอนในการอยู่อาศัยมากที่สุด ถึงร้อยละ 82 รองลงมาคือโซน 2 คือชุมชนที่อยู่ริมถนนจรดวิถีถ่อง มีร้อยละ 63 ส่วนโซน 2 คือที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่มีความรู้สึกไม่แน่นอนประมาณครึ่งหนึ่ง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการโยกย้ายชุมชนที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้ที่อาศัยในบริเวณต่างๆ มากกว่าต่อกลุ่มอาชีพ ซึ่งอาจส่งผลต่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนได้ในอนาคต

ตารางที่ 5.54 ผลจากอุทยานประวัติศาสตร์ต่อความไม่แน่นอนในการทำมาหากิน จำแนกตามอาชีพ

ผลต่อความไม่แน่นอน ในการทำมาหากิน	อาชีพ				รวม
	เกษตรกรรม	พาณิชย์กรรม	รับจ้าง	อาชีพอื่นๆ	
รู้สึกไม่มีความแน่นอนในการอาศัยอยู่ที่นี่					
ไม่รู้สึก	23 (21.7)	41 (38.7)	16 (15.1)	26 (24.5)	106 (100.0)
รู้สึก	45 (25.9)	51 (29.3)	43 (24.7)	35 (20.1)	174 (100.0)
รวม	68 (24.3)	92 (32.9)	59 (21.1)	61 (21.8)	280 (100.0)
รู้สึกมีข้อจำกัดเลือกประกอบอาชีพ					
ไม่รู้สึก	44 (22.7)	65 (33.5)	40 (20.6)	45 (23.2)	194 (100.0)
รู้สึก	24 (27.9)	27 (31.4)	19 (22.1)	16 (18.6)	86 (100.0)
รวม	68 (24.3)	92 (32.9)	59 (21.1)	61 (21.8)	280 (100.0)

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ (-) ร้อยละแถว

ตารางที่ 5.55 เปรียบเทียบความรู้สึกไม่แน่นอนในการอยู่อาศัย จำแนกตามโซนชุมชน

ความรู้สึกไม่แน่นอน ในการอาศัยอยู่ที่นี่	ชุมชนแบ่งตามโซน			รวม
	โซน 1	โซน 2	โซน 3	
ไม่รู้สึก	50 [37.3]	48 [47.5]	8 [17.8]	106 [37.9]
รู้สึก	84 [62.7]	53 [52.5]	37 [82.2]	174 [62.1]
รวม	134 [100.0]	101 [100.0]	45 [100.0]	280 [100.0]

ที่มา : สรุปรูปจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ [-] ร้อยละสดมภ์

Chi-Square Tests = 11.742^a Asymp. Sig. (2-sided) = .003

a 0 cells (.0%) มีค่าคาดหวังที่น้อยกว่า 5 และค่าคาดหวังที่น้อยที่สุดคือ 17.04.

5.4.3 การรับรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับและทัศนคติที่มีต่ออุทยานฯ

เนื่องจากที่ผ่านมา อุทยานฯมีการสื่อสารกับชาวบ้านน้อยมากในการสร้างความเข้าใจต่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ทำให้โครงการฯมีอุปสรรคมากมายในช่วงดำเนินโครงการฯ และส่งผลต่อทัศนคติที่ไม่ดีนักจากชาวบ้านเนื่องจากขาดความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์ มีชาวบ้านจำนวนน้อยมากที่ตระหนักถึงความสำคัญต่ออุทยานฯในแง่ประวัติศาสตร์ ซึ่งต่างจากอุดมการณ์ของกรมศิลปากรที่ต้องการสงวนรักษาพื้นที่นี้ไว้ อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังมีความเข้าใจในระเบียบข้อบังคับในเรื่องที่ใกล้ตัวอย่างเรื่องของการปลูกสร้างบ้านเรือนภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งชาวบ้านประมาณร้อยละ 69.3 ทราบกฎระเบียบพอสมควรเนื่องจากเวลาปลูกสร้างจะต้องนำแบบไปขออนุญาตกับทางสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ก็ยังมีอีกร้อยละ 30.7 ที่ไม่ทราบระเบียบข้อบังคับ และยังมีอีกถึงร้อยละ 80 ที่เข้าใจว่าที่ดินที่อยู่อาศัยเป็นของกรมศิลปากร เนื่องจากตลอดมากรมศิลปากรมีอำนาจตามกฎหมายที่จะจัดการกับพื้นที่นี้ ซึ่งที่จริงแล้วความจริงไม่ใช่เช่นนั้น คนที่มีความรู้ทางกฎหมายจะทราบดีว่ากรมศิลปากรมีสิทธิเป็นผู้ดูแลเท่านั้น อย่างไรก็ตามผู้ที่ประกอบอาชีพที่อยู่ในแวดวงราชการซึ่งกว่าร้อยละ 93 ทราบกฎระเบียบในการปลูกสร้างบ้านดี แต่ถึงกระนั้นกว่าร้อยละ 62.5 ก็ยังมีความเข้าใจว่าที่ดินที่อยู่อาศัยอยู่เป็นของกรมศิลปากรเช่นกัน (ตารางที่ 5.56)

สำหรับทัศนคติในด้านดี ชาวบ้านประมาณร้อยละ 60 ยังมีความรู้สึกที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์มีส่วนทำให้ชุมชนเมืองเก่าเจริญขึ้นทั้งในด้านถนนหนทางและสาธารณูปโภค แต่อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านอีกกว่าร้อยละ 40 ที่ไม่คิดว่าอุทยานทำให้ชุมชนแห่งนี้เจริญขึ้นแต่อย่างใด โดยบอกว่า ไม่เห็นว่าจะมาเกี่ยวข้องกับอะไรกับหมู่บ้าน เห็นพัฒนาแต่ในพื้นที่ของเขา ซึ่งมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่มีทัศนคติในด้านรุนแรงที่ว่ากรมศิลปากรจำกัดการพัฒนามากเกินไป บางคนว่าที่นี่ทำค้าขายดีแต่ที่อยู่อาศัยแย่มากเพราะโดนควบคุมการก่อสร้าง คนที่อยู่สบายคือคนที่มีปัจจัยพร้อมอยู่แล้ว แต่สุดท้ายแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 95 ต่างก็มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนเก่าเมืองอุทยานประวัติศาสตร์สุขทัยด้วยกันทั้งสิ้น

ตารางที่ 5.56 ประเด็นเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติของชาวเมืองเก่าที่มีต่ออุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย จำแนกตามกลุ่มอาชีพ

ประเด็นความรู้และทัศนคติ	อาชีพ				รวม
	เกษตรกร	พาณิชย์กรรม	รับจ้าง	อาชีพอื่นๆ	
มีความเข้าใจว่าที่ดินอยู่อาศัยของตนเป็นของกรมศิลปากร					
ไม่ใช่	11 [16.2]	19 [20.7]	11 [18.6]	18 [29.5]	59 [21.1]
ใช่	57 [83.8]	73 [79.3]	48 [81.4]	43 [70.5]	221 [78.9]
รวม	68 [100.0]	92 [100.0]	59 [100.0]	61 [100.0]	280 [100.0]
ความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบในการปลูกสร้างบ้านเรือนภายในเขตโบราณสถาน					
ไม่ทราบเลย	21 [30.9]	26 [28.3]	25 [42.4]	14 [23.0]	86 [30.7]
ทราบบ้าง	47 [69.1]	66 [71.7]	34 [57.6]	47 [77.0]	194 [69.3]
รวม	68 [100.0]	92 [100.0]	59 [100.0]	61 [100.0]	280 [100.0]
คิดว่าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยนำความเจริญมาสู่ชุมชน					
ไม่ใช่	28 [41.2]	33 [35.9]	28 [47.5]	21 [34.4]	110 [39.3]
ใช่	40 [58.8]	59 [64.1]	31 [52.5]	40 [65.6]	170 [60.7]
รวม	68 [100.0]	92 [100.0]	59 [100.0]	61 [100.0]	280 [100.0]
มีความภาคภูมิใจที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย					
ไม่คิดอะไร	3 [4.4]	1 [1.1]		2 [3.3]	6 [2.1]
ภูมิใจ, ภูมิใจมาก	65 [95.6]	91 [98.9]	59 [100.0]	59 [96.7]	274 [97.9]
รวม	68 [100.0]	92 [100.0]	59 [100.0]	61 [100.0]	280 [100.0]

ที่มา : สรุปลจากแบบสอบถาม, ปี 2546

หมายเหตุ [-] ร้อยละสดมภ์

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในเขตกำแพงเมืองในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย สามารถสรุปผลการศึกษได้ 4 ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรที่เริ่มมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นตามลำดับ ซึ่งจะมีผลต่อการใช้ที่ดินที่อยู่อาศัยภายในเขตโบราณสถานที่มีขนาดจำกัดในที่สุด ส่วนที่สองชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างอาชีพและการใช้แรงงานของชุมชนที่เริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมามีส่วนของผู้ทำธุรกิจการค้ามากขึ้นกว่าในอดีต สาเหตุเกิดจากการใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เต็มประสิทธิภาพและปัญหาแรงงานอันส่งผลกระทบต่อรายได้ที่ไม่พอเพียง เป็นผลให้เกษตรกรต้องปรับตัวโดยส่วนหนึ่งละทิ้งอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพอื่น ส่วนผู้ที่ยังไม่ละทิ้งอาชีพได้พยายามเพิ่มรายได้โดยการประกอบอาชีพเสริมอื่นนอกจากนี้ปัจจัยทางกายภาพของชุมชนเมืองเก่าที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองและอยู่ใกล้สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดซึ่งเอื้อต่อการทำการค้า สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ดึงดูดผู้คนให้หันมาประกอบอาชีพทางพาณิชย์กรรมมากขึ้นตามลำดับ ส่วนที่สามแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจระหว่างครัวเรือนแต่ละอาชีพ ซึ่งโดยรวมแล้วครัวเรือนพาณิชย์กรรมจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าครัวเรือนอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง ถึงแม้จะมีความแตกต่างของรายได้ภายในอาชีพพาณิชย์กรรมค่อนข้างสูงก็ตาม

ส่วนสุดท้ายเป็นการสรุปความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กับโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน ที่ผ่านมายุทธยานฯ มีส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการทำให้ชุมชนขยายตัวขึ้นจากการบูรณะโบราณสถานทำให้ผู้คนเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นและทำให้การค้าขยายตัวตามมา อีกทั้งในช่วงโครงการฯ ได้มีการสร้างสาธารณูปโภค-สาธารณูปการต่างๆ ให้กับชุมชน จากนั้นการท่องเที่ยวทำให้ผู้คนมาเยี่ยมเยือนสถานที่นี้เพิ่มจำนวนขึ้นในแต่ละปี ส่งผลให้เกิดธุรกิจท่องเที่ยวขึ้นมารองรับ และยังมีโอกาสให้ประชาชนบางส่วนสามารถหารายได้เพิ่มในช่วงเทศกาลที่มีผู้คนมากกว่าช่วงอื่นของปีแต่ผลได้ส่วนใหญ่จะตกแก่ผู้ทำอาชีพการค้ามากกว่ากลุ่มอื่น สิ่งที่ตามมาคือความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกับอุทยานประวัติศาสตร์ได้เกิดขึ้นกับประชาชนส่วนมากโดยเฉพาะกับกลุ่มที่อยู่นอกระบบธุรกิจการค้า ซึ่งนับเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการอนุรักษ์ในภายหน้า ซึ่งผลสรุปเหล่านี้ได้นำมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนะนโยบายต่อองค์กรภาครัฐและท้องถิ่น เพื่อร่วมกันวางแผนพัฒนาชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไป

6.1 การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรและการย้ายถิ่นฐาน

การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของเทศบาลเมืองเก่านับจากปีที่ได้ข้อมูลคือปี 2530 จนถึงปัจจุบัน เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยสูงกว่าค่าเฉลี่ยอัตราการเพิ่มของประชากรของอำเภอเมืองสุโขทัย และหลังจากปี 2544 เป็นต้นมาจนถึงปลายปี 2546 สถิติประชากรของตำบลเมืองเก่าได้ลดลง เนื่องจากการปรับปรุงระบบการจัดเก็บข้อมูลให้ไม่มีความซ้ำซ้อน แต่อย่างไรก็ดีสถิติการย้ายออกของอำเภอเมืองอันเป็นที่ตั้งของชุมชนมีจำนวนที่สูงกว่าโดยรวมของจังหวัดและอำเภออื่นๆ ในจังหวัดสุโขทัย อันสะท้อนถึงสภาพเศรษฐกิจของอำเภอนี้ในขณะที่จำนวนบ้านในเทศบาลเมืองเก่าเพิ่มจำนวนขึ้นทุกปี ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความหนาแน่นของชุมชนแห่งนี้ในอนาคต เนื่องจากพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยมีขนาดจำกัด

ในด้านโครงสร้างของครอบครัวของชาวเมืองเก่ามีลักษณะแบบสังคมเมืองมากขึ้น โดยครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวมีสัดส่วนมากกว่าครอบครัวขยายประมาณ 2 ใน 3 มีขนาดครอบครัวเฉลี่ย 3.93 คน ซึ่งแตกต่างจากปี 2520 ซึ่งมีขนาดครอบครัวเฉลี่ย 6 คนต่อครัวเรือนซึ่งเป็นภาวะที่ครอบครัวขยายแตกเป็นครอบครัวเดี่ยวย่อยๆ

นอกจากนี้ ชาวเมืองเก่ามีระยะเวลาอยู่อาศัยโดยเฉลี่ยประมาณ 36 ปี ซึ่งนานกว่าช่วงเวลา queโครงการเข้ามาในพื้นที่คือ 25 ปีมาแล้ว ประชาชนมากกว่าร้อยละ 70 จัดว่าเป็นคนพื้นเพอยู่อาศัยในนี้มาแต่ดั้งเดิม โดยในจำนวนนี้สามารถแบ่งการย้ายถิ่นฐานเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มคนพื้นที่ที่ไม่มีการย้ายถิ่น 2) กลุ่มที่ถูกโยกย้ายตามโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ 3) กลุ่มที่ย้ายภายในชุมชน โดยกลุ่มแรกที่ไม่มีการย้ายถิ่นจะมีมากที่สุดประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของตัวอย่างทั้งหมดและจะกระจุกอยู่ตรงตำแหน่งชุมชนดั้งเดิมที่ไม่ได้รับผลกระทบจากโครงการฯ คือกลุ่มชุมชนบ้านเหนือเดิม (ซึ่งปัจจุบันแบ่งเป็นชุมชนบ้านเหนือ สุโขทัยนคร 1 และสุโขทัยนคร 3) บ้านใหม่วัดตระพังทอง และบ้านใต้ กลุ่มบ้านเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งที่ตั้งไม่กีดขวางและไม่ต้องถูกโยกย้าย และแทบทั้งหมดจะมีระยะเวลาการอยู่อาศัยนานกว่าค่าเฉลี่ย ส่วนกลุ่มที่ถูกโยกย้ายตามโครงการมีร้อยละ 14 ได้แก่ กลุ่มบ้านรามใหญ่-รามเล็ก และจากบางส่วนของบ้านใหม่วัดตระพังทอง และกลุ่มที่ย้ายภายในชุมชนมีประมาณร้อยละ 9 ส่วนใหญ่ด้วยสาเหตุการแต่งงานย้ายครอบครัว และที่เหลือเป็นกลุ่มที่ย้ายมาจากที่อื่นมีร้อยละ 27 ส่วนใหญ่ด้วยสาเหตุการแต่งงานเข้ามาอยู่กับสามีหรือภรรยาที่เป็นคนท้องถิ่นมากกว่าเข้ามาทำงาน ซึ่งพบเพียง 1-2 รายเท่านั้นที่เข้ามาทำงานในนี้ แสดงว่าพื้นที่นี้มีแรงดึงดูดแรงงานอพยพเข้ามาน้อย แต่มีพวกที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่ศึกษาแต่เข้ามาค้าขายในเขตกำแพงเมืองมี 4 ราย

6.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชนภายหลังโครงการอุทยานประวัติศาสตร์

6.2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชนในภาพรวม

แต่เดิมในช่วงปี พ.ศ. 2520 โครงสร้างอาชีพของชุมชนเมืองเก่าขึ้นอยู่กับอาชีพในสาขาเกษตรกรรมมากที่สุดถึงร้อยละ 64 รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้างและค้าขายตามลำดับ และในปี 2546 กลับสำรวจพบสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพทางพาณิชยกรรมมากเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างมากเป็นอันดับสองและสาม การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดคือการลดลงของหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นสัดส่วนที่สูง ส่วนทางกับการเพิ่มขึ้นของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมและรับจ้างเพิ่มขึ้น ซึ่งหมายถึงว่าแนวโน้มชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่าเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่การค้าขายและบริการมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และกลุ่มอาชีพรับจ้างยังคงเข้าออกในระบบเศรษฐกิจของเมืองโดยมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย แสดงว่ากลุ่มแรงงานระดับล่างยังคงมีอยู่ด้วยข้อจำกัดทางการศึกษา

นอกจากนี้การเปลี่ยนอาชีพครั้งล่าสุดของผู้ประกอบอาชีพพาณิชยกรรมในปัจจุบันจำนวนมากกว่าครั้งเคยประกอบอาชีพทำนาหรือไม่ก็รับจ้างมาก่อน และผู้ที่ทำงานรับจ้างมาก่อนกว่าครั้งเคยทำนามาก่อนเช่นกัน ในขณะที่ผู้ทำเกษตรกรรมในปัจจุบันประกอบอาชีพนี้มาแต่ดั้งเดิมแทบทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าที่ผ่านมาเกิดปรากฏการณ์ที่ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหลังไหลออกไปประกอบอาชีพอื่นๆ เป็นจำนวนมาก หากพิจารณาในช่วงเวลาเริ่มตั้งแต่ปี 2521 ที่ผ่านมายังพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนอาชีพกันในช่วง 25 ปีมานี้เอง โดยหันไปประกอบอาชีพค้าขายหรือไม่ก็รับจ้าง นอกจากนี้ยังได้พบอาชีพที่น่าสนใจอาชีพหนึ่งคืออาชีพหัตถกรรม ได้แก่ งานไม้แกะสลักและเครื่องปั้นสังคโลก ซึ่งในปัจจุบันอาชีพงานไม้แกะสลักมีบทบาทในการสร้างรายได้ให้ชาวเมืองเก่าทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมอย่างแพร่หลาย

เมื่อพิจารณาตามตำแหน่งที่ตั้งชุมชนซึ่งมี 7 ชุมชน ตามการแบ่งชุมชนใหม่หลังจากที่สุขาภิบาลตำบลเมืองเก่าได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบล พบว่ามีสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพหลักแตกต่างกันตามตำแหน่งที่ตั้งชุมชน กล่าวคือ ชุมชนบ้านเหนือและบ้านใหม่วัดตระพังทองจะมีสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมสูงกว่าอาชีพอื่น ส่วนชุมชนสุขโขทัยนคร 1 สุขโขทัยนคร 3 และชุมชนบ้านไต้ ซึ่งต่างตั้งอยู่ใจกลางชุมชนและมีแนวเขตติดถนนจรดวิถีถ่องซึ่งเป็นถนนสายหลัก มีสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพทางพาณิชยกรรมสูงที่สุด สำหรับชุมชนรามใหญ่และรามเล็กซึ่งเป็นชุมชนที่เป็นครัวเรือนที่ถูกโยกย้ายในช่วงโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ฯ มีสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างและทำนาอยู่ในระดับไล่เลี่ยกัน

6.2.2 โครงสร้างแรงงานของชุมชนเมืองเก่า

ส่วนใหญ่แล้วครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาจะมีแรงงานทำกันแทบทั้งสิ้นซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสถิติของภาคเหนือแล้ว โดยรวมพบว่าชาวเมืองเก่ามีงานทำกันมากกว่าถึงแม้ว่าภาวะการว่างงานจะสูงกว่าเล็กน้อย โดยผู้ว่างงานที่พบส่วนมากเป็นวัยรุ่นที่อายุมากกว่า 15 ปีแล้วแต่ไม่ได้เรียนต่อและไม่ได้ทำงาน สรุปแล้วการที่ชาวเมืองเก่ายังมีการใช้แรงงานเข้มข้นอยู่อาจเป็นเพราะครัวเรือนชาวเมืองเก่ามีสัดส่วนของกลุ่มผู้ที่เป็นภาระพึ่งพิงสูงกว่าของภาคเหนืออันได้แก่ เด็กเล็ก คนชรา และผู้ทำงานไม่ได้ กอปรกับโอกาสในการหางานทำในพื้นที่นี้นับว่ามีหลากหลายทำให้ประชาชนยังคงขวนขวายทำงานหาเลี้ยงชีพอยู่แม้บางคนจะอยู่ในวัยเลยเกษียณแล้วก็ตาม

6.2.3 การเปรียบเทียบการผลิตและการใช้แรงงานในแต่ละอาชีพ

การศึกษาได้สรุปลักษณะโครงสร้างภายในและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของแต่ละอาชีพหลักในเรื่องการผลิต การใช้ที่ดิน การใช้แรงงาน หรือรูปแบบการทำงาน โดยเน้นกลุ่ม 3 อาชีพที่พบมากที่สุดและมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าอาชีพอื่นๆ ได้แก่ เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และรับจ้าง โดยผลการศึกษารูปได้ดังนี้

1) อาชีพเกษตรกรรม

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการใช้แรงงาน

การทำนาเป็นเกษตรกรรมสาขาหลักของชุมชนเมืองเก่าซึ่งได้ผลผลิตไม่ค่อนแ่นอนเนื่องจากพื้นที่ทำกินแทบทั้งหมดอยู่นอกเขตชลประทานจึงต้องอาศัยน้ำฝนซึ่งไม่สามารถควบคุมปริมาณได้ แต่ชาวนาเมืองเก่าก็ได้มีการพยายามปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาจากการทำนาดำมาเป็นนาหว่าน ซึ่งแต่เดิมการทำนาหว่านจะทำกันตอนที่ฝนไม่มาตามกำหนดเท่านั้น แต่ในปัจจุบันชาวนาทั้งหมดได้หันมาทำนาหว่านกันแทบทั้งสิ้น ด้วยเหตุเพราะนาหว่านใช้เวลาการทำงานในไร่ นาน้อยกว่าการทำนาดำมาก โดยชาวนาจะใช้เวลาที่เหลือไปประกอบอาชีพเสริมอย่างอื่นมาทดแทน

นอกจากนี้ ยังได้มีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้แรงงานจากแรงงานคนและสัตว์มาเป็นเครื่องจักรอย่างเข้มข้นแทบทุกขั้นตอนของการผลิต เริ่มตั้งแต่ไถเตรียมดินกระทั่งเก็บเกี่ยวผลผลิต และใช้การจ้างแรงงานแทนการเอาแรงกันเองในสมัยก่อน ซึ่งจำนวนแรงงานที่ใช้ขึ้นอยู่กับขนาดที่ทำกินและความต้องการของชาวนาที่ต้องการความรวดเร็วเพียงใด ท้ายที่สุดแล้วผลที่ตามมากลายเป็นภาระต้นทุนซึ่งชาวนาส่วนใหญ่ยอมรับว่าสูงกว่าการทำนาแบบสมัยก่อนมาก แต่ชาวนายังตัดสินใจเลือกการทำนาในลักษณะนี้ เนื่องจากต้องการเวลาไปทำงานเสริมอย่างอื่นเพื่อมาจุนเจือรายได้และแรงงานครอบครัวที่ลดน้อยลง เนื่องจากลูกหลานรุ่นหลังที่ส่วนใหญ่คือรุ่นที่ 3 มักออกไปประกอบอาชีพอื่นแทนการทำนาตามพ่อแม่

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน

ที่ดินทำกินของชาวเมืองเก่าทั้งหมดจะอยู่นอกกำแพงเมืองโดยรอบ พบว่ามีขนาดการถือครองเฉลี่ยเล็กน้อยซึ่งมีสาเหตุหลักจากการแบ่งมรดกที่ดิน โดยเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมเกษตรกรรุ่นพ่อแม่จะแบ่งที่ดินทำกินให้ลูกแต่ละคนซึ่งเป็นผลให้ที่ดินถูกแบ่งจากแปลงใหญ่เป็นแปลงเล็กๆ ซึ่งทำให้ชาวนารุ่นต่อมามีที่ทำกินเล็กน้อยหรือบางคนอาจไม่ได้เลย และการมีที่ดินแปลงเล็กเกินไปจะส่งผลต่อขนาดผลผลิตที่ไม่พอต่อความต้องการรายได้ ซึ่งชาวนาเมืองเก่ามักแก้ปัญหาโดยการเช่าที่ดินเพิ่มซึ่งจะกลายเป็นต้นทุนในที่สุด และลูกหลานที่ไม่ได้รับมรดกที่ดินและมีช่องทางทำกินอื่นก็ได้เปลี่ยนอาชีพไป

ลักษณะการครอบครองที่ดินทำกินของชาวนาเมืองเก่า สามารถแบ่งได้ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด กลุ่มผู้เช่าที่ดินบางส่วน กลุ่มผู้เช่าที่ดินทั้งหมด รวมประมาณร้อยละ 80 และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มผู้ทำกินในที่ดินผู้อื่นโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าซึ่งก็คือพ่อแม่หรือญาตินั่นเอง โดยเกษตรกรผู้เช่าที่ดินจะต้องรับภาระค่าเช่าซึ่งมีทั้งแบบจ่ายเป็นเงินหรือผลผลิต ซึ่งชาวนาเมืองเก่ามักจ่ายเป็นผลผลิตมากกว่า นอกจากนี้ลักษณะการครอบครองที่ดินที่แตกต่างกันจะมีผลต่อการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต โดยพบว่าเกษตรกรผู้เช่าที่ดินทั้งเช่าทั้งหมดและเช่าบางส่วนจะได้ผลผลิตต่อไร่เฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดหรือได้ทำกินโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ซึ่งการที่ต้องรับภาระค่าเช่าทำให้กลุ่มเกษตรกรผู้เช่ามีความกระตือรือร้นในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตมากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น

โดยสรุปแล้ว การเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างอาชีพของชาวนาเมืองเก่าเกิดจาก 3 ปัจจัยหลัก คือ สภาพดินฟ้าอากาศ การแบ่งมรดก การใช้แรงงานและเทคโนโลยี ซึ่งผลกระทบจากแต่ละปัจจัยส่งผลต่อโครงสร้างอาชีพเกษตรกรจนเกิดการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมา อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาเกษตรกรได้พยายามปรับตัวโดยการปรับเปลี่ยนการใช้ปัจจัยการผลิตด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อยกระดับรายได้ให้พอเพียงต่อการดำรงชีวิต การปรับตัวนี้เริ่มค่อยเป็นค่อยไปจากภายในความสัมพันธ์ทางการผลิตเองกระทั่งสู่ภายนอกอันหมายถึงการเปลี่ยนอาชีพในที่สุด สิ่งที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนเมืองเก่าคือการลดลงเป็นอย่างมากของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักดังที่ปรากฏผลในภาพรวม โดยสามารถสรุปรูปแบบการเปลี่ยนแปลงได้ดังตารางที่ 6.1

ตารางที่ 6.1 การเปลี่ยนแปลงภายในความสัมพันธ์ทางการผลิตของอาชีพเกษตรกร

ปัจจัยการผลิต	การเปลี่ยนแปลง		สภาพปัจจุบัน	ทางออกของชาวบ้าน
	สาเหตุ-ปัจจัย	ผลที่เกิดขึ้น		
ที่ดิน	การแบ่งมรดก	- ที่ดินแปลงเล็กลง ทำให้มีการเช่าที่ดินมากขึ้น	- ใช้ต้นทุนสูงขึ้น - ใช้เวลาทำงานในไร่นาน้อยลง	- คนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่น - มักประกอบอาชีพเสริมกัน ซึ่งเป็นรายได้หลักที่มาพียงรายจ่ายประจำวัน
กระบวนการผลิต	สภาพดินฟ้าอากาศ	- การเปลี่ยนนาดำเป็นนาหว่าน	- ผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอน	- ชาวนามี 2 กลุ่ม กลุ่มแรก ทำไปวันๆ กลุ่มหลัง พยายามปรับปรุงการผลิตและใช้ที่ดินให้มีประสิทธิภาพขึ้น
การใช้แรงงาน	เทคโนโลยี	- เปลี่ยนจากแรงงานคน-สัตว์เป็นเครื่องจักร	- ปัญหาปริมาณน้ำที่ไม่พอดี - แรงงานครอบครัวลดน้อยลง	- เกษตรกรบางส่วนเลิกทำนาหันไปค้าขายหรือรับจ้าง
	ค่านิยม	- การเอาแรงกันมาเป็นการจ้าง - ลูกหลานเล่าเรียนสูงขึ้น ไม่นิยมทำนา		

2) อาชีพพาณิชยกรรม

เดิมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพพาณิชยกรรมในช่วงปี 2520 ถูกแบ่งเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะกิจการค้าและรายได้ ได้แก่กลุ่มที่มีฐานะดีที่ขายของมานาน พวกเขาจนที่เป็นคนไม่มีไร่นาและพวกเขาของในตลาดสดวัดตระพังทองซึ่งมีปะปนทั้งฐานะดีและไม่ดี ซึ่งแสดงถึงการที่อาชีพนี้มีความแตกต่างของรายได้มาแต่เดิม ในช่วงเวลานั้นผู้ประกอบการในกลุ่มพาณิชยกรรมมีสัดส่วนเป็นอันดับสามรองลงมาจากอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง แต่ในปี 2546 ผู้ประกอบการนี้ถูกสำรวจพบมากเป็นอันดับหนึ่งซึ่งมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากเดิม สวนทางกับสัดส่วนผู้ประกอบการที่ลดลงเป็นลำดับ ยิ่งไปกว่านั้นผู้ประกอบการพาณิชยกรรมมากกว่าครึ่งเคยประกอบอาชีพทำนาหรือไม่ก็รับจ้างมาก่อน นั่นแสดงว่าอาชีพนี้ได้ดึงแรงงานจากภาคเกษตรและรับจ้างเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยกิจการค้าที่กลุ่มผู้เปลี่ยนอาชีพมาเลือกทำส่วนใหญ่เป็นการขายอาหารและของชำมากที่สุด เนื่องจากเป็นงานที่ไม่ต้องใช้แรงงานและทักษะความรู้มากนัก อีกทั้งยังสามารถสร้างรายได้ที่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต

รูปแบบกิจการค้า

ประเภทกิจการค้าส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ชาวเมืองเก่าต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ที่พบมากที่สุดประมาณครึ่งหนึ่งคือกลุ่มของกินคืออาหารทั้งสดและปรุงสำเร็จรวมทั้งเครื่องดื่มและของชำ กิจการที่เกี่ยวกับการแต่งกายอันได้แก่ร้านเสริมสวย ร้านตัดผม และร้านตัดเสื้อผ้า รวมกันเป็นอันดับสามรองจากร้านขายของชำ นอกจากนี้ยังพบร้านขายสินค้าหัตถกรรมของที่ระลึกพวกไม้แกะสลักและเครื่องสังคโลกพบร้อยละ 12 อันเป็นผลพลอยได้จากการมีอาชีพหัตถกรรมอยู่ภายในชุมชนนั่นเอง และการที่ชุมชนอยู่ใกล้อุทยานประวัติศาสตร์ จึงพบกลุ่มกิจการที่เกี่ยวกับการให้บริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ร้านขายของที่ระลึกทั่วไป ร้านให้เช่าจักรยานและบริการที่พัก พบร้อยละ 4 นอกนั้นจะเป็นกิจการค้าที่ขายสินค้าและให้บริการในระดับเมืองเล็กๆ อย่างเช่น ร้านถ่ายรูป ร้านซ่อมและขายอะไหล่เกี่ยวกับยานพาหนะ ร้านขายยา อุปกรณ์ก่อสร้าง อุปกรณ์เกษตร คลินิก เครื่องเสียงและโทรทัศน์ ฯลฯ ซึ่งกิจการเหล่านี้ล้วนเป็นกิจการขนาดเล็กแต่ก็หลากหลายครบถ้วน โดยที่ชาวเมืองเก่าไม่จำเป็นต้องไปซื้อหาภายนอกพื้นที่เลย

ในด้านขอบเขตการให้บริการของการค้าในเมืองเก่า พบว่ามีกลุ่มลูกค้าหลักๆ 2 กลุ่ม คือชาวเมืองเก่าเองและนักท่องเที่ยว โดยกิจการพวกอาหาร ของชำ การแต่งกายและสินค้าทั่วไปกว่าร้อยละ 70 จะมีลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวเมืองเก่ากันเอง ส่วนกลุ่มกิจการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวก็จะมีกลุ่มลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ส่วนที่น่าสนใจคือขอบเขตการให้บริการของกลุ่มสินค้าหัตถกรรมบางรายมีลักษณะการดำเนินกิจการแบบขายส่งซึ่งส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ อย่างเชียงใหม่ ทั้งยังเป็นที่รับออเดอร์สินค้าจากลูกค้าอีกด้วย โดยจะส่งและรวบรวมจากกลุ่มผู้ผลิตรายย่อยตามชุมชนต่างๆ ซึ่งสินค้าหัตถกรรมนี้มีผู้ผลิตจะเป็นชาวเมืองเก่าแทบทั้งสิ้น หมายถึงว่างานหัตถกรรมจัดเป็นเศรษฐกิจภาคฐานในการส่งออกของเมืองที่นำมาซึ่งรายได้ของชุมชนในระดับหนึ่ง

การจัดการในเรื่องปัจจัยการผลิต

กิจการกว่าครึ่งซื้อหาแหล่งวัตถุดิบหรือสินค้ากันในเมืองเก่าโดยเฉพาะกิจการอาหารและสินค้าหัตถกรรม แหล่งที่มีความสำคัญรองลงมาคือตลาดในตัวเมืองสุโขทัยสำหรับกิจการพวกของชำ กลุ่มการแต่งกาย และกิจการทั่วไปอย่างพวกอุปกรณ์เกษตร-ก่อสร้าง เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ ส่วนกิจการที่มีแหล่งวัตถุดิบที่อยู่ไกลอย่างพิษณุโลก กรุงเทพฯหรือที่อื่นๆ พบเป็นส่วนน้อยซึ่งหมายถึงว่ากิจการในเมืองเก่าเป็นการค้าขายสินค้าและบริการแบบทั่วไปที่ใช้กันในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถซื้อหาวัตถุดิบได้ง่ายภายในจังหวัดเล็กๆ อย่างสุโขทัย และสินค้าวัตถุดิบบางอย่างมีขอบเขตการให้บริการกว้างขวางด้วยพบว่าสินค้าประเภทของชำจะมีรถขนของจากในเมืองมาตระเวนขายส่งตามแหล่งชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นกลยุทธ์ทางการค้าของผู้ค้ารายใหญ่ในปัจจุบัน

ในเรื่องของทุนในการประกอบการส่วนใหญ่การค้าในเมืองเก่านี้จะเป็นกิจการค้าขนาดเล็กที่ใช้เงินทุนตัวเองในการดำเนินการกว่าร้อยละ 70 รองลงมาเป็นการกู้จากธนาคารมีประมาณร้อยละ 10 โดยกิจการแต่ละประเภทนั้นจะมีรายที่เป็นการค้าขนาดใหญ่กว่ารายอื่นในระดับที่ต้องใช้บริการสินเชื่อของธนาคารอยู่ประเภทละรายสองรายเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบกิจการที่มีการร่วมทุนจากต่างประเทศอยู่หนึ่งแห่งคือ ร้านสะดวกซื้อ 7-11 ซึ่งมาเปิดแข่งกับร้านค้ารายย่อยอื่นๆ เมื่อไม่นานมานี้ โดยตั้งอยู่บริเวณริมถนนจรดวิถีถ่องซึ่งเป็นย่านการค้าสำคัญของชุมชน

การใช้แรงงานของกลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมจัดได้ว่าใช้แรงงานน้อยกว่าภาคเกษตรมาก โดยเกือบครึ่งหนึ่งของกิจการทั้งหมดใช้แรงงานตนเองคือหนึ่งหน่วยแรงงาน รองลงมาใช้แรงงานครอบครัวมาช่วยประมาณ 1-2 คน มีเกือบร้อยละ 40 อันดับสามจึงเป็นการจ้างคนมาช่วยกิจการซึ่งส่วนมากเป็นคนเมืองเก่า มีเพียงร้อยละ 12 โดยกิจการใดจะใช้แรงงานลักษณะไหนขึ้นอยู่กับขนาดกิจการเป็นหลัก แต่โดยส่วนใหญ่กิจการพวกอาหารจะต้องใช้แรงงานเพิ่มมากที่สุด

ปัจจัยที่ดินในการประกอบอาชีพ เรื่องทำเลจะมีความสำคัญมากกว่าขนาดที่ดินซึ่งแตกต่างจากอาชีพเกษตรกรรม ถึงแม้กิจการค้าจะมีความหลากหลายแต่กิจการค้าที่สำคัญจะกระจุกตัวมากบริเวณย่านศูนย์กลางของเมืองคือริมถนนจรดวิถีถ่องตรงข้ามวัดตระพังทอง มีเพียงกิจการประเภทอาหารและของชำเท่านั้นที่อยู่กระจุกกระจายไปตามชุมชนต่างๆ โดยอาจแบ่งย่านการค้าของชุมชนเมืองเก่าออกเป็น 5 บริเวณคือ 1) ภายในชุมชนต่างๆ 2) ริมถนนจรดวิถีถ่อง 3) ในตลาดสดวัดตระพังทองซึ่งสินค้าเป็นพวกอาหาร ของสด และของกินต่างๆ 4) บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งด้านหน้าและด้านในซึ่งเป็นที่ที่ทางสำนักงานอุทยานฯ จัดไว้ไว้ให้ค้าขายและ 5) เร่ขาย ซึ่ง 2 ย่านหลังจะเป็นกลุ่มสินค้าที่เจาะจงกลุ่มลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ได้แก่ อาหารและของที่ระลึก นอกจากนี้แล้วยังพบกิจการที่เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวกระจุกตัวกันมากที่สุดอีกบริเวณหนึ่งได้แก่บริเวณริมถนนจรดวิถีถ่องด้านตรงข้ามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทยานประวัติศาสตร์และลานจอดรถ เป็นกลุ่มกิจการที่ให้บริการเกี่ยวกับที่พัก อาหารของที่ระลึกและเช่าจักรยาน

การที่มีทำเลแตกต่างกันจะมีผลต่อรายได้ที่แตกต่างกันด้วยถึงแม้จะเป็นสินค้าประเภทเดียวกันก็ตาม ถึงแม้ว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมสูงกว่าอาชีพอื่นแต่รายได้กลับมีความแตกต่างกันในอาชีพสูงเหมือนเช่นอดีต หากเปรียบเทียบในกิจการค้าประเภทเดียวกันรายได้เฉลี่ยของกิจการที่อยู่ริมถนนจรดวิถีถ่องจะสูงกว่าผู้ที่ขายในบริเวณอื่นและมักเป็นผู้ที่ค้าขายมานานกว่าในย่านอื่น แต่อย่างไรก็ดีถ้าผู้ค้าไม่ได้เป็นเจ้าของร้านเองก็ต้องรับภาระค่าเช่าประมาณเดือนละ 2,000 - 3,000 บาท โดยระดับราคาจะลดลงตามระยะห่างจากทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์ฯ ความสำคัญของถนนจรดวิถีถ่องอยู่ตรงตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นทางเข้าชุมชน 5 ชุมชนที่มีประชากรหนาแน่นที่สุด ทั้งเป็นทางเชื่อมเข้าสู่อุทยานประวัติศาสตร์

สุโขทัย ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลว่าเพราะเหตุใดการค้าริมถนนจรดวิถีถ่องส่วนใหญ่จะเป็นกิจการที่มีขนาดใหญ่กว่าในบริเวณอื่น ทั้งในด้านเงินลงทุนและปริมาณการค้า

โดยสรุปแล้ว กลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรมของชุมชนเมืองเก่าเป็นกิจการประเภทค้าขายและบริการขนาดเล็กที่ใช้เงินลงทุนไม่มากนัก ทำให้ง่ายต่อการริเริ่มทำการค้า กอปรกับลักษณะความเป็นเมืองศูนย์กลางของตำบลเมืองเก่าที่มีประชากรรวมกันกว่า 20,000 คน มีทั้งสถานที่ราชการ สถานศึกษา สถานีดำรวจ ทั้งยังอยู่ใกล้สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดสุโขทัยคือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ทำให้ผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่แห่งนี้จำนวนมาก จึงเป็นโอกาสสำหรับประชาชนที่เห็นช่องทางค้าขาย ในระยะหลังจึงมีผู้ค้ารายใหม่เกิดขึ้นมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มาจากกลุ่มอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างดังปรากฏในการศึกษาประวัติการเปลี่ยนอาชีพที่กล่าวมาแล้ว

3) อาชีพรับจ้าง

อาชีพรับจ้างเป็นอาชีพที่ถูกสำรวจพบมากเป็นอันดับสามคือร้อยละ 20 มีสัดส่วนรองจากอาชีพเกษตรกรรม และพาณิชย์กรรมทั้งในปี 2520 และปี 2546 โดยมีสถิติเพิ่มขึ้นร้อยละ 4 แต่เดิมผู้ที่ทำรับจ้างถูกแบ่งกลุ่มออกเป็น 2 พวก คือ พวกที่ทำเป็นอาชีพหลัก และทำเป็นอาชีพเสริม คือเป็นพวกทำงานในไร่ นาอยู่ก่อนแล้วมาทำรับจ้างหารายได้เพิ่มในช่วงนอกเวลาเพาะปลูก โดยงานรับจ้างจะเป็นการรับจ้างทุกประเภท ทั้งงานในไร่ นา และงานก่อสร้าง ในระยะต่อมาเกิดโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยซึ่งมีระยะเวลาการดำเนินงานประมาณ 10 ปี ได้มีการจ้างแรงงานมาทำงานบูรณะโบราณสถานเป็นจำนวนมากถึงปีละ 200-300 คน ส่งผลให้งานรับจ้างเฟื่องฟูมากในช่วงเวลานั้น

ในปัจจุบันแรงงานรับจ้างที่ยังคงอยู่พบประมาณร้อยละ 20 ซึ่งเพิ่มขึ้นกว่าเมื่อ 25 ปีก่อน หากรวมกับผู้ที่ทำงานรับจ้างเป็นอาชีพเสริมด้วยจะมีจำนวนมากกว่าผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเสียอีก แสดงว่าแรงงานรับจ้างยังคงเป็นที่ต้องการของชุมชนแห่งนี้อยู่ ลักษณะงานรับจ้างแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่มีสัดส่วนเท่าๆ กัน คือ กลุ่มรับจ้างทั่วไปประเภทจ้างอะไรก็ทำ ประเภทซักผ้า รับจ้างในตลาดสด ดายหญ้า ฯลฯ และกลุ่มรับจ้างงานก่อสร้าง โดยกลุ่มแรกจะมีรายได้น้อยกว่าคือประมาณวันละ 50-100 บาทเท่านั้น ซึ่งต่างจากกลุ่มหลังจะได้ประมาณวันละ 150 บาทขึ้นไปถึง 250 บาท

ผู้ทำงานรับจ้างเกือบครึ่งหนึ่งเคยทำงานอื่นมาก่อน โดยเฉพาะอาชีพทำนามีมากที่สุด ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือแรงงานและรายได้ที่มากกว่า กลุ่มที่มาจากปัจจัยด้านแรงงานจะเป็นกลุ่มที่มีอายุมากทำนานไม่ไหว จึงหันมาทำงานรับจ้างทั่วไปมีรายได้จัดว่าน้อยที่สุดในกลุ่มที่ทำรับจ้างทั้งหมด ส่วนที่มาจากปัจจัยเรื่องรายได้จะเป็นกลุ่มชาวนาอึดคัดที่ทำกินหันมาทำอาชีพรับจ้างแทน โดยจะพบกลุ่มนี้ในชุมชนที่อพยพมาที่หลังได้แก่ บ้านใต้ บ้านรามใหญ่และรามเล็ก

ซึ่งมีสัดส่วนผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างเป็นล่ำเป็นสันมากกว่าชุมชนอื่น และสามารถสร้างรายได้ที่มากกว่าการทำนา ส่วนกลุ่มที่ทำอาชีพรับจ้างมาแต่แรกมีร้อยละ 70 ถูกจัดเป็นผู้ด้อยโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพ คือ ความรู้ที่น้อย ไม่มีที่ทำกินและขาดความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพอื่นจึง “ไม่รู้จะทำอะไร” และ “จ้างอะไรก็ทำ” จะเป็นกลุ่มที่ได้ค่าแรงน้อยเช่นกัน

โดยรวมงานรับจ้างจะยังเป็นอาชีพที่ยังคงอยู่กับชุมชนเมืองเก่า ด้วยโครงสร้างความเป็นชุมชนเมืองของชุมชนเมืองเก่าเองที่มีความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างมาก ทำให้เกิดความต้องการแรงงานระดับล่างที่มาสนับสนุนเศรษฐกิจในส่วนอื่นๆ หากแต่เมื่อคนรุ่นถัดมาได้รับโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ทำให้มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพมากขึ้นอาจทำให้กลุ่มแรงงานรับจ้างทั่วไปมีจำนวนลดลง คงเหลืออยู่แต่แรงงานก่อสร้างในอนาคตและเป็นการทำนอกรักษาพื้นที่เป็นส่วนใหญ่

4) อาชีพหัตถกรรม

อาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นในช่วงหลังโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มงานเครื่องปั้นซึ่งมีทั้งสังคโลก-ดินเผา และกลุ่มงานไม้แกะสลัก ถึงแม้สำรวจพบว่าทำอาชีพนี้เป็นหลักเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น แต่ความสำคัญของอาชีพนี้อยู่ตรงที่เป็นแหล่งงานเสริมรายได้ให้กับผู้ประกอบการอาชีพอื่นๆ เป็นอันดับหนึ่ง โดยเฉพาะงานไม้แกะสลักซึ่งในปัจจุบันจัดเป็นผลิตภัณฑ์ตำบลของเมืองเก่าเลยทีเดียว แต่เดิมงานไม้แกะสลักจัดเป็นเพียงอาชีพเสริมของกลุ่มบ้านเหนือซึ่งจะทำกันเป็นอาชีพหลักเป็นกลุ่มที่ริเริ่มแกะไม้กันเป็นพวกแรกในราวปี 2525 แต่ต่อมามีงานแกะไม้ได้ขยายตัวขึ้นมากกระทั่งบางครอบครัวได้มาทำไม้กันเต็มตัวและทำนาเป็นอาชีพเสริมแทน

รูปแบบการทำไม้แกะสลักมีลักษณะการกระจายแรงงานมากกว่าการทำเครื่องปั้นที่ทำกันเฉพาะในโรงปั้นขนาดใหญ่และใช้การจ้างแรงงานแบบลูกจ้าง โดยการทำไม้จะแบ่งเป็นขั้นตอนตั้งแต่การแกะตัวไม้ การขัดและลงสี ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะแบ่งงานกันไปเป็นส่วนๆ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้งานแกะไม้สามารถกระจายการใช้แรงงานและรายได้มากกว่างานปั้น ปัจจุบันงานผลิตภัณฑ์จากไม้นี้มีความหลากหลายมากขึ้น มีการเพิ่มงานประเภทเฟอร์นิเจอร์ชุดเก้าอี้สนามที่ทำจากตอไม้ซึ่งเป็นงานชิ้นใหญ่ขึ้น พบทำกันมากบริเวณชุมชนสุขุทัยนคร 1 ในปัจจุบันเริ่มประสบปัญหาวัตถุดิบคือตอไม้ที่หายากและมีราคาแพงขึ้น

6.3 เปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

6.3.1 ความสามารถในการสร้างรายได้

รายได้จากการประกอบอาชีพหลักของชาวเมืองเก่าเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 73,000 บาทต่อปี ในจำนวนนี้ประมาณ 2 ใน 3 มีรายได้ไม่เกิน 36,000 บาทต่อปี ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างสูง หากเปรียบเทียบแต่ละอาชีพกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพพาณิชย์กรรมมีรายได้สูงที่สุด รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้างและอาชีพเกษตรกรรมมีรายได้ต่ำที่สุด อย่างไรก็ตามระหว่างผู้ประกอบการอาชีพพาณิชย์กรรมมีความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างมาก และผลของการเปลี่ยนอาชีพของประชาชนสามารถทำให้มีรายได้มากขึ้นกว่าทำอาชีพเดิมซึ่งมักจะหันมาทำอาชีพพาณิชย์กรรมหรือรับจ้างกัน แม้กระทั่งเกษตรกรที่ผันตัวมาทำรับจ้างทั่วไปซึ่งจัดเป็นแรงงานระดับล่าง ก็ยังมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่ารายได้จากผลผลิตของเกษตรกรในปัจจุบัน นั่นแสดงให้เห็นถึงภาวะถดถอยของอาชีพเกษตรกรรมในด้านรายได้ซึ่งเป็นผลจากกระบวนการผลิตที่ใช้ต้นทุนมากแต่ก็ได้ผลผลิตไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย

แต่อย่างไรก็ตามชาวเมืองเก่ากว่าร้อยละ 33 ได้มีการขวนขวายประกอบอาชีพเสริมไปด้วย อาชีพเสริมที่ชาวเมืองเก่าทำกันมากคืองานหัตถกรรม รองลงมาคืองานรับจ้าง ซึ่งเกือบร้อยละ 78 ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเสริมไปด้วยนี้ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม หมายความว่าชาวนาส่วนใหญ่มีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้นทั้งในและนอกฤดูกาลผลิต ถึงแม้จะมีรายได้เฉลี่ยจากการประกอบอาชีพหลักต่ำที่สุด แต่เมื่อรวมกับรายได้ที่มาจากอาชีพเสริมแล้วทำให้อาชีพเกษตรกรรมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยรายได้จากอาชีพเสริมส่วนใหญ่ได้กันประมาณเดือนละไม่เกิน 2,000 บาท ชาวบ้านจะนำมาจุนเจือรายจ่ายประจำวันแทนรายได้จากการทำนาที่ได้เป็นก้อนใหญ่หลังฤดูเก็บเกี่ยวปีละครั้งหรือสองครั้งเท่านั้น ในขณะที่อาชีพรับจ้างถึงแม้จะมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าแต่ก็เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับการจ้างงานที่จะมีมา ทั้งยังทำอาชีพเสริมกันน้อยมากเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น และอาชีพพาณิชย์กรรมเป็นอาชีพที่ทำอาชีพเสริมน้อยที่สุดคือร้อยละ 12 เนื่องจากลักษณะงานทำเต็มเวลา

6.3.2 ความแน่นอนของรายได้

อาชีพหลักทั้งสามอาชีพของชาวเมืองเก่าล้วนเป็นอาชีพที่ไม่มีความแน่นอนในเรื่องของรายได้ ทั้งโดยลักษณะอาชีพเองและปัจจัยภายนอก ปัจจัยหลักๆ ที่มีผลต่อรายได้ของชาวเมืองเก่าได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ งานเทศกาลของปี และภาวะเศรษฐกิจโดยรวม ซึ่งแต่ละปัจจัยจะมีผลต่อรายได้ของแต่ละอาชีพไม่เหมือนกัน โดยอาชีพเกษตรกรรมจะได้รับผลกระทบจากสภาพสภาพดินฟ้าอากาศและช่วงงานเทศกาลลอยกระทงกระทิงสงกรานต์ ทั้งต่อการทำงานและการทำไม้แกะซึ่งส่วนใหญ่ทำไม้กัน ซึ่งจะมีการสั่งของกันช่วงนี้มากที่สุด แต่อาชีพพาณิชย์กรรมได้รับปัจจัยจาก

ช่วงงานเทศกาลทั้งลอยกระทง-สงกรานต์ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีคนมาเที่ยวเมืองเก่ามากทำให้ตนขายของได้มากขึ้น รวมทั้งปัจจัยภาวะเศรษฐกิจโดยรวมซึ่งเป็นผลต่อเนื่องจากความกินดีอยู่ดีของอาชีพอื่นที่ทำให้คนเหล่านั้นจับจ่ายใช้สอยกันมากขึ้น ส่วนอาชีพรับจ้างส่วนใหญ่จะได้รับผลจากปัจจัยภาวะเศรษฐกิจส่วนรวมที่ทำให้มีการจ้างแรงงานมากขึ้น

6.3.3 สถานภาพทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางเศรษฐกิจวัดจากการใช้สอยสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านและการออมเงิน เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนแต่ละประเภทแทบไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการบริโภคสิ่งอำนวยความสะดวก โดยส่วนมากจะมีเครื่องใช้ประเภทโทรทัศน์ วิทยุ ตู้เย็น จักรยานและจักรยานยนต์กันอย่างน้อยครัวเรือนละ 1 หน่วย ตลอดจนเครื่องซักผ้าและโทรศัพท์หรือโทรศัพท์มือถือถือก็พบมากเช่นกัน และเมื่อเปรียบเทียบแล้วพบว่าครัวเรือนพาณิชย์กรรมมีสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้จำนวนมากกว่าครัวเรือนเกษตรและรับจ้าง แต่โดยสรุป ครัวเรือนทั้งสามกลุ่มอาชีพต่างมีค่านิยมในการซื้อหาเครื่องใช้อำนวยความสะดวกคล้ายคลึงกัน เพียงแต่จะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ

ในด้านการออมและการเป็นหนี้สิน ครัวเรือนพาณิชย์กรรมมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีเงินเหลือเก็บมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ คือประมาณร้อยละ 70 ในขณะที่ครัวเรือนรับจ้างกว่าร้อยละ 64 มีเงินแค่พอใช้ไปวันๆ โดยไม่มีการออม และครัวเรือนเกษตรมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีเงินออมมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เหลือเก็บประมาณร้อยละ 60 ต่อ 40 ซึ่งแสดงว่าครัวเรือนพาณิชย์กรรมเป็นกลุ่มที่สามารถออมเงินได้มากที่สุด โดยเงินที่เก็บไว้นี้ส่วนมากจะเก็บไว้ลงทุนหรือค่าเล่าเรียนบุตร เหลือจากนั้นจะนำไปซื้อสิ่งของเครื่องใช้แล้วจึงฝากธนาคาร

ในทำนองเดียวกันครัวเรือนเกษตรกรรมเป็นครัวเรือนที่เคยประสบปัญหาเงินไม่พอใช้มีสัดส่วนมากที่สุดถึงร้อยละ 90 รองลงมาคือครัวเรือนรับจ้าง ครัวเรือนเหล่านี้จะแก้ปัญหาโดยการหยิบยืมเงินผู้อื่น รองลงมาคือใช้วิธีประหยัดเอา ในขณะที่ครัวเรือนพาณิชย์กรรมที่เคยประสบปัญหาเงินขาดมือมีสัดส่วนน้อยที่สุด แต่โดยรวมแล้วกว่าร้อยละ 80 ของชาวเมืองเก่าต่างมีช่วงเวลาที่ยอดเงินไม่พอใช้ด้วยกันทั้งสิ้น โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรรมในช่วงเริ่มฤดูการเพาะปลูกที่ต้องลงนา และเป็นช่วงเดียวกับที่ลูกหลานเปิดเทอมที่รายจ่ายมาพร้อมกันจนเกิดปัญหาดังกล่าว

โดยสรุป จะเห็นว่าครัวเรือนพาณิชย์กรรมเป็นครัวเรือนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีที่สุด เนื่องจากมีรายได้มากกว่ากระทั่งสามารถนำมาซื้อเครื่องใช้เครื่องอำนวยความสะดวกได้มากกว่า อีกทั้งมีการออมเงินมากกว่า และเป็นหนี้สินเป็นสัดส่วนน้อยกว่าครัวเรือนอีกสองประเภท ส่วนครัวเรือนเกษตรกรรมจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจรองลงมา ถึงแม้จะมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มอื่น แต่ก็ยังสามารถหาประกอบอาชีพเสริมรายได้ทางอื่นด้วยลักษณะการทำงานที่เป็นฤดูกาลและใช้การจ้างแรงงานสูง ทำให้ในที่สุดแล้วครัวเรือนรับจ้างกลายเป็นครัวเรือนที่อยู่ในสถานภาพที่ย่ำแย่

ที่สุด ทั้งด้วยรายได้ที่น้อยและไม่แน่นอน ไม่มีการออมทำให้เป็นหนี้สินในช่วงที่ไม่มีงานรับจ้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตตามมาในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามทั้งสามกลุ่มอาชีพมีความเกี่ยวพันกัน โดยหากเศรษฐกิจในสวนฐานคือเกษตรกรรมมีการเจริญเติบโต จะส่งผลให้การค้าและการจ้างแรงงานรับจ้างดีขึ้นตามมา

6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเศรษฐกิจชุมชน

6.4.1 ผลกระทบจากอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่อชุมชนเมืองเก่าในภาพรวม

นับตั้งแต่การเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากรหลังจากปี 2499 เป็นต้นมา กระทั่งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ได้เริ่มขึ้นในปี 2521 ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานทั้งต่อโบราณสถานและต่อชุมชนเมืองเก่า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางกายภาพและโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมของชุมชนดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 4 ปัจจุบันโครงการฯ ได้สิ้นสุดลงไปมากกว่า 15 ปีแล้วแต่การดำรงชีวิตของประชาชนในเมืองเก่ายังดำเนินอยู่พร้อมกับการรับรู้เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์แตกต่างกันไป ซึ่งจากการศึกษาสามารถจำแนกการให้คุณค่าอุทยานประวัติศาสตร์โดยชาวเมืองเก่าได้อย่างน้อย 5 แบบ คือ 1) ไม่มีคุณค่าหรือความสำคัญอะไร 2) คุณค่าทางเศรษฐกิจ 3) คุณค่าทางสังคม 4) คุณค่าทางประวัติศาสตร์และการศึกษา และ 5) คุณค่าอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรับรู้เกี่ยวกับการพัฒนาของกรมศิลปากร

โดยรวมแล้วประชาชนประมาณ 1 ใน 3 ไม่คิดว่าอุทยานประวัติศาสตร์มีความเกี่ยวข้องหรือสำคัญอะไรกับตน รู้สึกต่างคนต่างอยู่ อีกร้อยละ 24 ให้ความสำคัญด้านสังคมในแง่ที่เป็นท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจและเป็นความภาคภูมิใจ ซึ่งผู้ตอบส่วนใหญ่เป็นประชาชนจากอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง ประชาชนร้อยละ 21 ให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจในแง่ที่สามารถหารายได้จากผู้คนที่มาท่องเที่ยว และเป็นแหล่งงานของชาวบ้าน ซึ่งผู้ตอบส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางพาณิชย์กรรมซึ่งรับรู้ถึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้มากกว่า

หากเมื่อพิจารณาการให้คุณค่าตามตำแหน่งที่ตั้งชุมชน 3 บริเวณ พบว่า ชุมชนที่อยู่ติดถนนจรดวิถีถ่อง คือ ชุมชนสุโขทัยนคร 1, 3 และ บ้านใต้ รับรู้คุณค่าด้านเศรษฐกิจมากที่สุด ส่วนชุมชนที่อยู่ไกลออกมา คือ ชุมชนบ้านเหนือและบ้านใหม่ตระพังทอง และกลุ่มชุมชนที่ถูกโยกย้ายคือรามใหญ่-รามเล็ก ประมาณ 1 ใน 3 ต่างก็ไม่มีความรู้สึกต่อคุณค่าอะไร รองลงมาให้คุณค่าในทางสังคม

สิ่งนี้พิสูจน์ให้เห็นถึงการรับรู้และการให้คุณค่าต่ออุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มอาชีพและตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน โดยสรุปแล้วผลได้ทางเศรษฐกิจจะเกิดเฉพาะกับกลุ่มคนที่ทำการค้าและมีที่ตั้งที่อยู่ใกล้พื้นที่ที่มีนักท่องเที่ยวผ่านไปมามากที่สุด แต่ผลได้ทางสังคมในแง่ที่เกี่ยวกับความภาคภูมิใจ สามารถเกิดแก่กลุ่มคนในทุกอาชีพและทุกชุมชนอย่างไม่แตกต่างกัน ถึงกระนั้นความรู้สึกประชาชนที่สะท้อนออกมาในลักษณะที่ไม่รับรู้จะไม่มีสัดส่วนมากที่สุด บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างห่างเหินกับอุทยานประวัติศาสตร์ และขาดความตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน

6.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยกับเศรษฐกิจชุมชน

1) การสร้างอาชีพและรายได้

ผลได้ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชนตามวัตถุประสงค์โครงการอุทยานฯ คือการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับท้องถิ่นทั้งทางตรง ได้แก่การทำงานกับทางอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งในช่วงบูรณะและหลังบูรณะ และโดยทางอ้อมผ่านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นทั้งด้วยธุรกิจที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรงหรือผ่านการซื้อสินค้าและบริการอื่นของนักท่องเที่ยวจากกิจการค้าต่างๆ ในพื้นที่ และในปัจจุบันมีกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนักท่องเที่ยวไม่ถึงร้อยละ 10 ของตัวอย่างทั้งหมด และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม ซึ่งแสดงถึงการท่องเที่ยวยังไม่ใช้เศรษฐกิจหลักทั้งยังไม่ใช้กิจการค้าหลักของพื้นที่แห่งนี้แม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนอุทยานประวัติศาสตร์เพิ่มมากขึ้นทุกปี แต่หากเป็นช่วงเทศกาลของปีซึ่งมี 2 ช่วงคือตั้งแต่งานลอยกระทงกระทั่งถึงสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีสถิตินักท่องเที่ยวสูงที่สุด พบว่าประชาชนในทุกสาขาอาชีพต่างมีรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวจากการขายสินค้าหรือบริการได้มากขึ้นในกลุ่มอาชีพพาณิชย์กรรม ส่วนกลุ่มอาชีพอื่นที่เห็นช่องทางซึ่งเป็นเพียงครัวเรือนส่วนน้อยได้มีการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ตลอดจนครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมไม้ก็มีการสั่งของกันมากในช่วงปีใหม่ โดยรวมแล้ว ช่วง 6 เดือนของปี ตั้งแต่ราวเดือน ต.ค. หรือ พ.ย. กระทั่งถึงเดือน เม.ย. เป็นช่วงที่ชาวเมืองเก่าโดยเฉพาะครัวเรือนพาณิชย์กรรมมีรายได้มากขึ้นกว่าช่วงเวลาอื่น

2) ความไม่แน่นอนในการอยู่อาศัยและทำมาหากิน

ความไม่แน่นอนนี้เกิดจากผลทางกฎหมายคือพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ปี 2504/2535 ที่ได้ให้อำนาจแก่กรมศิลปากรในการดูแลพื้นที่ในเขตโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ ซึ่งที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลต่อชุมชนทั้งในเรื่องการโยกย้ายครัวเรือน และการควบคุมการปลูกสร้างอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ซึ่งบทบาทของกรมศิลปากรในด้านนี้เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประชาชนโดยตรง มีชาวบ้านส่วนใหญ่จากทุกอาชีพประมาณร้อยละ

60 ที่รู้สึกไม่มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้ เพราะที่ผ่านมามีการโยกย้ายกันหลายครั้ง โดยเฉพาะชาวบ้านจากครัวเรือนที่ถูกโยกย้ายมาก่อนถึงกว่าร้อยละ 80 ที่ไม่มั่นใจเรื่องการอยู่อาศัย ซึ่งความรู้สึกไม่มั่นใจนี้ท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาปรับปรุงคุณภาพที่อยู่อาศัยของเจ้าของบ้าน และทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนค่อยๆ เสื่อมโทรมลง

ส่วนในด้านข้อจำกัดในการประกอบอาชีพซึ่งเกิดจากมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินมีชาวบ้านเพียงร้อยละ 30 ที่รู้สึกถึงข้อจำกัดดังกล่าว ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าการใช้ที่ดินในเขตกำแพงเมืองส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและกิจการค้าขนาดเล็ก ซึ่งทางการมักจะผ่อนปรนให้ยกเว้นกลุ่มกิจการที่ไม่เหมาะสมหรืออาจเป็นอันตรายต่อโบราณสถานจึงจะไม่ได้รับการอนุมัติ แต่หลักเกณฑ์การพิจารณาจะกำหนดไว้อย่างกว้าง ซึ่งการอนุญาตจะได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการของจังหวัดเป็นรายไปจากนั้นจึงเสนอต่ออธิบดีกรมศิลปากรเพื่ออนุมัติอีกทีหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี ขั้นตอนต่างๆ ในการขออนุญาตนั้นใช้เวลานานนับเดือนกว่าจะเสร็จสิ้น

6.4.3 ทศนคติและการรับรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ

ที่ผ่านมามีการดำเนินโครงการอุทยานประวัติศาสตร์มีอุปสรรคมาโดยตลอดอันเนื่องมาจากประชาชนขาดความเข้าใจในความสำคัญของโบราณสถานที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ซึ่งเห็นได้จากการที่ประชาชนส่วนใหญ่รับรู้แต่เพียงประสบการณ์ที่ใกล้ตัว เช่น ประโยชน์ในการทำมาหากินหรือการปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งชาวบ้านประมาณร้อยละ 70 ทราบว่าตนเองจะต้องไปขออนุญาตต่อสำนักงานอุทยานเมื่อต้องการปลูกสร้างหรือต่อเติมบ้าน บางส่วนที่เคยขออนุญาตแล้วทราบกระทั่งความสูงอาคารที่ควบคุมไว้ หรือเรื่องการขุดดินถมดินก็ต้องขออนุญาตเช่นกัน หากแต่เรื่องที่มีความซับซ้อนมากขึ้นทางกฎหมายอย่างเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถาน ชาวบ้านกว่าร้อยละ 80 ยังเข้าใจว่าที่ดินที่อยู่อาศัยของตนเป็นของกรมศิลปากร มีเพียงหนึ่งหรือสองรายเท่านั้นซึ่งเป็นข้าราชการทราบดีว่าที่ดินแห่งนี้กรมศิลปากรเป็นเพียงผู้ดูแลเท่านั้น นอกจากนี้ประชาชนประมาณร้อยละ 60 รู้สึกว่าที่ผ่านมามีอุทยานประวัติศาสตร์มีส่วนให้ชุมชนเจริญขึ้น โดยดูจากการพัฒนาทั้งทางตรงและทางอ้อมในเรื่องการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นทัศนคติในด้านดีและมีการมองกลับไปยังผลงานในอดีต แต่ที่เหลือคิดว่าไม่เกี่ยวข้องอะไรกับชุมชน กลุ่มนี้จะมองแต่สภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันซึ่งการพัฒนาต่างๆ จะเป็นความรับผิดชอบของส่วนท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงระดับการรับรู้ของประชาชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์จะอยู่ในกรอบที่ใกล้ตัวเท่านั้น และเมื่อพิจารณาร่วมกับการให้คุณค่าต่ออุทยานประวัติศาสตร์ที่ออกมาในลักษณะห่างเหิน สะท้อนถึงปัญหาการสื่อสารที่ไม่เพียงพอในการดำเนินการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าการดำเนินโครงการฯ ก่อให้เกิดผลดีต่างๆ มากมายทั้งต่อประชาชนในพื้นที่เองและต่อส่วนรวมของจังหวัด ตลอดจนต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของคนรุ่นหลัง แต่การรับรู้ของประชาชนในพื้นที่แต่ละอาชีพแทบไม่มีความแตกต่างกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้

ไม่เป็นผลดีต่อการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในอนาคต หากยังไม่มี การปรับปรุงด้านการให้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอ อย่างไรก็ตามชาวเมืองเก่าที่ถึงแม้จะมีความรู้สึกทั้ง ในด้านดีและไม่ดีต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่แห่งนี้ แต่ท้ายที่สุดแล้วกว่าร้อยละ 95 ก็ยังมีความ ภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองเก่าซึ่งนับทัศนคติที่มีคุณค่าต่อการวางแผนการอนุรักษ์ในอนาคต

ผลการศึกษาก็จะเห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนเมืองเก่าได้เคลื่อนเปลี่ยนจากสังคมภาคเกษตรกรรม มาสู่เศรษฐกิจการค้ามากขึ้นกว่าแต่ก่อน ด้วยปัจจัยด้านปัญหาแรงงานและความต้องการรายได้ที่ เพิ่มขึ้น ซึ่งโดยรวมแล้วการเปลี่ยนอาชีพของประชาชนได้นำมาซึ่งรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีกว่า แต่ก่อนไม่มากนักน้อย ถึงแม้จะพบความแตกต่างของรายได้ค่อนข้างสูงในกลุ่มอาชีพทางพาณิชย์ กรรมก็ตาม แต่อย่างไรก็ดีการเจริญเติบโตในทิศทางดังกล่าวยังอยู่ภายใต้ข้อจำกัดด้านขนาด ของเมืองและกฎหมายที่ควบคุมพื้นที่นี้อยู่ ถึงแม้เมืองจะมีศักยภาพทั้งในแง่ความเป็นศูนย์กลาง ชุมชนและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการอุทยานฯ ในการสร้าง รายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น แต่ผลได้นั้นตกแก่เฉพาะกลุ่มคนในอาชีพทางพาณิชย์กรรมและ ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใจกลางของชุมชน ทำให้ประชาชนที่เหลือซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลได้ดังกล่าว มีทัศนคติที่ห่างเหินกับอุทยานประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ผลกระทบทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากการ ควบคุมการพัฒนาอาจจะก่อให้เกิดการลักลอบประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่และ กระทบต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งขยายตัวตามธรรมชาติ คุณภาพแรงงานที่เหลืออยู่ใน พื้นที่ที่จะด้อยคุณภาพลง ตลอดจนต่อกิจการค้าและบริการที่มีอยู่ ท้ายที่สุดแล้วจะส่งผลกระทบต่อ การบริหารงานในส่วนท้องถิ่นและความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนและหน่วยงานของรัฐที่ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

6.5 ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบมีส่วนที่บ่งชี้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในอุทยานประวัติศาสตร์กับหน่วย งานอนุรักษ์ในพื้นที่ค่อนข้างห่างเหินมีลักษณะต่างคนต่างอยู่และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของ กรมศิลปากรในการรักษาคุณค่าของพื้นที่แห่งนี้โดยสะท้อนทัศนคติที่ค่อนข้างเป็นไปในทางลบต่อ การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและการก่อสร้างอาคาร ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วอุทยาน ประวัติศาสตร์ได้สร้างโอกาสทั้งการพัฒนาพื้นที่และรายได้แก่คนในชุมชนมาเป็นเวลานาน เพียงแต่ผลได้ที่เกิดขึ้นตกแก่คนเพียงบางกลุ่มอาชีพและบางพื้นที่ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านั้นจัดว่าเป็น กลุ่มที่มีโอกาสในการแสวงหารายได้จากการทำงานที่เกี่ยวเนื่องมากกว่ากลุ่มอื่นอยู่แล้ว ดังนั้นสิ่งที่ควร ปรับปรุงเป็นอันดับแรกคือการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างหน่วยงานที่มีหน้าที่อนุรักษ์และชุมชน

และการส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่มที่ขาดโอกาสในการแสวงหาประโยชน์จากอุทยานฯ โดยไม่ทำลายคุณค่าของพื้นที่ โดยมาตรการต่างๆ ดังนี้

6.5.1 การเสนอแนะแนวทางการสร้างทัศนคติในเชิงบวกระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์และประชาชน

มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง โดยเผยแพร่ข้อมูลรายละเอียดหรือทำแบบตัวอย่างเกี่ยวกับข้อกำหนด และความจำเป็นของการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ให้ประชาชนเข้าใจเบื้องต้นก่อนการขออนุญาต

2. การสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์ โดยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งและความสำคัญของโบราณสถานต่างๆ และผลการดำเนินงานของสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการมากระทั่งปัจจุบันและเผยแพร่ต่อประชาชน

3. เสริมสร้างความใกล้ชิดระหว่างประชาชนและอุทยานประวัติศาสตร์ โดยจัดกิจกรรมในลักษณะที่ไม่เป็นทางการระหว่างอุทยานฯ ร่วมกับประชาชนในพื้นที่ให้บ่อยครั้งในโอกาสต่างๆ นอกเหนือจากงานพิธีสำคัญๆ ประจำปี

4. ปลูกฝังความตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถานในท้องถิ่นตั้งแต่วัยเยาว์ โดยจัดหลักสูตรพิเศษเกี่ยวกับความสำคัญของแหล่งโบราณสถานต่างๆ เผยแพร่กับเยาวชน ในท้องถิ่นทั้งการเรียนรู้ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ตลอดจนอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์น้อยเพื่อสามารถเป็นรายได้เสริมแก่เยาวชนในเวลาว่าง

5. สร้างโอกาสกระจายรายได้แก่คนในท้องถิ่นให้ทั่วถึง เช่น จัดหาวิทยากรอบรมอาชีพเสริมแก่ประชาชนโดยพิจารณาอาชีพที่ส่งเสริมคุณค่าแก่พื้นที่เช่น งานหัตถกรรม หรือให้โอกาสแก่ประชาชนในพื้นที่ก่อนในการขายสินค้าในอุทยานฯ

หรือแนวทางใดๆ ก็ตามที่ทำให้อุทยานฯ สามารถเข้าไปอยู่ในการรับรู้และการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนมากขึ้น โดยพื้นฐานแล้วประชาชนมีความภาคภูมิใจในความเป็นคนในพื้นที่ประวัติศาสตร์แห่งนี้ เพียงแต่ยังขาดความตระหนักในความสำคัญของโบราณสถานซึ่งมักจะจำกัดเฉพาะในคนกลุ่มน้อยที่มีการศึกษาสูง ส่วนระดับการรับรู้ของประชาชนซึ่งส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาและมีรายได้น้อยมักจำกัดอยู่เพียงการทำมาหากินเท่านั้น ซึ่งหน่วยงานอนุรักษ์ต้องทำความเข้าใจในจุดนี้ เพราะประโยชน์จากความเข้าใจระหว่างกันจะส่งผลให้การวางแนวทางการอนุรักษ์ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

6.5.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์

เมื่อประชาชนมีความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์มากขึ้นแล้ว จึงจะสามารถทำการวางแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับพื้นที่แห่งนี้เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อไป โดยจากข้อสรุปของการศึกษา สามารถพิจารณาเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในแนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการโดยเน้น 2 หลักการ คือการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและการรักษาคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์ควบคู่กันไป

แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชนและโบราณสถานให้มีความกลมกลืนกัน โดยยึดแนวทางการควบคุมสิ่งปลูกสร้างอาคารและการใช้ที่ดินอย่างเข้มงวดในเขตที่ควบคุมไว้ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่กรมศิลปากรใช้อยู่ในปัจจุบัน แต่สิ่งที่เพิ่มเข้ามาคือความจำเป็นที่จะต้องรักษาคุณภาพของระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยการส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เพื่อคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ดีขึ้นโดยรวม

เนื่องจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์มีส่วนทำให้เกิดช่องว่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มอาชีพมากขึ้น รูปแบบการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจจึงเริ่มจากการพิจารณาในจุดที่เริ่มมีการเสื่อมถอยและต้องปรับปรุงเป็นอันดับแรก คือภาคเกษตรกรรม ความสำคัญของรักษาโครงสร้างการผลิตภาคเกษตรกรรมไว้กับชุมชนคือความเป็นเศรษฐกิจภาคส่งออกที่นำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชนนี้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ลักษณะความเป็นชุมชนเกษตรกรรมสามารถลดแรงกดดันในความต้องการพัฒนาพื้นที่ไปในทิศทางที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นชุมชนในอุทยานประวัติศาสตร์ ลำดับต่อมาเป็นการสนับสนุนอุตสาหกรรมท้องถิ่นขนาดเล็กที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้มากขึ้น ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งรายได้เสริมนอกฤดูกาลผลิตของภาคเกษตร โดยรูปแบบอุตสาหกรรมควรเป็นไปในลักษณะที่ส่งเสริมภาพลักษณ์ของอุทยานประวัติศาสตร์ อย่างเช่น งานหัตถกรรมสังคโลกหรืองานแกะสลักไม้อย่างที่มียู่ในปัจจุบัน โดยสามารถแยกรายละเอียดข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1. ด้านการปรับปรุงโครงสร้างภาคเกษตร

- 1.1 ให้นำหน่วยงานที่ดูแลด้านเกษตรทำการพัฒนาประสิทธิภาพทางการผลิตของภาคเกษตรกรรมให้สามารถเพิ่มผลผลิตต่อไร่ได้มากขึ้นแทนการเช่าที่ทำกินเพิ่มอย่างที่เป็นอยู่ ซึ่งจะลดภาระค่าเช่าได้ส่วนหนึ่ง
- 1.2 เนื่องจากพื้นที่ทำกินของชาวบ้านอยู่นอกเขตชลประทานแทบทั้งสิ้น ทำให้การทำนาต้องขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศ ควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดหาแหล่งน้ำชลประทานให้ทั่วถึงทั้งพื้นที่ เพื่อลดความเสียหายจากฝนแล้งหรือน้ำท่วม

- 1.3 เนื่องจากภาคเกษตรของเมืองเก่าส่วนใหญ่มักเป็นการทำนาประเภทที่ได้ราคาข้าวต่ำเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น อาจให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาส่งเสริมการเกษตรประเภทอื่นๆ ที่ได้ผลตอบแทนดีกว่า
2. ในด้านงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กในครัวเรือน
 - 2.1 งานหัตถกรรมไม้แกะสลักที่ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญอยู่นั้น ขณะนี้เริ่มประสบปัญหาวัตถุดิบที่หายากขึ้น ดังนั้นจึงควรจัดหาวัตถุดิบที่มาทดแทนกันได้โดยไม่ตัดไม้ทำลายป่า เช่น การปลูกไม้ทดแทนในพื้นที่ของชุมชนเอง หรือพิจารณาสั่งซื้อไม้จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้
 - 2.2 ให้อุตสาหกรรมจังหวัดพิจารณาส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดเล็กประเภทอื่นๆ ที่อยู่ในความสนใจของตลาดให้เกิดขึ้นในชุมชน
 - 2.3 อีกด้านหนึ่งให้แต่ละชุมชนคิดโครงการทำอุตสาหกรรมขนาดเล็กหรืองานหัตถกรรมขึ้นมาตามความถนัดหรือความสนใจและเสนอโครงการต่อท้องถิ่นเพื่อจัดทำงบประมาณต่อไป
 - 2.4 ท้ายที่สุดคือการส่งเสริมตลาดในเชิงรุก ที่ผ่านมาการผลิตงานหัตถกรรมของเมืองเก่าจะขึ้นอยู่กับคำสั่งทำและสั่งซื้อจากบุคคลภายนอกที่นำไปขายส่งหรือปลีกอีกทอดหนึ่งทำให้ได้ราคาต่ำกว่าที่ควร จึงอาจให้ท้องถิ่นส่งเสริมการรวมกลุ่มกันของอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ในรูปสหกรณ์ให้หมด เพื่ออำนาจในการต่อรอง และร่วมกันออกโรดโชว์กับทางจังหวัดเมื่อมีโอกาสในนามท้องถิ่นเอง ทำให้ผู้ซื้อสามารถติดต่อกับกลุ่มได้โดยตรง

การพัฒนาทางเศรษฐกิจอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อเน้นการเพิ่มรายได้ของประชาชนโดยการสร้างงานในภาคพาณิชยกรรม ซึ่งพบว่าเป็นภาคที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากกว่าการผลิตขั้นปฐมภูมิอย่างภาคเกษตรกรรม เป็นการกระตุ้นให้กิจการค้าประเภทต่างๆ ขยายตัวขึ้นแต่ให้อยู่ในระดับที่มีการควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม จากมุมมองที่ว่าพื้นที่นี้มีความเป็นศูนย์กลางของชุมชนตำบลเมืองเก่า เป็นศูนย์ราชการ มีสถานที่ทำให้ความรู้ถึงระดับอุดมศึกษา ทั้งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวระดับจังหวัดสุโขทัย ซึ่งสามารถส่งเสริมให้เจริญขึ้นได้ง่าย โดยวิธีการกระตุ้นให้การค้าขยายตัวขึ้นต้องพิจารณาร่วมกันหลายมาตรการตามศักยภาพของพื้นที่เอง ซึ่งต้องอาศัยการดำเนินการต่อไปนี้

3. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางพาณิชยกรรม

- 3.1 การปรับปรุงแนวทางในการพัฒนาในเขตกำแพงเมืองใหม่ให้มีความชัดเจนมากขึ้น แต่เดิมเป็นเพียงข้อกำหนดกว้างๆ และพิจารณาอนุมัติเป็นรายๆ ไปซึ่งเป็นการสร้างความคลุมเครือไม่แน่ใจแก่ประชาชนและผู้ที่ต้องการจะลงทุน ทำให้ไม่ส่งเสริมต่อ

การประกอบอาชีพทางพาณิชย์กรรม การปรับปรุงทำได้โดยการแบ่งเขตการพัฒนาที่ดินในเขตแพงเมืองใหม่ให้เป็นประเภทต่างๆ อย่างชัดเจนและวางข้อกำหนดในแต่ละเขตเกี่ยวกับประเภทและขนาดของสิ่งปลูกสร้างต่างๆ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

- 3.2 การส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวในพื้นที่ เพื่อไม่ให้จังหวัดสุโขทัยเป็นเพียงทางผ่านไปยังจังหวัดอื่นๆ โดยปรับปรุงรูปแบบให้มีความหลากหลายน่าสนใจมากขึ้น และควรให้มีการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนมากที่สุด ตัวอย่างเส้นทางท่องเที่ยวเช่น นำเที่ยวชมโบราณสถานพร้อมเยี่ยมชมหมู่บ้านหัตถกรรมโดยมีคฤหบดีท้องถิ่น - กินข้าวเย็นพร้อมดูพระอาทิตย์ตกดินที่เขื่อนศรีนครินทร์ - ค้างคืนที่เมืองเก่า - รุ่งขึ้นเที่ยวผจญภัยที่อุทยานแห่งชาติรามคำแหง เป็นต้น ซึ่งการท่องเที่ยวแบบค้างคืนจะช่วยกระจายรายได้แก่ภาคการค้าในส่วนอื่นตามมา โดยเงื่อนไขที่สำคัญคือควรให้เป็นกิจกรรมที่จัดโดยคนในชุมชนเอง ไม่ใช่ธุรกิจท่องเที่ยวจากภายนอก

อย่างไรก็ดี แนวทางการส่งเสริมในแนวทางพาณิชย์กรรมจะต้องคำนึงถึงระดับขีดจำกัดของการพัฒนาไม่ให้กระทบกระเทือนคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์ โดยการกำหนดประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ควรจะได้รับการกำหนดนโยบายและพิจารณาอย่างรอบคอบโดยบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

6.6 ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในภาพรวมของระบบเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของโครงการต่อกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามแนวทางการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจที่ละเอียดลงไปมากขึ้นและมีความน่าสนใจได้แก่การควบคุมทางกายภาพ ซึ่งการศึกษากครั้งต่อไปอาจทำการศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

- การเปลี่ยนแปลงมูลค่าที่ดินในพื้นที่อนุรักษ์เปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ
- การกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ดินอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรมในพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
- การเปลี่ยนแปลงสภาพที่อยู่อาศัยในพื้นที่อนุรักษ์ และการกำหนดรูปแบบสิ่งปลูกสร้างที่เหมาะสมกับพื้นที่

ซึ่งประเด็นเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการในมิติทางกายภาพต่อไปได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2521. แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ.
- กรมศิลปากร. 2530. สรุปผลงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ปี 2520-2530. กรุงเทพฯ.
- กรมศิลปากร. 2544. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมพันธ์.
- กรมศิลปากร. 2546. ข้อกำหนดแผนแม่บทพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ต.เมืองเก่า จ.สุโขทัย. เอกสารอัดสำเนา
- ขจรจบ กุสุมาวดี. 2544. "การจัดการพื้นที่ประวัติศาสตร์." วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาศิลปศึกษา. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กรมการพัฒนาชุมชน. 2542. รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.). กรุงเทพฯ. ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท.
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. 2527. ภูมิศาสตร์เมือง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ชินวุธ สุนทรสีมะ. 2528. เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ. หน่วยที่ 15 มิติใหม่แห่งการพัฒนา. กรุงเทพฯ : นำกักรพิมพ์.
- ณัฐพล ชันธไชย. 2527. เศรษฐศาสตร์การเมืองของภาวะการถือครองที่ดินกับแบบแผนการผลิตและการกระจายรายได้. สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ
- น.ณ. ปากน้ำ (นามแฝง) และธิดา สาระยา. 2530. เมืองสุโขทัยนี้ดี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ธรรมรังสี วรรณโก. 2539. "ระบบจัดการที่ดินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน " วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์บัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บริษัท โซเชียล แอนด์ เอนไวรอนเมนทัล ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด. 2541. รายงานฉบับกลางโครงการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบรายละเอียดระบบจัดการขยะ สุขาภิบาลเมืองเก่า สุโขทัย. กรุงเทพฯ.
- ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ. 2529. เอกสารการสอนชุดวิชาทฤษฎีและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ. หน่วยที่ 1 หลักและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ. 2540. ระบบเศรษฐกิจของไทย เอกสารประกอบการสอนวิชา รศ.782.

กรุงเทพฯ: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ไพฑูริย์ สายสว่าง และนาถนภางค์ ปวีณการก์. 2520. "รายงานการศึกษาสภาพเศรษฐกิจ
ในเขตโครงการ." หน้า 1-15 ใน รายงานวิชาการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ
สุโขทัย. กรุงเทพฯ. กองโบราณคดี. กรมศิลปากร

มณีวรรณ ผิวนิยม, 2525. "รายงานวิจัยเรื่องลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และ
ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนตำบลบ้านดิ่งชั้น
อำเภอบ้านด่านลานหอย และตำบลบ้านเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย."

ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย. 2545. รายงานผลการศึกษา:โครงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานเพื่อ
ปรับปรุงแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ

ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. 2544. เอกสารการสอนวิชาทฤษฎีการอนุรักษ์. เอกสารอัดสำเนา
ระวีวรรณ บุญญศาสตร์พันธ์, 2525. "ผลกระทบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชน
เมืองเก่าสุโขทัย." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี,
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

รัตติกง สุนารทพิน, 2538. "การใช้แรงงานเชิงเกษตรของครอบครัวในชนบท ศึกษา
เฉพาะกรณีชุมชนเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย." วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา
มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

วิทยากร เชียงกูล. 2527. การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย:บทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ฉับแกระ.

วันชัย ริมวิทยากร. 2541. เศรษฐศาสตร์เมือง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นิคม มูลิกะคามะ. 2521. "ปัจจุบันและอนาคตของสุโขทัย." หน้า 361-391. ใน. รายงานผล
การสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย. 'ศูนย์สุโขทัยศึกษามหาวิทยาลัยศรี
นครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิชมเนศ.

นิคม มูลิกะคามะ. 2530. "การจัดการทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์." หน้า 1-16. ใน เอกสาร
การสัมมนาเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ.
กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สถาบันวิจัยสังคม. 2527. แผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร
ตาก พิจิตร. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันนโยบายศึกษา. 2539. รายงานฉบับสมบูรณ์ : แนวทางการวิเคราะห์ผลกระทบทาง
สังคม. กรุงเทพฯ.

สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง, 2543. มรดกโลกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.

[Online] Available : <http://www.thailandcef.org/newsletter/newsletter6.htm>

สมศักดิ์ ชวัญแก้ว. 2527. "ปัญหาทางกฎหมายและการบริหารเกี่ยวกับที่ราชพัสดุ."

วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริ โรจนรัตน์เกียรติ. 2531. "การศึกษาองค์ประกอบและมูลเหตุของการพัฒนาของชุมชน

เมืองในภาคเหนือของประเทศไทย." วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. 2535. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : กongsเนตและส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545. สมุดรายงานสถิติจังหวัดสุโขทัย. กรุงเทพฯ.

สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. มปป. สถิติผู้เข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.

เอกสารอัดสำเนา

ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนานู วงศ์วิภาค. 2520. "รายงานการศึกษาชุมชนในเขตตำบล

บ้านเมืองเก่าสุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย." หน้า 1-16 ใน รายงานวิชาการ

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย. กรุงเทพฯ. กองโบราณคดี. กรมศิลปากร

อัญชลี ค้อคงคา และวรณี จิเจริญ. 2542. เศรษฐศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

รามคำแหง.

Badshah , A. A. 1996. OUR URBAN FUTURE: New Paradigm for Equity and Sustainability. USA : Zed Books LTD.

Bizzarro, F. and Nijkamp, P. 1997. "Integrated conservation of cultural built heritage." 451-471. in Brandon, P.S. and Lombardi, P.L. Evaluation of the Built Environment for Sustainability.

Brooks, C. et. al. 1997. . "The economic and social value of the conservation of historic buildings and area : economics of conservation." 277-294. in Brandon, P.S. and Lombardi, P.L. Evaluation of the Built Environment for Sustainability.

Chele, R.B. and Cohen, H. 1978. "Equity and Efficiency in Public Policy." Policy Studies Associates. Learning Packages.

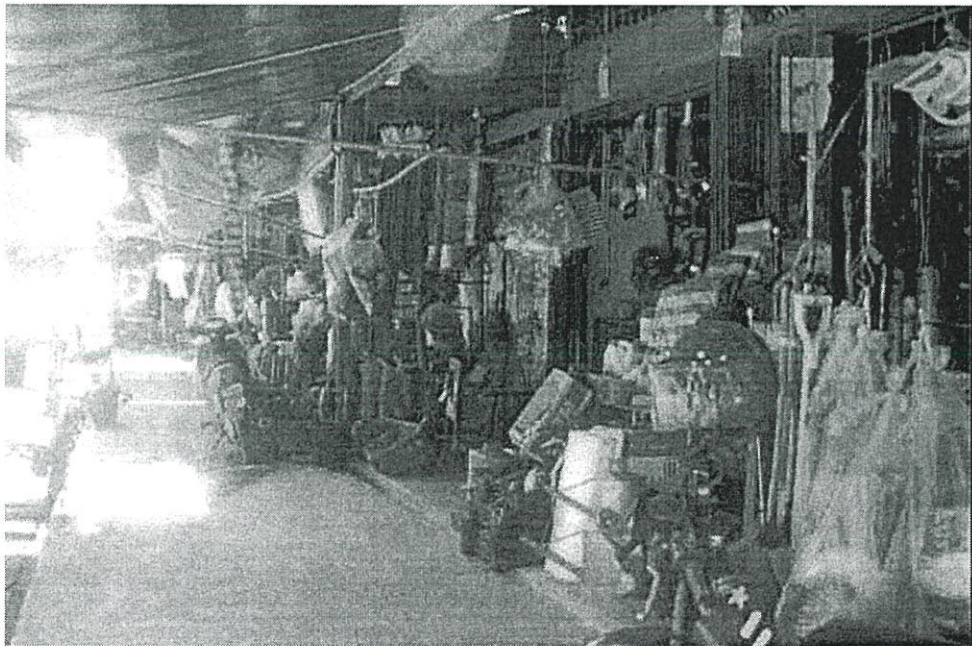
Feilden, B.M. and Jokilehto, J. 1998. Management Guideline for World Cultural Heritage Sites. Italy : Ograro.

- ICOMOS. 2002. **Conservation Economics**. [Online] Available :
<http://www.international.icomos.org/publications/93ECONOM.htm>
- Anonymous. 2003. **Integrated Conservation**. [Online] Available :
www.sns.dk/byer/NetPub/INTRSAVE/implemente.htm
- Klamer, A. and Throsby, D. 1998. **The Economics of Heritage Conservation**.
[Online] Available :
http://www.getty.edu/conservation/publication/pdf_publications/ecnrpt.pdf
- Lichfield, N. 1996. **Community Impact Evaluation**. Great Britain : UCL press.
- Brokovi, M.B. 1997. **Urban Heritage Between Historic Preservation and Development : Planners Perspective**. [Online] Available :
<http://facta.junis.ni.aac.yu/facta/aace/aace97/aacc97-03.pdf>
- Watanabe, S. and Nishimura, Y. 1994. **Regional Planning for Historic-Site-Conservation in Northern Thailand**.
- Myint, S. 1988. "Towards a Historical Park in the Ancient City of Pagan, Burma."
thesis of Asian Institute of Technology.
- Office of Environmental Policy and Planning. 2000. **Thai Heritage World Heritage**.
Bangkok : Graphic Format(Thailand)Ltd.
- Sullivan, A. 1990. "Urban Economics." U.S.A. : Richard D. Irwin, Inc.

ภาคผนวก ก

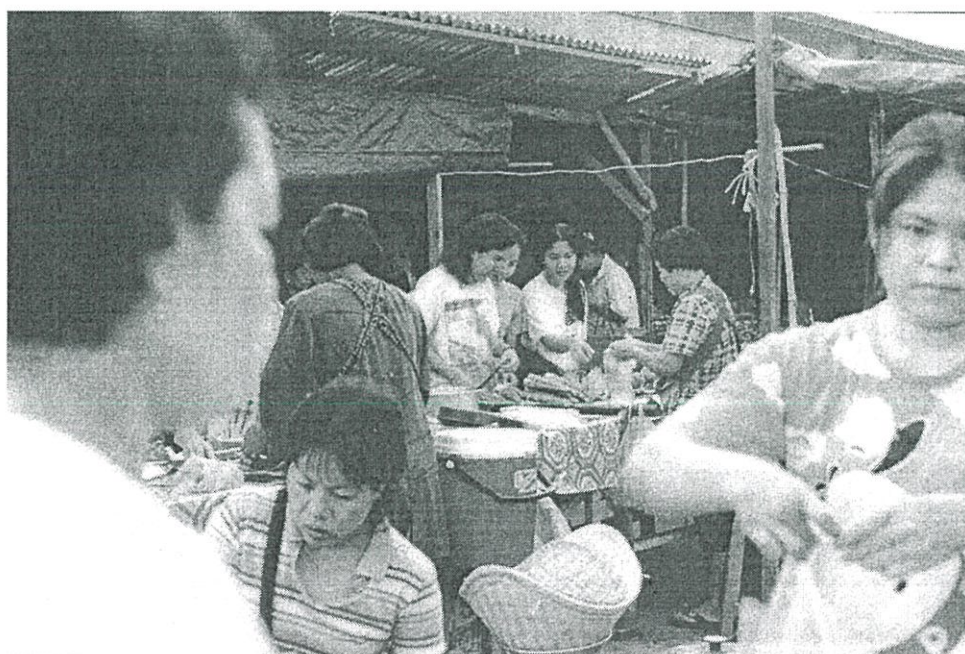
รูปแบบการค้าขายในย่านใจกลางชุมชน ณ ริมถนนจรดวิถีถ่อง

สินค้าของย่านการค้าริมถนนจรดวิถีถ่องจะมีความหลากหลาย สามารถบริการแก่คนในชุมชนได้ครบถ้วน

ลักษณะตลาดสดวัดตระพังทอง เป็นที่รวมสินค้าประเภทอาหารและของสด รวมทั้งของป่าในบางฤดูกาล

รูปแบบการค้าขายในตลาดสดวัดตระพังทองในช่วงเช้า

สภาพแวดล้อมภายในชุมชนสุโขทัยนคร ซึ่งการพัฒนาพื้นที่ในส่วน of ชุมชนในปัจจุบัน อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลเมืองเก่า

ลักษณะบ้านเรือนของครอบครัวเกษตรกรในชุมชนบ้านใหม่วัดระพังทอง

การท่องเที่ยวโดยจักรยานเป็นที่นิยมของชาวต่างชาติ ซึ่งอาจส่งเสริมให้ท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชน

ลักษณะการใช้ที่ดินแบบอุตสาหกรรมขนาดเล็กในท้องถิ่น ซึ่งชาวเมืองเก่ามีความชำนาญในการแปรรูปไม้ ทั้งในรูปของงานไม้แกะสลัก และเฟอร์นิเจอร์ไม้ขนาดใหญ่

ภาคผนวก ข

แบบสอบถามครัวเรือนภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนภายในเขตกำแพงเมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย “ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริญญาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมมหาดมชาติ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

- * ผู้ตอบอยู่อาศัยหรือทำมาหากินในที่แห่งนี้มา.....ปี
- * ผู้ตอบพักอาศัยอยู่ที่ตรงนี้หรือไม่ ใช่ ท่านอยู่ชุมชนชื่อ.....
ตอบข้อ 1 เป็นต้นไป
- ไม่ใช่ ท่านอยู่ที่.....
ข้ามไปตอบข้อ 11 เป็นต้นไป

1. เล่าถึงการย้ายถิ่นของครอบครัวที่ผ่านมา

- ครอบครัวท่านอยู่ในที่ดินแห่งนี้มาแต่รุ่นปู่ย่าตายาย
- ครอบครัวท่านถูกโยกย้ายตามโครงการอุทยานฯมา.....ปี เดิมท่านอยู่ตรง.....
- ตัวท่านเพิ่งย้ายมาอยู่ตำบลนี้เมื่อ พ.ศ. เดิมท่านอยู่ที่.....
เหตุผลที่อพยพมาอยู่ที่นี่ คือ.....
- อื่น ๆ.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างอาชีพ-รายได้และการใช้แรงงานของครัวเรือน

2. สมาชิกในครัวเรือนของท่านที่อาศัยอยู่ที่นี่

สถานภาพใน ครอบครัว*	เพศ	อายุ	การศึกษา	อาชีพที่เป็นรายได้หลัก		อาชีพเสริม(ถ้ามี)			รายละเอียดเช่นชนิด พืช-สัตว์หรือสินค้า
				อาชีพ	รายได้**	อาชีพ	รายได้**	ทำในช่วงเวลา	
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									

* คนอื่นๆ ให้ระบุความสัมพันธ์ในครอบครัวกับผู้ตอบ , ** โปรดระบุด้วยว่ารายได้ต่อวัน หรือต่อเดือน หรือต่อปี

3. ใน 25 ปีที่ผ่านมา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไรบ้าง

- ไม่เปลี่ยนแปลง
- เกิด.....คน ย้ายเข้ามา.....คน เนื่องจาก.....
- ตาย.....คน ย้ายออกไป.....คน เนื่องจาก.....

ส่วนที่ 3 โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน (คำถามข้อ 11-19)

สำหรับครัวเรือนที่มีธุรกิจหรือกิจกรรมการผลิตของตนเอง ทั้งในสาขาเกษตร, การค้า-บริการ หรืออุตสาหกรรม

11. ข้อมูลเกี่ยวกับที่ดินที่ประกอบการหรือทำการผลิต (คือ ที่ดินที่ใช้สำหรับการประกอบกิจกรรม ที่สร้างรายได้แก่ครัวเรือน)

11.1 ตำแหน่งที่ดิน

- ในกำแพงเมือง บริเวณ ริมถนนจรดวิถีถ่อง ระบุ.....
 นอกกำแพงเมือง บริเวณ

11.2 ขนาดของที่ดิน เป็นเจ้าของเอง.....ไร่.....งาน.....ตร. วา หรือ.....ตร.ม.

และ/หรือ เช่าที่คนอื่น.....ไร่.....งาน.....ตร. วา หรือ.....ตร.ม.
 รวมทั้งหมด.....ไร่.....งาน.....ตร. วา หรือ.....ตร.ม.

11.3 การถือครองที่ดิน

- ผู้ตอบ/คู่สมรสเป็นเจ้าของ ได้มาโดย อาศัยทำกินในที่ดินของพ่อแม่หรือญาติโดยไม่เสียค่าเช่า
 ซื้อมา เมื่อ พ.ศ..... เช่าที่ดินคนอื่นทำกิน โดยจ่ายค่าเช่าเป็น
 จ้างเองเมื่อ พ.ศ..... ผลผลิต..... เงินบาท/ปีหรือเดือน
 ได้เป็นมรดก เมื่อ พ.ศ..... อื่นๆ ระบุ.....

11.4 ถ้าเป็นเจ้าของที่ดิน เอกสารสิทธิ์ในที่ดินประกอบการหรือทำการผลิตที่ท่านถืออยู่

- ไม่มี สค. 1 นส. 3 โฉนด อื่นๆ ระบุ.....

12. ใน 25 ปีที่ผ่านมา ท่านได้ครอบครองที่ดินที่ทำการผลิตเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไร

- ที่ดินเพิ่มขึ้น เนื่องจาก เช่าเพิ่ม ที่ดินลดลง เนื่องจาก หลุดจ่านอง
 ซื้อเพิ่ม ขายไป
 ได้มรดก ให้เป็นมรดก
 อื่นๆ..... แบ่งให้เขาเช่า
 ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง อื่นๆ.....

13. ท่านซื้อวัตถุดิบหรือสินค้าจากที่ไหนมากที่สุด (เช่น ปุ๋ย ยาม่าแมลง อุปกรณ์การผลิตต่างๆ)

- ภายในตำบลเมืองเก่า จากพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียง
 จากภายในจังหวัดสุโขทัย จากกรุงเทพฯ
 อื่นๆ.....

14. ท่านขายผลผลิตหรือสินค้าหรือบริการให้กับใครมากที่สุด

- คนในตำบลเมืองเก่า นักท่องเที่ยว
 คนจาก จ. สุโขทัย ลูกค้าจากกรุงเทพฯ
 อื่นๆ.....

15. คนทำงานหรือลูกจ้างมาจากไหนบ้าง (ไม่นับหัวหน้าครัวเรือนเกษตรหรือเจ้าของกิจการ)

- เป็นแรงงานในครอบครัว.....คน ได้ค่าแรง.....บาท/วัน
 เป็นแรงงานจาก คนในตำบลเมืองเก่า.....คน ได้ค่าแรง.....บาท/วัน
 คนจากตำบลอื่น.....คน ได้ค่าแรง.....บาท/วัน
 อื่นๆ ระบุ.....

16. ถ้าท่านทำเกษตร ผลผลิตต่อไร่ในปีเพาะปลูกที่ผ่านมา เท่ากับ.....กก./ไร่
 16.1 ผลผลิตเมื่อเทียบกับปีก่อนๆ เพิ่มขึ้น ลดลง เพราะ
17. แหล่งเงินทุนหรือแหล่งสินเชื่อในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่มาจากไหน
 เป็นทุนตัวเองหมุนเวียนจากปีก่อน ใช้แหล่งสินเชื่อจากธกส.,ธนาคารพาณิชย์
 ใช้แหล่งสินเชื่อจากกลุ่มออมทรัพย์/สหกรณ์ หรือเงินทุนหมุนเวียนของทางราชการ
 ใช้แหล่งเงินกู้ยืมจากพ่อค้าหรือญาติ อื่นๆ ระบุ.....
18. ใน 25 ที่ผ่านมา ท่านมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง การผลิตหรือประกอบการอย่างไรบ้าง
 ที่ผ่านมาไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร
 เปลี่ยน/เพิ่ม/ลด ประเภทกิจกรรมที่ทำอยู่ โปรดอธิบาย
 ด้วยเหตุผล.....
 อื่นๆ ระบุ.....
19. ในอนาคต ท่านมีความคิดที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงการจัดการผลิตของครอบครัวอย่างไรบ้าง
 ไม่คิดเปลี่ยนแปลงอะไร
 จะเปลี่ยน/เพิ่ม/ลด ประเภทกิจกรรมที่ทำอยู่ โปรดอธิบาย
 ด้วยเหตุผล.....
 อื่นๆ ระบุ.....

ส่วนที่ 4 ทศนคติครัวเรือนที่มีต่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

20. ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนกับอุทยานประวัติศาสตร์	ใช่	ไม่ใช่
20.1 ครอบครัวท่านมีรายได้ส่วนใหญ่จากนักท่องเที่ยวในเขตอุทยาน		
20.2 ครอบครัวท่านมีรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ		
20.3 ท่านมีสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานให้กับทางอุทยานฯ		
20.4 ท่านเข้าใจว่าที่ดินของท่านเป็นของกรมศิลปากร		
20.5 ท่านทราบกฎระเบียบต่างๆ ในการปลูกสร้างอาคารในเขตอุทยานฯ พอสมควร		
20.6 ท่านคิดว่าที่ผ่านมา อุทยานฯทำให้ชุมชนท่านเจริญขึ้น		
20.7 ท่านรู้สึกที่ท่านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อยกว่าคนภายนอกอุทยานฯ		
20.8 ท่านรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ชื่อว่าเป็นคนเมืองเก่า เมืองอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย		
20.9 บางครั้ง ท่านรู้สึกไม่มีความแน่นอนในการอยู่อาศัยภายในที่อุทยานฯ		
20.10 โดยรวมท่านมีความพึงพอใจที่ได้อาศัยอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์		

21. ในความคิดของท่าน ท่านคิดว่าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีความสำคัญต่อท่านและชุมชนอย่างไร
-
-
-
-

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามครั้งนี้

ประวัติผู้เขียน

นางสาวอดิษฐ ก้องสนั่น เกิดเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่จังหวัดชลบุรี สำเร็จ การศึกษาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อปีการศึกษา 2539 จากนั้นทำงานที่บริษัทแอสเปคตีไซน์ จำกัด และบริษัททิงค์กู๊ด จำกัด และในปี พ.ศ. 2543 ได้ลาศึกษาต่อปริญญาโทที่ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่สถาบันเดียวกัน ระหว่างการศึกษาได้รับทุน งบประมาณประจำปีของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังในปี 2543 และสำเร็จการศึกษาเมื่อปีการศึกษา 2547 หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมือง มหาลัยบัณฑิต